

CAMPINIA

driemaandelijks uitgave van het
Streekarchief Zuid-Oost Brabant

16e jaargang, nr. 60

januari 1986

Redactie-adres: Streekarchief Zuid-Oost Brabant, rayondepot Oirschot
Postbus 144, 5688 ZJ Oirschot
Info: telefoon 04997 - 75245
H. Mijland en J. Suijkerbuijk

INHOUD

	blz.
De prijs van een abonnement bedraagt f 17,— per jaar, te voldoen op postgiro-rekening 47.16.46 van het Streekarchief Zuid-Oost Brabant te Eindhoven, onder vermelding van "Campinia", ná ontvangst van het acceptgiroformulier.	
De prijs van losse nummers bedraagt f 4,25 per stuk. Ook nummers van voorgaande jaargangen zijn nog in beperkte aantallen bij de redactie te bestellen.	
Indien opzegging niet schriftelijk is medegedeeld vóór 1 december van het lopende jaar, wordt het abonnement automatisch met een jaar verlengd.	
Copyright : Streekarchief Zuid-Oost Brabant. Lay-out en drukwerk : Maras Drukkerij, Middelbeers.	
Overname van artikelen of gedeelten daaruit is meestal toegestaan. U dient dit wel van te voren schriftelijk aan te vragen bij de redactie.	
I. De raadhuisen van Bergeyk door R.J.I. Goossens	4
II. Bestse Fundaties door H. Mijland	15
III. Oirschotse gedichten "Mijn dialect" door Toke van de Ven - Lommers	25
IV. Huizen en hun bewoners te Oirschot van de zeventiende tot de twintigste eeuw 57. Koestraat 10 door C. Scholten	26
V. De gemeente Best in de eerste jaren van haar bestaan door J. Suijkerbuijk	32
VI. Oirschotse zoen-accorden A. Zoenen wegens doodslag, nr. 71 - 75 door J. Lijten, m.m.v. L. v.d. Mierden	40

ISSN 0166-6959

Omslag : gedeelte uit de kaart Ducatus Brabantiae
van Jacob van Deventer, uit 1558.

I. DE RAADHUIZEN VAN BERGEIJK

door R.J.I. Goossens

Inleiding

Het raadhuis is de plaats waar het gemeentebestuur bijeenkomt om de zaken betreffende de gemeente af te handelen. Het is het bestuurlijk centrum van een plaats. Vóór 1811 was het gemeentebestuur echter meer dan alleen een bestuurscollege. In die tijd was het bestuur ook gemachtigd om akten te verlijden en recht te spreken. Dit kunnen wij ons nu niet meer voorstellen. Voor onze begrippen zijn de rechterlijke en bestuurlijke organen strikt gescheiden (de ideeën van de Trias Politica). In 1811 is deze scheiding onder invloed van de Fransen in ons gebied ingevoerd. Vóór 1811 was Bergeijk de hoofdplaats van een dingbank. Dit is een gebied waarbinnen de schepenen (zoals in die dagen de bestuurders van een gemeente werden genoemd) recht spraken.

Onder de dingbank Bergeijk ressorteerden ook de plaatsen Riethoven, Westerhoven, Borkel en Schaft.

Het bestuur hield zich in die tijd bezig met geheel andere zaken dan nu. Zo had het de zorg voor de inning van de landsbelastingen (naast die van het dorp), de zorg voor de wegen, waterlopen en gemeente-eigendommen, het weren van arm-lastigen en bedelaars van buiten de eigen dorpsgemeenschap, het voldoen aan militaire vorderingen, zoals het leveren van fourage en inkwartiering, en het beheer van de dorpsfinanciën.

Onderwerpen waarmee de gemeenteraad zich nu bezighoudt, zoals cultuur, sport, welzijn, sociale zaken en volkshuisvesting, waren in die dagen onbekende begrippen. Deze taken zijn pas in de loop van de tweede helft van de vorige eeuw en verder in deze eeuw in de gemeentelijke sfeer gekomen.

Het bestuur bestond uit een aantal schepenen en functionarissen, zoals burgemeesters, kerk- en armenmeesters, vorster, bedeljager en nachtwaker.

Bergeijk leverde aan het bestuur van de gehele dingbank drie schepenen, waaronder de voorzitter (de president-schepenen), Westerhoven en Riethoven ieder twee en Borkel en Schaft sinds 1752 ieder één. Samen met de drossaard als vertegenwoordiger van het "heerlijk" gezag spraken zij recht, waaronder het verleden van akten.

Op bestuurlijk niveau werkten zij samen met de burgemeesters en in belangrijke zaken werden ook de andere functionarissen bij de zaak betrokken. We spreken dan over de regenten van het dorp of over het "corpus".

De term burgemeesters verdient enige uitleg, omdat dit niet dezelfde functie-inhoud heeft als de tegenwoordige burgemeester, de voorzitter van de gemeenteraad. Vóór 1811 was de burgemeester de eerst verantwoordelijke voor het financieel beheer, zoals het innen van de dorpsbelastingen en het aangaan van geldleningen.

De gemeente was hiertoe verdeeld in een aantal wijken of "heertgangen" en iedere wijk had een eigen burgemeester. Jaarlijks leggen zij in de dorpsrekening verantwoording af van hun handelen ten overstaan van de schepenen, soms aangevuld met aparte rekenmeesters.

Het archief

De geschiedenis van een dorp is bijna alleen te schrijven wanneer men kan terugvallen op archiefstukken. Tesamen met beeldmateriaal (foto's en kaarten), verhalen en voorwerpen vormen zij de historie van een gemeente.

Het moet helaas gezegd, maar archiefzorg heeft niet altijd hoog op de lijst van prioriteiten gestaan van gemeentebesturen.

Toch is het van belang dat de archivalia in goede staat worden bewaard, niet alleen uit historisch oogpunt, maar ook vanwege het feit, dat in de archiefstukken de bewijzen vastliggen van de rechten en plichten van bestuur en burgers.

In Bergeijk heeft men dit al vroeg onderkend, want het dorpsreglement uit 1663 geeft strikte aanwijzingen voor een veilig archiefbeheer.

Artikel 19 zegt: "(dat) alle de Charters, privilegien, oude rollen ende registers, mitsgaders rekeningen ende andere de gemeente concernerende in een bequaame kist ofte caste sullen werden opgesloten ende bewaert."

Deze kist, ook wel "comme" genoemd, dient in de raadkamer te worden geplaatst.

De beveiliging van de archiefstukken wordt daarbij niet uit het oog verloren, want de kist wordt voorzien van maar liefst vier sloten, waarvan de sleutels verdeeld worden over de dorpen. Bergeijk houdt twee sleutels: één bij de president-schepenen en één bij het college van tienmannen (ingesteld als controleorgaan voor de dorpsfinanciën); Westerhoven en Riethoven krijgen ieder één sleutel.

Alleen de stukken die op dat moment in behandeling zijn (nu zouden we dat het dynamisch archief noemen) mogen bewaard worden ten huize van de secretaris.

Van kroeg naar sacristie

In de loop van de zestiende eeuw splitst de dingbank Eersel zich in twee aparte schepencolleges: Eersel en Bergeijk. Vanaf dat moment bestaat in Bergeijk de noodzaak een vergaderruimte te hebben voor het schepencollege. Gezien de centrale plaats die de herberg in de samenleving innam was het niet verwonderlijk dat daar de vergaderingen werden belegd. Aan het gebruik van een herberg zijn echter nadelen verbonden. Het gebruik van alcohol kan de gemoederen flink verhitten en zo kon het gebeuren dat vergaderingen uitliepen op scheld- en vechtpartijen. Dit verschijnsel baart de (centrale) overheid zorgen, zodat in de dorpsreglementen van diverse dorpen expliciet wordt verboden nog langer bijeen te komen in de herberg voor vergaderingen van het dorpsbestuur en het gerecht. Zo ook in Bergeijk.

In 1663 keurt de Raad van State te 's-Gravenhage een bestuursreglement goed, waarin de bevoegdheden van de diverse functionarissen staan omschreven.

Artikel 18 luidt: "dat egene bijeenkomste, noch vergaderinge bij schout, stadthouder, schepenen ende thienmannen noch oock genecht sullen gehouden worden in herberge."

Hetzelfde artikel geeft ook aan waar een geschikte localiteit te vinden is voor die bijeenkomsten van het dorpsbestuur, nl. de "gerwecamer", of de sacristie van de grote kerk. Dit alternatief vindt genade in de ogen van de schepenen, want in datzelfde jaar wordt de sacristie verbouwd. In de dorpsrekening van 1663 is hiervan de afrekening bewaard.

Deze is als bijlage hierbij opgenomen.

Krakers in 1665

De sacristie wordt in 1663 verbouwd, maar er komt een kink in de kabel.

In 1665 richt het gemeentebestuur van Bergeijk een verzoekschrift aan de Raad van State met de vraag een onhoudbare situatie op te lossen. Na de verbouwing heeft een "seeckere vrouw met haer kinderen" intrek genomen in de sacristie en weigert elders onderdak te zoeken. Deze vrouw, "blijvende obstinaet" weigert gehoor te geven aan de bevelen van de schepenen, nee erger nog, zij zelf uit "seer quaede dreigementen" aan het adres van de bestuurders. De Raad van State wil licht het verzoek op 26 juni 1665 in. De vrouw krijgt tien dagen de tijd te vertrekken, zo niet dan zal de drossaard gepaste maatregelen treffen.

Vermoedelijk is zij gezwicht voor het oordeel van die wijze heren in Den Haag, want in het rechterlijk archief van Bergeijk zijn geen aanwijzingen meer aange troffen, dat het tot een proces is gekomen.

Terug in de herberg

Het is niet bekend hoe lang het bestuur gebruik heeft gemaakt van de sacristie. In 1721 stort de toren van de kerk in en blijkt ook de rest van het gebouw ernstige bouwkundige gebreken te vertonen. Misschien heeft men ook in die tijd de sacristie als vergaderruimte afgeschreven.

In 1737 wordt in de dorpsrekening melding gemaakt van een andere vergader ruimte: de herberg. Terug naar af dus.

Op 16 december van dat jaar echter sluiten de schepenen van Bergeijk met de secretaris van de dingbank, Johan van Beverwijck, een overeenkomst, waarbij de laatstgenoemde voortaan een vergoeding ontvangt voor "hout, turff, vuijr ende ligt" wanneer het dorpsbestuur bij hem vergadert.

Men komt namelijk weer tot dezelfde conclusie als 70 jaar tevoren: dat zij "daer inne (= de herberg) hare besoignes met geen genoegsame vrijheijt connen ver-

rigten, en seer dikwijls wierden gefrustreert met alderhande insolentien van dronckaerts en moetwilligers, als met schrickelijke vloeken, sweeren, rasen ende tiren en wat dies meer is."

Plannen in 1752

Het mag dan in 1737 afgelopen zijn met vergaderingen in de herberg, een bevredigende oplossing is er nog niet. In 1752 neemt het corpus (de vergadering van schepenen, burgemeesters, kerk- en armenmeesters) een besluit over te gaan tot de bouw van een nieuw raadhuis. De locatie is bekend, maar om mij onbekende redenen gaat de bouw in dat jaar niet door.

Vast staat, dat reeds in 1754 in de gemeenterekening een bedrag van f 85,— is terug te vinden als uitgaven voor verteringen van de regenten ten huize van Francis Verhoeven, herbergier, "zoo in het veranderen van de magistraat, aanstellen van Borgemeesters en Collecteurs, het setten en maaken van de Boeken, het houden van compartien en in het opneemen en sluijten der reekeningen".

Eindelijk

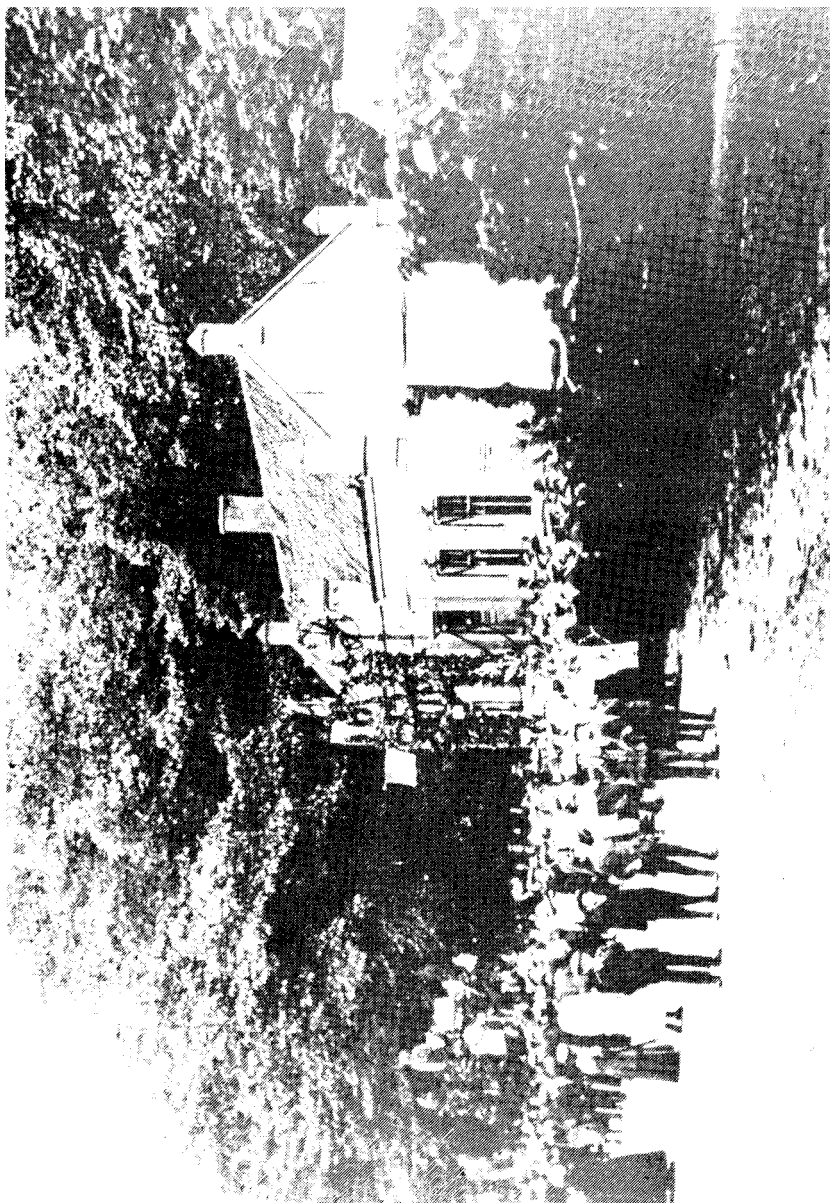
In 1769 is het dan uiteindelijk zo ver: het plan uit 1752 wordt uit de "comme" gehaald en uitgevoerd. Op 23 januari van dat jaar valt reeds de beslissing: "de president en scheepenen, reekenmeesters, setters en borgemeesters der dingbanke van Bergeijk goedgevonden en verstaan een nieuwt Raadhuijs te zetten en op te timmeren op zoodaanige plaats binnen den dorpe Bergeijk als daar toe bij president en scheepenen sal worden verkosen en als het bequaamste en voordeeligste voor deezen dingbanke sullen vinden te behooren."

Op 29 mei is men het eens over die "bequaamste en voordeeligste" plaats, namelijk zoals ook al in 1752 werd gesuggereerd, "teegen over de huijzinge vanden heer Johan van Beverwijck en Christiaan Verhoeven gelegen aan 't marktveld tot Bergeijk, te beginnen aan de Zuijdzijde aan de gemeente straat aldaar neevens lopende".

De kosten van de bouw bedragen volgens het bestek f 766,— en het werk zal door Willem Willems uitgevoerd worden.

Voor onze begrippen is dit een nietig bedrag, maar in die tijd is het een forse uitgave, zoals blijkt uit het feit, dat de gemeente op 3 juli 1769 een verzoekschrift richt aan de Staten-Generaal om dat bedrag te mogen lenen.

Een jaar later blijkt dat de bouw duurder is geworden dan oorspronkelijk gepland: het tekort bedraagt f 100,—. Wat heeft de bouw dan zo duur gemaakt. De gemeenterekening van 1770 geeft uitkomst: het maken van een groter venster, de aanschaf van betere plavuizen, het herstel van het balkon dat tijdens een strenge

Het gemeentehuis van Bergeijk, omstreeks de eeuwwisseling

vorstperiode is ingestort, en een tafel voor het gemeentebestuur met 14 biezen- en 6 houten stoelen. De kosten worden volgens een bepaalde verdeelsleutel omgeslagen over de dorpen.

Een groter raadhuis nodig

150 Jaar lang voldoet het raadhuis van Bergeijk aan de behoefte van het bestuur; eerst als zetel van de dingbank en na 1810 als centrum van bestuur van de gemeente Bergeijk. Wanneer in het begin van deze eeuw het takenpakket van de gemeente sterk wordt uitgebreid, door de sociale wetgeving en distributiewerkzaamheden, wordt de huisvesting te krap.

Op 16 december 1918 debiteert de gemeenteraad over de bouw van een nieuw en groter raadhuis. Het raadslid Rombouts zal zich oriënteren op een geschikte locatie.

Een week later kan hij reeds melden, dat de weduwe Verhoeven op 't Hof een stuk grond bezit, dat geschikt zou zijn. Zij voelt er echter (nog) niets voor dit aan de gemeente te verkopen. De burgemeester schuift het plan terzijde.

In september 1919 meldt het raadslid Willems, dat de weduwe nu wel het stuk grond heeft willen verkopen. Met de aankoop van ook de twee belendende percelen van J. Sengers en de weduwe Kanen komt een oppervlakte beschikbaar die ruim voldoet aan de eisen voor de nieuwbouw.

Er ontstaat een debat tussen de raad en de burgemeester over de vraag wanneer men met de bouw kan beginnen. De raad wil zo spoedig mogelijk met de bouw starten, terwijl de burgemeester problemen voorziet bij de financiering van het project. Hij zegt dan ook: "We zullen ons nog wat met ons oud prulding moeten behelpen, we hebben het er al zo'n langen tijd mede gedaan."

Nog tien jaar "prulding"

Eerst in 1921 komt het raadslid Van Veldhoven weer op de zaak terug en vraagt of nu de tijd niet is aangebroken iets te ondernemen. Het college is pas terug uit België, waar onder andere enkele nieuwe gemeentehuizen zijn bezocht. De burgemeester heeft wat foto's gemaakt en ansichtkaarten meegenomen. Op 12 mei neemt hij ze mee ter raadsvergadering.

Op dat moment speelt ook de kwestie of Bergeijk en Luyksgestel zullen worden samengevoegd. Dit is voor de gemeenteraad een teken de burgemeester te manen tot spoed met de nieuwbouwplannen. Dit heeft resultaat, want het idee van annexatie zal nieuwe problemen oproepen, vooral met betrekking tot de locatie van het raadhuis. Het besluit valt: in 1922 zal begonnen worden met de bouw van het raadhuis.

In november 1921 worden advertenties geplaatst waarin ontwerpen voor een nieuw raadhuis worden gevraagd en verschillende architecten uit de regio reageren. Uit drie ontwerpen (Van Beek uit Eindhoven, Luijten uit Aalst en Van der Velden uit Geldrop) wordt dat van Van der Velden gekozen. De andere kandidaten krijgen als onkostenvergoeding ieder een bedrag van f 25,—.

De vraag blijft, waar de meest geschikte plaats is voor het raadhuis. In 1919 is er voor dat doel grond aangekocht, maar nu komen toch weer stemmen naar voren die een andere locatie op het oog hebben. Er worden twee varianten voorgesteld: de plaats waar nu het oude raadhuis staat en de tuin van de dokter 'waar de peerenboom staat'.

Met vijf stemmen voor en twee tegen wordt toch gekozen voor de locatie, waarvoor reeds in 1919 de grond was aangekocht.

De inschrijving voor de aannemers vindt een half jaar later plaats en dan blijkt, dat de laagste inschrijving nog altijd f 5000,— zit boven het bedrag van j 25.000,— dat de gemeenteraad als limiet had vastgesteld.

Het raadslid Van Veldhoven, die zich gedurende de gehele procedure laat zien als een fervent voorstander van een nieuw raadhuis, ziet echter budgetair nieuwe mogelijkheden. Hij stelt, dat de uitgaven voor de aansluiting van electrisch licht en waterleiding niet specifiek hoorden bij de nieuwbouw, omdat dit reeds was opgenomen in een verbouwings- en onderhoudsprogramma voor het oude raadhuis.

Zo komt uiteindelijk het totale bedrag uit op f 25.600,— en met dit bedrag kan de gemeenteraad, zij het morrend, tenslotte instemmen. De gemeentesecretaris typt in de notulen deze discussie als volgt: "t is weer 't zelfde deuntje als een vorige keer".

Een ander probleem vormt de financiering zelf. Van Veldhoven stelt voor enkele percelen heide, die voor de gemeente economisch gezien niet interessant zijn, te verkopen en de opbrengst hiervan aan te wenden voor de bouw van het raadhuis. In overleg met de houtvester van Staatsbosbeheer, de heer Winkelman, wordt de opbrengst geschat op f 13.000,—, zodat het resterende bedrag geleend zal moeten worden.

De vorderingen

De bouw van het raadhuis verloopt niet erg vlot, zodat op 2 april 1924 het college op aandrang van de gemeenteraad poolshoogte gaat nemen. De architect zal zich op het gemeentehuis moeten verantwoorden voor de gang van zaken.

Anderhalve maand later wordt de opzichter Van de Berk door de raad fors bekritiseerd "aangezien Van de Berk met 't werk niets opschiet en 't maar aan de draai houdt".

Intussen lopen de kosten steeds hoger op, zodat de raad een aanvullend krediet moet goedkeuren van f 10.000,—.

In oktober heeft wethouder Van Veldhoven weer een vervelend verzoek aan de raad: nog eenmaal een aanvullend krediet van j 5.000,—. De raad wil echter alleen toestemming geven als de wethouder een gespecificeerde staat kan overleggen van de nog te verwachten kosten. Dit schijnt niet gemakkelijk te zijn, want de raad moet tot 5 januari 1926 geduld hebben voor de lijst gereed is. Het krediet wordt dan zonder verdere discussie goedgekeurd.

De tijd gaat ook dringen, want de notulen van 2 december 1925 melden dat in het oude raadhuis stukken pleisterwerk van het plafond vallen, zodat in allerijl een steunpilaar moet worden geplaatst.

In het nieuwe gebouw is men intussen begonnen in snel tempo met de afwerking. De nieuwe terrasvloer geeft echter problemen, maar om tijd en geld te sparen wordt besloten het euvel provisorisch op te lossen met losse karpetten.

De firma V. en D. te Eindhoven levert de gordijnen, de vloerbedekking en de meubilering en de burgemeester bestelt bij een boomkweker enkele sierheesters en een ligusterhaag.

De vrachtrijder Sporen brengt uit Roermond een kruisbeeld mee, dat op initiatief van de burgemeester en de architect is vervaardigd.

De eerste raadsvergadering in het nieuwe raadhuis

De Meerijsche Courant en het Eindhovensch Dagblad melden in hun edities van resp. 15 en 17 juni 1926, dat de eerste raadsvergadering zal gehouden worden op zaterdag 19 juni om 11.00 uur.

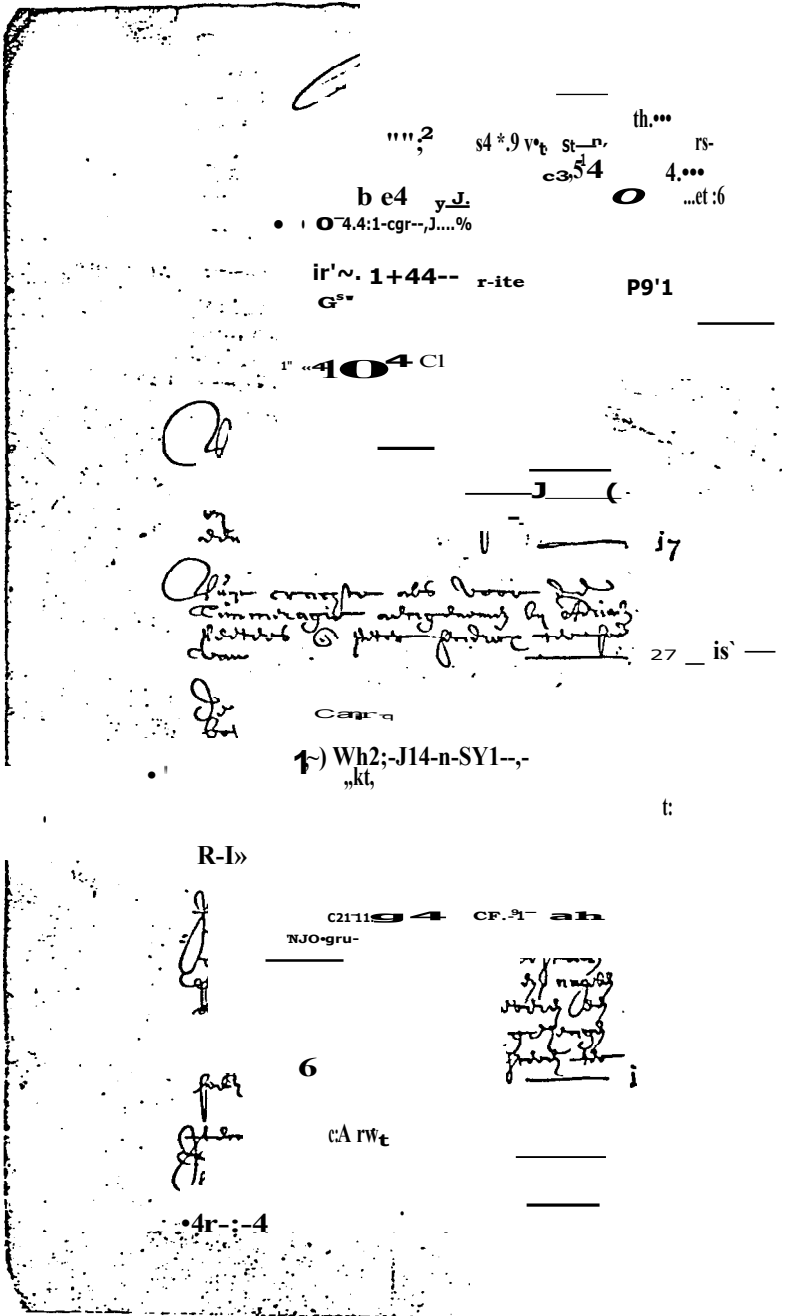
Op 23 juni verschijnt in de Meerijsche Courant het verslag: voorafgaand aan de vergadering hadden de leden van de gemeenteraad de gelegenheid het gebouw eens goed te bekijken. "Men kon bespeuren dat de raadsleden trots waren op hun nieuw gemeentehuis", zo luidt het.

De andere krant, het Eindhovensch Dagblad, bericht reeds op 21 juni over de opening: "Wegens omstandigheden is de inwijding en officiële opening van het gemeentehuis tot over enkele maanden uitgesteld, hoewel zaterdag jl. de eerste raadsvergadering in het nieuwe raadhuis te gehouden".

Het oude raadhuis wordt in 1927 tot lagere school verbouwd.

Niet op de "Rooden dag"

Na ongeveer een jaar stelt wethouder Van Veldhoven in de raad een vraag over de officiële opening. Laten we hier de notulen volgen: "bij de rondvraag vraagt de Heer van Veldhoven hoe er de leden over denken om 't nieuwe raadhuis eens officieel in te wijden. Mij dunkt zegt spreker, dat een raadhuis dat zoo wijd en zijd beroemd is, ook deze eer wel mag te beurt vallen. De Heer Keuyken Pzn. informeert op welke wijze men het zoude willen doen. De Heer Theus zou er maar

Rekening van de verbouwing van de sacristie tot raadkamer in 1663

geen beweging (?) meer op maken. 'T heeft al genoeg geld gekost, zegt spreker. Wethouder Van Veldhoven zoude er een feestje van maken met de harmonie er bij en verdere plechtigheden zoodat zulks de Bergeikenaren nog lange jaren zal geheugen. Wethouder Kuyken vindt dat 't nu geen zin meer heeft daar 't al zoo langen tijd is betrokken.

Wethouder Van Veldhoven zegt, dat het al in de krant heeft gestaan, dat het raad-huis zoude worden ingewijd doch dat het niet is geschied. Doch stelt nu voor om definitief te besluiten om flink 't raadhuis in te zegenen en den dag daarvoor te bepalen b.v. op 1 mei.

Kuyken Pzn. zegt dat 1 mei op een zondag valt en dat dit den Rooden dag is, hij zou 't feest dan liever op een anderen dag bepalen, want 1 mei vieren de socia-listen feest. Nu, laten we 't dan stellen op 3 mei. Wordt algemeen goedgevonden".

Helaas, van deze gebeurtenis is in de archieven en de kranten niets terug te vinden. In 1932 wordt, tot slot, nog een uurwerk geplaatst. Het is afkomstig van het ge-meentehuis van Waalwijk, waar men een nieuw electricch uurwerk heeft aange-schaft. De firma Eijsbouts uit Asten stelt het uurwerk voor f 340,-- beschikbaar en geeft 10 jaar garantie. Reactie in de gemeenteraad: "of het niet goedkoper kan"!! Begrijpelijk in een tijd dat de crisis op haar hoogtepunt is en de financiën van de gemeenten tot een minimum zijn beperkt.

De ruimte die het raadhuis bood, was voor de secretarie anno 1930 ruim voldoende. Toch heeft men in die dagen niet kunnen voorzien hoe sterk het gemeentelijk apparaat zich in 50 jaar zou uitbreiden. Het takenpakket van de gemeente is sterk uitgebreid, de bevolking is mondiger geworden en zo is ook het aantal ambtena-ren sterk gestegen.

In de vijftiger jaren heeft dit al geleid tot een voorziening met noodlocalen, maar ook hier was de ruimte na verloop van tijd op.

Deze situatie die op den duur onhandbaar en onwerkbaar was, heeft toch stand gehouden tot de jaren '80, toen begonnen is met de bouw van het huidige nieuwe en moderne raadhuis.

Bijlage

BERGEIJK
[inv. nr.](#) 158 fol. 113v-114v

Dorpsrekening 1663

Annotitien van tgene gedebourseert ende noodich te betaelen staet tot reparatie gedaen ende te doen aende gerwecamer nu genoemd 't **Raethuijs** van Bergeijck, ende sulcx alle uijt crachte ende ordre vanden Reglemente over onse vrijheijt bij-

den Ed. Rade van State opden 19en februari 1663 geemaneert ende uijt dien crachte naer publicque veijlinge met advoj van die van Rijthoven ende Westerhoven bestelt soo als volcht:

Voor ijerst volgense seeckere annotitie daervan sijnde de daertoe dienende metselrije aengenomen bij Thomas den Metser voor eene somme van	17- 0-0
Vuijt crachte als voor de timmeragie aengenomen bij Adriaen Peeters ende Peter Hendricx ter somme van	27-15-0
De selce vompte alnoch tgene hij bovens belet van aenneminghe noodich hebben gewerckt bij ons gevisiteert ende met de selve veraccordeert ter somme van	21- 0-0
Ende noch aen ijseren nagelen	0- 6-0
Iten aen Anthonis Peter Berchmans voor gemaectt ende geleverd ijserwerck, bestaende in tralien ende gelaesramen, nagelen, ancker, als noch te leveren een nachtslot op de deuren gehengen desselfs ende oock der vensteren ter somme van	12-11-0
Item aen Goijaert Huijbrechts voor geleverden calck, schalien, loo, nagelen, mette karvragten tsamen	51-18-0
Item en Gibel Janssen voor tverschot van steenen ende vrachten der selver ter somme van	35-12-8
Item aen Gerit Baers over tleveren van schalie plancken ter somme van	13-10-0
Item aen Jan Willems voor deckloon van schalien	10-10-0
Item aen gelaesen int Raethuijs	5- 0-0
Aen Peter den Rademaker voor tleveren van twelff viercante stoelen ende eene taeffel bequaem ende ten minsten thien voeten lanck	12- 0-0
Aen Thomas den Metser voor tmaken van eenen middelmuur	1-16-0
Item aen Jacob vanden Eijnden over geleverden calck	6-10-0
	<hr/>
	214-18-2

Aldus gecalculeert ter somme van tweehondert veertien gulden achteen stuijvers twee oort.

II. BESTE FUNDATIES

door H. Mijland

Inleiding

In de twee voorgaande afleveringen van Campinia zijn de verwickelingen rond de verdeling van de gasthuizen en fundaties te Oirschot en Best beschreven, welke verdeling noodzakelijk werd door de afscheiding van Best.¹⁾ De verdeling hield in dat het genot van alle gasthuizen en fundaties, voor zover de gemeentebesturen of armbesturen daar aanspraak op hadden, aan die gemeente bleef waarbinnen de bezittingen waren gelegen. Een uitzondering werd gemaakt voor de fundatie Amelrijk Booth, die in beide gemeenten bezittingen had. Voor deze fundatie werd zoals we gezien hebben een aparte regeling getroffen.²⁾ De vóór 1849 bestaande gasthuizen en fundaties zijn door de commissie tot verdeling opgesomd in een missive van 27 maart 1847.³⁾ Volgens dit schrijven bleken er in de gemeente Best zes fundaties te bestaan, terwijl onder Best ook de Cantorij werd genoemd met bezittingen te Oirschot en Best. De Cantorij was echter geen fundatie in de zin zoals hier bedoeld, doch een beneficie verbonden aan het Kapittel van de kerk van Sint Petrus te Oirschot.⁴⁾

De zes Bestse fundaties willen we in deze en de volgende afleveringen weer wat tot leven brengen. We zullen trachten om per fundatie na te gaan wanneer zij gesticht is en met welk doel, of er gegevens over de fundaties te achterhalen zijn én welke bezittingen er aan de fundatie vermaakt werden. Zo mogelijk zal nader ingegaan worden op het beheer van die bezittingen. Met name dit laatste zal niet in alle gevallen lukken en wel om diverse redenen. Ten eerste, veel fundaties zijn familie-fundaties waarvan het beheer is gevoerd door een van de familieleden. Veelal is het archief van zo'n fundatie niet meer te achterhalen. Een tweede mogelijkheid is dat de fundatiegoederen aan de Tafel van de H. Geest vermaakt werden. De zeer omvangrijke administratie van deze instelling is wel bewaard gebleven, doch het probleem is dan dat de fundatiegoederen niet meer als zodanig te herkennen zijn. Andere mogelijkheden zijn dat de archiefstukken verloren zijn gegaan of nog niet achterhaald zijn.

Mocht een van onze lezers bekend zijn met het bestaan van fundatie-archieven, dan zouden wij dit graag vernemen.

1. FUNDATIE REINIER FRANKEN VERHEIJDEN EN HEIJLKEN VAN DEN ACKER

Stichting en doel

Reinier Franken Verheijden en zijn echtgenote Heijlken Jan Thomasse van den Acker⁵⁾ laten op 4 juli 1659 door notaris Johan van den Kerckhoff te Oirschot hun testament opmaken.⁶⁾ Hun testament, waarvan in de bijlage een transcriptie is gegeven, heeft de volgende inhoud:

1. Alle roerende en onroerende goederen worden vermaakt aan de langstlevende.
2. Mochten er na het overlijden van beide testateurs nog goederen over blijven, dan vermaken zij die als volgt:
 - a. aan de huisarmen in de parochie van Sint Odulphus (te Best)
 - een jaarlijkse erfpacht van 12 lopen rogge, Oirschotse maat
 - de (woon-)kamer van het huis waarin de testateurs op dat moment
 - wonen met de helft van de hof bij dat huis;
 - b. aan hun nicht Maria, dochter van wijlen Peter Francken Verheijden, een legaat van 50 Carolus gulden;
 - c. aan Clara, de natuurlijke dochter van Evert Eeckerschot, verwekt bij Meriken Jan van den Acker, een legaat van 25 Carolus gulden; dit legaat vervalt echter wanneer Clara alsnog als erfgename van de testateurs wordt geaccepteerd;
 - d. aan hun naaste familieleden de overige goederen, met dien verstande dat de goederen toekomen aan die familie waarvan ze afkomstig zijn.

Ten aanzien van punt 2a wordt nader bepaald, dat:

- aa. De naaste bloedverwanten van de testateurs, zo zij tot de huisarmen mochten gaan behoren, de eerste rechten hebben bij de toewijzing van de erfpacht en op bewoning van de kamer en het gebruik van de halve hof. Deze toewijzing aan een bloedverwant mag slechts voor maximaal drie achtereenvolgende jaren geschieden. Na die periode dient de toewijzing aan een andere bloedverwant of aan een niet-bloedverwante Bestse arme te geschieden.
- bb. Het huis waarin de testateurs wonen en het aangrenzende erf worden bestemd om daaruit de lasten op en het onderhoud van de kamer en de halve hof te bekostigen.
- cc. De kamer en de halve hof mogen niet gebruikt worden om daarmee de erfpacht van 12 lopen rogge te betalen.

Het doel van de fundatie is dus het verzorgen van huisvesting en het voorzien in het onderhoud van huisarmen te Best, waarbij echter voorrang gegeven wordt aan arme familieleden van de fundateurs, die zowel binnen als buiten Oirschot woonachtig mogen zijn. Het bezit van de fundatie bestaat uit een jaarlijks inkomen uit de erfpacht en uit een woonkamer met bijbehorende moestuin, met garanties voor voortbestaan en onderhoud.

De stichters

Reinier is een zoon van Franciscus Lamberts.⁷⁾ Zijn geboortedatum hebben we niet kunnen achterhalen, noch de naam van zijn moeder.⁸⁾ Reinier overlijdt op 14 mei 1662 in de herdgang Naestenbest.⁹⁾ Hij trouwt op 23 november 1628 in de parochiekerk van Sint Odulphus te Best met Heijlken, de dochter van Joannis Thomasse van den Acker, kerkmeester van Sint Odulphus, en Mariken de Harnismaker. Zij overlijdt op 8 december 1666, eveneens in Naestenbest.¹⁰⁾

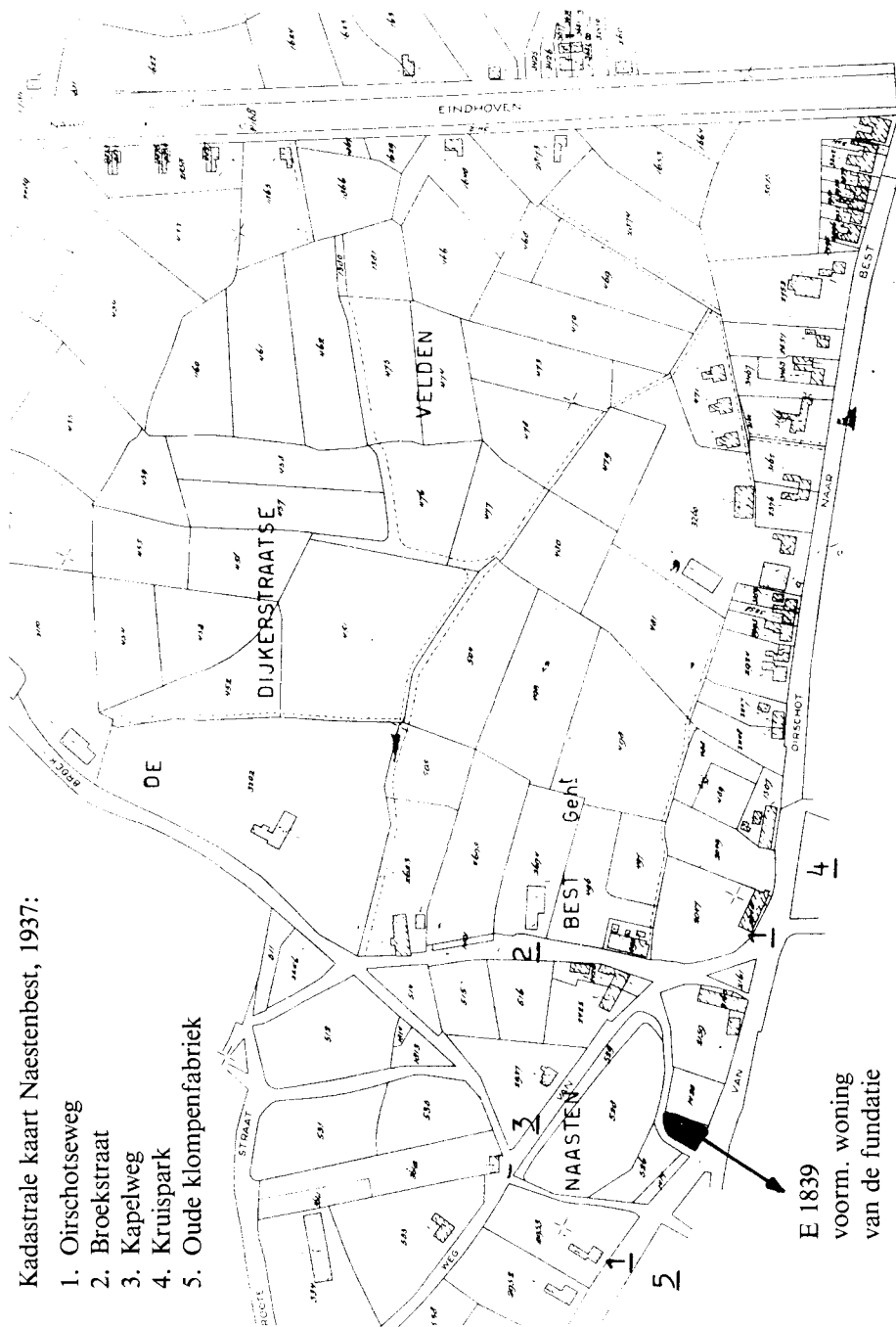
Het huwelijk van Reinier en Heijlken blijft kinderloos, dit blijkt niet alleen uit de formulering van hun testament, maar ook uit de akte van prisatie die na het overlijden van Reinier is opgemaakt.¹¹⁾ Wie dan als erfgenamen van Reinier en Heijlken optreden, wordt duidelijk uit de verkoopakten van de door beide echtelieden nagelaten onroerende goederen.¹²⁾ Tot die erfgenamen behoort alleen een zus van Heijlken, namelijk Neesken, gehuwd met Geert Tholoffs vande Maerse-laer. De andere 31 erfgerechtigden zijn kinderen van de broers en zusters van Reinier en Heijlken. Tot die erfgerechtigden behoort niet Clara, de natuurlijke dochter van Evert Eeckerschot en Meriken Jan van den Acker, die dus kennelijk niet als erfgename geaccepteerd is (zie bepaling 2c in het testament).

Bezittingen

De fundatie van Reinier Francken Verheijden en Heijlken had alleen een levenskans wanneer er bij het overlijden van de langstlevende nog goederen resteerden. We weten inmiddels dat Reinier op 14 mei 1662 overleed en Heijlken op 8 december 1666. De vraag is nu of de fundateurs goederen hebben nagelaten. Gelukkig voor ons werd er in die tijd, evenals nu, een inventaris opgemaakt van het bezit van een overledene ten behoeve van de te heffen successiebelasting. Deze gegevens werden vastgelegd in een akte van prisatie, waarin tevens een taxatie van de waarde van de goederen werd opgenomen. Zowel bij het overlijden van Reinier als van Heijlken zijn zulke akten opgemaakt, waarin tevens de op de goederen rustende verplichtingen zijn beschreven.

Reinier bezat het volgende¹³⁾:

1. huis, schuur, schop, hof en aangrenzend erf, omtrent 2 1/2 lopen groot (Oirschotse maat), gelegen in de herdgang Naestenbest omgeven door de gemeijnt aldaar; de prijs bij verkoop werd getaxeerd op 560 gulden.
2. een obligatie ter waarde van 75 gulden ten laste van Jan Lamberts van Creijelt.¹⁴⁾
3. op het huis en aangrenzend erf berust de verplichting om daaruit jaarlijks aan de provisors van de Tafel van de H. Geest (te Oirschot) 6 lopen rogge te betalen; deze pacht werd betaald met 5 stuivers het vat en getaxeerd op 75 gulden.

Kadastrale kaart Naestenbest, 1937:

1. Oirschotseweg
2. Broekstraat
3. Kapelweg
4. Kruispark
5. Oude klompfabriek

E 1839
voorm. woning
van de fundatie

Heijlken werd aangeslagen in de successie voor de volgende bezittingen¹⁵⁾:

- huis, schuur, enz. als onder Reinier; geen taxatie, omdat hierover in 1662 reeds rechten zijn betaald.
- 4. een stuk akkerland, genoemd de Dassmit¹⁶⁾, omtrent 4 1/2 lopen groot, gelegen in de herdgang Naestenbest; getaxeerd op 180 gulden.
- 5. een stuk weiland, genoemd de Haverdries, omtrent 2 lopen groot, gelegen in de herdgang Naestenbest; getaxeerd op 200 gulden.
- 6. een stuk weiland, genoemd het Houten beemtpjen, omtrent 2 lopen groot, gelegen in de herdgang Naestenbest; getaxeerd op 100 gulden.
- 7. uit deze erfenis dient aan de Tafel van de H. Geest te Esch een jaarrente van 2 lopen rogge betaald te worden¹⁷⁾; getaxeerd op 50 gulden.
- 8. de echtlieden hebben aan de armen te Oirschot een jaarrente van 1 mud rogge vermaakt¹⁸⁾; getaxeerd op 300 gulden.

Het is dus duidelijk dat Reinier en Heijlken voldoende bezit hebben nagelaten om de door hen bedoelde fundatie te laten functioneren. Wat is er nu feitelijk met deze goederen gebeurd en werd er voldaan aan de wensen van de fundateurs? Zoals we reeds gezien hebben hadden Heijlken en Reinier 32 erfgenamen. Verdeling van het bezit over deze erfgenamen zou een dusdanige versnippering geven, dat er in de praktijk weinig mee gedaan kon worden. De erfgenamen besluiten dan ook om de goederen te verkopen met waarborgen voor de er op rustende verplichtingen.¹⁹⁾ Het huis en de percelen land brengen samen 650 gulden op.²⁰⁾

Aert Janssen Verrooten koopt het huis met bijgebouwen, hof en aangrenzend erf (zie hierboven onder 1). Aan de koop zijn twee verplichtingen verbonden, namelijk de woonkamer van het huis en de helft van de hof moeten steeds ter beschikking staan van arme bloedverwanten van de fundateurs of van huisarmen uit de parochie van St. Odulphus (zie testament) en de koper dient jaarlijks aan de Tafel van de H. Geest te Oirschot een pacht van 6 lopen rogge te voldoen (zie onder 3). Jan Dirck Rutten, de man van Ariaentje Franck Jacobs (Francken) de Croon, mede-erfgenaam van deze boedel, koopt de Dassmitakker (zie onder 4) en de Haverdries (zie onder 5). Uit de Dassmitakker dient jaarlijks 1 mud rogge te worden betaald ten behoeve van de arme bloedverwanten van Reinier en Heijlken, of bij het ontbreken daarvan aan de huisarmen te Best (zie onder 8).

De Haverdries is belast met een jaarlijkse rente van 2 lopen rogge, te betalen aan de Tafel van de H. Geest te Esch (zie onder 7).

Anthonis Gooris Anthonissen ten slotte koopt het Houten beemtpje (zie onder 6). Op dit perceel berust alleen het recht van weg ten behoeve van Geert Tholoff van de Maerselaer.

Het bezit van de fundateurs is dus in 1667 geheel verkocht, doch bij die verkopen zijn wel garanties bedongen die het functioneren van de fundatie mogelijk maken. Hoe die gefunctioneerd heeft, hebben we helaas niet kunnen achterhalen. Het duurt ruim 200 jaren voordat we de fundatie als zodanig vermeld vinden, name-

lijk in een verpondingskohier van Naestenbest dat omstreeks 1800 is opgemaakt.²¹ Daarin staat op folio 68v^o de "Arme Fundatie van Reijnier Franken Verheijden" vernoemd, met als bezit waarover verponding moet worden betaald de "Groote Assmit", groot 4 lopen en 7 roijen. Waarom er nu pas sprake is van de fundatie is niet duidelijk. Wellicht heeft dit te maken met de tijdsomstandigheden, die meer vrijheid voor de katholieke bevolking meebrachten. In een van de volgende artikelen over de Bestse fundaties is hierover misschien meer duidelijkheid te geven.

Hoe het verder verlopen is met het bezit van de fundatie blijkt uit de kadastrale bescheiden. De eerste kadastrale leggers zijn in de gemeente Best rond 1830 opgemaakt. In die leggers wordt onder artikelnummer 147 de fundatie van Reinier en Heijlken geregistreerd.²² De fundatie bezit dan een huis met erf, gelegen onder Naestenbest, sectie E 524, met een perceelsoppervlakte van 103 m² en aangrenzend een perceel bouwland, sectie E 525, groot 415 m². Bovendien behoort tot de fundatie een perceel bouwland in de Bulten, sectie E 1132, met een oppervlakte van 8200 m², wat vermoedelijk de Groote Assmit of Dassmitakker is. Ten behoeve van de aanleg van een weg tussen 1830 en 1857 worden gedeelten van de percelen E 524 en 525 verkocht,²³ terwijl omstreeks 1857 het huis met erf en het aangrenzende perceel bouwland overgaat in handen van Joseph Adriaen Scheepens, landbouwer te Best,²⁴ die het huis in 1869 laat afbreken. Wat er nu met de huisvesting van arme familieleden of huisarmen moet is niet duidelijk.

Het enige overblijvende bezit van de fundatie, het perceel bouwland van 8200 m² werd tenslotte in 1938 geveild.²⁵

Of hiermee het definitieve einde van de fundatie van Reinier en Heijlken is getekend hebben we niet kunnen achterhalen. Hopenlijk dat een van de lezers ons nader kan informeren over het bestaan van de fundatie.

NOTEN

1. Campinia, 15e jrg. (1985) blz. 141-144, 188-198.
2. Idem, zie blz. 193 e.v.
3. Idem, zie blz. 189.
4. Met betrekking tot de Cantorij, zie: J.W.M. Peijnenburg, DE CANTORIJ VAN OIRSCHOT. Een laatste restant van het middeleeuwse kapittel; en J. Lijten, EEN PAROCHIE IN WORDING, Best 1437-1553; beide in *De Comme geopend*, Eindhoven, Streekarchief Zuid-Oost Brabant, 1983, blz. 60-70, resp. blz. 50.
5. De namen van Reinier en Heijlken komen in de verschillende archiefstukken onder zeer diverse schrijfwijzen voor, doch bij voorkeur zullen hun namen geschreven worden als in het hoofd van dit hoofdstuk.
6. J.A. ten Cate, *De notariële archieven in Noord-Brabant*. 's-Gravenhage 1957. (Notariële archieven), inv.nr. 5115.
Let wel: alle aangehaalde archieven berusten op het streekarchief te Oirschot.

7. Inventaris doop-, trouw- en begraafboeken van Best, Oirschot en Veldhoven (DTB), [inv.nr.](#) 001, fol. 56vo.
8. Dit is niet zo verwonderlijk, omdat Reinier omstreeks 1600 geboren zal zijn. Uit deze tijd zijn weinig gegevens bewaard gebleven, bovendien werd in die tijd de naam van een moeder weinig vernoemd in de doop-, trouw- en begraafboeken.
9. DTB Oirschot, 164, blz. 50.
10. DTB Best, 001, fol. 56v^o: huwelijksinschrijving. De gegevens over de familie Van den Akker zijn, tenzij anders is vermeld, afkomstig uit: W.L. van den Akker, *Het aloude geslacht Van den Akker van 1430 tot heden*. Barneveld 1945, blz. 47 e.v.
Oud-rechterlijk archief Oirschot-Best (RA Oirschot), inv.nr. 146: vernoeming van Jan Thomas als kerkmeester in akte van 24 april 1607. DTB Oirschot, 164, blz. 103: overlijden Heijlken.
11. Oud-administratief archief Oirschot-Best (OAA Oirschot), voorl.inv.nr. 8392: Register van de collaterale successie, akte van 12 juni 1662.
12. RA Oirschot, 214 fol. 89-98: verkoopakten van 13 april 1667.
13. OAA Oirschot, 8392: akte van 12 juli 1662.
14. Obligatie opgemaakt voor schepenen van Oirschot in januari 1660 (RA Oirschot, 211, fol. 1).
15. OAA Oirschot, 8393: akte van 3 januari 1667.
16. Na het overlijden van de vader van Heijlken op 5 mei 1633 (DTB Best, 001, fol. 72v^o) is op 17 december van dat jaar een akte van erfdeling opgemaakt (RA Oirschot, 158, fol. 360-370). Bij deze erfdeling kreeg Heijlken de onder 4, 5 en 6 genoemde percelen grond toegewezen. Ook in het oudste verpondingskohier van Naestenbest worden op folio 23 deze stukken grond vernoemd onder de naam van Reinier (OAA Oirschot, 7022).
17. Deze jaarrente kreeg Heijlken toebedeeld bij de erfdeling in 1633. In die akte is sprake van 1/6 rogge, hier van 2 lopen. Aangezien 12 lopen rogge gelijk is aan 1 mud, zal bij de erfdeling sprake zijn geweest van 1/6 mud rogge.
18. De in het testament genoemde jaarpacht van 12 lopen rogge komt overeen met de hier genoemde rente van 1 mud.
19. RA Oirschot, 214, fol. 89-98: verkoopakten van 13 april 1667.
20. Dit betekent niet dat iedere erfgenaam een kleine 20 gulden krijgt. Uit de verkoopakten blijkt namelijk dat er tien gerechtigden zijn op een gelijk erfdeel, namelijk de zus van Heijlken, de kinderen van vier van haar broers en zusters en vervolgens de kinderen van vijf broers van Reinier.
21. OAA Oirschot, 7024, fol. 68°.
22. Archief gemeente Best 1820-1946 (Archief Best), inv.nr. 1349.
Of hier sprake is van het huis waarin de fundateurs vroeger gewoond hebben, is niet helemaal zeker. Gezien de ligging van het huis (zie het afgebeelde kadastrale kaartje), aan de rand van Naestenbest, is het niet onmogelijk.
23. Archief Best, 1349: artikelnummer 147, volgnummers 4 en 5.
24. Archief Best, 1349: art.nrs. 147/4 en 147/5; en 1352: art.nrs. 1129/15 en 1129/16. Na de afbraak van het huis worden de percelen E 1418 en E 1419, gevormd uit E 524 en E 525 nadat de verkoop voor de aanleg van de weg had plaatsgevonden, in 1870 verenigd tot een perceel met het nieuwe sectienummer E 1839 (inv.nr. 1352, art.nr. 1129/22).
25. Archief Best, 1362, art.nr. 147/3 en 1360, art.nr. 3930/4.

Bijlage

TESTAMENT VAN REINIER FRANKEN VERHEIJDEN EN HEIJLKEN VAN DEN ACKER

Notariële archieven, inv.nr. 5115: protocol van notaris Johan van den Kerckhoff, 1659, fol. 46-47vo.

Inden naem ons heeren Jesu Christi, Amen.

Bijden inhouden van desen tegenwoordigen openbaeren instrumente van testamente sij condt ende kennelijck eenen iegelijcken hoe dat inden jaere desselffs ons Heeren opten vier dach der maent Julij 1659, soo sijn gecompareert voor mij Johan vanden Kerckhoff, openbaer bijden Eedele Raede van Brabant geadmitteert notaris, binnen dese vrijheijt Oirschot residerende, ende den getuijgen naergenoemt:

dije eersaemen Reijnier Francken Verheijden ende Heijlken, dochtere wijlen Jan Thomas vanden Acker, wettige bedgenooten, beide gesont van lichaeme, gaende, staende ende onder de menschen converseerende, oversulcx hen verstant, wille, memorie ende vijff sinnen in allens wel machtich wesende ende gebruijkende; dije welcke overpeijsende de broosheijt der menselijcke natueren ende datter nijet seeckerder en is dan de doot ende nijet onseeckerder dan dure desselffs, nijet wilstende oversulcx van deser werelt scheijden sonder ierst ende voor all van henne tijtelijcke goederen, henlieden bij Godt Almachtich verleent, gedisponeert te hebben,

hebben oversulcx de voorschreven testateuren ouverleijt van iemanden, soo sij verclaerden gemaect, geslooten en geconcipeert, desen hennen testamente, lesten ende uuijstersten wille, in forme volgende ende manieren hijer naevolgende:

Ierst ende voor all doot ende te nijet doende alle voorgaende testamenten voor datum deses bij henlieden gemaect;

Ende henne sielen, soo wanneer de selve uuijt hennen lichaeme gescheijden sullen wesen, hebben sij testateuren bevolen inde heilige protectie van Godt Almachtich ende Maria sijne gebenedijde moedere ende henne lichaemen der gewijder aerden.

Comende hijer mede totte dispositie van henne voorschreven tijtelijcke goederen.

Soo hebben de voorschreven testateuren malcanderen den lest levenden van hen beijden reciproce gemaect ende gegeven alle henne goederen, soo haeffelijcke als erffelijcke egheene uuijtescheijde oft hoedaenuch de selve souden werden genoemt, omme daer mede te mogen doen al oft sij testateuren beide inden leven wesende souden connen oft mogen doen;

ende oft tgeburde dat den lestlevenden van hen beijden alle henne goederen nijet en hadden verteirt, soo maecken sij testateuren aende huijsaermen, wonende inde Parochie Sancti Odulphi binnen dese Vrijheijt voorschreven, eenen jaerlijcksen ende erffelijcken pacht van twelff lopen roggen, mate van Oirschot, alle jaer te betaelen ende te vergelden, tallen tijden erffelijcke, uuijt de goederen bijden lestlevenden achter te laten,

Ende dat met sulcken verstande oft het gebeurden datter iemant binnen Oirschot oft buijten Oirschot voorschreven vande vruenden van hun testateuren waeren wonende, dat altijt den naeste van bloede hen testateuren bestaende den voorschreven pacht van twelff lopen roggen jaerlijcx sal mogen genieten in soo verre tselve om Godts wille werde versocht ende dat alleenlijck voor den tijt van drije naest volgende jaeren, als wanneer de selve drije jaeren geejndicht wesen de voorschreven rente sal volgen op eenen anderen vrient van hen testateuren, oft bij foute van dien aende huijsaermen Sancti Odulphi voorschreven ende dat soo lange iemant vande vrienden het voorschreven legaet sal versoecken als voor, behoudens dat het lopende jaer sal volgen de huijsaermen voorschreven.

Item maecken sij testateuren aende huijsaermen voorschreven de caemere metten halven hoff voor inden dries van het huijs daer sij testateuren tegenwoordich in sijn wonende, om bijde selve aermen, om Godts wille ende ter puerder aelmoesse, nae doet van lestlevende ten eeuwigen daegen gebruijct te worden, behoudelijck dat de vrienden van hen testateuren sullen geprefigeert worden als voorschreven staet.

Item is der testateuren wille dat henne voorschreven huijsinge ende aengelegen erffnisse sal verbonden wesen de voorschreven caemere loffelijck te onderhouden in alle reparatien oft dat den aermen geoirloift sal wesen het selve huijs ende erffenis daer annex daer voor aen te veirden ende gebruijcken, oock dat de voorschreven caemere ende hoff nijet en sal verbonden wesen inde voorschreven pacht van XII lopen roggen.

Item hebben sij testateuren gelegateert aen Maria, dochtere wijlen Peter Francken Verheijden, sijne nichte, de somme van vijffich Carolus gulden eens, de gulden gereeckent op XX stuijvers.

Item geven sij testateuren aen Clara, natuerlijcke dochtere Evert Eeckerschot, verwect bij Meriken Jan vanden Acker, de somme van vijffentwintich Carolus gulden voorschreven eens ende dat ter puerder aelmoesse ende van Godts wille, nochtans oft gebeurden dat de voorschreven Clara werde gepermitteert mede erffgenaem te wesen van hen testateuren, in sulcken gevalle sal het voorschreven legaet doot ende te nijet sijn.

Voorts henne resterende goederen hoedaenich dije mogen wesen ende dije den

lestlevenden nijet en sal hebben verteirt, maecken sij testateuren aen henne naeste vrienden, de doode hant alomme mette levende te deijlen aende sijde van waer de selve goederen gecomen sijn jure justitutionis mits desen.

Alle welcke puncten, conditien ende articulen voorschreven testateuren hebben verclaert te wesen hennen testamente, lesten ende uijtersten wille, willende ende begeiren den selve van weirden gehouden te weirden sijn volcomen cracht, macht ende effect te sorteren, tsij bij forme van testamente, codicil, contract, ghifte oft maeckinge diemen heet ter seacke vanden doot, oft soo eens goet Christen mensche testament alderbest oft aldersterckste soude connen oft mogen wesen. Nijettegenstaende al en waeren alle solemniteijten van rechts oft justitie wegen hijer innen nijet al genochsaem achtervolcht, willende de selve gehouden te werden als in desen onderhouden consenteren etcetera.

Actum ten huijse mijns notaris binnen de vrijheijt voorschreven ten daege, maent ende jaer als voor, ten overstaen van Dielis Moescops ende Adriaen Matijs van Dijck als getuijgen hijer toe geroepen, die de minute deses benefens mij notaris hebben onderteekent ende de voorschreven testateuren affgevraecht wesende oft sij consten schrijven hebben verclaert neen ende oversulcx onderteekent met seecker mercke, vide verso ante.

Was getekend in de marge van folio 47: J. v. Kerckhoff, notaris

en met diverse tekens: Reijnier Francken Verheijden
Heijlken dochtere wijlen Jan van Acker
Adriaen Matijs van Dijck
Dielis Jan Moescops

REGISTER - 15e jaargang 1985

Inhoudsopgave

Cuijck, N. van	
- Stamlijst Van Hout	4-6
- Stamlijst Vlemminc:x	71-73
Hulsen, M.J.	
- Stamlijst Van den Hurk	178-180
Lijten, J.	
- De waarheid omtrent de schenking van Oerle aan Pastel	51-70
- De Oirschotse schouten, drossaards en baljuw	120-134; 164-177
- Oirschotse zoen-accorden (m.m.v. L. van der Mierden)	
A. zoenen wegens doodslag	36-48; 89-100; 145-156
nrs. 52-70	200-208
Mijland, H.	
- De afscheiding van Best en de verdeling van de gasthuizen en fundaties	141-144; 180-198
Scholten, C.	
- Huizen en bewoners te Oirschot van de 17e tot de 20e eeuw	
54. Rijksluisstraat 54	33-35
55. Huis "De Wereld", Molenstraat 8	80-84
56. Huis "De Fransan Hoet", Markt 20	181-187
Suijkerbuijk, J.	
- Het archief van de gemeente Veldhoven, 1921-1945	159-163
Ven-Lommers, T. van de	
- Oirschotse gedichten	
De oude kiosk	22-25
Veertig jaren bevrijd	74-75
De vlooiemarkt.	140
De Mortelen	199
Vera, H.	
- 650 jaar Beerse gemeijnt (slot)	7-21
- Antwerpse poorters afkomstig uit Zuid-Oost Brabant.	26-32; 76-79; 135-139
- Steenovens op en om de Baest	105-119
- Archivalia aangaande de oude Kempische gilden	
27. Onze Lieve Vrouwegilde van Middel- en Westelbeers	85-88

Overzicht van gebruikte afkortingen

B.	Best	Past.	pastoor
burg.	burgemeester	pres.	president
e.v.	echtgenote van	rentm.	rentmeester
H'beek	Hilvarenbeek	secr.	secretaris
kerkm.	kerkmeester	top.	toponiem
M'beers	Middelbeers	V.	Veldhoven
O'beers	Oostelbeers	wed.	weduwe
Oe.	Oerle	W'beers	Westelbeers
Oi.	Oirschot	l.	Zeelst
O'wijk	Oisterwijk		

Aa, Laurens van der -, fundatie	189	Arnoldus, past. van Oerle Augustyns	62	Besterbroek, top.B. Beukenhoef, hoeve te O'beers	142 115	Bruessel, Merten Bertelmeus van Brugge, Hans Hendrik van	29 78
Aelbrechts(soen)		-- Augustyn	46-47	Beyere, Willem die -, schout van Oi.	120	Brussel	7;40;96;165-166
- Arien Willem Henrickszoon	93	- Willem Jeronimus	135	Beyhaerts, Jacob	9	Buckens, Michiel	136
- Henrick Aelbrecht Ardtzoon	42	Baar, van		Bie, Aart. Huibrecht de	29	Buquoy, graaf van	167
- Lenard Aelbrecht. Ardt.zoon	41	- A. -, pres.schepen van Oi.	172	Biesenrijt, Kerstdaen van	137	Buskens, Arnoldus	136
- Rutger Aelbrecht Ardtzoon	42	- Arnoldus -, rentmeester	189;191	Biggelaar (Bichelaar) van den		Buysen, G. -, lid van het college van G.S.	193
- Willem	78	van het Gasthuis van Jan Deerns van Nuenen, van het.		- Henrick Gijsberts	181	Buyssene, Machiel Hubrecht de	137
- Wouter Peter	135	Gasthuis van Jhr. Dirk van der Ameijden en van de fundatie		- Peter Henricus Gijsbertos	181	Bijnen	
Aalst (Belgie)	28	van Jhr. Jan van Herode		Binnenlandse Zaken, minister van	142;195	- Hans Willem	7
- pastoor van	62	Beers, Mathijs Jan	30	Birens, Wilhelmus	136	- Jacq.	51;65-66;60
Aarle (herdgang)	92;146;155	Baarschot, top. Diessen	13	Blaarthem	10	Byns, Aert. Willem	32
Aerssone, Peter	135	Beest, landgoed	8-9;17;105;107;109; 111;113;115	Bladel	29;138	Deerns	
Aerts, Petrus	78	Baest.erhoeven	9;17	Blehem, Nicolaas van - meester van Postel	64	- Peter Adam	30
Aertssen, Francois Aert	30	Back		Bloks, Elisabeth Gerit -, fundatie (en van Adriaan van Ham)	189	-- Willem Frank	78
Achel, van		- Hendrik Peter	28	Blom, top. O'beers	115	Daenen	
- Ariaentje Peters	33	- Jan Jans	28	Boelaerts, Henrick	98	- Anna	30
- Henricus Michiel Bernaerts	33	- Jan Peter	28	Boer, Adriaen Cornelis van den	31	- Kerstlaen Laureis	137
- Peter Hendricks	33	Bacx, Willem Hendrick	77	Boegaerts		- Wouter	30
Adriaens(zoon) (sen)		Begijnhof zie Amelrijck Booth gasthuis		- Adriaen Peter	77	Daesdonck, Mechteldt van der -, e.v. Karel Cleynael	126
- Antonis	31	Bartholomeus, Peter	136	- Willem Dirck	32	Dachverlies, Henrick van -, (wnd.) schout van Oi.	130
- Henrick zie Harnasmaker		Bascoth, W. van -, ridder	56	Bommel, Johan van	107	Dancguers, Cornelis -, fundatie	189
- Henrick Adriaan	77	Bastiaens, Mattheus Aart	31	Boogers, Peeter		Danels,	
- Michiel	77	Beckers, Joannes	137	Boomen, Johannes Antonius van den	35	- Adriaen vorster	201-202
After, Henrick van der Gysbrechtszoon	zie	Beeck, Marten Aal van	31	Boorenberge, Johannes	136	- Dielis Wreyszoon	46-47
Akker, Heylken Jan Thomassen van den -, fundatie (en van Renier Franken Verheijden)	189	Beeckman, Jan Peter	30	Booth, Amelrijck	47;143;191;193; 195-196	- Henrick Laureyszoon	200
Alaerts, Arien Janszoon	46	Beelaerts		fundatie/gasthuis		Davits	
Albert, aartshertog van Oostenrijk	68	- Joost -, priester	43;91	Boots, Hendrik Hendrik	29	- Abraham	183
Alijten, Aart Hendrik	76	- fundatie zie St. Anna-fundatie		Bootselaar, Gregorius Jan	135	- Salomon	83
Ameyden, van der		Beerensbrouck, Joannes van	32	Borchout, Dirck Aertss van	136	- Sara Salomon -, e.v. Levie Philip Levis	83
- familie	89	Beerlen, Dirk Wouter van	76	Borgers, Petrus	79	Delft, Arnoldus van	34
- Anthonis Willemszoon	41	Beerzen zie Oost- West- Middelpeers		Bosch, Cornelius van den Henricxsone	zie Cornelis	Dewilde, Jacobus	137
- Arnt Henrickszoon	89	Beersveld, top. O'beers	7-8	Bossche, Mathijs Pauwels van den	77	Dicort, Peter Herbert	135
- Danel	89	Beerwinkel, Jan Wouter van	76	Boudewijns (Boijdens)		Dielis	
- Daniel -, kastelein van Herlaar	126	Bekersbergje, top O'wijk	6	- Boudewijn Peter	138	- Heylken Corstensdochter	91
- Dirk -, gasthuis	189	Belgie	52	- Gielis Anthonis	139	e.v. Thomas de Hoppenbrouwer	
- Hans Peter	135	Bemelmans, Peter Dirk	32	- Peter Wouter	78	- Jan Jans Peterszoon	203
- Joost.	126	Bennen, Herten Klaas	28	Boxtel	8;36;45;153;155-156	- Jan Wouter	31
Josina Joost -, e.v. I Dirck Swerts en II Natael Adriaan Vos	126	Berendorick, van		- Johannes van	137	Diercx (Dircx, Diricx)	
- Kaerle Peter Anthoniszoon	146	- Aleydt	208	Braeckhuysen, Cornelis van	31	- Adriaan Janszoon	201-202
- Margareta Arnt Henricks- zoon -, e.v. Jan Willemszoon Oppers	89	- Arike, e.v.. Henrick Danels Dictus	208	Braeckmans, Anthonis Jan	138	- Geert.	29
- Peter Anthoniszoon	42	- Gerit Henrickszoon	207	Brabant.		- Marten	79
- Roeiend -, secr. van O1.	147-148;150;200	- Henrick Danels Dictus	207	- gewest	105	- Willem	29
Amsterdam	18;187	hoog- en laagschout van 's-Hertogenbosch		- departementaal bestuur van	10	Diessen	13;16-17
Amsterdam-Rotterdam Bank	187	Bergaigne, Henrick van -, schout. van Kempenland en van Oi.	174	- raad van	79;11-13;127-128; 164-173	Dicteren, heer van Domeinen, rentmeester van de dienst der	zie Winrick 105
Andel, van		Bergen op Zoom	130	- hertog van	62;zie ook Henrick III	Dommelen	30;138
- Peter -, secr. van Oi.	166-169	Bergeyk	28;138	-- landdrost van	173	- Yvan van -, schout van Oi.	124
en schout van Oi.		Berghe, Daniel Hendrik van den	136	- rentmeester van de hertog van	11	Doorakkers, Lucas	78
- Petronella -, e.v. Daniel de Swarte	169	Berwouts, Willem Willem -, schout/drossaard van O1. en H'beek	128	Brabants Heem	113	Doornen burg	18
Andries, Adriaan Daam	136	Best	47;98;100;125;141-148; 151-152;188-197;203	Bradefeer, Mathijs	32	Doren, van	
Anna, St. -, fundatie (of Beelaerts fundatie)	143;189	- schout van	143;188; zie ook Jean Theodore Steyvers en Willem van Nuenen	Brants, Antony	181	- Aert Pauwel	135
Annen, Joannes Lucas	32	- secr. van	zie Jean Theodore Steyvers	Brauwens, Henrick Willemszoon	95	- Geert. Adriaan	138
Anselmus	55	- burg. van	zie A. van de Velden algemeen armbestuur van	Brecht (Belgie)	155-156.	Dorne, van	
Ansems, Geert Peter	28	van de Velden	189;197	Breem, Jan	64	- Ida, e.v. Jan -	53-55;59-60;64-65
Anthonis(sens)		Past./kapelaan van	zie Jan van Esch; Henrick Adriaenszoon de Harnasmaker; Melchior Gysbrechtszoon van de Heuvel; Frans Paridans; Ard Anthonis- zoon van Vec'hel	Breugel, Peter Willemszoon van -, pres. schepen van Oi.	43	- Jan	53-60;65
- Adriaan (Antonis)	31			-, schout	125	- Peter Willem	32
- Jan (Antonis)	29			Brievinck, Adriaen		Druckers	
- Jan Anthonis	78			van H'beek		- Hendrik Dionijs	78
Antwerpen	26-27;68;96;156;181			Broeck, Henricus van den	30	- Mert.en Hendrik	28
- (Hogere) Vierschaar van	26			Broecke, van den		Duizel	30;138
- (land)deken van	54;56			- Dirck Jan	78	Duysborch, Christoffel Geert van	78
- schout van	53-54			- Jan Jan	77	Eelen	
- schepenen van	53-55			Broeckhuys, Evert Jacob	77	- Wouter Lambrecht	77
				Broecx, Hendrick Jacob	77	- Joost Lambrecht	135
				Brouwezen, Willem Jan van	30	Eelens, Peter Antonis	28
				Bruegelmans, Jan Kersten	79		

Eerschot, top. St.. Oedenrode	43-45	Geel, Arnout. Hans van	77	Gysbrechts (zoon)		*s-Hertogenbosch	7;12;36;120;122;
Eersel	30;139	Geerits		- Hans Jacob	28		165;173
- schepenen van	59	- Henrick Janszoon	146	Henrick (-van der After)	98-99	- Meijerij	36;120;125
Eeten, Cornelis van -, rotneester van de Huygevoirt.	13	- Jan Henrick	94	- , schepenen van Oi.		- hoogschout van de meijerij	125; zie ook Henrick van Bergaigne
Eggels, Peter	78	- schepenen van Oi.				- schout van	zie Wellinus
Eindhoven	7;12;31;36;120	Geerts		Haan, Elisabeth de -, e.v. Dirck van Houtum	81	- bisschop van	9; zie ook Masius; Ophovius en Zoësius
- heer van	122	- Hans Geert	32				
- Adam Willem van	31	- Jan	30	Haengreefs, Jacob Dirk	30	Herteg(h)s	
Elmpt, van		- Peter	138	Haaren	18	- Adriaen	30
- Jan -, stadhouder van Oi.	165	- Peter Peter	32	Haesdonck, Hendrik Jasper	29	- Arnoldus	30
- Wouter -, schout.	129-130	Gefferi	42	Hadelt, top. O'beers	7;11	Hesters, Han van	137
van Ol.. en H'beek	173	Gehuchten, van		Ham, Adriaan van -, fundatie (en van Elisabeth Gerrit Blok)	189	Heurcx, Godefridus	137
Els tot Boedelham, Clementina	169	- Anna Christina	35			Heurn, J.H. van	14
Geertuyd van -, e.v.		- Antonius	34-35	Ham, van	92	Heuvel (Huevel), van den	
Maarten Christiaan Sweerts		- Elisabeth	35	- Goyaert Dirckszoon	92	- Gysbert	205
Eisen, Abraham	137	- Hendrik	34	- Jan Dirckszoon	92	- Gysbert. Willemszoon	146-147
Empel, Joachim van	76	- Cornelia Maria	35	- Willem Janszoon	42	- H. van den	143;191
Engelbrechts, Lenaart Godevaart	76	- Maria Elisabeth	35	Hamme, Gijsbrecht Dirk	77	- Jasper Gysbrechtszoon	153
Erp, van		- Wilhelmina Antonia	35	Hamsvoort (Hansfort), van der		- Johanna -, wed. van Peeter Leenderts van Roy	34
- Adriaan Jan	78	Geldrop	32;84	- Hans Hendrik	135	- Leenaert Janszoon	95-96
- Anthonis Weygaertszoon	43-44	- schout van zie Peter Verbeeck		- Lucas Jans	107	- Melchior Gysbrechtszoon	154
- n.n.	45	- Helyas Jan van	28	- Peter Hendrik	135	- , past_ van B.	
Es, Jacob Jasper van	135	Spionne, van		Hancraets, Wynant Gielis	28	Heuvel mans	
Esch, van		- Jan Andries	31	Kansen, Gerit	81	- familie	18
- Jan -, pastoor van B.	89	- Simon Simon	29	Hapert	76	- Andreas	108
- Jasper Philippen	165;173	Gennip, Joannes van	79	- past. van	62	- W.	17
stadhouder van Oi.		Geraardsbergen (Belgie)	98	Happen, Willem Henrickszoon	207	Heyackers, top. M'beers	16
Essens, Adr. -, rentmeester van de fundatie Adriaan van Ham en Elisabeth Gerrit Bloks	189	Gerardus, fakteur van Gent.	137	Harnasmaker, Henrick	98-100;148;	Heyden, van der (-, Verheyden)	
Eupen, van		Gerra, bisschop van	zie mgr.	Adriaenszoon de -, Past./kapelaan van B.	151-152	- Adriaen Martenszoon	148;150
- Albertus	32	Gerwen	76	Hase (Haze), de		- Johannes Franciscus	31
- Matheus	32	- Jacobus van	111	- Antonis Peter	76	Heyligen, Willem Peterszoon	202
Everaerts, Wilhelm	124	Gestel	10;76;127	- Jan Peter	76	Heymans	
schout van Oi.		Ghestell, Adriaan Aart. van	77	Haubraken	zie Henrick Moel	- Geert	76
Everse, top. St. Oedenrode	43;45	Ghoortle, Hendrik Wouter van	31	Haygem, Peter Hendrik	78	- Jacobus	79
Everts, Jan	138	Ghoortssone, Hans Godevaert	135	Hedel, herdgang	155	Heyns, Michiel Michiel	79
Eyckelberghe,	64	Ghuens, Bernaart Machiel	137	Hees, van		Hillekens, Thomas Elooi	30
Gerard Coster van		Gielis		- Geraart Jacob	77	Hilvarenbeek	12-13;18;37;
Eynde, van (den)		- Augustyn Jan	135	- Rutger Antonius	135	- (half)heer van	zie Ricalt IV van Merode
- Adriaan Jan	78	- Jan	31	Heesters, Wilhelmus	78	- schout/drossaard van	zie Willem Berwouts; Wouter van Elmpt;
- Gerardus	76	- Jan Klaas	78	Heeze	76;139	Lambrecht Fabri; Jacobus	
- Peter Janss.		Gillissen, Jan Reinier	78	- Marten van	77	Coenraets; jhr. Charles	van Vlierden
Eyssen (Eysschen, Eyssens), van		Gobbels, Gielis Hendrik	77	Heilige Eik, kapel	7	- landdeken van	55-56
- Gielis Laureis	139	Goetmakers, Fransiskus	32	Hele, Johannes Baptiste de	77	- kapitteldeken van	63
- Hans Laureis	31	Goossen(s)		Helijs, broeder	54	- van kanunnik	zie Paulus Verbeeck
- Hendrik Laureis	31	-- Filips Huijbrecht	139	Helmond	36	- scholaster van	zie Jan van Horle
- Cornelis Laureis	30	- Bernardus	35	Helvoirt, past_ van	zie Gerard van Nassau	Hoeckx, Arnoldus	30
- Willem Elooi	28	- Michiel Goossen	77	Hemeleers, Adriaan	31	Hoeven, Willibrord Dirk van de	135
Fabri		-- Peter Theeuwen	28	Hendrik, Jacop Coppen	78	Holland	122
- Armand	136	Goudsmits, Cornelis Bastiaan	107	Henrick, elect-bisschop van Luik	54-57	Hoobosch, Mathijs Simon	76
- Lambrecht -, schout	129-130;	Goyaerts (Godevaerts, Govaert, Goyvaerts)		Henrick III, hertog van Brabant	59-60	Hoof, Henricus van	30
van Oi. en H'beek	173	- Andries	32	Henricx(sone)		Hoog-Casteren	10
stadhouder van Oi.		Dirk	32	- Jan	30	Hoogbroek (voorheen Schilders- broek), top. Oerle	11
Fey, Arnoldus	zie Arnoldus Sen'	Guillaume	137	- Jan Hendrik	77	Hoogeind, top. O'beers	10-11
Fiers, Dionysius	12	- Henrick -, schout van Oi.	126	- Cornelis (-van den Bosch)	77	Hoogeloon	'77
Floreffe, abdijs/abt.	52-62	- Jan	136	- Merten Kerstiaen	31	Hoogstraten (Belgie)	156
Francken (Vrancken)		- Jan (Govaerts)	135	- Philip	136	Hoppenbrouwer(s) (-, de)	
- Kerstiaan Willem	136	- Niklaas Peter	79	- Willem Dirk	28	- Daneel	98
- Thomas Willem	136	Wouter	90	- Willem (Hendrik)	137	- Dirck Thomas	93
Frankrijk	156	Grammaye, J.B.	51;68	Herlaar, kastelein van	zie Danel van der Ameyden	- Goort Dirck	181
Fransen Hoet, huis te Di.	181	*s-Gravenhage	7;9;165-166;169	Hermans		- Henrick (Gieliszoon)	46-47;95-96
Franssen (Franssoen)		Grevenbroeck, van		- Arnoldus	78	- Jan Jan Thomas	91-92
- Herman	32	- Anthony -, drossaard	170-171	- Emile Hubertine	185	- Jeronimus	186
- Laureis	138	van Oi.		- Jan	32	- Christina -, wed.	181
Fruick, Jacob Wouter	30	- Catharina -, e.v. Peter van Andel	169	Herssel, van		- Jacob Vlemmincx	
		- Peter Jacobus -, schepenen van Oi.	171	- Jan	151	- Maria	136
		Groenewoud, Mozes	83	- Martin	30	- Maria Goort Dirck	181
		Groenewoudsedijk, top. O'beers	111	Hertog, Johannes	138	- Thomas	91-92
		Grote Aard, top. Oerle	10-11				
		Gruyter, Geerart de	124				
		schout. van Oi.					
		Gudsenhoven	44				

Hor le, Jan van -, scholaster	56	Joris-gilde, St. -, Straten	126	Condt, Frans de	79	Leen, jan Willem van	30
van H'beek		Jorissone, Willem	28	Coninck, de		Leen en Tolkamer	10-11;13
Hosterroth, Walter van	56			- Joost. Ghoort	31	('s-Hertogenbosch)	
Hout, van				- Peter Godevaert	79	Leende	
- stamlijst	4-6	Campinia, tijdschrift.	53;89;150;159	Coomans, Peter Jan	78	Leeuw, Pieter de -,	172
- Francis	112	Campinia, aartsdiaken van	124	Coops, Malbrecht Jan	76	drossaard van Oi.	
Houtum, Dirck van	81	Camps, H.P.H.	53;55;63-64	Coppens		Lefebure, Johan	171
Hove, van		Cantorij, fundatie te B.	189	- Jacob Willem	78	Leiden	171
- Daniel	29	Cants, Hendrik Jan	28	- Peter Jan	137	Lemmens, Dirk Jacob	32
- Gielis Jan	29	Castelijns, Gerardus	79	Corebloem, Joannes	76	Lenar(t)s	
- Hans Joost.	31	Gasteren	30	Cornelis(se) (Cornelissoen)		-- Adriaen Vincent.	76
- Peter Govaart	29	Keldermaas, Udeman Gillis	136	- Aert	135	- Willem Hendrik	136
- Peter Jan	29	Kelst, Hieronymus van -,	130	- Dirk Jan	76	Legpens, Laureis	30
- Wouter Jan (2)	29	secr. van Oi.		- Gerrit	98	Leuven, Universiteit van	68
Huberti, Jaspas	167	Kempen	26-27	- Jan Jan	31	Levis, Levie Philip	83
schout. van Oi.		Kempenland	125-126	- Christoffel	29	Liempde	142
Hurk, van den	178-180	- schout van	120-130;164-175	- Wouter	201	Lieshout, Clara Maria van	32
- stamlijst	178-180	- stadhouder van	120-130;164-175	Cor t, de		Lievers	
- Johannes	84	Kemps, Hendrik en Cathelijne	189	- familie	168	- Gisbert	30
Huygevoirt, top. W'beers	8;13;16	-, fundatie		- Adriaan Henrickszoon	166	- Johannes	30
- rotmeester van	zie Cornelis	Xems, Daniel Godevaert	135	- Hans Geert	135	Linden, Lodewijk van der	129
van Eeten		Kenens, Jan Cornelis	28	- Henrick Antboniszoon		Lintfl, Wouter Jan van	30
Huymen, Guilelmus	136	Kerckhoff, van de		- Jan Symonszoon	146-147	Lockermans, Aert Gerant	138
Huynen, Mathijs	76	- . Gielis Laureys	138	- schepen van Oi.		Loenhout, Wilhelmus Haghen	64
		- Henrick Laureys	138	's Kortten, Michiel Willem	135	van -, priester	
I. -, past. van Oerle	56	Kerckkoerle, van		Cortvriend, Jan Adriaan	30	Loeris, Hendrik Wijs	136
Isabella, aartshertogin van	68	- familie	205	Coryn, Joannes	32	Lo(e)ven	
Oostenrijk		- Gerit Henrick Jans	204	Costers		-- t Godevaert	138
Itten, Koert Willem	79	Gysbrechts		- Dielis Jan	29	- Jan Willem	28
		- Jan Henrick Jans	204	- Hans Aert	78	Longueval, Maria Celestina	167
		Gysbrechts		- Jan Jan	29	de -, e.v. Ferdinand	
Jacobs(sen)		- Jan Rutgers -, secr. van Oi.	129	- Willem Jan	29	van Merode	
- Bartolomeus Franciscus	77	- Rutger Janszoon	129;173;	Court, de la		Loense Aard, top. Hoogeloon	11
- Godevaert Willem	78	schout van Oi.	201-202	- Leopold	109;111-113;115	Loopmans, Everart Jan	30
- Hans (Jacob)	135	Kerkhof, herdgang	33;01;155;181	- Paulus E.A.	10;17	Lopense straat (Oirschot)	46;149
- Jan	77	Kerk-Oerle	51;65-66	Kouwenberg, Gaspar	28	Louwers (Lauwers)	
- Willem Wouterszoon	149;206	Kerstens, Hendrik Hendrik	76	Covenaarst, Peter Aert	23	- Adriaan	83
Jan		Kerstiaenssen, Karel	31	Cranendonck, heer van	122	- Hubertus	76
- Aert Willem	32	Kessel, lt. -, drossaard	zie Willem	Creyten, Adriaan Adriaan	76	Loys, Hendrik Kerstiaan	28
- Mathijs Dirk	135	van	Spierinc van Wel	Kristiaens, Hendrik	138	Luekemans, Jan Goossen	78
- Mathijs Mathijs	136	Keymps, Lenaert Jacobs	94;98-100	(Kristiaen)		Luik	52;56
- Willem Goosen	137	schepen van Oi.		Crockem, Hendrik van	136	(elect)bisschop van	52;62;99;
Janssen(s) (Janszoon)		Klaasen, W. -, archivaris	159	Crom, de		zie ook Henrick	
- Anthonis	77	streekarchivariaat Noord		- familie	155	- aartsdiaken van	Gerard van Nassau
- Artus	30	Kempenland		- Aert Aert	135		78;139
- Denis	90	Claas (sone)		- Hendrick Corneliszoon	154	Luiksgestel	
- Dirk Gielis	31	- Jan	76	- Matineus Aert	135	Lynden, jonker Charles van	130
- Fran.	77	- Mathijs Jan	138	- Peter Janszoon	94;146-147	-, schout. van Oi.	
- Guillelmus	137	- Niklaas	29	pres.schepen van Oi.			
- Hans (Jan)	135;138	Klavier, top.	109	Croon, de		Maenendonckx, Petrus	30
- Hendrik	20;135	Clementina, vrouwe	68	- Hendrick Cornelis	183	Ma(e)rselaar (Merselaar),	
- Hendrik (Hans)	29	Clepper, Geeraert Herman	137	- H. de -, rentmeester	143;189	van de (n)	
- Hendrik Adriaan	32	Clercx, Hendricus Franciscus	81	van de fundaties Hendrik		- familie	155
- Henricus	30	Clermont, Herman van	77	Verbeek en van Gysbert Vlemmix		- Daneel Goyaertszoon	93
- Huibrecht Huibrecht	31	Klessens, Jacobus	14;16	- L.J.A.M.	187	- Goyaert. Jacobszoon	154
- Jacobus	79;107-108	Cleyna(e)1 (Cleynarts)		Croonenhurg, A.B. van	100	- Goyaert Janszoon	149
- Jan Gysbrec:ht	30	-- Bernard Herman	47	Curteribbe (Ouatribbe),	55-50;60;65	- Henrick Henrickszoon	91
- Jan Peter	77	- Frans	46-47;90-91;94;96	Govaert		Maerten, St_ -, deken van	zie mr.W.
- Kerstiaan	78	- Herman -, kanunnik	46-47	Cuyck, Adriaan van	137	Maes	
- Lambrecht.	32	- Jan Carel. (Hermanszoon)	125-126	Kuyle, Peter Daniel	136	- Meerten Willem	29
- Lenaert	31	- Karel -, schout van	47;125-126	Cuyppers, Servaes Rutgeert	135	- Thomas Wynant	135
- Marcelis	32	Kempenland en van Oi.				Maastricht	123;125
- Merten Jan	77	Knegsel	10;66;68	Laagbroek, top. Vessem	11	Maets, Jacques de	31
- Niklaas	32	- pastoor van	62	Laak, Peter van de	34	Maatschappij tot Welstand	18
- Pauwel	135	Cock, de		Lambrechts(zoon)		van Werklieden	
- Rutger	151	- Jacob Joost	76	- Antonis Bertelmeus	136	Maltha	37
- Zeger	137	- Jan Simon	28	- Jan Willem	137	Marcq, Jean de -	170
Jeutten, Merten Hendrik	78	- Simon Simon	29	- Heylken Lambrecht	96	drossaard van Oi.	
Johannes, kerk van St. -,	68	Cockx, Guillaume Pieter	78	- Wouter Bertelmeus	136	Marievorde, Gregorius Willem van	76
te Serie		Coenraets. Jacobus -,	169-170	Lammerdries, top. O'beers	109	Markelbach, Ant-	31
		drossaard van Oi. en		Langrijt, top. O'beers	18	Markt (Oirschot.)	181
Jong, J. de -, schout. van Oi.	188	H'beek, stadhouder van		Lantvoirt, top. Oerle	10	Martenssoen, Jacop Goyaert.	98
Joossen, Joest Michiel	28	Kempenland		Lathouwers, Guillelmus	79	Martinus, St. -, kerk te	45
Joris-gasthuis, St.	37;129;193	Koestraat (Oirschot)	170	Latijsne school, rector van	166	St. Oedenrode	
te Oi.		Coevering, top. St. Oedenrode	43;45				

Masius, bisschop van	9	Naastenbest, herdgang	38;90;149;156
's_Hertogenbosch		Nachtegaal, Arnout Dirk	28
Masthoef (M'beers)	115	Nahuys, van	
Matheus, Rutgeert	137	- Jacobus Peter -,	169;174
Mathys (sone)		drossaard van Oi,	
- Cornelis (Mathys)	136	stadhouder van Oi.	
- Machiel	76	- Peter -, schout. van Oi.	168;174
Mechelmans, Ludolf Jan	31	stadhouder van Kempenland	
Meel, Kerstiaan Francois van	77	en van Oi.	
Meerveldhoven	10;159	- P.E. -, rentmeester	143;189;191
Meeus (sone)		van de Amelrijck Booth fundatie	
- Jan	30	en van de St. Anna-fundatie	
- Merten	30	Namen (Belgie)	52
- Wouter Jan	137	Nassau, Gerard van -,	63
Meeuwis		aartsdiaken van Luik en	
- Johanna -, wed. Peeter	34	pastoor van Helvoirt	
van de Laak		Nederland	36-37;163
- Maria -, wed. Peeter	34	Neelen, Marten Jan	78
van de Laak		Neereind, top. O'beers	10;109
Melyas, Jan Jan van	31	Netersel	12;79
Melyn, Jan Dirk	76	Nichilo (?), Gevaert	64
Merckx		Govaertszoon de -, priester	
- Bartolomeus	98	Nieuwe Erven, top. M'beers	16
- Jan Geeritszoon	98	Molen, Lambrecht Dirk	76
Merode, van		Noord Brabant	53
- Ferdinand Maximiliaan	166-168	- college van G.S.	12;141-143;161;
- Floris	164-165;167		188-197
- Hendrick I	126-129;130	Noord Kempenland, archivaris	zie
- Jan -, fundatie	189	van het streek-	W. Klaasen
- Maximiliaan	126;166-167	archivariaat	
- Ricalt IV	126-128	Netel, herdgang	41;155-156;201;203
- Ricalt V	130	Noyen	
- Willem IV	167	- Hendrik	183
Merseliszoon, Jordaen Aert	147	- Maria Catharina -,	183
(-, de Metser?)		e.v. Gerardus Princee	
Merselius	54-55	Nuenen	79;152-153
Mertens		Nu(e)nen, van	
- Dominiscus Gevaert	32	- Adriaan	79
- Jan Pauwel	29	- Jan Daems -, gasthuis	189
- Peter Peter	78	- Willem -, schout van B.	41
Mesenbrinck, Herman	31	- W.	191
Meemakers, Willem Frans	136	Nulant, Hendrik Jan van	137
Metser, de		Nijs(sens)	
- Aert Joerdenszoon	149-150	- Hendrik Peter	29
- Jordaen - zie Jordaen Aert		- Jan Geraert	29
Merseliszoon		- Peter	138
- Willem Daniels	107	- Lucas Denijs	138
Metsers, Thomas Danelszoon	90	Odulphus, St- -, kerk te B.	99
Meulenpas, Johannes Adriaan	135	Oeren, Jan van	31
Michiels(sens) (Michielsoone)		Oerle	10-12;51-69;79;127;
- Hendrik	29		159;161
- Hendrik Ruts	28	- schepenen van	54-55
- Jacob Hendrik -,	107	- schutvorster van	11
alias Timmermans		- parochie	51;58;64-65
Middelbeers	11-12;14;16-17;	- pastoor van	62; zie ook
	78;86;100	Arnoldus en I.	
- pastoor van	105	Oerle (Oirle), van	
Moel, Henrick (- Haubraecken)	124	- familie	60;65
- schout van Oi.		- Bertha	54-55;58;64-65
Moescops, Francois van	136	- Henrick	38
Molen, Maria van de -,	59-60;64-65	- Peter Bartholomeus	79
e.v. Govaert Curteribbe		- Willem Geerlicxszoon	38
Molenbroek, top.Vessem	11-12	- Willem Willem	38-39
Molenstraat (Oirschot)	81;84	Geerlicxszoon	
Moors, Andr.	139	- Yke, wed. Willem	38-39
Mortel/de la Court, familie	111	Geerlicxszoon	
Mortelen, top.Oi.	199	Oerschoren, top. Oi	126
Mortellaan, J. v.d. -,	111	Oetelaer, Willem van den	151-152
(O'W-M'beers)		Oever, Cornelia Maria van	187
Mutsaers, B.J. -, lid	193	den -, e.v. L.J.A.M.	
college van G.S.		de Kroon	
M/JRO n.v. (Amsterdam)	18	Oeyen, Philip	31

Oirschot	7-10;18;33;36-46;89-100;	Pe(e)ters(sen) (Peterszoon)	
	111;120-130;135;140-156;	-- Adriaan	137
	164-175;181;187-203;200	- Andries	98
- (ha)heer van	96; zie ook	- Antonis Geert	31
		- Bertelmeus Jan Dirk	77
	Henrick I van Merode;	- Hans Peter	77
	Ricalt IV van Merode;	-- Jacobus (2)	78
	Jacob Dirk Sweerts de	- Kerstiaan (Peter)	77
	Landas en Maarten	-- Lucas (Peter)	77
	Christiaan Sweerts	- Nijs (Peter)	29
	schout/drossaard/	- Petrus	78
	baljuw/stadhouder	Pels, Gysbert	95-96
- burg. van	164-175	Perre, Joris Willem	28
		Petershem (Belgie)	125
	zie Anthony	Petrus--handen, St. -,	124;126
	Andrieszoon Sc heepsen	kerk te Oi.	
- secr. van	zie Roeiend van der	Philips N.V.	161
	Ameijden; Peter van Andel;	Philippssone	
	Hieronimus van Kelst; Jan	- Jacob	135
	Rutgers van Kerckoele; Aert	- joost Jan	29
	Sgraets en Jean Theodore	Pieters(sens)	
	Steyvers	- Anthonis Gerart	138
		- Jan Roef	138
	kapitteldeken van	Plattijns, Jasper	28
	Algemeen Armbestuur	Platvoets, Lambrecht Hendrik	31
	142;189	Pompe, Jan Lenart	78
	Rooms Katholiek Armbestuur	Pople, Henrick van	56
	193	Poppel, Everardus van	29
	- Tafel van de H. Geest	Postel, abdijs/priorijs	51-66;60
Oirschelmans, Jacop Mathyszoon	204	-- meester van	62; zie ook
Oisterwijk	7-10;13;36;105;107;120	Nicolaas van Blehem	
Olfghate, van		Postel, Jan Janszeon van -,	64
- Helyana, e.v. Ingelbert	59-60	priester	
- Ingelbert -, ridder	59-60;65	Princee, Abraham Daniel	81
Onze-Lieve-Vrouwegilde,	85-86	Princee	
M- W'beers		- Gerardus	103
Ooms, Hendrik Jan	29	- Gerardus Henricus	185
Oostelbeers	10-12;14;17;108-109;	- Gerardus Willem	183
	111;115;136	- Hendrik	183;185
Oost- en Middelbeers	7-12;13;26;85	- Petronella Johanna	185
(Beerzen)		Prouveur, Francois -,	164-165
Oost-, West- en Middelbeers	105;107-	schout van Oi. en van	
(Beerzen)	108;125;127	Kempenland	
Oostenrijk, carte:--	zie Albert en	Pijpers, Jan	137
hertogin) van	Isabelle		
Ophovius, bisschop van	85	Quatrobe	zie Curteribbe
s-Hertogenbosch		Quellijn, Sunte	zie Sint. Quentin
Oppers		Raeckerhoef (W'beers)	13
- Aerd Pauwelszoon	43;89	Reepmaekers, Gerardus	136
- Aerd Pauwels Jan Willemszoon	89	Rokers, Wouter	137
- Jan Willemszoon	89	Reusel	136
- Pauwel Jan Willemszoon	89	Riethoven	136
- Wilhelmina	89	Roefs(Roffs)	
- n.n.	45	- Goyaerd Huybrechtszoon	140
Orf, Jannes	136	- Michiel Willem	29
uss	120	Rome	37;121
Ostade, Albert. van	136	Rommens, Ancelmus Hendrik	30
Ot.tenborch, Aart Lodewijk van	78	Rons, Jan Willem	20
Oudenhoven, van		Roomans, Aart. Aart.	29
- Joannes	77	Rdos (Roes)	
- n.n.	51	- Aert Willem	29
Overbeek, Henricus Egidius van	84	- Reiner Willem	29
		Roose, Hendrik	136
Pape, Jan Klaas		Rosel, Lodewijk panielszoon	64
Papenbeemd, top. O'beers	115	van -, priester	
Paren, Cornelis Willem	139	Rotterdam	107
Paridans, Frans	98-99	Roy(e)	
past. van B.		- Francis van	34
Particulier, H.	189	- Goossen Dircx van	01
rentmeester van de		- Henricus van	34
Cornelia Dancgers fundatie		- Henricus Dircx van	81
Parys, Wouter Henrickszoon van	64	- Margriet	98
Pauwels		Peelmans, Hans Willem	
-- Anthonis Dieliszoon	98		
- Geerit. Dieliszoon	97		
- Gysbert	30		
- Margriet	98		

Roy(e) (vervolg)	
- Job Willem de	135
- Leendert. Aerts van	33
- Leonardus Peeters van	34
- Maria Aerts van -,	33
wed. Peeter van Achel	
Maria Anna van	34
- Merten Willem de	
- Peeter Leenderts van	33-34
- Rutgerus van	136
Rozendeal	18
Ruecht, Jacop Anthonis de	76
Rutten, Jacob Jan	138
Ruyt, Henr. van	32
Ruyter, Willem de	79
Ryel, Jan Janszoon van	64
Rijkesluisstraat (Oirschot)	33
Ryt, van der	
- Jan Corneliszoon	154
- Corstiaen Corneliszoon	153
Salomon, priester	54
Sammuel	54-55
Sande(n) (lande), van den	
- Andries (Adrieenszoon)	201-202
-, schepen van Oi.	
- Wouter	183
Sander, Jan Hendrik	76
Sanders	
- Hendrik Godevaert	77
- Jan Godevaert	77
- Lambertos	138
Santvoert, Matys van de	43-44
Sasse van Ysselt, A. van	145-146
SaY, Arnoldus	136
Schatskuil, top. 01	142
Sche(e)pens	
- Gerardus	04
- Anthony Andrieszoon	170
-, burg. van	
- Goessen	91
- Johannes Henricus	84
Schelde	26
Schellekens	
- Adriaan Huijbrecht	78
- Gerardus	136
Schellens	
- Christienus	31
- Cornelis	31
Schepers, Christiaan	79
Scheyntkens, Jan Aert	148;150-151
schepen van Oi.	
Schildersbroek	zie Hoogbroek
Schille, Gerard van	59;61
Schoenmakers, Jan Wouter	77
Schoet, Jan Lucaszoon van	94;146-147
den -, schepen van oi	
Schotels, Jasper Jacob	28
Schuilendonkse Torendreef,	115
top. M'beers	
Schuilendonken, Grote	111
top. M'beers	
Schutter, Jan de	76
Sebastiaans, St. -,	126
gilde te Oi.	
Zeelst	10;138;159;161
Selen (Celen, Zele)	
- Huijbrecht Jan	78
- Jan Hendrik	136
- Joris Jan	28
- Peter Jan	28
- Willem	28
Sgraets, Aert	129-130;173;200
secr. van 0	

Sigmans (Sichmans)	
- Joannes	138
- Peter Aertszoon	151
Simons, Arnoldus	32
Sint Oedenrode	36;43-45;07;120
- Past. van	zie Corstiaen van
	de Velde
Sint Quentin (Suste Ouellijn)	155-156
(Frankrijk)	
Slaers (Sleets), Hans Aert	130
Sledden , Theodorus	32
Sleedsens , Petrus	32
Smaelen , Jan Aert	130
Smet, Hendrik Kersten	76
Smetsers , Engelbert.us	04
Smeyers , Adriaan Wouter	77
Smits	
- Johanna Maria	63
- Rutgert Dirk	137
Smolders	
- Guillelmus	30
- Jacobus	136
- Willem Goosen Jan	29
Smulders, Jan Cornelis	83
Snelders, Walterus	30
Zoesius , bisschop van	85
's-Hertegenbosch	
Soetens, Jan Willem -,	172;174
stadhouder van Oi.	
San	42;98-99
Zondorwijk	10;68
- past. van	62
Son(ne), van	
- Hendrik Antonis	32
- Michiel Jan	32
Spoordonk, herdgang	0;115;126;
	156;160
Spreeuwel, Jan van	13
Spijker, huis te M'beers	105
Staatsbosbeheer	161
Staten Generaal	13;166-175
Stecher, J.	68
Steenbergen	18
Steensel	136
Steensel , Hendrik Hubrecht van	136
Steenstraatje (Oirschot)	33
Steenvoirt , top O'beers	8-9
Stevens	
- Hendrik (Steven)	31
- Jan Gevaert	32
Steyers, Jean Theodore	41;173
schout/drossaard van Oi.	
secr. Oi. en B.	
Stockelmans	
- familie	150
- Dirck Aert	151
- Frederik Jan	135
- Henrick	151
- Jan Bartbolomeus	204
- Jan Janszoon -, schepen van Oi.	
- Joerden Wouter Dirck	149
Aertszoon	
- Wouter Dirck Aertszoon	140
Stoffels(sone)	
- Everaart.	31
- Hubrecht	30
- Pauwel	29
Straten, herdgang	126;155;203
Stratum	137
Strijp	137
Zuid-Oost Brabant,	
Streekarchief	26
- rayondepot Oirschot	163
Zuidelijke Nederlanden	68
Suykers, Jan	76

Swaen, huis te Oi.	33
Swagers, Mathijs Wouter	29
Swarte, Daniel de -,	169
stadhouder	
Sweerts (de Landas)	
- Jacob Dirk -, heer van O	169-171
- Carel Hendrik Jacob -,	171;174
drossaard van Oi.	
Lodewijk Jan Baptist	172
heer van Oi.	
- Maarten Christiaan -,	167-169
schout. van 01.,	
heer van Oi.	
Swerts, Dirck	126
Zwinnen, Jan Hendrik	136
Zwijns, mor. J. -,	189
bisschop van Gerra	
Symons, Severijn Willem	137
Tachtigjarige Oorlog	200
Tasset, H. -,	12
burg. van Vessem	
Taterbeeck, Jacop Willem van	31
Taxandria	145-146
Tempelaar, Abraham -,	174
stadhouder van Kempenland	
Tempeleers, Joannes	30
The(e)juws (Theeuwens)	
- Aert. Jan	28
- Cornelis Hendrik	29
- Matheus Lambrecht	76
Thielen(s)	
- Jan Willem	76
- Michiel Joost	138
Thielmans, Joris Jacob	137
Thoma(e)s	
- Jan Gysbrecht	135
- Willem Gysbrecht.	135
Thys	
- Hendrik Willem	78
- Jan Joost	78
Th. -, kanunnik van Floreff	54
en prior van Postel	
Tilburg	36;172
Timmermans	
- Jacob	zie Jacob Hendrik
	Michiels
- Jan Jacob	107
- Peter (Jacob)	105;107
Toerkees, Jan	201
Toncierlo, abdi/abt	8;11
Tops, Dirk Godevaert.	28
Torrekens de Jonge,	135
Wouter Jan	
Tournoy, Josephus	32
Truddens, Peter Mathijs	137
Truyens	
- Jan Peter	138
- Willem Peter	28
Tinden, van	
- Jan Aertszoon	200
	201
	135
Tweede Wereldoorlog	161;163
ijelenbreecke, top. B.	149
Vaieler, Ariens Matheus de	138
Valckener, Peter Anthonis	28
Valen, Rutgeert Peter van	28
Valkenswaard	137
Vandommelen, Walterus	137

Veehel, Ard Antlaoniszoon van	140;151
-, kapelaan in B.	
Veders , Johannes	137
Veehel	44-45
Velde, van de	
- familie	44
- Anthonis Dircks	90
(Corstiaens)	
- Corstdaen -, past. ven	43-44
St. Oedenrode	
Velden, A. van der -,	191
burg. van B.	
Velder, landgoed te B.	142
Veldhoven	137;159;161;163
Velt, Hendrik van	78
Ven, van de(n)	
- Adriaan Willemszoon	202
- Hendrik Francois	77
- Hendrik Janse -, fundatie	189
- Henrick Willem	203
	113;115
- Marten Peterszoon	203
- Wilhelmus	83
- Willem	203
- Wouter Thomaszoon	90;146-147;
schepen van Oi.	201
Vera, H.	26
Verbeeck	
- Henrick Peter -, priester	96-97
- Heylke Peter	96
- Jenneke Peter	96
-- Lyske Peter	96
-- Paulus -, priester	95-96
kanunnik te H'heek	
- Peter -, schout van Geldrop	96
- Willem Peter	96
Verbeeck, Hendrik -, fundatie	189
Verbeke	
- Cornelis Hendrik	79
- Elksen Rooner	31
- Peter Jacob	79
- Reiner Jan	32
Verberne, Sebastiaan	32
Verbraecken, Servaes	32
Verdonck	
-- Adriaan Jan	139
- Henricus	136
- Christiaan Jan	32
- Rombout Jan	31
Vereniging van Nederlandse	159
Gemeenten	
Verheyden, Reinier Francken	189
-, fundatie	
(en van Heylken Jan Thomassen	
van den Akker)	
- zie ook van der Heyden	
Verhoeven	
- Adriaan Jacques	77
- Franciscus	30
- Gerart Geraart	77
- Hendrik Mathijs	29
- Peter Aert	77
Verkoyen, Geraart. Cornelis	31
Vermaijen, Antonis Gysbrecht	138
Verpannen, Peter	30
Verrenbest, herdgang	98;156
Verryt	zie van der Ryt
Vervoet, Adriaan	76
Verweerden, Marie Geert	138
Vessem	10-12;05;107;137;172
- burg. van	zie H. Tasset
Vessem, Thomas Diercx van	7
Vlemmincx	
- stamlijst	71-73

Vlemmincx (vervolg)		Willem, Kersten Claas	137
- Emerentia Jacob -	181	Willems (sone)	
e.v. Antony Brants		- Alexander	137
- Gijsbert -, fundatie	189	- Gregorius	138
- Jacob	181	- Hendrik	32
- Jenne Maria -	183	- Hendrik Simon	28
e.v. Hendrick de Wijs		- Hendrik (Willem)	76
Vleuten, Adr. van der -	189	- Jan	32;137
rentmeester van de fundatie		- Simon	138
Reinier Franken Verheyden en		- Willem Henricksoon	64
Heylken Jan Thomassen van		Winrik, heer van Dieteren	61-62
den Akker		Wintelre	10;68;113;115;138
Vlierden, Karel (Charles) -,	122-129	Wintelre, Jan Herbertszoon	166
schout/drossaard van Oi.		van -, schout. van O.i.	
en H'heek		Witryts, Jan Corsten	78
Vlieten, Hendrik van der	136	Witvents, Peter Jan	28
Vloet, Joerden Aertszoon van der	39	Woensel	42;138
Vlueten, Machiel Geeritszoon	148;150	Woestenberchs, Hendrik	29
van den -, schepen van Oi.		Wolfswinckel, van	
Volach, Simon van	32	- joest Thomas Joirdenszoon	42
Volders, Jan Klaas	28	- Wauter Thomas Joirdenszoon	42
Voo, Johan Bastiaanszoon de	171	Worenberch, Arnoldus	136
- , drossaard van Oi		Worms, Concordaat. van	51-52
Voorn, Robrecht van -,	130;165;173	Wouters (sone)	
schout van Oi.		- Aerd Willemszoon	205
Voorteind, top. M'beers	16	- Bartholomeus Ardtzsoon	97
Vos		- Dionijs	31
- Adriaen (Willemszoon)	125-126	- Fgidius	31
schout. van Oi. en		- Jan Jan	29
pres schepen van Oi.		- Jan Wouter	32
- Natael Adriaenszoon	43;94;126-	- Janneken Matheus	29
schout van Oi, schepen	128;146-	e.v. Geert Dierlcxs	
van Oi., stadhouders	147	- Klaas Wouter	32
van Kempenland		- Cornelis	32
Vrancken		- Hertzen Jan	77
- Dielis	40	- Theodorus	76
- Marten Dieliszoon	38	- Willem	138
Vrancx, Thomas Willem	79	- Wouter	28
Vrede van Munster	7;165	- Wynant Jan Hendrik	31
Vries, Christiaan de -'	172;174-175	Woyten, Jan Herman	29
stadhouder van Oi.		Wynants	
Vrouwerijt., top. O'beers	0-10;105;107	- Adrianus	79
		- Francois Francois	137
		- Guillaume Christiaan	31
		- Jan Hendrik	29
		- Pauwel Cornelis	30
		- Wynant Mathys	29
		Wyns, Hendrik Willem	30
		Wys, Hendrick de	183
W., mr. -, deken van	56		
St. Maarten te Luik		Vetten, van	
Waalre	137	- Jan Cornelis	137
Waalwijk	120	- Jeronimus Cornelis	137
Waelwijk, Jan van	95-96		
Weelen, Antonis	32	Z zie S	
Wel, Willem Spierinc van	129;173		
- , schout. van Oi,			
lt. drossaard in het land			
van Kessel			
Wellens, Jan Kersten	28		
Wellinus, schout van	59		
's-Hertogenbosch			
Wereld, de -, huis t.e Oi.	81		
Westerbeers	12-13;17;108		
Westerwijk, Joost	129		
Huibrecht, van			
Weye, Hans Andries van 'de	78		
Wiel, Johannes van de	138		
Wielmans, Jan Wouter	31		
Wilhelmina, koningin	163		
Will, van			
- Albertus Josephus	84		
- Anna Maria -, wed.	84		
Gerardus Scheepens			
- Hendrikus	04		
- Johannes Hendrikus	84		
- Cornelia Johannes			
- Theresia -, e.v.	84		
Johannes van de Hurk			
Willem I, koning	141		

OIRSCHOTSE GEDICHTEN

door Toke van de Ven - Lommers

MIJN DIALECT

Mijn dialect, mij diep in 't hart geschreven

Ik blijf oe trouw, hoe dè de tijd ok keert

M'n moedertaal van jongsafón geleerd

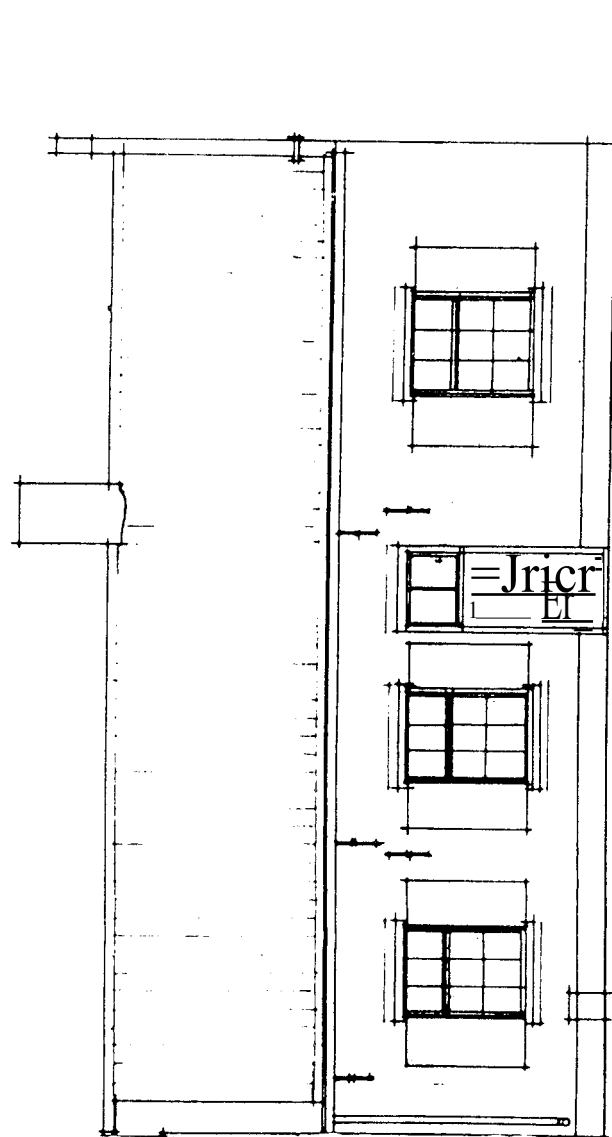
Met durp en volk is 't dialect verweven.

M'n Orskots, ja, ik spreek ut alle dagen

Um stads te praoten komt nie in me op

"Nou", zón ze zeggen, "wé hólt die in d'rre kop

Um in 'n durp zich stads te gón gedragen?"

KOESTRAAT 10
situatie 1943

IV. HUIZEN EN HUN BEWONERS TE OIRSCHOT VAN DE ZEVENTIENDE TOT DE TWINTIGSTE EEUW

door C. Scholten

57. KOESTRAAT 10 (sectie F 3651)

De lijst van onroerende monumenten van de gemeente Oirschot beschrijft dit perceel als volgt:
"Dorpswoning met zijtopgevel met vlechtingen".

De verpondingsregisters van de herdgang Kerkhof vermelden als eigenaars, respectievelijk bewoners de volgende personen:

A.	AERT HENRICK SIJCKENS
(overl. 23-06-1666)
"huijs en aenstede"
grootte: 32 roijen; aanslag 1 g. 7 st.
(verpondingsboek I, fol. 61v)	± 1650
B.	HENRICK AERT SIJCKENS
(overl. 26-04-1688)
omschrijving, grootte en aanslag als onder A
(verpondingsboek I, fol. 61v)	1666
C.	AERTS ELIAS DE ROIJ, bij erfenis en koop
(overl. 01-09-1738) gehuwd met Maria Henrick Sijckens
omschrijving, grootte en aanslag als onder A
(verpondingsboek I, fol. 61v en oud-rechterlijk archief Oirschot,
inv.nr. 223, fol. 128, zie afgebeelde akte)
VEILING: 23-06-1750.	1688
D.	HENDERICK JAN MERCX, door koop
omschrijving, grootte en aanslag als onder A
(verpondingsboek II, fol. 120v en III, fol. 95, en oud-rechterlijk
archief Oirschot, inv.nr. 298, fol. 372)	1750

Koestraat, ca. 1910

Koestraat, ca. 1955

- E. ANNEKEN JASPERS WUIJTENS, wed. en erfgenaem 1757
 Ex testamento, gepasseert alhier ter secretarije dato 7 juli 1756
 van, Hendrick Jansse Mercx.
 omschrijving, grootte en aanslag als onder A
 (verpondingsboek III, fol. 95)
 1764 deling: Carel Olivier en Allegonda Mercx, ieder de helft.

Voor KOESTRAAT 10, vervolgen wij het pand toebedeeld aan Allegonda Mercx

- F. ALEGONDA, dogtere JASPER HENDRICX MERCX, bij deling 1764
 "Het groothuijs en hoff" voor de helft
 grootte: 16 roijen; aanslag 13 st. 8 p.
 (verpondingsboek III, fol. 71v en IV, fol. 49v)
 1772 door koop van Carel Olifier
 t'Cleijn huijsje en hoff, grootte 16 roijen; aanslag 13 st. 8 p.
- G. ADRIAAN VAN COLLENBORGH 1779
 (gehuwd met Alegonda Jasper Hendricx Mercx)
 "Groot en kleijn huijsje en hof"
 grootte; 32 roijen; aanslag 1 g. 7 st.
 (verpondingsboek V, fol. 48 en VI, fol. 44v)
 1800 verkoop 't Cleijn huisje aan Hendrikus Meeuwis
 De nieuwe omschrijving is als volgt:
 "Groothuijs en hof, grootte: 16 roijen; aanslag 13 st. 8 p.

Het kohier der huizen van 1808 en volgende jaren vermeldt de volgende personen:
 huisnr. 70

(G) Adriaan van Collenburg.

H Cornelis Joseph Essens, bij transport 01-04-1829 (Not. archief Oirschot,
[inv.nr.](#) 5226, Akte nr. 165).

De kadastrale leggers geven de volgende eigenaren:

- H. CORNELIS ESSEN, knoopmaker 1832
 sectie F 745: tuin, grootte 5 r. 20 e.
 sectie F 748: huis en erf, grootte: 1 r. 81 e.
 (artikel 156, volgnrs. 1,2)
 1852 verkoop
- I. SEBASTIAAN HEESTELS, blaauwverver 1852
 omschrijving, grootte als onder H
 (artikel 1563, volgnrs. 1,2)
 1877 verkoop

*Verkoop door Gerrit Elias de Roy
Van Gerrit van de Vliet
Aert Jacobsz van de Boven
overloof van Boven*

*Wilt den harenick Gijndus reef 9-4 maer
van Willelm Soome thent. lout Gijndus
sijn vorderen hier 4-11-5) Inmate
van Willelm alstetly be oorde. Ende
voor zen bely, lriady dan Gijndus
als membaie en tas sijn de oorde
ommandige kinder, Coendle Dame
van Gijndus en Blocht bij Koppie Gijndus
Gijndus Gijndus sijn oorde, Gijndus, Gijndus
indes gijndus, Gijndus Gijndus Gijndus
oorde, Gijndus Gijndus Gijndus
vloer Gijndus Gijndus Gijndus
harker lout dact arst ay gijndus, Gijndus
Hijndus en koop gijndus in of muer, so
dat gijndus Gijndus Gijndus Gijndus
Gijndus Gijndus Gijndus Gijndus
vander koeke of hier plaats, Gijndus Gijndus
Gijndus Gijndus Gijndus Gijndus Gijndus
Elias Gijndus de Roy van de Boven
de Roy Gijndus van de Boven Gijndus
mutter Gijndus Gijndus Gijndus Gijndus
dierp de Gijndus van de Boven Gijndus
Gijndus Gijndus Gijndus voor van de Roy Gijndus
redate Gijndus Gijndus Gijndus mit confort
Gijndus en autorisatie Gijndus Gijndus
oort ommandige Gijndus van de Boven
Gijndus*

*Oud-rechterlijk archief Oirschot, inv.nr. 223, fol. 128
zie onder C.*

J. WILLEM VERSTEGEN, blaauwverver (overl. 17-04-1898) omschrijving en grootte als onder H 1880: vereniging van de secties: F 745 en F 748 totaal 7 r. 01 e. verkoop naar artikel 3030: 16 ellen de nieuwe omschrijving is als volgt: sectie F 2618: huis, tuin en erf, grootte: 6 roeden 85 ellen 1897: ruiling van artikel 3790; huis 80 ellen naar artikel 3790; tuin 87 ellen de nieuwe omschrijving na deze ruiling is als volgt: sectie F 3125: huis, stal en tuin grootte: 6 roeden 78 ellen (artikel 2872, volgnrs. 1, 2,3,4)	1877
K. JOHANNA MARIA ELISABETH FRANCISSSEN en consorten ieder voor de helft omschrijving en grootte als onder J (artikel 2872, volgnr. 4) 1909: verkoop	1898
L. HENDRIK ALPHONS NUIJENS, aannemer omschrijving en grootte als onder J (artikel 4362, volgnr. 1) 1921: verkoop	1909
M. LAMBERTUS VERSTEEGEN, huisschilder omschrijving en grootte als onder J 1922: stichting werkplaats 1927: verkoop werkplaats naar artikel 5244, grootte: 91 ca. De nieuwe omschrijving is als volgt: sectie F 3651: huis, stal en tuin grootte: 5 A 87 CA (artikel 4920, volgnrs. 1,2,3) 1941: verkoop	1921
N. PETRUS JACOBUS SMETSERS, timmerman, door koop sectie F 3652: werkplaats en erf grootte: 91 CA sectie F 3651: huis, stal en erf door koop grootte: 5 A 87 CA 1948: herbouw	1938
1941

V. DE GEMEENTE BEST IN DE EERSTE JAREN VAN HAAR BESTAAN

door J. Suijkerbuijk

BESTUUR

Wanneer Best bij Koninklijk Besluit van 17 augustus 1819 wordt afgescheiden van Oirschot, wordt het bestuur over de nieuwe gemeente nog enige tijd waargenomen door de burgemeester van Oirschot, Jean Theodore Steyvers. Deze situatie duurt voort tot 1 januari 1821, de datum waarop het "Reglement van bestuur voor het platteland in de provincie Noord Brabant" van kracht wordt en Best een eigen bestuursorgaan krijgt.) Dit reglement bepaalt dat het bestuur van de Brabantse gemeenten wordt opgedragen aan een schout en gemeenteraad, geassisteerd door een secretaris, onder toezicht van een districtsschout. De schout wordt door de koning benoemd en de leden van de raad door het college van Provinciale Staten. De schout is tevens lid van de gemeenteraad. Bij de uitvoering van een aantal taken, zoals schouwvoering, bekrachtigen van orders van betaling e.d., moet de schout bijgestaan worden door twee speciaal door het college van Gedeputeerde Staten gecommiteerde raadsleden.

Het genoemde reglement voor het plattelandbestuur wordt reeds in 1825 door een ander reglement vervangen, ten einde in de reglementen die per provincie worden vastgesteld en onderling sterk van elkaar verschillen, meer uniformiteit te krijgen.²⁾ De schout gaat nu weer burgemeester heten en de beide gecommiteerde raadsleden worden voortaan assessoren genoemd. Tevens wordt bepaald dat het aantal raadsleden voor gemeenten met meer dan 1500 inwoners uit negen personen moet bestaan, inclusief de burgemeester. De gemeente Best voldoet ruimschoots aan deze voorwaarde, daar de afgescheiden gemeente, bestaande uit de voormalige herdgangen Aarle, Naastenbest en Verrenbest, in 1825 ruim 1700 inwoners telt.³⁾ De burgemeester en andere raadsleden worden voor een termijn van zes jaar benoemd, waarbij iedere twee jaar een derde gedeelte af moet treden, volgens een van te voren vast te stellen rooster. De afgetreden leden kunnen zich direct herkiesbaar stellen voor een nieuwe periode van zes jaar.

Tot schout van Best wordt door de koning per 2 januari 1821 Willem van Nuenen benoemd, een dan 53-jarige herbergier, oorspronkelijk afkomstig uit Blaarthem.⁴⁾ Hij is gehuwd met Francine (of Francisca) van der Grinten en behoort tot de bemiddelde klasse, daar hij volgens de eerste kadastrale gegevens omstreeks 1830 een drietal huizen en vele percelen grond in eigendom heeft.⁵⁾

Bij de invoering van het nieuwe reglement per 1 januari 1826 wordt hij voor een periode van zes jaar herbenoemd, al heet hij dan geen schout meer maar burge-

meester. Zijn tractement is in al zijn dienstjaren onveranderd f 150,— geweest.⁶⁾ Naast zijn normale salaris heeft hij nog vergoedingen gekregen voor het gebruik van zijn herberg als raadzaal en voor de daartoe benodigde energiekosten. Dit bedrag was in totaal afwisselend f 90,— off 100,—. Wanneer medio 1828 het nieuwe gemeentehuis in gebruik wordt genomen krijgt hij enkel voor het voorschieten van de kosten voor verwarming en verlichting van het gemeentehuis een bedrag van f

Wanneer zijn termijn van zes jaar voorbij is, wordt hij niet meer herbenoemd en komt voor hem in de plaats Adriaan van der Velden, tot dan toe gemeenteontvanger van Best.⁸⁾

De eerste gemeenteraad van Best bestaat uit negen personen, inclusief de schout. Het aantal raadsleden per plaats zal door het provinciaal bestuur zijn vastgesteld, want in tegenstelling tot het reglement voor het plattelandbestuur van 1825, is hierover geen bepaling opgenomen in het eerste reglement. De leden zijn benoemd door provinciale staten zonder dat er enige voordracht heeft plaatsgevonden, maar er is wel rekening gehouden met de personen, voorkomende op de lijst van de twintig "notabelste en geschikste ingezetenen" van Best, welke lijst door het (waarnemend) gemeentebestuur naar de provincie gestuurd moest worden.⁹⁾ Bij een volgende gelegenheid moet de schout tesamen met de overige raadsleden een voordracht doen bij het provinciaal bestuur. Uit deze voordracht, die tweemaal het aantal kandidaten bevat dat nodig is om een voltallige raad te krijgen, kiest het college van provinciale staten de nieuwe raadsleden. Deze voordrachten geschieden bij iedere periodieke aftreding, maar ook bij ontslag of overlijden van zittende raadsleden.

De eerste door het college van gedeputeerde staten gecommiteerde raadsleden, ter assistentie van de schout, zijn Gerard Essens en Nicolaas Goossens. De overige leden, die de eerste gemeenteraad van Best completeren, zijn M. van de Hurk, A. van de Meulegraaf, J.H. van der Sande, H. van Tartwijk, A. van der Velde (in 1824 gemeente-ontvanger geworden) en P. van de Ven.¹⁰⁾

Bij de benoeming van de gemeentesecretaris van Best doet zich de merkwaardige situatie voor dat Jean Steyvers, burgemeester van Oirschot (en Best), tot secretaris van zowel Oirschot als Best wordt aangesteld.) Steyvers, die al een hele ambtelijke loopbaan achter zich heeft en reeds drossaard in de laatste jaren voorafgaande aan de komst van de Fransen is geweest, werd in 1810 maire van Oirschot en in mei 1814 burgemeester.¹²⁾ Conform artikel 51 van het eerste reglement voor het plattelandbestuur moet de gemeentesecretaris de schout "in alle gemeentezaken behulpzaam zijn."¹³⁾ Dit zal hem, toch zeker in het begin, enige moeite gekost moeten hebben, want niet lang voor zijn aanstelling tot secretaris heeft hij, als burgemeester, Willem van Nuenen nog een "persoon met een zeer geslepen houding" genoemd.¹⁴⁾ Bewijzen, die duiden op frictie tijdens hun samenwerking

zijn ons niet overgeleverd. Hierbij moet worden opgemerkt dat ze niet hele dagen bij elkaar hebben gezeten, want de raadsvergaderingen, gehouden in de herberg van schout Willem van Nuenen, werden slechts eens in de één à twee maanden uitgeschreven en de secretaris had zijn kantoor thuis in Oirschot.¹⁵⁾ Bovendien zal hij meer tijd aan zijn werk voor de gemeente Oirschot hebben besteed, dan voor de gemeente Best, getuige ook zijn salaris, want hij verdient in Oirschot f 265,— per jaar en j 135,— per jaar in Best.¹⁶⁾

De vereniging van beide secretariaten in één persoon duurt nog voort tot 1852, wanneer een dergelijke vereniging van functies bij de invoering van de gemeentewet niet meer wordt toegestaan. In 1825 treedt Jean Steyvers af en wordt hij opgevolgd door Hermanus Waterbeek.¹⁷⁾ Steyvers, die in Den Bosch was geboren en gehuwd was met Maria van Cuijck, overleed op 31 augustus 1842 op 74-jarige leeftijd.

POLITIEREGLEMENT

Behalve de organisatie van het gemeentebestuur zijn in het reglement voor het plattelandsbestuur ook bepalingen opgenomen betreffende de taken die de verschillende functionarissen uit moeten voeren. Zo dient het gemeentebestuur onder meer reglementen en verordeningen vast te stellen, welke "voor de belangen hunner gemeenten ... dienstig geoordeeld worden".¹⁸⁾ Dit houdt in dat er verordeningen moeten komen ten aanzien van de brandbestrijding, het schutten van vee en het handhaven van de openbare orde in de gemeente. Het brandreglement kan al in maart 1821 worden afgekondigd en bestaat voornamelijk uit bepalingen inzake de organisatie van de brandweer, de plichten die de burgers hebben in geval van brand en de in acht te nemen voorschriften die het bluswerk zo snel en effectief mogelijk moeten doen plaatsvinden.¹⁹⁾ Het schutreglement, tegelijkertijd met het brandreglement afgekondigd, is bedoeld om het ongeoorloofd schutten van vee op andermans- en op gemeentegrond tegen te gaan.²⁰⁾

Het politiereglement zal hier wat nader worden toegelicht. De schout is verplicht "te waken voor alles, wat de goede orde, rust en veiligheid de gemeente aangaat, en dezelve te handhaven". Hij kan hiervoor beschikken over één of meer veldwachters en indien nodig kan de marechaussée of eventueel de schutterij te hulp worden geroepen.²¹⁾

Voor de totstandkoming van het politiereglement, heeft het gemeentebestuur van Best gewacht, totdat het college van gedeputeerde staten het concept van de gemeente Oirschot had goedgekeurd,²²⁾ waarbij de dubbelfunctie van Jean Steyvers uiteraard goed te pas kwam. Nadat het Oirschotse concept met de opmerkingen van het provinciaal bestuur was ontvangen (2 november 1821), heeft het gemeentebestuur van Best haar concept ingediend (7 december 1821).

De dag voor Kerstmis is het naar Best teruggestuurd, zondt dat er enige aanmerkingen op gemaakt zijn.²³⁾ Hoewel er toch een aantal verschillen tussen beide re-

glementen bestaan, heeft dit geen invloed gehad op de goedkeuring ervan. In het reglement worden in een drietal categorieën aangegeven, welke overtredingen bestraft worden met respectievelijk f 1,50, f 4,— en f 6,— boete.

De volledige tekst van het reglement is als volgt:

Plaatselijke verordeningen of reglement van politie voor de gemeente Best, provincie Noord-Brabant, gearresteerd bij het bestuur derzelve gemeente.

Artikel 1. Met eene geldboete van een gulden en vijftig cents, zullen gestraft worden:

1e. De geenen welke zich zullen veroorloofd hebben, om voetpaden over bezaaide akkers of groesvelden te maken, daar waar dezelve niet van ouds bestaan hebben.

2e. De geenen die met brandende pijpen of met eenige andere brandende stoffen niet behoorlijk overdekt, zich buiten hunne woning zullen begeven.

3e. De geenen die met brandende pijpen of eenige brandende stoffen het zij al dan niet overdekt, met brandende lampen of kaarsen, zich zullen begeven in hunne stallen, schuren, zoogenaamde schoppen, werkhuizen of op hunne zolders.

4e. De bakkers en alle andere ingezetenen welke houts of turfkolen of soortgelijke licht ontvlambare stoffen op hunne zolders of andere gevaarlijke plaatsen zullen hebben geplaatst of laten plaatsen.

5e. De geenen die zich, om het even op welken tijd van het jaar, vermomd zullen hebben begeven buiten hunne woning zonder toestemming van het Hoofd van het Plaatselijk Bestuur.

6e. De geenen welke met sneeuwballen, steenen of iets diergelijks zullen geworpen hebben, of die eenig spel zullen hebben uitgeoefend, hetwelk door het Hoofd van het Plaatselijk Bestuur gevaarlijk mogt zijn beschouwd, en alzoo door hetzelfde is verboden geworden, zijnde dit geval de ouders of voogden voor hunne kinderen en pupillen verantwoordelijk.

Dit gedeelte van artikel 3 is mede toepasselijk op alle de ingezetenen die kinderen, onder hun opzigt mogten hebben.

Artikel 2. In eene geldboete van vier guldens zullen zijn vervallen:

1e. De hoofden der huisgezinnen, welke verzuimen mogten, aan het Hoofd van het plaatselijk bestuur aangifte te doen van de aankomst in en eveneens van het vertrek uit hunne woning, van elke vreemdeling, of binnen de gemeente niet gedomicilieerd persoon, hetzij als dienstbode, kostganger of onder welke benaming ook; - moettende deze aangiften geschieden binnen vierentwintig uren na de aankomst en het vertrek van zoodanig vreemdeling, doch zullende de voorschrevene aangiften niet behoeven te geschieden van personen, die bij de ingezetenen, voor eenige dagen of weken komen logeren.

2e. De hoofden der huisgezinnen die van woning veranderen en verzuimd zullen hebben, daarvan, binnen vier dagen na die verhuizing, de vereischt worden- de aangifte te doen aan het hoofd van het Plaatselijk Bestuur.

De hoofden der vreemde huisgezinnen, zich met der woon in deze gemeente nederzettende, zullen eene gelijke boete verbeuren, bij verzuim van bovengemelde aangifte, binnen veertien dagen, na hunne aankomst binnen deze gemeente.

3e. De genen welke hunne honden laten losloopen zonder toestemming van het Hoofd van het Plaatselijk Bestuur.

4e. De Herbergiers, Tappers en andere lieden van gelijke bedrijven die zonder speciale toestemming van het Hoofd van het Plaatselijk Bestuur, hunne Herbergen, Tapperijen, Drinkwinkels etc. ten tien uren des avonds, niet zullen gesloten hebben, en houden, en gezorgd dat zich daarin buiten hunne huisgenoten, niemand bevindt; hiervan uitgezonderd de barrière en logementen voor Vreemdelingen.

5e. De genen welke na tien uren des avonds, op aanzegging van eenig Policie Beambte, weigeren mogten dadelijk eene Herberg, Tapperij of Drinkwinkel te verlaten.

6e. Die genen welke op aanzegging van het hoofd van het Plaatselijk Bestuur, weigeren behulpzaam te zijn, zoo in het onderhoud der wegen, het vegen en uitdiepen der waterloopen, alwaar zulks ten laste der gemeente mogt zijn, als in het doen van Burgerlijke Dag of Nachtwagten, of het presteren van andere diensten welke ten laste der Gemeente zijn.

7e. Die genen welke hunne aschhoopen binnen den omtrek van drie Nederlandsche ellen van de gebouwen tot hunne of eens anders woning behorende, zullen geplaatst hebben, alsmede de genen die een aschhok zullen gemaakt hebben, zonder dat hun de plaats alwaar, en de wijze hoedanig hetzelve zal behoren te worden ingerigt door het Hoofd van het Plaatselijk Bestuur zal zijn aangewezen.

8e. De Roggenbroodbakkers welke zoogenaamde mik etc. zullen gebakken hebben, zonder speciale toestemming van het Hoofd van het Plaatselijk Bestuur, en welke broden niet behoorlijk bereid en gebakken zullen zijn.

9e. Zoodanige Slagiers of Vleeschverkopers bij welke bedorven vleesch zal gevonden worden.

10e. De Veehouders welke eenig van hun gestorven, of uit hoofde van ziekte gedood vee, verzuimen zullen, binnen twaalf uren na het overlijden, zoodanig te begraven dat hetzelve ten minsten eene Nederlandsche el met aarde overdekt zij.

Artikel 3. Eene geldboete van zes guldens zullen verbeuren:

1e. De bakkers in welker woningen zullen gevonden worden:

Heele roggenbroden beneden de zes Nederlandsche Ponden;

Halve dito beneden de drie Nederlandsche Ponden;

Terwijl door hun op verbeurte als voor geene andere dan hele en halve roggenbroden zullen mogen uitverkocht worden, en welke van hun gewoon merk zullen

moeten voorzien zijn, zullende de te ligt bevondende broden, ten voordeele van den armen geconfiskeerd worden.

Artikel 4. De boete welke ingevolge het tegenwoordige Reglement zullen worden verbeurd zullen komen ten voordeele van de Gemeentes Kas, en aan dezelve worden verantwoord, zullende de genen welke weigeren mogten de hun opgelegde boeten te voldoen, tot verhaal derzelve voor en door de daarbij bevoegd verklaarde Autoriteiten worden vervolgd.

Artikel 5. Dit Reglement zal, alvorens van kracht te zijn, in deze Gemeente op de gewone wijze, en voorts jaarlijks worden gepubliceerd, en ten einde aan hetzelve zoo veel mogelijk de verdere publiciteit te geven, zal daarvan het nodige aantal exemplaren ter officie worden gedrukt.

Aldus gearresteerd bij het Gemeente Bestuur van Best op heden den zevenden December 1800 en twintig.

Het Gemeente Bestuur voornoemd.

De overtredingen en misdrijven waarin dit reglement niet voorziet, worden uiteraard door het justitiële apparaat behandeld. In het archief van de gemeente Best hebben we een aantal stukken uit de eerste jaren van het bestaan van de gemeente gevonden, die een beeld geven van de manier waarop dit reglement door het gemeentebestuur wordt nageleefd. Het betreft overigens het overtreden van één enkel artikel uit het reglement, wat niet wil zeggen dat alle andere artikelen strikt nageleefd zijn, maar bewijzen van overtredingen van andere artikelen, zijn voor de periode tot 1830 in het Bestse archief (nog) niet gevonden.

Artikel 2, lid 4 bepaalt dat herbergen na 10 uur 's avonds gesloten moeten zijn, op straffe van f 4,— boete. Maar op 19 januari 1823 kwam veldwachter Jan Gragtmans omstreeks half elf voorbij de herberg van Jacobus Jaspers, en hij trof daar nog verscheidene klanten aan, zoals Adriaan de Roij, een molenaar uit Straten, Antonij van der Sanden, van beroep timmerman, Jan van den Heuvel, klompenmaker en de arbeider Willem den Ouden.²⁴) De veldwachter trad waarschijnlijk kordaat op, want na een eerste aanzegging gingen de klanten naar huis en de herbergiet sloot de zaak, echter niet nadat de veldwachter hem een boete van f 4,— had opgelegd.

In dit geval deden zich geen moeilijkheden voor. Maar toen schout Willem van Nuenen, vergezeld van de twee gecommiteerde raadsleden Van de Meulegraaf en Van de Ven op 13 oktober 1824 omstreeks half elf een rondgang door het dorp maakte, waren ook alle herbergen nog open en de schout sommeerde de klanten vriendelijk doch dringend naar huis te gaan en de herbergiers om hun zaken te

sluiten.²⁵⁾ Boetes zijn er voor zover bekend niet gegeven, ondanks het feit dat de herbergen te lang open waren gebleven. Er deden zich bij die zaken dan ook geen problemen voor, maar anders was het toen het gezelschap bij de herberg van Gijsbert de Rooij aankwam, waar volgens het proces-verbaal ook nog vele klanten aanwezig waren. De schout deed ook hier zijn plicht en stuurde iedereen naar huis, hetgeen enkelen ook deden. De waard echter protesteerde heftig en beet de schout toe dat niemand "hem te commanderen had" over het al of niet bedienen van klanten, op welk tijdstip dan ook. Na een heftige woordenwisseling werd de schout daarop door Gijsbert de Rooij, zijn vrouw en door één van de klanten, Cornelis Verhoeven, naar buiten gewerkt op een niet al te zachtzinnige wijze. Van de beide raadsleden, die de schout vergezelden, maakt het proces-verbaal geen melding. Het is niet onwaarschijnlijk dat ze bij de eerste schermutseling reeds de benen hebben genomen, omdat ze wellicht graag nog een keer als klant de herberg zouden willen bezoeken.

Vrijdag 15 oktober is vervolgens veldwachter Gragtmans naar Gijsbert de Rooij gegaan om hem een boete van j 4,- op te leggen wegens overtreding van het sluitingsuur van herbergen, zoals bepaald in het politie-reglement.

De waard was blijkbaar nog steeds zeer verbolgen over de visitatie want hij weigerde zeer resoluut de boete te betalen. Hij wilde zelfs liever f 25,- uitgeven aan een advocaat, om het voor de rechter uit te vechten dan de aan hem opgelegde boete te betalen. Het vervolg is jammer genoeg niet meer terug te vinden, hetgeen er naar alle waarschijnlijkheid op duidt dat het voorval toch nog met een sisser is afgelopen.

Dat de schout niet altijd in een even benijderswaardige positie heeft verkeerd blijkt ook uit het voorval, toen hij tijdens baldadigheden, waarbij twee militairen betrokken waren, een bajonetsteek had opgelopen. Ook de veldwachter werd in 1826 tijdens de uitoefening van zijn functie een keer ernstig mishandeld.²⁶⁾

Veldwachter J. Gragtmans, afkomstig uit Asten en gehuwd met de Helmondse Catharina van den Hoek, bezocht overigens wel vaker een herberg, en niet alleen om er boetes uit te delen. In 1832 schrijft het gemeentebestuur van Best een brief naar het college van gedeputeerde staten, waarin toestemming gevraagd wordt, om hem te mogen ontslaan. Hij blijkt namelijk regelmatig in beschonken toestand zijn dienst uit te oefenen. Het provinciaal bestuur wil hem echter nog niet ontslaan, maar hij wordt wel met ingang van 20 december 1832 voor zes weken geschorst, met de aantekening dat het gemeentebestuur hem onmiddellijk mag ontslaan, indien hij nog éénmaal tijdens de uitoefening van zijn functie dronken wordt aangetroffen.²⁷⁾ Na deze beslissing is hij niet lang meer in functie gebleven, want hij overleed op 2 maart 1834 op 53-jarige leeftijd.²⁸⁾

Omdat van de gemeente Best, in de eerste decennia na de afscheiding van Oirschot nog weinig bekend is, willen we daar op deze manier in de toekomst wat

meer aandacht aan besteden. De ons overgeleverde archiefstukken zijn weliswaar zeer schaars en ook de notulenregisters uit die beginperiode zijn zeer summier, maar toch willen we trachten daaruit de Beste gemeenschap en de mensen die daarvan deel uitgemaakt hebben, te beschrijven.

NOTEN

1. Provinciaal Blad, 1820, besluit no. 97.
2. G.A. Oirschot, 1821-1932, inv.no. 176.
3. Provinciaal Blad, 1820, besluit no. 105.
4. G.A. Best, 1821-1945, raadsnotulen 1821-1831 en bevolkingsregister 1821-1830.
5. P.F.M. Rosier, *De arme weduwe ... of de welstand in Best in 1830* (in Campinia, 8e jrg. blz. 28).
6. G.A. Best, 1821-1945, ingekomen stukken 1821.
7. G.A. Best, 1821-1945, gemeente-rekening 1828.
8. G.A. Best, 1821-1945, raadsnotulen 1832-1843 en ingekomen stukken 1832.
9. Provinciaal Blad, 1820, besluit no. 50.
10. G.A. Best, 1821-1945, raadsnotulen 1821-1831 en ingekomen stukken 1821.
11. Idem.
12. Oud-archief Oirschot, resolutieboek 1809-1820.
13. Provinciaal Blad, 1820, besluit no. 97.
14. J. Rogier, *Het nieuwe raadhuis van Best en zijn voorgangers* (in Brabantia, 11e jrg. 1962, blz. 305).
15. Steyvers bezat een aantal huizen in Oirschot, w.o. De Reysende Man. Zie hiervoor *"Huizen en hun bewoners in Oirschot van de zeventiende tot de twintigste eeuw"* in Campinia 1e jrg., blz. 97 en 3e jrg., blz. 216.
16. G.A. Best, 1821-1945, ingekomen stukken 1821 en volgende jaren.
17. G.A. Best, 1821-1945, raadsnotulen 1821-1831.
18. Provinciaal Blad, 1820, besluit no. 97, art. 38.
19. G.A. Best, 1821-1945, ingekomen stukken 1821.
20. Idem.
21. Provinciaal Blad, 1820, besluit no. 97, art. 23.
22. G.A. Oirschot, 1821-1932, inv.no. 1158.
23. G.A. Best, ingekomen stukken 1821.
24. Idem, 1823.
25. Idem, 1824.
26. Idem, 1826.
27. Idem, 1832.
28. G.A. Best, register van overlijden, 1831-1840.

VI. OIRSCHOTSE ZOEN-ACCOORDEN
A. ZOENEN WEGENS DOODSLAG nrs. 71 - 75

door J. Lijten
m.m.v. L. v.d. Mierden voor de transscripties

De verwachting, dat secretaris Aert Sgraerts ons vollediger zoen-akten zou nalaten, is niet uitgekomen. Integendeel. In de voorliggende zoenen wordt wel gezegd, dat het accoord is gesloten "door tusschenspreecken van goede mannen", maar de eerder enkele malen gebruikte toevoeging "daertoe genomen" komt hier helemaal niet voor. Er wordt in deze vijf zoen-accorden ook nergens een uitspraak gedaan. Het accoord komt geheel voor rekening van de twee families, daarin bijgestaan door "goede mannen", in wie we wel peysmekers moeten zien, die door een aangeboren gezag de families bij elkaar brachten en hielpen tot een accoord te komen, maar die niet speciaal daarvoor werden aangesteld door de partijen en die daarom ook geen gezagvolle beslissing konden nemen als boven de partijen staande.

Zoekend naar de oorzaak van deze verandering zullen we ook rekening moeten houden met het optreden van de feodale gezagdragers, waardoor de oorspronkelijke bedoeling van de zoenprocedure doorkruist wordt.

nr. 71

1588 juli 3

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP HENRICK JAN VLEMINCX

Oirschots schepenprotocol van 1588, fol. 302.

Samenvatting van de hand van A. v. Sasse - v. Ysselt in Taxandria jrg. VIII (1901), blz. 308.

SAMENVATTING

Slachtoffer: Henrick Janszoon Vlemincx

Dader: Willem Lambrechtszoon Goyaerts

Zoencommissie

Er lijkt geen officiële zoencommissie benoemd te zijn. De zoen is gesloten tussen de families vermoedelijk met behulp van peysmekers, wier namen echter niet van de namen der familieleden onderscheiden kunnen worden.

Inhoud van het accoord

A. Verzoening.

Aan het einde van het accoord beloven beide partijen zich aan de afspraak, die gedaan is "omme denselven twiste neder te leggen ende ten eynde egeenen meerderen twiste en mochte spruyten", te zullen houden "op soenenbreuck ende soenenrecht".

B. Voorwaarden.

a. zoengeld: 150 zoengulden (á 10 stuivers) in 3 termijnen

1 mud rogge (Zie ook 2. e.)

b. kosten: dokters- en verplegingskosten (niet gespecificeerd)

kosten van het accoord: 10 gulden

kosten van uitvaart: 25 gulden

2. geestelijke genoegdoening

d. 1 kaars voor het H. Sacrament

e. 1 mud rogge (Zie 1. a.) te besteden door de voogden van de minderjarige kinderen van het slachtoffer "soe sy des verantwoirden willen".

3. schulderkenning

b. wijken: gedurende een half jaar niet in Oirschot in de kerk komen maar in Best

wijken op wegen, in kerken en in herbergen als gewoon.

AFWIKKELING

Onmiddellijk na het zoen-accoord zijn twee akten toegevoegd van dezelfde datum en voor dezelfde getuigen. In de eerste belooft de familie van de dader binnen 14 dagen 50 gulden te betalen en binnen het jaar nog eens 50 gulden "soe voor het uytvaert als op het principael". In de tweede belooft de moeder van de dader de voogden van de minderjarige kinderen van het slachtoffer "schadeloos te ontheffen". Verder is niets over afwikkeling gevonden.

COMMENTAAR

Over de wederzijdse families kunnen wij geen bijzonderheden verschaffen. Ook de toedracht van de doodslag blijft ons onbekend. Uit de formulering van het accoord wordt wel duidelijk, dat het slachtoffer niet aanstonds is overleden, maar nogal enige tijd verpleegd is geworden, vóór hij uiteindelijk toch aan zijn verwonding bezweek.

Namens de dader en diens familie is diens moeder, Agnees weduwe van Lambrecht Goyaerts, duidelijk de hoofdpersoon in de onderhandelingen. Het slachtoffer blijkt drie kinderen te hebben, van wie de oudste zoon Jan meerderjarig is en de twee niet met name genoemde andere kinderen nog minderjarig. Een broer van het slachtoffer Goyaert Janszoon Vlemincx en Geerlick Jan Gyssels, vermoedelijk een zwager, zijn "by den here gerichtelyck gestelt" tot voogden van deze

minderjarige kinderen. Vermoedelijk waren zij ook "geboiren momboiren" d.i. voogden krachtens het gewoonterecht. Maar in speciale gevallen, zoals dit, werden de voogden door de schepenbank uitdrukkelijk bij vonnis aangewezen. Deze voogden waren duidelijk de voornaamste woordvoerders van de familie van het slachtoffer.

De voorwaarden

Het zoengeld is nogal aan de hoge kant, vooral als we het oog houden op de hoogte van het zoengeld in de voorgaande accoorden. Daarbij komen dan nog de kosten, die ook aanmerkelijk zijn. Wij hebben de indruk, dat de moeder van de dader nogal vlot was om de kwestie uit de wereld te helpen. Zij moet dan toch betrekkelijk welvarend geweest zijn. Er zal haar veel aan gelegen zijn geweest, dat haar zoon in Oirschot kon blijven, daar zij vermoedelijk voor de uitoefening van haar bedrijf van hem afhankelijk was.

Zoals in de voorgaande zoen-accorden komt ook hier de geestelijk genoegdoening nauwelijks ter sprake. Wat het mud rogge betreft is de formulering zo vaag, dat het als een aanvulling van het zoengeld beschouwd kan worden of als bestemd voor een spynde. Het laatste is o.i. toch iets waarschijnlijker.

De afwikkeling

De eerste nadere regeling, die onder afwikkeling gememoreerd is, deed ons eerst veronderstellen, dat deze handelde over de kosten van uitvaart (25 gulden) + zoengeld (150 zoengulden = 75 gulden). Bij nader inzien lijkt deze mening niet houdbaar. In deze veronderstelling zou het zoenaccorder immers door deze nadere regeling doorkruist worden. De enige mogelijkheid, die overblijft, is, dat deze regeling de kosten betreft. De dokters- en verplegingskosten zouden dan 65 gulden hebben bedragen, wat bij een betrekkelijk lange verpleegtijd niet onmogelijk is. De tweede nadere regeling lijkt ons getroffen, om de voogden zeker te stellen voor het - overigens niet waarschijnlijke - geval, dat de schepenbank het door hen gesloten accorder niet zou goedkeuren.

nr. 72

1589 april 21

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP PAUWELS HENRICX VAN DER VLEUTEN

Oirschots schepenprotocol van 1589, fol. 335".

SAMENVATTING

Slachtoffer: Pauwels Henrickszoon van der Vleuten, kapitein van Aarle
Dader: Willem Henrickszoon van den Maerselaer, zeeldraaier

Zoenco commissie

Zie nr. 71

Inhoud van het accorder

A. Verzoening

Zie nr. 71

B. Voorwaarden

1. materiële vergoeding

a. zoengeld: 40 zoengulden vóór Pasen volgend jaar

b. kosten: kosten van uitvaart: 32 gulden

kosten van het accorder (niet gespecificeerd)

2. geestelijke genoegdoening

d. 7 pond was voor kaarsen

e. 1 mud rogge voor een spynde

3. schulderkenning

b. wijken op wegen en in herbergen als gewoon

AFWIKKELING

Onmiddellijk na het zoen-accorder is een akte opgenomen van dezelfde datum en voor dezelfde getuigen, waarin één van de twee voogden, Gerard Danelszoon van den Dyck, broer van de weduwe van het slachtoffer, de verplichting op zich neemt om de financiële zaken af te wikkelen en de andere voogd daarvan vrijstelt. Daaronder is aangetekend, dat de 32 gulden (van de uitvaart) hem ter hand zijn gesteld.

In de marge is aangetekend, dat Gerard van den Dyck volledige kwitantie gegeven heeft voor alle financiële verplichtingen op 20 mei 1590.

COMMENTAAR

In zijn jaarkronieken in het schepenprotocol van het jaar 1588, fol. 280v° tekent secretaris Aert Sgraets aan: "Opten 3e september is Pauwels Henricx, capiteyn van Aarle, doorsteken door Willem den Zeeldreyer ende is in syne plaatse gestelt Jan Peterssoen van den Schoet".

Uit het zoen-accoord kennen we noch de functie van het slachtoffer noch het vak van de dader. In de aantekening van Aert Sgraets blijven beide familienamen ongenoemd. Met het niet noemen van overigens vaste achternamen moeten we in de Oirschotse situatie steeds rekening houden.

Uit de combinatie van gegevens hebben we niet alleen meer duidelijkheid over de namen en omstandigheden van de personen, maar ook over het feit van de doodslag. Zo zien we, dat de zoen pas ruim een half jaar na de doodslag gemaakt wordt.

Bij de onderhandelingen wordt de weduwe van het slachtoffer bijgestaan door de voogden van haar blijkbaar nog minderjarige kinderen, van wie gezegd wordt, dat zij "oyck bij Pauwelssen voerschreven testamentelyck gestelt" zijn. Vermoedelijk heeft het slachtoffer de aanstelling van de voogden nog met zijn vrouw kunnen bespreken en in een testament vastleggen. Een dergelijke regeling werd door de schepenbank steeds gerespecteerd.

Uit de voorwaarden moeten we wel afleiden, dat de dader niet welgesteld was. Touwslager was dan ook geen beroep, waarin kapitalen te verdienen waren.

Het enige, wat verder nog opmerkelijk is aan deze zoen, is, dat er een kwitantie van volledige afdoening genoteerd is, zij het dan enkel in een marginale aantekening.

nr. 73

1589 juli 10

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP DIRCK GEERLICSZON VAN DE MELCROT

Oirschots schepenprotocol van 1589, fol. 339.

SAMENVATTING

Slachtoffer: Dirck zoon van Geerlic Goyaertszoon van de Melcrot

Dader: Peter Peters Corstenszoon Smolders

Zoencommissie

Zie nr. 71

Inhoud van het accoord

A. Verzoening

Zie nr. 71

B. Voorwaarden

1. materiële vergoeding
 - a. zoengeld: 25 zoengulden binnen het jaar (Zie commentaar)
 - b. kosten van uitvaart: 20 gulden
2. geestelijk genoegdoening
 - a. een jaar lang elke week een zielmis
 - b. 6 pond was voor kaarsen
 - c. 1 mud rogge voor een spynde
3. schulderkenning
 - b. wijken: verbanning voor 3 jaar uit Oirschot
wijken op wegen, in kerken en in herbergen met de bijzondere bepaling, dat de dader de familie van het slachtoffer moet ontwijken, waar hun gronden bij elkaar liggen.

AFWIKKELING

Hierover is niets gevonden.

COMMENTAAR

Ook betreffende deze doodslag vonden we een aantekening in de jaarkronieken van Aert Sgraets in het protocol van 1588, fol. 280: "Opten 25 september 1588 is Dirck den soon van Geerlick van de Melcrot doerschoten tot Verrenbest opte Moeste uuyt eene schop door toedoen van Peteren Peter Smolders soen". Hier komt de familienaam van de dader alleen voor in de jaarkronieken, terwijl in het zoen-accoord alleen vaders en grootvaders naam gebruikt worden. Ook de toedracht van de gebeurtenis kennen we alleen uit de jaarkronieken. Uit deze vermelding moeten we wel opmaken, dat hier sprake was van een bewuste moord, waarvoor de dader zich in hinderlaag legde in een schop (een berghok can landbouwwerktuigen), waarvan de wanden, als ze er al waren, meestal enkel uit stro bestonden, zodat de dader daar gemakkelijk zijn geweer doorheen kon steken en ongezien het slachtoffer van dichtbij kon neerschieten.

Het zoen-accoord voor deze opzettelijke moord heeft bijna 10 maanden op zich laten wachten. We konden daarbij verwachten, dat de dader uit Oirschot verbannen zou worden. De tijd van 3 jaar is relatief kort. De vader van de dader heeft goed willen benadrukken, dat hij het zoengeld niet nodig had. Hij belooft in het accoord dit geld te besteden tot uitdeling aan de armen. Het zoengeld is overigens - speciaal met het oog op dit ernstige geval - zeer laag, waaruit ze wel moeten besluiten, dat de familie van de dader eerder arm was dan welgesteld.

Uit de speciale bepaling bij het wijken rijst het vermoeden, dat er tussen de families een kwestie bestond over de grenzen van hun akkers en dat de moord ook dichtbij die betwiste plaats gebeurd is.

dachten we aan een vergissing, maar deze indeling wordt nog eens herhaald en is dan identiek. Het is ook logisch: alle broers, zwagers en schoonzusters van de dader horen bij zijn partij; de vrouw en de broers (er is er toevallig maar één) zusters en zwagers van het slachtoffer horen bij diens partij. Toch gaat het enigszins tegen ons gevoel in.

Uit het geheel blijkt duidelijk, dat de familie van de Maerselaer moeite had deze zaak rond te krijgen. Er moet zelfs grond, die noodzakelijk is om de kost te winnen, verkocht of belast worden. Deze financiële problemen worden belangrijk verzwwaard door het zoengeld, dat aan de feodale heren (de hertog en de plaatselijke heer) betaald moet worden. Uit de akte, die wij onder Afwikkeling vermeld hebben, blijkt, dat Willem, de broer van de dader, ook borg gebleven was tegenover de officier voor de betaling van 30 Bourgondische guldens.

Ook betreffende zoen nr. 73 vonden wij een soortgelijke regeling. In het protocol van 1588, fol 315 vo vonden wij een akte van 26 september 1588 - daags na de moord en lang voor het sluiten van het zoen-accordeo - waarin de vader van de dader borg blijft voor de betaling van 30 Bourgondische guldens.

Wij menen hieruit te moeten concluderen, dat Oirschot het verzet tegen de feodale ingreep in de zoenprocedure heeft moeten opgeven. Het optreden van de feodale machthebbers was zeer effectief. Men liet de schout de dader gevangen nemen en deze werd pas vrijgelaten, nadat er voldoende zekere borg was gesteld voor de betaling.

Men schijnt tot overeenstemming gekomen te zijn op een losgeld van 30 Bourgondische guldens. Wij zullen dit bedrag nog meer tegenkomen. Voor welgestelden was het misschien doenlijk, maar voor armen was het een veel te zware last tot groot nadeel van de familie van het slachtoffer. Dat belang moest echter wijken voor de portemonnaie van de mensen met de macht.

Redactie-adres: Streekarchief Zuid-Oost Brabant, rayondepot Oirschot
Postbus 144, 5688 ZJ Oirschot
Info: telefoon 04997 - 75245
H. Mijland en J. Suijkerbuijk

De prijs van een abonnement bedraagt f 17,— per jaar, te voldoen op postgiro-rekening 47.16.46 van het Streekarchief Zuid-Oost Brabant te Eindhoven, onder vermelding van "Campinia", ná ontvangst van het acceptgiroformulier.

De prijs van losse nummers bedraagt f 4,25 per stuk. Ook nummers van voorgaande jaargangen zijn nog in beperkte aantallen bij de redactie te bestellen.

Indien opzegging niet schriftelijk is medegedeeld vóór 1 december van het lopende jaar, wordt het abonnement automatisch met een jaar verlengd.

Copyright : Streekarchief Zuid-Oost Brabant. -
Lay-out en drukwerk : Maras Drukkerij, Middelbeers.

Overname van artikelen of gedeelten daaruit is meestal toegestaan. U dient dit wel van te voren schriftelijk aan te vragen bij de redactie.

ISSN 0166-6959
Omslag : gedeelte uit de kaart Ducatus Brabantiae
van Jacob van Deventer, uit 1558.

CAMPINIA

driemaandelijkse uitgave van het
Streekarchief Zuid-Oost Brabant

16e jaargang, nr. 61

april 1986

INHOUD

	blz.
Herberg "De Swaen" op de Locht te Veldhoven door A. van Run	51
II. Bestse Fundaties 2. Fundatie Hendrik Jansen van de Ven door H. Mijland	55
III. Oirschotse gedichten "Zo is het goed" door Toke van de Ven - Lommers	67
IV. Tijd Uilenspiegel bezocht in 1579 Zandoers ! (?) door Jacq. Bijnen	68
V. De gemeente Best in de eerste jaren van haar bestaan door J. Suijkerbuijk	71
VI. Stamlijst Van Aarle door C.L.M. van Aarle	78
VII. Middeleeuwse waterputten uit Oirschot door Arno Verhoeven	82
VIII. Oirschotse zoen-accorden A. Zoenen wegens doodslag, nrs. 76 - 80 door J. Lijten, m.m.v. L. v.d. Mierden	86

1. HERBERG "DE SWAEN" OP DE LOCHT TE VELDHOVEN

door A. van Run

De oudst bekende eigenaar van het goed te Veldhoven, dat in een akte van 10 juli 1670 "de Swaen" wordt genoemd, was Rut Rutten, gehuwd met Johanna Jan Claessen. Zijn naam wordt in de Veldhovense schepenbankarchieven voor het eerst genoemd op 1 februari 1616.¹⁾ Dat Rut Rutten eigenaar was van "de Swaen" blijkt uit een akte van 14 februari 1699 waarin een aantal bejaarde inwoners van Veldhoven (de oudste was 84 jaar) op verzoek van de erfgenamen van Rut Rutten hierover een verklaring afleggen.²⁾ De dochter van Rut Rutten, Elisabeth, was vóór 25 november 1643 gehuwd met Marcelis Janssen Nagelmakers, afkomstig uit Riethoven. Zij waren niet in gemeenschap van goederen getrouwd daar volgens de hiervoor genoemde verklaring van de bejaarde heren Marcelis Janssen Nagelmakers nooit eigenaar van "de Swaen" was geweest.

Uit het huwelijk van Elisabeth Rutten en Marcelis Janssen Nagelmakers is een dochter geboren, Elisabeth, die in een akte van 2 juni 1670 al haar goederen, dus ook haar rechten op "de Swaen" overdroeg aan haar moeder Elisabeth Rutten, die inmiddels was hertrouwd met Reijnder Janssen Smets.³⁾ Van deze Reijnder Janssen Smets wordt in een akte van 10 juli 1670 vermeld, dat hij in "de Swaen" woonde;⁴⁾ dit is de oudste vermelding van deze naam.

Het echtpaar Reijnder Janssen Smets en Elisabeth Rutten maakt op 16 september 1666 een testament,⁵⁾ dat echter op 28 oktober van datzelfde jaar weer wordt herroepen. Een nieuw testament wordt gemaakt op 27 februari 1672 waarin wordt bepaald, dat de langstlevende alle goederen in eigendom krijgt.⁶⁾ Krachtens dit testament wordt Reijnder Janssen Smets eigenaar van "de Swaen". Uit het tweede huwelijk van Elisabeth Rutten zijn drie kinderen volwassen geworden, Marcelis, Jan en Catharina. Bij de deling van de nalatenschap van Reijnder Janssen Smets op 14 september 1686 valt aan Jan Reijnder Smets "de Swaen" ten deel met brouwerij en aangelag en alle daarbij behorende goederen.⁷⁾ Deze goederen worden opgesomd in het verpondingsregister van Veldhoven.⁸⁾ Aan Marcelis worden goederen op de Westervelden toebedeeld en de kinderen van Catharina, weduwe van van Huijper van Hertroij en hertrouwd met Willem Donckers, beiden uit Valkenswaardse valkeniersfamilies, krijgen goederen, welke gelegen zijn te Zeelst.

Jan Reijnder Smets overlijdt in 1698. Hij laat zijn weduwe, Jenneken Jan Rombouts, een zwaar met schulden belaste boedel na. Hierover aangesproken door de schuldeisers verklaart zij in een akte van 12 juni 1698 dat zij bereid is om al haar

roerende en onroerende goederen te verkopen om de schulden te betalen.⁹⁾ De liquidatie van de boedel van Jan Reijnder Smets wordt in handen gesteld van Ericus Duytz, secretaris van de schepenbank van Oerle en procureur van de schepenbank van Zeelst-Veldhoven-Blaarthem. Hij trad tevens op namens enige schuldeisers. Alle roerende goederen in "de Swaen" worden op 22 november 1698 in beslag genomen en geplaatst op een inventarislijst. a) De publieke verkoping ervan vindt plaats op 24 november 1698.¹¹⁾ De akte bevat een opsomming van alle voorwerpen die verkocht worden. De publieke verkoping van de onroerende goederen vindt plaats op 16 december 1698 en de eigendomsoverdracht op 13 januari 1699.¹²⁾

De afwikkeling van de boedelliquidatie schijnt niet helemaal probleemloos verlopen te zijn. Op 13 februari 1699 verklaren de schepenen van Veldhoven op verzoek van de boedelexecuteur Ericus Duytz, dat de weduwe van Jan Reijnder Smets lastig gevallen werd door schuldeisers ondanks haar schriftelijke verklaring, dat zij alles zou doen verkopen om de schulden te voldoen.¹³⁾ Toen echter de boedelexecutie uitgevoerd moest worden heeft de weduwe vele zaken aan de boedel onttrokken. Zo had ze o.a. de brouwketel en de brandewijnketel en meubilair verdonkeremaand, zelfs nog toen men bezig was om de inventaris op te maken. Verder heeft zij in het huis een aantal vernielingen aangericht. Op 19 februari 1699 echter geeft zij de boedelexecuteur opdracht en toestemming om de schuldeisers te betalen.¹⁴⁾

Bij de overdracht van de onroerende goederen op 13 januari 1699 gaat "de Swaen" met alle bijbehorende goederen over in eigendom van Godefridus Bedber, de predikant te Veldhoven, voor de destijds grote som van 2257 gld. en 10 st. Waarschijnlijk mede als gevolg van de door de weduwe aangerichte vernielingen scheen de onderhoudstoestand van de gebouwen niet zo best te zijn. De dominee laat althans door de schepenen een onderzoek daarnaar instellen. Het resultaat daarvan is vastgelegd in een akte van 12 februari 1599.⁵⁾

In de daken van het huis, de schuur en het brouwhuis ontbrak nogal wat stro, de uiten waren stuk en de twee poorten, die toegang gaven tot het erf waren ook niet meer wat ze zijn moesten. De nieuwe eigenaar verkoopt de hele zaak bij stukjes en beetjes op 8 november 1700 en draagt het over aan de kopers op 5 januari 1701. Het huis "de Swaen" met het brouwhuis wordt eigendom van Jacobus Heuvelmans uit Valkenswaard. De paardestal met schuur en hof gaat over naar Johan Cuijpers.¹⁶⁾ Jacobus Heuvelmans verkoopt "de Swaen" en het trouwhuis op 23 maart 1701 weer aan Johan Hendrick Cuijpers, zodat deze nu de gehele Swaen in zijn bezit heeft voor zover het de gebouwen betreft.¹⁹⁾ De bijbehorende landerijen zijn voor een groot deel in andere handen gekomen door de verkopingen van de dominee.

Johan Cuijpers (zo genoemd naar zijn beroep; zijn eigenlijke familienaam blijkt later Van Hoof te zijn) heeft als eigenaar van de herberg "de Swaen" tijdens de

Spaanse Successieoorlog (1701-1714) in 1703 en 1704 enige malen Spaanse en Fanse soldaten op bezoek gehad, die de herbergier dwongen hen gratis van eten en drinken te voorzien. Dit overkwam ook Jan Rijckers in de herberg "de Croon", welke herberg heeft gestaan waar thans de pastorie van de St. Ceciliaparochie staat. Ook de weduwe van Hendrick Sledsen, herbergierster van "de Keijser", die heeft gestaan op de plaats waar nu het Dierenwinkeltje, Kromstraat 14 is gevestigd, heeft zulke "klanten" gehad. Van de op deze manier ontstane schade werd door de schepenen een rekening opgemaakt. De schepenen hebben voor de jaren 1704 en 1705 ook een schatting gemaakt van de bedragen waarvoor de herbergiers en biertappers konden worden aangeslagen. Wat betreft omzet kwam "de Croon" op de eerste plaats, gevolgd door "de Keijser" en "de Swaen".¹⁹⁾ Jan Hendricx van Hoof laat zijn goederen na aan zijn kinderen, waarvan er dan nog drie minderjarig zijn. Bij de boedeldeling op 10 januari 1712 krijgt zijn dochter Maria o.a. het woonhuis genaamd "de Swaen" met hof en aangelag, en de brouwerij met alles wat daarbij hoort. De zoon Hendrick krijgt o.a. de stal van "de Swaen" met hof en aangelag. De put en de binnenplaats (missop genaamd) moeten gezamenlijk worden gebruikt.²⁰⁾

Maria Janssen van Hoof huwt met een zekere Jan van Don, afkomstig uit 's-Hertogenbosch en waarschijnlijk één van de vele rondreizende handelaren in garens en geweven linnen uit die tijd. Hij blijft in Veldhoven wonen en wordt herbergier in "de Swaen", maar komt al spoedig in financiële moeilijkheden als gevolg van de hoge belastingen. In de periode 1715-1719 verkoopt hij percelen grond en leent geld bij zijn zwager Dielis Wouters.²¹⁾ Het heeft niet mogen baten. Op 20 augustus 1720 vindt de overdracht plaats van o.a. huis, hof en aangelag ter plaatse genaamd de Heijbergh, vanouds genaamd "de Swaen", door de deurwaarder Johan Verstegen aan Antoni Janssen van Hoof, broer van de echtgenote van Jan van Don. Blijkens de lijsten van eigenaars en bewoners van huizen te Veldhoven is Antoni van Hoof in 1741 nog steeds eigenaar van "de Swaen" en is Jan van Don de bewoner.²²⁾

Waarschijnlijk bij testament van Antoni van Hoof komt "de Swaen" weer in bezit van Jan van Don. De huizenlijst vermeldt hem althans als eigenaar en bewoner voor het jaar 1746. Hij laat het goed na aan zijn drie zoons Jan, Hendrick en Gerard. Jan van Don junior draagt zijn deel in "de Swaen" op 7 september 1754 over aan zijn broers.²³⁾ Gerard van Don, die verhuisd is naar Antwerpen, draagt zijn deel over aan zijn broer Hendrick op 14 december 1764.²⁴⁾ De huizenlijst vermeldt vervolgens van "de Swaen", dat het huis onbewoond was in de periode 1757-1787.

Het voorgaande had steeds betrekking op het aandeel van Maria Jansen van Hoof in de boedeldeling van 10 januari 1712. De andere bebouwing van "de Swaen" genaamd de "stal", was zoals reeds is vermeld toegefallen aan Hendrick Janssen van Hoof. Hij is volgens de huizenlijst eigenaar en bewoner tot en met

1757. Hij laat dit goed na aan zijn dochter Johanna van Hoof, die ongehuwd blijft en het goed op 29 november 1770 overdraagt aan de armenzorg van Veldhoven. Zij blijft zelf wonen in wat genoemd wordt de "kamer", een aangebouwde éénkamerwoning. De armenzorg op haar beurt verkoopt alles weer aan Hendrick van Don, zodat de gehele bebouwing van "de Swaen" weer in één hand komt. In tegenstelling tot het huis van "de Swaen" is wat de "stal" genoemd wordt volgens de huizenlijst steeds bewoond geweest.

Hendrick van Don liet zijn goederen na aan zijn twee dochters Maria en Antonetta. Eerstgenoemde trouwde met Cornelis Leermakers en Antonetta met Jan Baptist Somers, afkomstig uit Oirschot, stamvader van de Somers-familie te Veldhoven. Bij boedelindeling op 21 november 1810 wordt "de Swaen" aan Jan Baptist Somers toegewezen. De familie Somers bleef vervolgens nog jarenlang eigenaar van "de Swaen".

Tenslotte moet opgemerkt worden dat het huis van "de Swaen" de vervallen woning is, die enige tijd geleden is gesloopt en vervangen door nieuwbouw, terwijl de "stal" van "de Swaen" stond op de plaats waar nu langs de straat de woning staat, die met grote letters de naam "De Zwaan" draagt.

NOTEN

1. Rechterlijk Archief Veldhoven-Zeelst-Blaarthem (RA V-Z-B), no. 9 fol. 57r.
2. RA V-Z-B, no. 40 blz. 250 (kopie).
3. Idem ← no. 13 fol. 266v.
4. Idem ← no. 13 fol. 266r.
5. Idem ← no. 13 fol. 121r.
6. Idem ← no. 14 fol. 89r.
7. Idem ← no. 15 fol. 266r.
8. Archieven van de gemeente Veldhoven, inv. no. 1580 blz. 250 (kopie).
9. RA V-Z-B, no. 40 blz. 125 (kopie).
10. Idem ← no. 40 blz. 165 (kopie).
11. Idem ← no. 40 blz. 168 (kopie).
12. Idem ← no. 17a fol. 1r.
13. Idem ← no. 40 blz. 203 (kopie).
14. Idem ← no. 40 blz. 207 (kopie).
15. Idem ← no. 40 blz. 202 (kopie).
16. Idem ← no. 17a fol. 41r-43r.
17. Idem ← no. 17a fol. 55r.
18. Idem ← no. 40 blz. 589 en 650 (kopie).
19. Idem ← no. 40.
20. Idem ← no. 17a fol. 199r.
21. Idem ← no. 17a fol. 270v 271v 315v en 325".
22. *Zie Lijst van woningen te Veldhoven in de 18e eeuw* in Campinia 8e jrg. 1978 blz. 135.
23. RA V-Z-B, no. 21 fol. 80v.
24. Idem ← no. 22 fol. 120v.

11.

BESTSE FUNDATIES

2. FUNDATIE HENDRIK JANSEN VAN DE VEN

door H. Mijland

STICHTING EN DOEL

Hendrik Jansen van de Ven, weduenaar van Cathalijn Laureijssen Schepens, wonend in Verrenbest, verzocht notaris Cornelis van Noort om zijn testament op te maken, wat op 9 mei 1740 gebeurde ten huize van de testateur. Het testament¹⁾ had de volgende inhoud:

1. Alle roerende en onroerende goederen, waarover de testateur het beschikingsrecht heeft²⁾, worden vermaakt aan zijn arme familieleden van zowel vaders- als moederszijde, zonder beperking in de graad van afstamming, om uit die goederen de opbrengsten en inkomsten te genieten. Wanneer geen arme familieleden van de ouder . van de testateur meer in leven zijn, zullen de goederen vervallen aan de Tafel van de H. Geest te Best.
2. Anna Maria Tielemans van Dijck kreeg het recht om levenslang het huis van de testateur met aangrenzend erf te bewonen resp. te gebruiken. Ook de aanwezige meubelen en huisraad mag \ voor eigen gebruik behouden
3. Om te garanderen dat deze uiterste wilsbeschikking wordt uilge' oerd, benoemde de testateur Anna Maria Tielemans van Dijck tot executrice testamentair, die bij de uitoefening van deze taak geassisteerd zal worden door haar broer Gerit Tielemans van Dijck. Anna Maria kreeg het volledige beheer over de boedel en werd gemachtigd naar eigen goeddunken met de goederen te handelen, zonder daarover aan iemand rekening en verantwoording te hoeven afleggen. Zij kreeg tevens het recht om de opbrengsten en inkomsten van de goederen te innen en uit te delen aan die familieleden, die naar haar oordeel het meeste daarvoor in aanmerking kwamen. Voorts mocht zij een medebeheerder over de goederen aanstellen en haar opvolger als rentmeester over de goederen benoemen, die dezelfde rechten zou verkrijgen als Anna Maria.

Het doel van de fundatie is dus het ondersteunen van arme familieleden van de ouders van de fundateur, ongeacht de graad van afstamming. Over de in het testament niet nader omschreven goederen van de fundatie wordt een beheerder aangesteld met ruime bevoegdheden, die tevens zelf voor een opvolger kan zorgdragen. Over het bezit van de fundatie en de perikelen rond het beheer komen we nog te spreken. Tot eerste rentmeester van de fundatie wordt Anna Maria Tielemans van Dijck aangesteld.

DE STICHTER

De stichter van de fundatie Hendrik Jansen van de Ven zal een onbekende voor ons blijven. Het weinige dat we van hem weten is dat hij te Verrenbest woonde en schepen was van de vrijheid en heerlijkheid Oirschot.³⁾ Hij trouwde te Best⁴⁾ op 14 september 1704 met Catharina, ook wel Cathalijn genoemd, dochter van Laurentius Schepens, die voordien gehuwd was met Wilhelmus Arnoldus Verhoeven.⁵⁾ Hendrik overleed kort na het opmaken van zijn testament op 16 mei 1740.⁶⁾ Zijn vrouw Catharina was toen reeds overleden.⁷⁾ Hun huwelijk bleef kinderloos.

Handtekeningstempel van Hendrik van de Ven

Zijn geboorte-inschrijving is niet in de registers van de kerken te Best en Oirschot te vinden. Ook uit de andere onderzochte bronnen blijkt niet wie zijn ouders, broers of zusters waren. Deze kennis is echter van belang voor een juiste uitvoering van zijn testament, waarin zowel de arme familieleden van vaders- als moederszijde begunstigd worden. Kort na het overlijden van Hendrik van den Ven zal deze kennis zeker aanwezig zijn geweest bij de rentmeesters van de fundatie, doch zoals we hierna zullen zien speelt het kunnen vaststellen van de afstamming van de fundateur een belangrijke rol bij het behoud van de fundatie als familiestichting.

BEZITTINGEN EN BEHEER

Het testament van Hendrik Jansen van de Ven bepaalde feitelijk dat al zijn roerende en onroerende goederen ondergebracht moesten worden in een fonds, de fundatie, om uit de opbrengsten en inkomsten zijn arme familieleden te onderhouden. Om dit fonds te beheren stelde hij Anna Maria van Dijck aan als rentmeester, die daarvoor het recht verkreeg om het huis van de fundateur te bewonen en de aangrenzende grond te gebruiken.

Van de roerende goederen die Hendrik van de Ven naliet heb ik geen inventaris of andere omschrijving kunnen vinden. Wel van zijn onroerend goed, dat geregistreerd is in de registers van de collaterale successie.⁸⁾ Hieruit blijkt dat hij het volgende bezat te Verrenbest en Liempde:

in de herdgang Verrenbest:

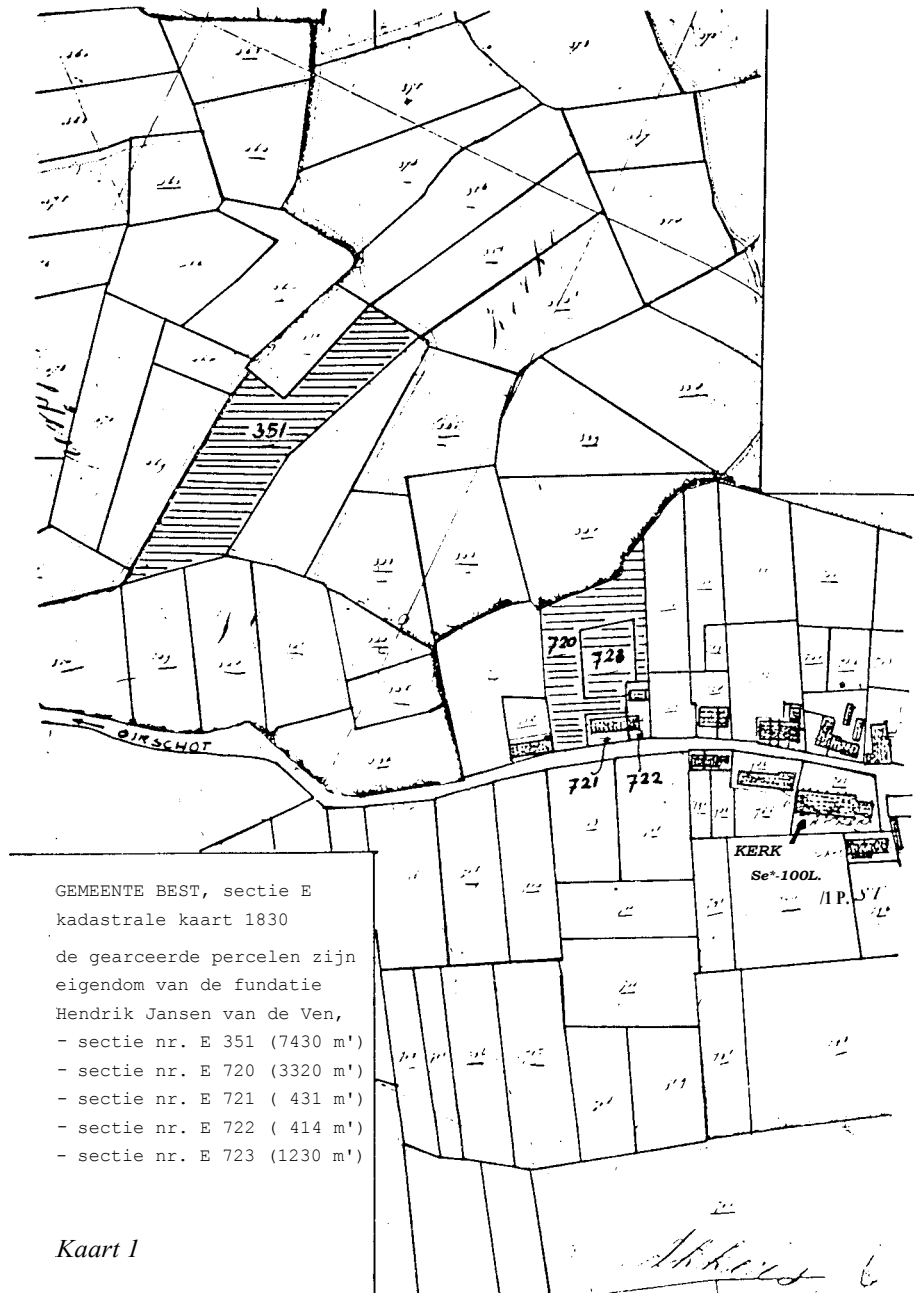
1. een huis met aangrenzend erf, oppervlakte 3 lopen; getaxeerde waarde 170 gulden.
2. een perceel teelland, genaamd den Breden Kant, oppervl. 4 lopen; waarde 120 gulden; dit perceel is belast met 6 Oirschotse vaten rogge ten behoeve van het Groot Gasthuis te Den Bosch, die gewaardeerd worden 133 gulden 18 stuivers en 9 penningen.
3. de helft van een hooiveld, genaamd de Broekbeernpt, oppervi. 4 lopen; aarde 15 gulden.

in het dorp Liempde, onder Loo-eind:

4. een huisplaats, opperel. 1 lopen 25 roede; waarde 30 gulden.
5. teelland, oppervi. 34 roede; waarde 10
6. hooiland, oppervi. 1 dagmaat; waarde 18 gulden.
7. hooiland, genaamd de Quaadcoop, oppervi. 4 dagmaat; waarde 5 gulden.

Het beheer van deze goederen is waarschijnlijk reeds spoedig overgegaan in handen van Gerit Tielemans van Dijck, de broer van Anna Maria, die door de fundateur gevraagd was om zijn zus bij het beheer ter zijde te staan. Een bewijs daarvoor heb ik niet gevonden, doch het ligt in de lijn der verwachtingen wanneer Anna Maria in september 1741 overlijdt.⁹⁾ Gerit zelf overlijdt in 1748.¹⁰⁾ Wie hij tot zijn opvolger benoemde is evenmin gevonden.

De eerstvolgende rentmeester die we aantreffen is Andries van Eeckerschot. Hij wordt genoemd in een huurcontract uit 1790, waarin het Bestse bezit van de fundatie verhuurd wordt aan Nicolaas Hendriks van Rooij.¹¹⁾ In het kohier der huizen van 1791 zien we dat Elisabeth van Laarhoven bij Nicolaas inwoonde.¹²⁾ De goederen van de fundatie te Verrenbest zijn bij de invoering van het kadaster te Best in 1830 nog compleet. In de oorspronkelijke kadastrale leggers staat de fundatie Hendrik van de Ven geregistreerd onder artikelnummer 476.¹³⁾ Wat in de omschrijving gewijzigd is, zijn de benoeming van de percelen en in plaats van één huis worden er nu twee genoemd. Later blijkt dat van het huis van de fundateur een gedeelte is afgescheiden ten behoeve van de bewoning door een gezin of persoon. Wanneer we het kadastrale kaartje, nummer 1 bekijken, is te zien dat de twee huizen (sectienummers E 721 en E 722) samen een geheel vormden.

NAASTING DOOR HET ALGEMEEN ARMBESTUUR

Het bezit van de fundatie komt echter in gevaar wanneer het gemeentebestuur van Best het plan opvat om de Bestse familiefundaties te gaan naasten. Tijdens de verdeling van de fundaties en gasthuizen tussen Oirschot en Best is hiervan nog geen sprake. In de in 1849 gesloten overeenkomst tot verdeling worden de familiefundaties duidelijk uitgesloten.") Doch enkele jaren later, in 1857, doet het gemeentebestuur van Best een eerste poging om de fundaties van Laurentius van der Aa en Hendrik Jansen van de Ven bij het Algemeen Armbestuur onder te brengen. Deze fundaties worden opgevoerd op de "Lijst van instellingen van weldadigheid over 1856, die onder de armenwet van 1854 vallen". Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant wijzen het Bestse college er op dat dit ten onrechte is geschied.") Een jaar later wagen Burgemeester en Wethouders van Best een nieuwe poging. In hei "Verslag omtrent de werking van het armwezen van 1857" schreven zij: "Van cie alhier bestaande particuliere fundatien het doel grotendeels vervallen achtende, zoo hebben wij reeds een paar rentmeesters aangeschreven, om volgens de stichting hare goederen aan de Algemene Armen over te dragen" ¹⁶⁾.

In een door Gedeputeerde Staten gevraagde toelichting op deze mededeling, antwoordde het gemeentebestuur van Best op 6 juli 1858 dat er geen arme familieleden van de erflaters Laurentius van der Aa en Hendrik Jansen van de Ven meer *shijneti* te zijn, zodat volgens de testamenten der fundateurs de goederen vervallen aan de Algemene Armen van Best ¹⁷⁾. Tien dagen later kunnen zij aan Gedeputeerden mededelen dat onderhandelingen met ðe s van de fundaties het volgende hebben opgeleverd: de rentmeester van de fundatie Hendrik van de Ven gaai in principe accoord met overdracht, doch de rentmeester van de fundatie Laurentius van der Aa weigert t ⁸⁾. In deze kwestie fungeert het college van B. en W. als tussenpersoon tussen Gedeputeerde Staten en het Algemeen Armbestuur van Best.

Na de minder positieve reactie van de rentmeesters verzocht het Algemeen Armbestuur aan Gedeputeerde Staten om de goederen van de fundaties door middel van een rechtsgeding te mogen opvorderen ¹⁹⁾. Het college van G.S. gaat hiermee accoord en verzoeken tevens om toezending van de testamenten van de twee fundateurs en om een opgave van de nog levende bloedverwanten ²⁰⁾. De rentmeesters blijven hun medewerking weigeren, waarop Gedeputeerden het gemeentebestuur van Best verzoeken nogmaals aan te dringen op een reactie. Die reactie volgde in november 1858. Gijsbertus Vogels, rentmeester van de fundatie Laurentius van der Aa, en Johannes van den Akker, rentmeester van de fundatie Hendrik Jansen van de Ven, geven de volgende informatie ²¹⁾:

- evenals hun voorgangers hebben zij de goederen van de fundatie beheerd en de inkomsten verdeeld onder de bloedverwanten van de fundateurs;
- de uit de fundatie Laurentius van der Aa bedeeden stammen volgens de rentmeester in de vijfde graad van de fundateur af, de inkomsten van de fundatie

bedragen *f* 150,— per jaar, waaruit feitelijk twee studiebeurzen van ieder 100,— betaald moeten worden;
 - de uit de fundatie Hendrik Jansen van de Ven bedeeden stammen volgens de rentmeester in de zevende graad van de fundateur af, de inkomsten bedragen *f* 70,— per jaar en de hoogste verleende onderstand bedroeg *f* 6,00.

Het heeft er alle schijn van dat Gedeputeerde Staten eerst nu de testamenten van de fundateurs goed hebben bestudeerd, evenals de brieven van het Bestse college van 6 juli en 26 november 1858. Op 4 februari 1859 antwoordden zij namelijk het volgende aan B. en W. van Best: Gedeputeerde Staten hebben besloten geen toestemming te geven voor een gerechtelijke procedure, omdat Uw college niet nauwkeurig onderzocht heeft noch heeft aangetoond dat degenen die nu onderstand genieten geen bloedverwanten van de stichters zijn; het alleen afgaan op geruchten veroordeelde Gedeputeerde Staten ²²).

Het gemeentebestuur van Best resp. het Algemeen Armbestuur gaf haar pogingen tot bemachtiging van de fundatiegoederen echter nog niet op. B. en W. verzochten nu aan Gedeputeerden om er bij de rentmeesters op aan te dringen om de graad van bloedverwantschap van de bedeeden aan te tonen. Het college van G.S. stemde hiermee in, waarop na wat heen en weer geschrijf het antwoord van de rentmeesters in september 1859 volgde. Gijsbertus Vogels berichtte dat de student die een studiebeurs ontving een kleinzoon is van de zus van de erfplater, terwijl van de andere door hem bedeeden de bloedverwantschap twijfelachtig was. Johannes van den Akker antwoordde dat van *de* door hem bedeeden er één in de zevende graad en de overigen in de achtste graad van de stichter afstamden ²³). Op deze reactie antwoordden Gedeputeerde Staten dat zij alleen toestemming tot een gerechtelijke procedure kunnen geven, wanneer afdoende bewezen is dat de ondersteunden *geen* familie van de fundateurs zijn ²⁴). B. en W. van Best gaven door dit antwoord hun pogingen tot naasting voorlopig op.

Om ons even tot de fundatie van Hendrik Jansen van de Ven te beperken, die hier immers behandeld wordt, kunnen we stellen dat Gedeputeerde Staten inderhaad juist gehandeld hebben zij het pas in een laat stadium. Volgens het testament van Hendrik hadden alle arme afstammelingen van zijn vader en moeder, ongeacht de graad van afstamming recht op ondersteuning uit de fundatie. Het is dan ook ondenkbaar dat er honderd jaar na het overlijden van Hendrik geen afstammelingen meer zouden leven van zijn ouders. Of zij voor de toenmalige begrippen als arm konden worden beschouwd kan ik niet aantonen. Wel is bekend dat het overgrote deel van de Bestse bevolking een gering inkomen had. Een ander facet aan deze kwestie is het aantonen van die afstamming. Uit hetgeen onder het hoofdstuk De stichter is vermeld kan men opmaken dat het aantonen van de bloedverwantschap moeilijk zal zijn geweest, zeker voor leken op dit gebied. Toch ben ik er van over-

tuigd dat destijds bij een serieus onderzoek onder de nog levende bedeeden en hun familieleden, die afstamming nauwkeurig zou kunnen worden vastgesteld. De fundateur was immers pas 110 jaar geleden gestorven.

Het Bestse gemeentebestuur deed in 1864 nogmaals een poging tot verwerving van de fundatiegoederen. Ditmaal waren vier fundaties het doelwit, namelijk de fundaties van der Aa, Doncuers of Dancquers, Verheijden en van de Ven. Ook nu antwoordden Gedeputeerde Staten dat op grond van de testamenten van de fundateurs geen enkel recht toekwam aan het gemeentebestuur resp. het Algemeen Armbestuur, zolang niet bewezen is dat er geen bloedverwanten van de fundateurs meer in leven zijn ²⁵).

In oktober 1884 besloot *de* gemeenteraad van Best, op voorstel van B. en W., om zoveel mogelijk druk uit te oefenen op de beheerders van de fundaties om de goederen en het beheer over te dragen aan het Algemeen Armbestuur, Evenals 25 jaar geleden klopte B. en W. ook nu weer aan bij Johannes van den Akker, de rentmeester van de fundatie Hendrik Jansen van de Ven. Nu met meer succes, want Johannes laat zijn testament opmaken waarin bepaald wordt dat hij de fungerend armmeester van Best benoemd tot zijn opvolger als beheerder van de fundatie ²⁶). B. en W. benoemden daarop een van de armmeesters tot bewindvoerder over de fundatiegoederen. Gedeputeerde Staten keurden deze benoeming echter niet goed, omdat zij niet wettig was. Een bepaling in een testament heeft namelijk pas rechtskracht na het overlijden van de testateur. Gedeputeerde Staten droegen vervolgens het Algemeen Armbestuur op om bij de arrondissementsrechtbank de benoeming van een beheerder over de fundatie H.J. van de Ven aan te vragen ²⁷). Het Algemeen Armbestuur gaf gevolg aan dit verzoek, terwijl B. en W. Johannes van den Akker een verklaring laten opmaken waarin hij een van de armmeesters benoemde tot zijn opvolger onder overdracht van alles wat tot de fundatie behoorde ²⁸). De advocaat van het Armbestuur, E. van Zinnicq Bergmann te 's-Hertogenbosch, bericht op 29 augustus 1885 dat de rechtbank zich onbevoegd heeft verklaard om een bewindvoerder over de fundatiegoederen aan te stellen ²⁹). Volgens het testament van de fundateur komt dit recht ook alleen toe aan de fungerend rentmeester, in dit geval dus Johannes van den Akker.

De gemeenteraad van Best besloot toen om voor eigen rechter te spelen en benoemde in zijn vergadering van 3 oktober het Algemeen Armbestuur tot beheerder van de fundatie H.J. van de Ven ³⁰). Doch nu weigerde J. van den Akker om het beheer over te dragen. Het armbestuur gaat nu de zaak bepleiten bij het college van Gedeputeerde Staten. Het gevolg hiervan was dat niet de hulp van een advocaat en deurwaarder Schoenmakers te Oirschot Van den Akker alsnog tot overdracht is te bewegen. Gedeputeerde Staten berichtten op 17 december 1885 aan het college van B. en W. dat zij geen bezwaar hebben tegen de overeenkomst tussen het Armbestuur en Johannes van den Akker ³¹). Twee dagen daarna werd de

overdracht definitief geregeld. Het Algemeen Armbestuur van Best werd beheerder van de fundatie, Van den Akker droeg alle goederen - zelfs zijn privé-bezit - over aan het armbestuur en verkreeg daarvoor levenslang het recht op een uitkering van dat armbestuur³²).

Na lang touwtrekken om het beheer van de fundatie Hendrik Jansen van de Ven is Gedeputeerde Staten dan toch gezwicht voor de druk die er vanuit Best werd uitgeoefend.

BEHEER DOOR HET ARMBESTUUR

Wat is er intussen met het bezit van de fundatie gebeurd en wat doet het Armbestuur ermee? Tijdens het touwtrekken om het bezit van de fundatiegoederen werden er twee gedeelten van percelen te Best verkocht. De eerste verkoop betrof een deel van een perceel akkerland, sectie E 351, dat in 1865 overging naar de Staatsspoorwegen ten behoeve van de aanleg van de spoorlijn Boxtel-Eindhoven³³). De tweede verkoop vond plaats in 1884 aan Henri Joseph Troupin, steenhouwer te Best, aan wie een perceel van 1050 m² van de secties E 720 en 723 getransporteerd werd. Deze verkoop verliep echter niet zonder problemen. Zes zich bloedverwant van Hendrik Jansen van de Ven noemende personen uit Best, Den Bosch en Strijp zonden namelijk in oktober 1884 een request aan Gedeputeerde Staten, waarin zij verzoeken om de verkoop aan Troupin ongedaan te maken en om de rentmeester voor deze onrechtmatige daad af te zetten³⁴). Op het verzoek van Gedeputeerde Staten om bericht en raad aan B. en W. van Best, antwoordde dit college dat rentmeester Van den Akker een geacht inwoner der gemeente is die boven elke verdenking staat. Bovendien stelden B. en W. dat de rentmeester krachtens het testament van de fundateur bevoegd is tot verkoop van de fundatiegoederen³⁵). De indieners van het verzoekschrift zijn kennelijk niet tevreden met dit antwoord en bepleitten hun zaak nogmaals voor de gemeenteraad en het armbestuur van Best. De raad nam hetzelfde standpunt in als B. en W. en terecht. De verkoop werd dan ook niet teruggedraaid en is daarop geregistreerd in de openbare registers³⁶).

Veel gegevens over het beheer ná de overdracht aan het armbestuur zijn te vinden in het kasboek van de fundatie over de jaren 1885 - 1910³⁷). Als eerste post is daarin op 19 december 1885 de overdracht van het kasgeld van de fundatie door Johannes van den Akker genoteerd. Terugkerende posten zijn de ontvangen huursommen voor de gronden te Liempde en Best³⁸), de ondersteuning van twaalf personen wonende te Best, Den Bosch, Boxtel, Oirschot, Veldhoven en Woensel en de betaling van de roggepacht aan het Groot Gasthuis te Den Bosch (zie hiervoor).

In 1891 vat het Algemeen Armbestuur het plan op om het oude, vervallen huis

van de fundatie te slopen en in plaats daarvan vier woningen te bouwen. Aangezien de middelen op dat moment niet toereikend zijn, verzochten zij aan Gedeputeerde Staten toestemming om de gronden van de fundatie te Liempde te mogen verkopen³⁹). Na een briefwisseling tussen het College van G.S. en de gemeenteraad over het beheer van de fundatie⁴⁰) - Gedeputeerden hadden kennelijk de overdracht nog steeds niet geaccepteerd - gaven zij in augustus 1892 toestemming tot de verkoop⁴¹). De percelen werden gekocht door Jhr. E.M. de Kuijper, notaris te Eindhoven. Een jaar later gaf het armbestuur Jacobus Hoppenbrouwers te Best opdracht om de vier woningen te bouwen⁴²).

J.E.M. Dobbelaere, steenfabrikant te Best, kocht in 1900 een gedeelte van de akker die achter deze woningen gelegen was⁴³). Enkele jaren later kocht Dobbelaere, die inmiddels in 1901 tot burgemeester van Best was benoemd, het aangrenzende perceel waarop hij in 1903 een woning liet bouwen⁴⁴). De grond die achter de vier woningen van de fundatie bleef liggen, werd vermoedelijk als tuin bij de woningen gevoegd. Dit was in ieder geval zo wanneer die woningen in 1914 opnieuw verhuurd werden. In het huurcontract⁴⁵) worden ze omschreven als huis, erf en tuin met ieder een oppervlakte van 850 m². Afgaande op de nieuwe huurders waren de woningen nogal in trek. Die huurders waren Adr. van Hak, *koopman*, Laur. van den Eijnde, *winkelier*, Wilh. van Butsele, *rijksveldwachter* en Adr. Rooijackers, *horlogemaker*. Men zou hieruit kunnen concluderen dat de nieuwbouw alleen ten doel had om het inkomen van de fundatie te verhogen.

Tot aan het jaar 1943 is er weinig te vinden over het wel en wee van de fundatie Van de Ven. Van na dat jaar echter weer meer. Te beginnen mei het kasboek over **de jaren** 1943 - 1954 dat bewaard is gebleven⁴⁶). Daaruit bleek dat het ontvangsten- en uitgavenpatroon sinds de negentiende eeuw nauwelijks is veranderd. De inkomsten bestonden voornamelijk uit de huursommen van gronden en woningen en te betalen waren het onderhoud van de woningen, het snoeien van de lindebomen voor die huizen en de roggepacht of Lichtmispegge aan de Godshuizen te Den Bosch. Ondersteuning ontvingen een achttal personen te Best, Boxtel, St. Oedenrode, Stratum en Woensel. Tijdens de langdurige gevechten om de bevrijding van Best in 1944 liepen de huizen van de fundatie nogal wat schade op, terwijl in die periode een deel van het kasgeld op niet achterhaalde wijze verdween.

De plannen uit 1951 voor de bouw van een nieuw gemeentehuis te Best luidden het einde van het fundatiebezit in. Voor de bouw van het gemeentehuis en de wijziging van de verkeerssituatie aldaar moest de gemeente een aantal panden en gronden aankopen aan het toenmalige raadhuisplein. Twee van de vier betrokken eigenaren wensten bij een eventuele verkoop een gelijkwaardig ruilobject om hun bedrijfsvoering voort te kunnen zetten. Op zoek naar zo'n ruilobject dacht het gemeentebestuur aan de huizen en gronden van de fundatie Hendrik Jansen van de Ven. De gemeente zou dan het bezit van de fundatie aankopen van de Dienst voor

Maatschappelijk Hulpbetoon, de opvolger van het Algemeen Armbestuur⁴⁷). Nadat deze plannen nader zijn uitgewerkt, waarvoor onder andere nogmaals een onderzoek werd verricht naar de mogelijkheden tot vervreemding van fundatie-goederen"), besloot de gemeenteraad op 13 november 1953 tot aankoop van de bezittingen van de fundatie. Het betrof de woningen genummerd D 124-D127, met tuinen, koopsom f 29000, en het perceel bouwgrond dat f 1250 opbracht⁴⁹) (zie kaart 2). De vier huizen met tuinen werden vervolgens als ruilobject ingezet voor de door de gemeente aan te kopen eigendommen van de N.V. Internationale Bouwcompagnie v/h Fa. H. van Heesewijk. Deze transactie vond op 21 oktober 1954 plaats⁵⁰).

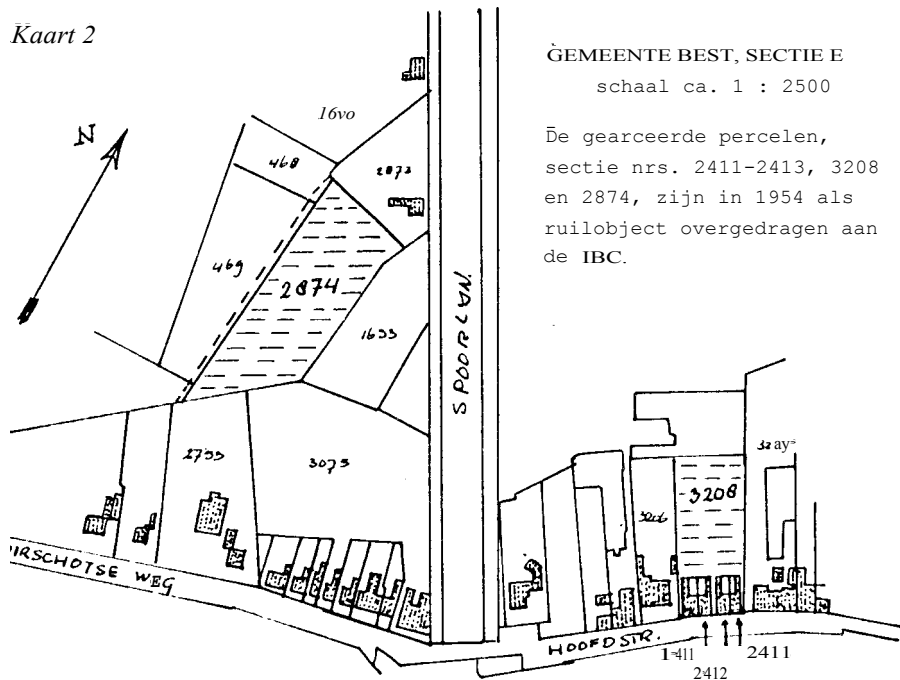
Het bezit van de fundatie Hendrik Jansen van de Ven bestaat nu enkel nog uit een kapitaal. Dit kapitaal bedraagt eind 1954 f 32.190,44 en wordt met ingang van 1 januari 1955 beheerd door de gemeente Best⁵¹).

NOTEN

1. J.A. ten Cate, *De notariële archieven in Noord-Brabant*. 's-Gravenhage 1957 (Notariële archieven) inv.nr. 5185, minuten 1740.
2. Deze bepaling is opgenomen omdat in het testament van Hendrik en zijn echtgenote van 25 november 1731 is bepaald, dat een deel van de goederen na het overlijden van de langstlevende vermaakt worden aan de kinderen van de eerste echtgenoot van Cathalijn (Notariële archieven, inv.nr. 5172, minuten 1731).
3. Hendrik Jansen van de Ven komen we slechts enkele keren tegen in de schepenprotocollen van Oirschot en Best uit de jaren 1739 en 1740. Hij tekent steeds met behulp van een stempeltje, dat bij de tekst is afgebeeld. (Oud-rechterlijk archief Oirschot-Best (R.A. Oirschot), inv.nrs. 244, 269 en 295.
4. Inventaris doop-, trouw- en begraafboeken van Best, Oirschot en Veldhoven (DTB), [inv.nr. 002](#).
5. DTB, inv.nr. 002, 19 februari 1696.
6. Idem, inv.nr. 002.
7. Idem, inv.nr. 002.
8. Oud-administratief archief Oirschot-Best (OAA Oirschot), voorl. inv.nr. 8403, fol. 291-292vo; akte van 20 juli 1740.
9. DTB, inv.nr. 002, 19 september 1741.
10. Idem, inv.nr. 002, 20 januari 1748, Noch van Anna noch van Gerit is een testament of andere beschikking t.a.v. de fundatie aangetroffen.
11. Archieven fundaties, onbeschreven gedeelte, huurcedulle van 29 oktober 1790. Afschrift. Genoemd worden het huis, hof en aanglag, den Breden Kant en de Broekbeemd.
12. OAA Oirschot, voorl. inv.nr. 1513, volg.nr. 184.
13. Archief gemeente Best 1820-1946 (Archief Best), voorl. inv.nr. 1350. Aangezien het archief van de gemeente Best momenteel geherinventariseerd wordt, gelden de inventarisnummers uit de inventaris Pronk niet meer in alle gevallen. Wanneer dat niet het geval is, zal het nummer als voorlopig nummer worden gegeven.
14. Campinia, 15. jrg. (1985), blz. 191-193.
15. Archief Best, voorl. inv.nr. 397: brief van 1 april 1856, G 1.
16. Idem, vl. inv.nr. 673: brief van 20 mei 1858, nr. 186.
17. Idem, vl. inv.nr. 673: brief van 6 juli 1858, nr. 413.
18. Idem, vl. inv.nr. 673: brief van 16 juli 1858, nr. 418.
19. Idem, vl. inv.nr. 673: brief van 24 aug. 1858, nr. 428.
20. Idem, vl. inv.nr. 385: brieven van 29 sept. 1858, nr. G123, en van 15 okt., nr. G 105.
21. Idem, vl. inv.nr. 673: brief van 26 nov. 1858, nr. 469.
22. Idem, vl. inv.nr. 385: brief van 4 febr. 1859, G 86.
23. Idem, vl. inv.nr. 673: brief van 26 sept. 1859, nr. 611.
24. Idem, vl. inv.nr. 385: brief van 4 okt. 1859, G 105.
25. Idem, vl. inv.nr. 397: brief van 9/13 aug. 1864, G 140.
26. Idem, vl. inv.nr. 385: testament in afschrift d.d. 23 jan. 1885.
27. Idem, vl. inv.nr. 385: brieven van 12/17 mrt. en 21 mei 1885, G 175 resp. G 85.
28. Idem, vl. inv.nr. 385: verklaring van 10 juni 1885.
29. Idem, vl. inv.nr. 385: De brief is foutief gedateerd op 19 augustus 1885, terwijl in die brief een beschikking van de rechtbank van 21 augustus 1885 wordt vermeld. Waarschijnlijk is de brief van 29 augustus.
30. Idem, inv.nr. 2: raadsnotulen van 3 oktober 1885, punt 2.
31. Idem, vl. invalf. 385: brief nr. G 32.
32. Idem, inv.nr. 2: raadsnotulen van 31 december 1885, punt 1 en 20 jan. 1886, punt 5; en [vl. inv.nr. 385](#), brieven van 19 en 20 jan. 1886.
33. Idem, inv.nr. 1350, art.nr. 476/1 en inv.nr. 1353, art.nr. 1545/66-69.
34. Idem, vl. inv.nr. 385: verzoekschrift van 8 okt. 1884.
35. Idem, vl. inv.nr. 385: concept-antwoord op brief van G.S. d.d. 16 okt. 1884, G. 12.
36. Idem, vl. inv.nr. 385: brieven van 17 dec. 1885, G 12 en 20 jan. 1886; en inv.nr. 1350, art.nr. 476/2 en inv.nr. 1354, art.nr. 2054/2.
37. Idem, vl. inv.nr. 1337.
38. De percelen te Best worden hier Lange Kamp en Broekveld genoemd. In de registers van de collaterale successie (zie noot 8) worden ze resp. omschreven als Breden Kant en Broekbeempt, terwijl de omschrijving in de kadastrale leggers luidt 'in de Kerkeveldjes' resp. 'in de Kerkackers'. Bij een eventueel veldnamenonderzoek zal men dus terdege op moeten passen, waarbij men kan bedenken dat de aanduidingen op kadastrale bescheiden meestal door vreemden zijn genoteerd.
39. Archief Best, vl. inv.nr. 385: brief van 26 nov. 1891, G 37/73 en concept-antwoord van de raad van 7 dec. 1891.
40. Idem, vl. inv.nr. 385: brieven van 4 feb. 1892, G 7, en 10 mrt. G 52, als ook van 27 feb. 1892, nr. 157.
41. Idem, vl. inv.nr. 385: brief van 2 aug. 1892, G 187. Het betreft de percelen te Liempde, sectie C, nrs. 531, 559, 561, 827 en 828.
42. Idem, vl. inv.nr. 1337 en inv.nr. 1350, art.nr. 476. De sectienrs. E 721, 722, 2248 en 2249 worden nu E 2409-2413.
43. Het betreft een gedeelte van sectie E 2409. Het nieuwe nummer wordt E 2470, terwijl de rest van de oude sectie samengevoegd wordt met E 2410 tot E 2471 (zie archief Best, [inv.nr. 1350](#), art.nr. 476, inv.nr. 1356, art.nr. 2595 en inv.nr. 915, bevolkingsreg. 1900 blad 76).
44. Archief Best, inv.nr. 1356, art. 2592 (sectie nr. E 2491).

45. Idem, inv.nr. 12 18.
46. Idem, vl. inv.nr. 1338, fol. 100 e.v.
47. Idem, vl. inv.nr. 1414: brief aan G.S. van 6 juli 1951, nr. 2975.
48. Hierover is geco rrespondeerd met de rijksarchivaris in Noord-Brabant, notaris Govers te Eindhoven en de bewaarder van de hypotheken en het kadaster aldaar (zie vl. inv.nr. 1414).
49. Archief Best, vl. inv.nr. 1414: besluit goedgekeurd door G.S. op 12 mei 1954, nr. G 84046.
50. Idem, vl. inv.nr. 1414.
51. Idem, vl. inv.nr. 1338.

Kaart 2

III.

OIRSCHOTSE GEDICHTEN

door Toke van de Ven - Lommers

ZO IS HET GOED

Wie kent niet ons Oirschot, ruim vijftien eeuwen oud
Het is een juweel, op de keper beschouwd
't Is mooier dan iemand maar ooit heeft vermoed
Zo is het in Oirschot en zo is het goed.

Beroemd om de kerk en het raadhuis zo oud
De vriend'lijke huisjes daar rondom gebouwd
Een marktplein mag sieren de toren zijn voet
Zo is het in Oirschot en zo is het goed.

Fabrieken, bedrijven van allerlei soort
Verschaffen veel werk en de boer hij ploegt voort
Dat echt goedertrouw maakt het leven zo zoet
Zo is het in Oirschot en zo is het goed.

De mooie omgeving spoort dikwijls ons aan
Om samen gezellig naar buiten te gaan
Een weldaad voor longen voor spieren en bloed
Zo is het in Oirschot en zo is het goed.

Er is toch zo veel dat belangstelling wekt
Tot zelfs het gebruik van ons oud dialect
Ja alles stemt hier nog tot vredig gemoed
Zo is het in Oirschot en zo is het goed.

Een dorp met karakter, een dorp in het groen
Met veel lieve mensen in denken en doen.
Een dorp waar nog ieder je hartelijk groet
Zo is het in Oirschot en zo is het goed.

IV.

TIJL UILENSPIEGEL BEZOCHT IN 1579 ZANDOERS ! (?)

door Jacq. Bijnen

Geruchten, vertelsels, sagen, legenden en van-horen-zeggen-verhalen bezitten in enkele gevallen een grote kern van waarheid. De meeste overleveringen die alzo bestaan zijn helaas moeilijk te controleren. Zo ook het "gerucht" dat de legendarische grappenmaker Tijl Uilenspiegel eens Zandoerle zou hebben bezocht.

"Hij nuttige er een stevige maaltijd en die van Zandoers verschaften hem een snel paard waarmede hij zijn reis vervolgde" zo lezen we ergens.

Eens, nog niet zo lang geleden, bestond er aan de Sondervick in Veldhoven een Uilenspiegelmuseum. Maar de dood van de eigenaar deed de collectie (tijdelijk?) naar de zolder verhuizen. Slechts de naam "de Uilenspiegelhof" bij galerie "De Drie Poortjes" herinnert ons nog aan dit museum. Eigenaar en oprichter Lou Manche overleed aldaar op 30 januari 1982. Hij was een veelzijdig, artistiek en ambachtelijk kunstenaar van grote bekendheid. Daarnaast genoot hij erkenning als verzamelaar en kenner van alles wat te maken had met de Tijlfiguur.

Manche was het die als eerste in een radio-uitzending, op 24 september 1980, vertelde dat Uilenspiegel eens op de Brink van Oers heeft vertoefd. Nog geen drie jaar later werd dit verhaal bevestigd door een artikel in het Eindhovens Dagblad. Maar, als we iets in de krant lezen en op de radio horen, is het dan waar?

Om dit uit te zoeken moeten we ons baseren op de boeken die geschreven zijn over de reizen en avonturen van onze Tijl. Hierover zijn in totaal meer dan 283 boeken verschenen in vele talen, waaronder Italiaans en Russisch. Gelukkig wijzen alle kenners unaniem op één standaardwerk: "De legenda van Uilenspiegel en Lamme Goedzak in Vlaanderen en elders", geschreven door Charles de Coster, verschenen in 1867.

Van het Vijfde Boek, Hoofdstuk II, schreef Ch. Eleman, in mei 1979, de volgende samenvatting:

uktfilittle tiattbréfintkliftita

(-f rchimp Kink weerg nito⁶Drllficheauonntreu bit
tp haDDc mant fp en Itrt hem gijern boencrtr urrOneten.
fr

Titelpagina van hel
eerste Vlaamse boek

"Het was in mei 1579 dat Uilenspiegel, gezeten op zijn ezel, vanaf de nu nog bestaande Antwerpse Baan op Sondervick, de weg van Veldhoven naar Oerle wilde oversteken naar de Bossche Baan. Doch zover kwam hij niet, want een drietal gehelme en met lansen bewapende soldaten versperden hem de weg. Aanvankelijk was het Tijl niet duidelijk of hij hier te doen had met z.g. nachtegaals-gezellen, soldaten zonder krijgstuich, gedeserteerd uit vijandelijk legers, die plunderend rondtrokken, of met lieden in Spaanse dienst of wellicht met 'n groepje van het Staatse leger. Want voortdurend wisselde de macht in de dorpen en steden van de Meieri en de Kempen. Een van de soldaten beval Uilenspiegel van zijn rijdier af te stappen en hem te volgen.

Tekening Lou Manche

Zo trok het viertal, de commandant met de ezel voorop en Tijn, geflankeerd door twee anderen, richting Zandoerle. Onderweg ontwikkelde zich voor Tijn een geruststellend gesprek. Door het dialect dat de mannen spraken nam hij aan dat zij deel uitmaakten van de plaatselijk Wacht en waarschijnlijk op "boeventocht" waren.

En toen hij hen vroeg of ze al op de hoogte waren van de Unie van Utrecht vloekte de een en liet er op volgen: "Já, en dá teuge den wil van den Prins van Oranje", waarop de ander snaude: "Já, teuge den wil van de Zwijger, mar mee hulp van zonnen bruur Jan, gedomme!" Tijn zegde: "Houdt moed mannen, wij in het Zuiden doen voort, wij zullen de vervloekte Spanjolen ook uit de gewesten beneden de rivieren en ook uit het Gelderse verdrijven".

Illustratie van Frans Masereel bij het werk van Charles de Coster

Zo pratend belandden ze op de Brink van Zandoerle. In het Dinghuis werd Uilenspiegel door de Schout ondervraagd. Nadat Tijn zijn verhaal gedaan had stemde deze in met diens missie. Hij liet een stevige maaltijd voor Tijn opdienen en verschafte hem een snel paard opdat hij tijdig op de plaats van bestemming, 's-Hertogenbosch, zou kunnen geraken. Daardoor is mede aan die van Oers te danken, dat Uilenspiegel in die stad, "waar het arme volk en de jammerende poorters wachtten op den trouwen Hoofdman, die hen zou voorgaan in het gevecht voor de vrijheid, den Karmeliet, genaamd Pieter, aan de kaak kon stellen. Want deze maakte zich sterk, gesteund door den bisschop en de rest van de geestelijkheid, om de stede van Don Juan over te leveren".

Tot zover de letterlijke tekst van Ch. Eleman. Over wie of wat de vrijheidsstrijder Uilenspiegel was en over zijn betekenis voor Zandoerle: een volgende keer.

"Hic fuit" (hier was hij)

V. DE GEMEENTE BEST IN DE EERSTE JAREN VAN HAAR BESTAAN

door J. Suijkerbuijk

In de vorige aflevering van Campinia zijn onder deze titel de bestuursorganen van de nieuwe gemeente belicht en is nader ingegaan op de handhaving van de openbare orde in de twintiger jaren van de vorige eeuw. In deze aflevering zal de landbouwsituatie in Best aan de orde komen, met een aantal bedrijvigheden, die daar nauw mee verbonden zijn.

De nieuwe gemeente Best beslaat bij haar tot standkoning een oppervlakte van ruim 4500 hectare (ofwel bunder, zoals de oppervlakte maakt toen nog officieel heette). Hiervan werd ongeveer 950 ha. gebruikt als bouwland. De rest bestond voornamelijk uit (onontgonnen) heidevelden en weilanden van de gemeente, waarvan ook de bevolking gebruik kon maken. Zoals in alle dorpen in de Kempen vormde het boerenbedrijf het voornaamste middel van bestaan. Een telling aan de hand van het eerste bevolkingsregister laat zien dat van de in totaal 364 geregistreerde huisgezinnen er 172 een bestaan gevonden hebben in de landbouw. Bij deze cijfers moet er wel rekening mee gehouden worden dat het boerenbedrijf een seizoenbedrijf was en dat de boeren in de rustige maanden in vele gevallen nog een ander beroep uitoefenden. Wat Best betreft hebben vele boeren zich vooral in de wintertijd bezig gehouden met het maken van klompen. Bij de opmaak van het bevolkingsregister hebben velen zich als klompenmaker laten registreren, die met evenveel recht landbouwer genoemd konden worden. In 1821 werd van 63 gezinnen opgegeven dat het klompenmakersambacht de hoofdbron van inkomsten was. Vergelijken we daarmee echter de oudste kadastrale leggers (opgemaakt in 1832) dan blijkt dat zij in vele gevallen minstens zo veel bouwland hebben dan menigeen die als landbouwer vermeld staat. Omgekeerd geldt uiteraard hetzelfde. Hoewel daarvan geen cijfers bekend zijn, hebben vele boeren zich als klompenmaker bekwaamd, maar zijn zich toch landbouwer blijven noemen. In deze periode waren er overigens al klompenmakers, die dit ambacht als enige bron van inkomsten hadden. Al met al is de opmerking van een tijdgenoot dat het maken van klompen in Best "vele honderden handen bindt" wel gerechtvaardigd, maar het grootste deel van de bevolking was toch afhankelijk van hetgeen in de agrarische sector werd geproduceerd. De meeste andere ambachtslieden, winkeliers e.d. hadden ook enige percelen grond, waar ten behoeve van de eigen consumptie op geteeld werd.

Over de manier van werken op een boerderij in die tijd, hebben we voor wat Best betreft geen exact beeld. Zoals in de vorige aflevering ook al opgemerkt is, wor-

den we nu eenmaal niet verwend met een overvloed aan bronnenmateriaal. Maar we kunnen gevoeglijk aannemen dat de meer algemene gegevens, die bekend zijn van het boerenbedrijf op de Kempische zandgronden, ook voor Best van toepassing zijn.

De boerderijen waren voor het merendeel opgetrokken uit leem, hout en riet. Bakstenen waren voor de meeste boeren te duur.

De bedrijven varieerden sterk in omvang. Er waren boeren, die in totaal slechts één à twee ha. grond bewerkten, maar er waren er ook die het vruchtgebruik hadden van twintig of meer hectare. De kleine bedrijfjes waren evenwel ruim in de meerderheid. De percelen lagen versnipperd over een groot deel van de gemeente en het aantal perceeltjes kon soms tot enige tientallen oplopen. Als voorbeeld nemen we het bedrijf van de landbouwer Michiel Kemps omstreeks 1830. Michiel Kemps, 34 jaar oud, was gehuwd met de toen 33-jarige Helena de Koning. Het echtpaar had in 1830 3 kinderen: Antonij, 9 jaar, Marie, 7 jaar en Catharina, 1 jaar oud. Hij had één dienstknecht, afkomstig uit Liempde, bij hem in dienst en één uit St. Oedenrode afkomstige dienstmeid. Ook de eigen kinderen werden in die tijd al op jonge leeftijd ingeschakeld om mee te helpen. Dit blijkt ondermeer uit het feit dat het schoolbezoek tijdens de voor een boer drukke maanden, o.a. wanneer er geoogst werd, zeer sterk terugliep. Michiel Kemps had ook nog een 19-jarig jongeman als schaapherder in dienst, die de schapen naar de gemeenteheide bracht, waar de boeren hun schapen, volgens het in 1821 in Best afgekondigde schutreglement, gratis mochten laten weiden. De drie personeelsleden woonden in bij het gezin Kemps. Om aan te tonen hoe klein en versnipperd zijn percelen waren, volgt hier een opsomming van de kavels, met achtereenvolgens locatie, oppervlakte en aard van het perceel:

	ha	a	ca	
1. de Vleut	1	05	90	bouwland
2. de Kampen		27	30	bouwland
3. de Kampen	1	01	60	bouwland
4. de Elsdonken		95	00	bouwland
5. de Elsdonken		54	40	bouwland
6. Schelraven		39	40	weiland
7. Schelraven		59	60	bouwland
8. Schelraven		37	70	bouwland
9. Schelraven		51	20	weiland
10. de Vleut		11	70	bouwland
11. de Vleut		08	90	huis, schuur en erf
12. de Vleut		08	60	weiland
13. de Vleut		03	19	huis en erf
14. de Vleut		14	00	weiland

15. de Vleut	43	90	bouwland
16. de Vleut	12	00	weiland
17. de Vleut	12	40	tuin
18. de Kampen	09	40	hakhout
19. de Kampen	89	00	bouwland
20. de Kampen	36	30	bouwland

In totaal beschikte Michiel Kemps over 8 ha. 21 a. en 29 ca. grond, waarvan meer dan 80% als bouwland werd gebruikt.

De boeren waren in die tijd nog zeer traditioneel ingesteld. Van vernieuwingen c.q. verbeteringen van landbouwmethodes wilden ze niets weten en dat hield in dat de bewerking van de schrale zandgronden nauwelijks iets opleverde. In 1852 nog stelt het gemeentebestuur in haar jaarverslag dat de landbouwer nog steeds op de "oude voet verder gaat en zich in het geheel niet op een theoretische of bespiegelende verbetering (heeft) toegelegd". Daarbij wordt tevens aangehaald dat er in Best nooit maatschappijen of genootschappen zijn geweest en dat er ook nooit wedstrijden, tentoonstellingen of iets dergelijks worden gehouden, ten einde het gezichtsveld van de boeren ten opzichte van hun werkzaamheden te verruimen. De mededeling van Van der Aa in zijn Aardrijkskundig Woordenboek, uitgegeven in 1840, dat de landbouw in Best "met goed gevolg" wordt bedreven, is dan ook schromelijk overdreven. Het verschil met menig ander dorp in de Kempen is, dat de handel in klompen tenminste nog iets opleverde, waardoor de indruk gewekt kon worden, dat ook de landbouw een florerende bedrijfstak was. Maar het tegendeel is waar.

De boeren verbouwden voor het grootste deel voor de eigen consumptie en voor het vee. Gemiddeld had een boer 3 á 4 koeien, in vele gevallen een os voor het alerzwaarste werk, en nog wat klein vee. De koeien stonden bijna een heel jaar in de zogenaamde potstal, ten behoeve van de mestproduktie. Het in voldoende mate voorradig hebben van mest was van het allergrootste belang, ten einde nog iets op de schrale zandgronden te laten groeien.

De potstal, die met schuur en woning in de meeste gevallen één geheel vormde, was eigenlijk een grote kuil, met een ondergrond van leem. De zich opstapelende mest werd vermengd met strooisel en heideplaggen, zodat de vloer als het ware omhoog komt. Wanneer de vloer hoog genoeg was, kon de mest uit de stal gehaald worden en begon de cyclus opnieuw. Door deze manier van werken zat de boer in een vicieuze cirkel: de koeien leverden mest, waarmee het bouwland vruchtbaar werd gemaakt en met hetgeen er op het land groeide werden de koeien weer gevoerd. Wat er overbleef van hetgeen de oogst opbracht was voor eigen consumptie. Verhandeld werd er over het algemeen weinig. Incidenteel werden er

op markten in de omgeving produkten te koop aangeboden en ook aan rondtrekkende handelaren werd wel verkocht.

Best stond volgens een eigentijdse verklaring in de regio bekend om de handel in boter, tijdens de markt die op de zaterdag na de feestdag van de H. Dionius (9 oktober) werd gehouden. Ook ten tijde dat Best nog bij Oirschot behoorde, zo stelde de gemeenteraad, werden er reeds drie jaarmarkten gehouden, hoewel deze niet officieel waren en waar ook nauwelijks bekendheid aan werd gegeven. Na de afscheiding kreeg Best officieel toestemming om deze drie jaarmarkten te houden en in almanakken te publiceren. Ze mochten gehouden worden op de eerste werkdag na de feestdag van St. Oduiphus (12 juni), de tweede op St. Annadag (26 juli) en de derde op de reeds genoemde zaterdag na de feestdag van St. Dionisius. Hoewel in het rekest van het gemeentebestuur, waarin om toestemming wordt verzocht deze markten te mogen houden, hoog opgegeven wordt van vooral de botermarkt, is van echt bloeiende markten nooit sprake geweest. Volgens Van der Aa in zijn meergenoemd Aardrijkskundig Woordenboek **werden er ook wel paarden en runderen verhandeld, maar uit de archivalia blijkt toch dat de markten vaak niet werden gehouden wegens gebrek aan belangstelling. En in het jaarverslag over 1852, wordt al zondesmeer gesteld dat er in Best geen jaar- of weekmarkten worden gehouden.**

De boeren kochten hun kruidenierswaren **en ook andere artikelen, waarin ze zelf niet konden voorzien, in vele gevallen op krediet tot na de Oogst.**

Het gebeurde dan vaak dat er werd **betaald met hetgeen de boerderij voortbracht**, zoals graan of zuivelprodukten. Om te **weten te komen wat de boeren in Best zoal verbouwden, moeten we voor de exacte gegevens terug vallen op het jaarverslag van de gemeente over 1852.** Hoewel **ongeveer 25 jaar later dan de in deze artikelen behandelde periode, mag toch ook hier aangenomen worden, dat er relatief weinig verschil zal zijn met de situatie rond 1830. Immers de ontginningen op grote schaal moesten nog beginnen en de vernieuwing van de landbouw, onder invloed van de invoering van vooral het kunstmest, volgde ook pas na 1870. De verdeling naar gewassen in 1852 was als volgt:**

335 ha. rogge
150 ha. aardappelen
140 ha. boekwijn
130 ha. haver
80 ha. klaver
32 ha. koolzaad
16 ha. spurrie

Daarnaast werden nog een aantal hectaren bouwland beteeld met tarwe, gerst en ook erwten.

Het overgrote deel van het bouwland werd volgens deze opgave ingezaaid met rogge. De rogge was bestemd voor het bakken van het dagelijks brood, wat op de boerderij werd gedaan en het werd ook in een soort koekvorm tot veevoer verwerkt. Wat overbleef zal ook wel geleverd zijn aan de twee bakkers, die in 1821 in Best een zaak hadden, hoewel zij veel meel uit andere delen van het land aangevoerd kregen. Overigens was het bakken van brood aan strenge voorschriften gebonden. Er mocht enkel graan, afkomstig van de laatste oogst, worden gebruikt en jaarlijks werd middels de broodzetting bepaald wat een bakker voor een brood aan zijn klanten mocht vragen. Bij de broodzetting werden gemiddelde prijzen gehanteerd, waarbij de prijzen die in 's-Hertogenbosch golden, als maatstaf dienden. De opbrengst van de oogst in de buurt van 's-Hertogenbosch was over het algemeen iets hoger dan in Best, wat de Bestse bakkers er toe bracht om een verzoek in te dienen bij de provinciale overheid om de zetting voor Best met 8 cent te verminderen t.o.v. de zetting in 's-Hertogenbosch.

Bakkers die fraudeerden met het gewicht van het brood dat ze verkochten, konden op een flinke boete rekenen. Er mochten in Best enkel broden verkocht worden van 6 en van 3 pond. Een raadscommissie moest er bij de bakkers periodiek op toezien, dat het brood volgens de voorschriften werd gebakken en het juiste gewicht had. De bakkers waren verplicht aan deze onverwachte visitaties door de raadscommissie mee te werken. Om over de broodprijs geen misverstanden te laten ontstaan met klanten, moesten de Bestse bakkers de prijzen van het brood buiten de winkel op een bord, voor iedereen vanaf de straat goed zichtbaar, ophangen.

De prijs van een brood werd in de twintiger jaren als volgt bepaald, waarbij we de zetting van 1823 als voorbeeld nemen:

aankoop 1 mud rogge	f 3,81
belastingen	0,67 ⁵
maalloon	0,25
brandstof	0,15
loon bakker	0,25
	<hr/>
totaal	5,12 ⁵

In Best was dan bepaald dat de bakkers en andere broodhandelaren deze kostprijs met 10% mochten verhogen. Dit was dan de winst, die ze mochten maken en volgens de commissie was dit ruim voldoende om er een gezin van te onderhouden. Als we dan bedenken dat van één mud rogge 15 broden van 6 pond gebakken konden worden, dan kostte één brood in 1823 f 0,37.

Hoewel de zettingstabel ook ingrediënten noemt zoals zout, gist en melk werd hiervan geen prijs doorberekend, omdat deze ingrediënten in die tijd in Best niet

werden gebruikt.

Het graan kon worden gemalen in de wind-korenmolen, die in het buurtschap de Vleut stond. Deze molen was eigendom van Nicolaas Goossens en de familie Verbunt. De zoon Adriaan Verbunt was de molenaar. Hij woonde in bij Nicolaas Goossens, die herbergier was, maar op het eind van de dertiger jaren zelf als molenaar optrad. Er was ook nog een oliemolen in Best, eigendom van Hendrik van der Heijden. Deze molen stond in het dorp, naast de toenmalige pastorie, aan het einde van de huidige Nieuwstraat. Hendrik van der Heijden diende in 1831 echter een verzoek in om van zijn oliemolen een korenmolen te mogen maken. De molen van Van der Heijden was een zogenaamde rosmolen, waarbij de stenen door paardenkracht werden voortbewogen. De gemeenteraad was van oordeel dat een tweede korenmolen in Best zeer ten voordele was van de Bestse bevolking en stemde in met het verzoek. En raadslid was er evenwel fel tegen gekant: Nicolaas Goossens. Hij heeft de verklaring, die de gemeenteraad voor het college van Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant moest opstellen en waarin het nut van een dergelijke molen moest worden aangetoond, dan ook niet ondertekend. Goossens ging zelf in de tegenaanval en diende een verzoek in om zijn molen te mogen verplaatsen naar het dorp, want hij vreesde dat de meeste klanten naar de molen van Van der Heijden zouden gaan. Dit verzoek werd ingewilligd. Hij heeft echter van deze autorisatie geen gebruik gemaakt. In 1849 diende hij samen met Adriaan Verbunt opnieuw een verzoek in om een molen in het dorp te mogen bouwen. Hij kreeg opnieuw toestemming en, onder protest van de eigenaren van de andere molen in het dorp, werd deze molen gebouwd, nabij de huidige H. Hartstraat, waar nu nog de romp van die molen te zien is.

Terug naar de boerderij. Zoals gezegd was de mestproduktie van het grootste belang voor de boeren. De koeien kwamen slechts enkele keren per jaar buiten, om te grazen langs de slootkanten of op de gemeenteweiden. De koeien leverden de boeren melk, waar vooral kaas en boter van bereid werd. Om het koeienras te verbeteren werden er ook in Best vanaf 1828 keuringen voor springstieren gehouden. Een speciale commissie uit de gemeenteraad belastte zich met de keuring en voor de beste stieren werden er premies uitgelooft.

Zo ontving Willem van Oirschot in mei 1828 een premie van f 12,-- omdat hij in het bezit was van een stier van het Hollandse ras, die volgens de keuringscommissie "alle die vereischten bezit die van hem tot dekking van het vee kunnen gevorderd worden".

De boeren hadden ook te kampen met tegenslagen, waar ze zelf geen invloed op uit konden oefenen. Misogosten kwamen regelmatig voor vanwege slechte weersomstandigheden. Bekend is dat de winter van 1823 zeer streng was en zeer lang heeft geduurd, waarbij zelfs tot in de zomer vorst voorgekomen is, en in juni 1829 werd de oogst voor een groot deel vernield door hevige slagregens. Het gevolg was dat het graan schaars, dus duur was. Bij een zeer goede oogst echter, die maar zel-

den voorkwam, was er voldoende aanbod, wat weer inhield dat de prijzen van het graan zeer laag waren. In 1824 wilde de gemeente Best een nieuwe school annex brandspuithuis bouwen, maar om dit te kunnen bekostigen, zou er een extra omslag geheven moeten worden. Tijdens de gemeenteraadsvergaderingen werd echter al snel duidelijk dat er op de bevolking geen extra beroep gedaan kon worden, juist omdat de landbouwprijzen zo laag waren.

Ook ziektes in het gewas en onder het vee kwamen regelmatig voor. Wanneer een koe aan een ziekte was bezweken, moest de boer het kadaver binnen twaalf uur begraven hebben in een kuil van minimaal 4 voet diep. De huid moest doorkorven zijn, opdat onverlaten, die het kadaver t.b.v. de huid zouden kunnen opgraven, er niets aan zouden hebben.

De gewassen hadden bovendien ook nog veel te lijden van mussen en eksters, die grote schade konden veroorzaken.

Al met al was het boerenbedrijf in die tijd, en nog vele jaren daarna, een karig bestaan. De verbetering van de landbouwmethodes, invoering van kunstmest, de verbetering van de infrastructuur, door de verharding van wegen en de aanleg van de spoorlijn, hebben er toe geleid dat in de tweede helft van de vorige eeuw het beeld van Best sterk is veranderd.

Dit alles neemt niet weg dat nog vele boeren tot in de twintigste eeuw op de rand of zelfs onder het bestaansminimum hebben geleefd.

N.B. Het archief van de gemeente Best 1821-1945, wordt momenteel geïnventariseerd. De archiefstukken hebben dan ook nog geen definitieve nummers. Voor het nazien van die stukken, die ten behoeve van dit artikel zijn geraadpleegd, kan men contact opnemen met het Streekarchief Zuid-Oost Brabant, rayondepot Oirschot.

Geraadpleegde literatuur:

- A.J. van der Aa
Aardrijkskundig Woordenboek (Gorinchem, 1840)
- dr. I.J. Brugmans
Paardenkracht en mensenmacht; sociaal-economische geschiedenis van Nederland, 1795-1940 (Den Haag, 1969)
- dr. L. Deckers
De landbouwers van de Noordbrabantschen zandgrond (Eindhoven, 1912)
- dr. Z.W. Sneller
Geschiedenis van de Nederlandse landbouw, 1795-1940 (Groningen, 1951)
- dr. H. van Velthoven
Noord Brabant op weg naar groei en welvaart, 1850-1920 (Bijdragen tot de sociaal-economische geschiedenis van het Zuiden van Nederland, XII, Nijmegen, 1963).

VI. STAMLIJST VAN AARLE

door C.L.M. van Aarle

1. van Aarle, Hendrik Andreas (Drissen)
ged. St. Oedenrode ± 1630
geh. ± 1659 met Catharina NN
kinderen (allen gedoopt St. Oedenrode):
Andreas, ged. ± 1660 (geh. 2-1-1685 te St. Oedenrode met
Joanna Jansen)
Hendrik, zie 2
Elisabeth
Petrus, ged. ± 1665 (geh. 16-2-1690 te St. Oedenrode met Maria
Wilms)
Cornelis, ged. ± 1668 (geh. 24-1-1694 te St. Oedenrode met
Maria Gerits)
Johanis, ged. 20-10-1678 (geh. 29-5-1701 te St. Oedenrode met
Elisabeth Huerc k)
Maria
2. van Aarle, Hendrik Hendrik Drissen
z.v. Hendrik en Catharina NN
ged. St. Oedenrode 20-12-1662
geh. St. Oedenrode 5-2-1690 met Catalijn Zegers
kinderen (allen gedoopt St. Oedenrode):
Maria Catharina, ged. 2-2-1691
Maria, ged. 11-3-1692
Catalijn, ged. ± 1694 (geh. 27-1-1725 te St. Oedenrode met Jan
van de Mosselaar)
Maria, ged. ± 1696 (geh. 6-7-1727 te St. Oedenrode met Peter
van de Schoot)
Elisabeth, ged. 30-7-1697
Petronella, ged. 5-11-1699
Hendrikus, ged. 9-10-1701
Zegerus, zie 3
Cornelis, ged. 13-9-1704
3. van Aarle, Zegerus Hendrik
z.v. Hendrik en Catalijn Zegers
ged. St. Oedenrode 6-3-1703
geh. St. Oedenrode 21-11-1723 met Hendrien Royakkers

- kinderen (allen gedoopt St. Oedenrode):
Cornelis Zeger, zie 4
Hendricus, ged. 9-5-1726 (geh. 22-1-1764 te Liempde met
Johanna van Tuyl)
Gerardus, ged. 9-8-1727
Joannes, ged. 19-1-1729
Maria, ged. 21-5-1730
Hendricus, ged. 9-11-1731 (geh. 30-1-1757 te St. Oedenrode met
Joanna van Hirtum)
Joannes, ged. 17-5-1733 (geh. 22-2-1756 te Liempde met Marie
Biggelaar)
Zegerus, ged. 26-3-1735 (geh. 9-10-1762 te St. Oedenrode met
Petronella Huyberts)
Petrus, ged. 29-11-1736 (geh. 17-11-1764 te St. Oedenrode met
Petronella van de Ven)
Anna Maria, ged. 29-6-1739 (geh. 10-11-1766 te Liempde met
Joost van Santvoort)
4. van Aarle, Cornelis Zeger
z.v. Zegerus en Hendrien Royakkers
ged. St. Oedenrode 13-9-1724
geh. St. Oedenrode 26-5-1748 met Josijna Kerkhof
kinderen (allen gedoopt St. Oedenrode):
Maria, ged. 20-2-1749
Maria, ged. 28-10-1750 (geh. 5-2-1771 te Gemonde met Peeter van
Nistelroij)
Joannes, ged. 24-7-1752
Thomas Cornelis, ged. 14-2-1756 (geh. 8-7-1787 te St. Oedenrode
met Joanna Poorters)
Johanna Cornelia, ged. ± 1754 (overl. 27-2-1755, ± 1 jaar oud)
Hendricus, ged. 21-4-1759 (overl. 12-12-1759 te St. Oedenrode)
Hendricus, zie 5
 5. van Aarle, Hendricus
z.v. Cornelis en Josijna Kerkhof
ged. St. Oedenrode 17-11-1760
geh. I: St. Oedenrode 7-11-1784 met Catharina van Houtum, wed. van Pieter
van Heertum en overl. Oirschot 10-10-1797)
kinderen: Joannes, ged. St. Oedenrode 2-10-1785
Adrianus, ged. St. Oedenrode 21-4-1787 (geh. 18-2-1816 te Oir-
schot met Cornelia van Collenburg)

Cornelia, ged. Oirschot 23-2-1791 (geh. 27-7-1817 te Oirschot met Joannes Legius)
 Everardus, zie 6
 Catharina, ged. Oirschot 24-3-1796 (geh. 31-5-1819 te Best met Hendrik van Roy)

geh. II: St. Oedenrode 13-5-1798 met Johanna Lambert Habraken
 kinderen (allen gedoopt Oirschot):

Cornelie (overl. Oirschot 1799)
 Lambertus, ged. 27-9-1800 (geh. 18-10-1822 te St. Oedenrode met Helena van der Heijden)
 Catharina (overl. Oirschot 1799)
 Francisca, ged. 25-4-1803
 Catharina, ged. 26-4-1806
 Johannes, geb. 7-1-1812

6. van Aarle, Everardus

z.v. Hendricus en Catharina van Houtum
 ged. Oirschot 12-1-1794

geh. Oirschot 13-5-1821 met Wilhelrnijna Hoppenbrouwers
 kinderen (allen geboren Oirschot):

Catharina, geb. 8-2-1822 (geh. 4-5-1856 te Best met Cornelis Buitens)
 Willem, zie 7
 Johanna Maria, geb. 10-9-1825 (geh. 21-2-1857 te Best met Marinus van de Ven)
 Cornelia, geb. 1-2-1827
 Maria, geb. 17-1-1830 (geh. 10-2-1866 te Oirschot met Wouter van de Boogaard)
 Adriana, geb. 18-6-1832 (geh. 13-2-1858 te Best met Mathijs van Laarhoven)
 Hendrik, geb. 6-6-1835

7. van Aarle, Willem

z.v. Everardus en Wilhelrnijna Hoppenbrouwers
 geb. Oirschot 25-10-1823
 geh. Oirschot 22-2-1858 met Anna van Laarhoven
 kinderen (allen geboren te Best):

Ida, geb. 9-12-1858 (geh. 15-5-1886 te Oirschot met Theodorus Bressers)
 Cornelis, zie 8
 Everardus, geb. 25-11-1864

Petronella, geb. 23-3-1867 (geh. 7-6-1893 te Oirschot met Petrus Beerens)
 Wilhelmina, geb. 4-10-1869 (geh. 19-1-1895 te Oirschot met Antonius van de Biggelaar)

8. van Aarle, Cornelis

z.v. Willem en Anna van Laarhoven
 geb. Best 3-8-1861

geh. Oirschot 4-6-1895 met Hendrika van Balsvoort

kinderen: Wilhelmina, geb. Liempde 28-3-1897 (geh. met Johannes Putmans)

Geertruda, geb. Liempde 28-4-1898 (geh. met Lambertus van Rooij)

Joanna Maria, geb. Liempde 22-12-1899

Joannes, geb. Liempde 23-7-1901 (geh. met Adriana van Hout)

Anna Maria, geb. Liempde 7-7-1904 (geh. met Wilhelmus van Laarhoven)

Marinus Cornelis, zie 9

Hendrika, geb. Liempde 14-12-1908 (geh. met Johannes van Rijen)

Willem, geb. Oirschot 21-1-1912 (geh. met Petronella van Nunen)

9. van Aarle, Marinus Cornelis

z.v. Cornelis en Hendrika van Balsvoort
 geb. Liempde 12-8-1906

overl. Best 1-6-1960

geh. Best 22-5-1929 met Anna Catharina Spierings (overl. Eindhoven, 25-4-1984)

kinderen (allen geboren Best):

Cornelis L.M., geb. 7-5-1930

Leonardus H., geb. 21-9-1931

Adrianus H., geb. 6-12-1932

Hendrikus C., geb. 14-4-1935

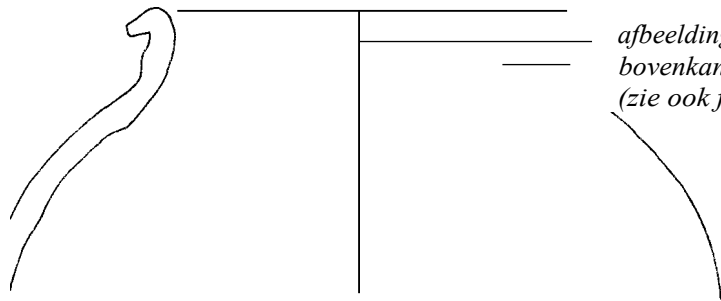
Johannes W., geb. 26-8-1937

Adriana H., geb. 17-9-1941

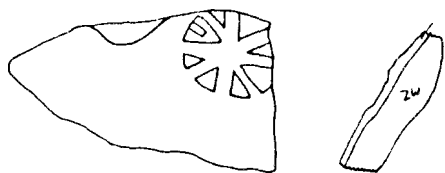
Hendrika M., geb. 11-4-1943

afbeelding 1: oud stratenplan Oirschot

afbeelding 2:
bovenkant Pingsdorjpot
(zie ook foto)

afbeelding 3:
voorzijde en randfragment
Merovingische scherf

VIL MIDDELEEUWSE WATERPUTTEN UIT OIRSCHOT

door Arno Verhoeven

In augustus 1983 werd bij bouwwerkzaamheden aan de Oude Grintweg, op de hoek met de Agnes van Kleefstraat (plan Lepelaar), een uit een uitgeholde boomstam bestaande waterput gevonden (afb. 1, punt A).

De inhoud van de put werd op vondsten doorzocht, maar toen het grondwater in de put verder zoeken onmogelijk maakte, is het geheel met behulp van een kraan uit de bodem getild en op de kant gezet. De inhoud van de waterput werd toen, samen met de omliggende grond, verder doorzocht op vondsten. Kennelijk zijn toen ook aardewerkscherven uit de bovengrond meegenomen, want enkele scherven van roodbakend, laat-middeleeuws aardewerk zijn veel jonger dan de overige vondsten. De meeste vondsten maken echter de indruk vrij oud te zijn. Dit wordt bevestigd door een C14 datering, die het hout van de put tussen 690 en 780 na Chr. plaatst.¹⁾ De vondsten uit de put zullen dus uit de achtste of negende eeuw dateren.

In de waterput werden aardewerkscherven aangetroffen, verder stukken van een maalsteen, brokken huttenleem, enkele sintels, stukken natuursteen (waaronder een fragment van een slijpsteen), botfragmenten en een deel van een varkensgebit. Over het aardewerk valt niet erg veel te zeggen; het betreft over het algemeen kleine scherven waarvan de herkomst en datering allerm minst vast staat. Een grote onderkant van een tuitpot is uit Pingsdorf afkomstig (afb. 2). Dit geeft een globale aanwijzing voor de ouderdom van de put: het eerste Pingsdorf aardewerk dateert uit het einde van de negende eeuw en komt dan voor tot in de elfde eeuw. Vanaf de elfde eeuw wordt in de Kempen soortgelijk aardewerk aangevoerd vanuit Zuid-Limburg.²⁾ In enkele andere scherven bevinden zich mineralen van vulkanische oorsprong. Ze zijn waarschijnlijk uit Mayen (West-Duitsland) afkomstig en dateren uit de achtste of negende eeuw. Een andere scherf is van fijne, zandige grondstof en heeft een met een stempeltje ingedrukte versiering (afb. 3). Identiek aardewerk bevindt zich in de oudste delen van de nederzetting te Dommelen. Afbeelding 3 toont tevens een karakteristiek randfragment. Mogelijk is het van Merovingische ouderom (zevende eeuw). Een aantal andere scherven uit de put vinden eveneens parallellen in Dommelen, deze zijn niet nauwkeuriger te dateren dan van de achtste tot de elfde eeuw. Deze keramiek is waarschijnlijk van lokale of regionale herkomst. Een viertal scherven is uit Andenne (België) afkomstig, ze zijn iets jonger dan de rest van de vondsten (tiende tot dertiende eeuw).

De waterput uit Oirschot is waarschijnlijk in het einde van de negende eeuw te da-

teren. Een hogere ouderdom is gezien de Pingsdorfpot niet waarschijnlijk. Er is echter ook geen aanleiding voor een jongere datering. De bewoning uit deze periode bevond zich in de onmiddellijke omgeving (in de buurt van de put werden paalgaten waargenomen).

Een tweede waterput werd in april 1982 gevonden bij het gehucht Notel (afb. 1, punt B). Het betrof twee delen van een uitgeholde boomstam die aan elkaar waren vastgemaakt door in elk putdeel een houten pen te bevestigen en die met een vlechtwerk van vezels te omwikkelen. Er werden geen vondsten gedaan, wel werd een CI4 monster genomen dat een datering opleverde tussen 1290 en 1300.³⁾ Op de bodemkaart is te zien dat de Notel zich bevindt op de grens van een uitgestrekt esdekkengebied en nattere bodems.⁴⁾ De oorzaak hiervan is de aanwezigheid van een klein waterloopje ten oosten van de Notel.⁵⁾ Uit ander onderzoek in de Kempen - te Dommelen, Bladel-Kriekeschoor en Bergeijk⁶⁾ - is gebleken dat het in gebruik nemen van deze natte gronden niet plaats vindt vóór het einde van de elfde eeuw.

Het gehucht Notel heeft een karakteristieke driehoekige vorm, die vaak wordt aangeduid als "Frankische driehoek". De natte ligging van de Notel maakt het echter waarschijnlijk dat het niet ontstaan is in de Frankische (Merovingische) tijd, maar veel later, mogelijk pas in de dertiende eeuw.

NOTEN

GrN 12300 Oirschot Lepelaer: 1250 ± 30 BP, gecalibreerd volgens ijkcurve van M. Stuiver, 1982: A high-precision calibration of the AD time scale. *Radiocarbon* 24, p. 1-27.

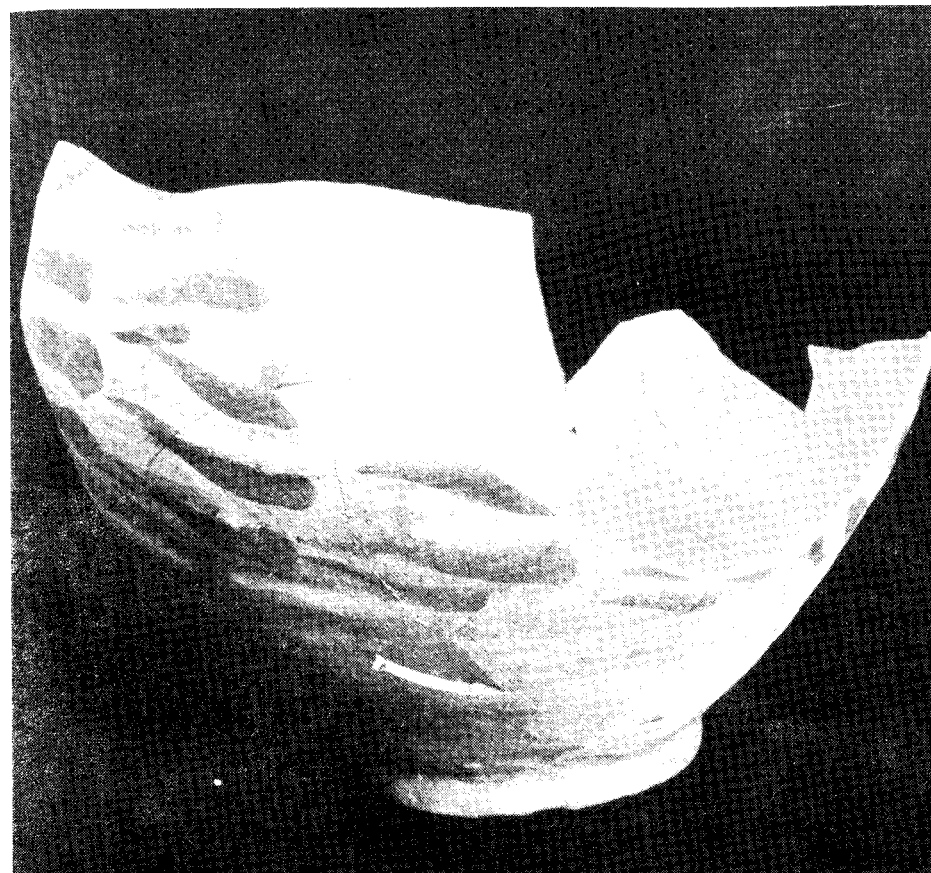
Voor aardewerk van de elfde tot dertiende eeuw uit de Kempen zie: A. Verhoeven, 1985: MIDDELEEUWS AARDEWERK UIT DOMMELEN IN EEN REGIONAAL KADER in: J. Slofstra, e.a. (red.), *Het Kempenproject 2. Een regionaal archeologisch onderzoek in uitvoering*, p. 45-50. Bijdragen tot de studie van het Brabantse Heem, deel 27.

GrN 12299 Oirschot Notel: 655 ± 25 BP, gecalibreerd volgens ijkcurve van Stuiver (zie noot 1).

Bodemkaart van Nederland, 1 : 25.000 blad 51D (Best).

Zie Geomorfologische kaart van Nederland, 1 : 50.000 blad 51 (Eindhoven).

Voor Dommelen zie: H.H. van Regteren Altena, 1982: DE MIDDELEEUWSE NEDERZETTINGEN OP DE KERKAKKERS BIJ DOMMELEN, in: J. Slofstra *Het Kempenproject. Een regionaal archeologisch onderzoeksprogramma*, p. 114-124. Bijdragen tot de studie van het Brabantse Heem, deel 22. Voor Bergeijk zie: F. Theuws, 1985: ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK IN DE DORPSKERN VAN BERGEIJK, in: J. Slofstra e.a. (zie noot 2).

Pingsdorfpot (9e - 11e eeuw)

VII. ~~OIRS~~CHOTSE ZOEN-ACCOORDEN

A. ZOENEN WEGENS DOODSLAG nrs. 76 - 80

door J. Lijten
m.m.v. L. v.d. Mierden voor de transcripties

Onze hoop, dat er wat meer duidelijkheid zou komen in de bestudeerde zoenen, is tot nu toe niet vervuld. Wij moeten dikwijls tevreden zijn met veronderstellingen en gissingen. Toch valt het bij bijna elke zoen weer mee. Bij de eerste lezing van de tekst lijkt deze dikwijls duister, maar bij heroverweging en vergelijking komt er meestal toch meer voor den dag dan oorspronkelijk verwacht werd. Een enkele zoen krijgt iets meer duidelijkheid uit een latere, die met de eerste verband houdt. Wij verwijzen zo min mogelijk naar zaken, die later nog behandeld moeten worden. Alleen bij nr. 78 was dit onoverkomelijk, om de situatie te kunnen overzien. Als bij de behandeling van een latere zoen een eerdere iets verduidelijkt wordt, zal het voor de werkelijk geïnteresseerde lezer niet bezwaarlijk zijn, om naar een voorgaand nummer van Campinia terug te grijpen.

Bij het begin van deze serie hebben wij het vermoeden uitgesproken, dat we zo'n 100 zoen-accorden zouden vinden. Wij zullen dit getal gaan overschrijden, zodat u nog langer dan een jaar meelevend getuige zult zijn van de moeizame verzameling van gegevens, voordat wij kunnen beginnen aan de verwerking van het verzamelde materiaal.

In de voorliggende accorden komt nog eens naar voren, dat degene, die als "dader" gekwalificeerd wordt, niet altijd de hoofdschuldige of de aanstichter van een ruzie hoeft te zijn.

nr. 76

1592 november 4

ZOEN -ACCOORD VOOR MOORD OP ANDRIES HEN RICKS ANTHON IS-ZOON VAN GINNOVEN

Oirschots schepenprotocol van 1592, fol. I.,Xvo.

SAMENVATTING

Slachtoffer: Andries zoon van Henrick Anthoniszoon van Ginnoven

Dader: Gysbrecht zoon van Wouter Dieliszoon Snellaerts

Zoencommissie

Er is blijkbaar geen officiële zoencommissie benoemd. De zoen is gesloten tussen de families "doer tusschenspreecken van diversche andere vrienden ende magen van beyden syden ende goede mannen". Deze "goede mannen" of peysmekers worden niet met name genoemd.

Inhoud van het accoord

A. Verzoening

Aan het begin van het accoord wordt geconstateerd, dat de doodslag "geconsidereert synde dat denselven nederslach seer onnoselycken is geschiet" door de familie van het slachtoffer "uuyt gronde hens herten" is vergeven. Aan het einde beloven beide partijen het accoord te zullen onderhouden "'op suenenrecht ende suenenbreuck".

B. Voorwaarden

1. materiële vergoeding

a. zoengeld: 50 zoengulden: de helft met Lichtmis en de helft met Pasen e.k.

b. kosten: "allen kerckenrechten, uuytvaert ende costen" (niet gespecificeerd)

2. geestelijke genoegdoening

d. 2 kaarsen van 2 pond op het Sint-Catharina-altaar op haar feestdag (25 november)

3. schulderkenning

b. wijken op wegen en in herbergen als gewoon; in de kerk mag hij niet komen in het schip (den buyck), maar alleen in de dwarsbeuk en de omgang bij het Maria-altaar.

AFWIKKELING

Hierover is niets gevonden.

COMMENTAAR

Bij het sluiten van het zoen-accoord wordt de familie van het slachtoffer vertegenwoordigd door diens vader en drie broers. Uit het geheel menen we te mogen opmaken, dat het slachtoffer niet gehuwd was of althans geen kinderen had. De dader wordt vertegenwoordigd door zijn broer Dielis en twee zwagers. Deze broer was reeds op 12 oktober borg gebleven voor de betaling van 30 Bourgonse guldens aan schout Wouter van Elmpt tot vrijkoop van "de haeffelycke goeden" van de dader.) Hij had beloofd, die som binnen 6 weken te betalen, maar zal dat niet

binnen die tijd rond gekregen hebben, want in de marge van die schuldbekentenis is aangetekend: "Deleta de consensu pretoris" "Doorgehaald met instemming van de schout" met als datum 2 juli 1593.

Zoals we al eerder zagen, heeft de "heer" ingegrepen in de zoenprocedure. Aanvankelijk gebeurde dit onder het mom, dat ook een verzoening met het soevereine gezag nodig was, omdat door een moord ook misdään was tegen "die hoocheyt ende heerlicheyt ons aldergenedichsten heeren 's keysers ende syner genaiden landen".²⁾ Ook in 1541 constateerden we een vergelijkbaar ingrijpen, waarbij de burgerlijke gezagsdragers zich echter vergallopeerden, waardoor zij Oirschot een wapen in handen speelden, om zich hiertegen te verzetten.³⁾ Daarna vonden we geen sporen van een dergelijke ingreep vóór 26 september 1588. In ons commentaar in het vorige nummer spraken we daarbij over "de feodale heren (de hertog en de plaatselijke heer)". Dit was niet juist, daar door de in-pand-neming van de hertogelijke helft van Oirschot van 1559 tot 1618 de plaatselijke heer van Oirschot alleen-heer was. Wij vermoeden, dat Rycalt V geen problemen heeft gemaakt, maar dat diens broer Henrick na de dood van Rycalt V (op 5 juni 1587) de oude lijn weer heeft opgenomen. Hij zal getracht hebben, om in Oirschot het algemeen gebruik ingang te doen vinden, nl dat bij een moord de bezittingen van de dader werden geconfisceerd ten bate van de heer. Deze verbeurdverklaring kon als regel worden afgekocht. Blijkbaar is hij zo goed geslaagd in deze opzet, dat ook na zijn dood (op 23 juni 1591) door de schout deze praktijk **werd doorgezet. Als** deze ontwikkeling zich handhaaft, zal zij op den duur het **uitsterven** van de zoenprocedure ten gevolge hebben en zal de "regeling" van een **doodslag** in de **gerechtelijke** sfeer getrokken worden.

Uit de formulering van de verzoening, blijkt **wel, dat er zeker geen sprake** is geweest van opzet tot doden en dat het zelfs niet **zeker is, dat men kan spreken van** "dood door schuld" in onze zin.

De voorwaarden

Het zoengeld kon in deze omstandigheden niet **hoog zijn**. Een afwijking is de betaling in 2 termijnen. Niet de afkoop aan de **heer is de last toch wel erg zwaar geweest** voor de familie van de dader. Omdat er **geen sprake was van** vijandigheid, heeft de familie blijkbaar tot het uiterste **willen gaan om de zaak weer goed te maken**.

Uit de bepaling omtrent de kaarsen, die op Sint-Catharina-dag op **haar altaar** moeten branden, menen wij te mogen afleiden, dat het slachtoffer lid was **van** het Sint-Catharina-gilde.

De afspraak omtrent het kerkbezoek is typerend voor de Oirschotse zorg om alle irritatie te vermijden.

NOTEN

- I. Protocol van 1592, fol. LVIv°.
2. Zoen nr. 42, 1539 februari 13, Campinia nr. 54 (juli 1984), blz. 141.
3. Zoen nr. 46, 1541 mei 31, Campinia nr. 55 (okt. 1984), blz. 192 e.v.

nr. 77

1593 juli 3

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP HENRICK JANSZOOM VAN DER HOEVEN

Oirschots schepenprotocol van 1593, fol. CXIII

SAMENVATTING

Slachtoffer: Henrick Janszoon van der Hoeven (kan ook Verhoeven worden)

Dader: Jan Gerartszoon Alarts

Zoencommissie

Zie nr. 76. "Doer tusschenspreecken van goede mannen" zonder namen.

Inhoud van het accoord

A. Verzoening

Aan het begin van het accoord wordt geconstateerd, dat de doodslag "geconstateert d'onnoselheydt des nederslachs" door de familie van het slachtoffer "uuyt grondt hens herten" vergeven is. Aan het eind beloven beide partijen zich aan het accoord te zullen houden "op zuenenrecht ende suenenbreuck".

B. Voorwaarden

1. materiële vergoeding

a. zoengeld: 16 Carolusgulden op Sint Andries (30 november), geformuleerd als een soort smartegeld

b. kosten: dokterskosten niet gespecificeerd
kosten van het accoord
uitvaart: 32 Carolusgulden te betalen op Bamis (1 okt.)
kerkerechten

2. geestelijke genoegdoening

d. 7 pond was bij de uitvaart (te betalen op Bamis)
1 kaars van 3 pond te branden voor het H. Sacrament iedere dag tijdens de hoogmis tot ze is opgebrand

- e. een spynde van 1'A mud rogge
- 3. schulderkenning
 - b. wijken: verbanning voor 10 jaar uit Straten en Notel
voor eeuwig "van 't beginne der Cotelstraten totter
Meyen toe uuyt, soe verre Straten voert slaet"
wijken op wegen en in herbergen als gewoon

AFWIKKELING

In de marge is bij de 32 gulden uitvaartkosten aangetekend; "Dese XXXII gulden syn betaelt aen Aelbrechten; ergo deleta (daarom doorgehaald). Actum IIII november '93."
Verder is niets over afwikkeling gevonden.

COMMENTAAR

Bij het sluiten van het zoen-accoord wordt de familie van het slachtoffer vertegenwoordigd door diens broer Aelbrecht, de weduwe Jenneken en meerdere familieleden, van wie de familierelatie niet nader wordt genoemd. De dader treedt zelf op. Dit is wel een teken, dat er geen vijandschap heerst. Bij de verzoening wordt dan ook gesproken over "de onnoselheydt des nederilachs", waaruit we wel moeten besluiten, dat ook hier geen opzet aanwezig is geweest.

Het zoengeld is misschien om die reden geformuleerd als een soort smartegeld. Er wordt gesproken over extra-kosten, die de 'Weduwe gehad heeft tijdens de "ziekte" van het slachtoffer. Er zal dus een hete tijd verlopen zijn tussen zijn verwonding en overlijden.

Het bedrag van 32 Carolusgulden staat bij de uitvaart maar zo, dat vermoedelijk de kerkerechten daarin ook begrepen zijn en mogelijk ook de kaarsen bij de uitvaart. Deze 3 posten moesten immers tegelijk betaald worden en bij de aantekening van de betaling wordt slechts dat ene bedrag vermeld. Overigens was deze betaling ruim een maand over tijd.

Bij de kaars, die voor het Allerheiligste moest branden elke dag tijdens de hoogmis, is te bedenken, dat in een collegiale kerk elke dag een gezongen hoogmis was, gewoonlijk na de terts (het koorgebed op het derde uur na zonsopgang) dus rond 9 uur.

Uit de bepaling van de verbanning komt met grote waarschijnlijkheid de juiste woonplaats van het slachtoffer voor den dag nl de Keutelstraat of Eertbruggen. Dit is het bij de ruilverkaveling verdwenen straatgedeelte tussen Straten en de huidige Lopense straat.

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP JAN ZOON VAN JAN AERTS JACOPS IN'T MEULENBROEK

Oirschots schepenprotocol van 1594, fol. 256.
Gepubliceerd door A. v. Sasse - v. Ysselt in *Taxandria* jrg. VIII (1901), blz. 308.

SAMENVATTING

Slachtoffer: Jan zoon van Jan Aerts Jacops in 't Meulenbroek (uit Oostelbeers)
Dader: Goyaert Stevenszoon Beersmans (uit Middelbeers)

Zoencommissie

".... door tusschenspreeken van"
Dirck Sweenen, pastoor Oostelbeers
Mr. Goessen Geraertssen, kapelaan Oirschot niet gespecificeerd
"en andere goede mannen" meer als peysmekers dan als aangestelde arbiters.

Inhoud van het accoord

- A. Verzoening
 - In het begin van de akte wordt geconstateerd, dat de familie van het slachtoffer de doodslag vergeven heeft. Aan het einde beloven de partijen zich aan de zoen te zullen houden.
- B. Voorwaarden
 - 1. materiële vergoeding
 - a. zoengeld: zie commentaar volgende zoen.
 - b. kosten: kerkerechten aan de pastoor in Oirschot de doods-kist
dokterskosten aan Mr. Jacop Lintermans
verplegingskosten: 10 gulden
uitvaart en kerkerechten te Oostelbeers met bijkomende kosten: 45 gulden
 - 2. geestelijke genoegdoening
 - a. voor de overledene bidden
 - d. 1 kaars van 2 pond voor het Allerheiligste te Oostelbeers
kaarsen bij de uitvaart naar stand
 - e. spynde van 2 mud rogge
 - 3. schulderkenning
 - b. wijken op wegen, in kerken en herbergen als gewoon

AFWIKKELING

Direct op het accoord volgend zijn twee afspraken genoteerd, waarin de familieleden van de dader onderling de afwikkeling van de verplichtingen regelen. Verder is niets over afwikkeling gevonden.

COMMENTAAR

Deze doodslag zal nog een staartje hebben, dat wij volgende keer nader zullen bekijken. Het beste lijkt, om nu eerst de situatie te bezien, waar de betrokken partijen vermoedelijk woonden. De Beerse watermolen lag op de Kleine Beerze en was het grenspunt tussen Middelbeers, Oostelbeers en Vessem. Vessem kwam slechts met een punt aan de molen en, voor zover we kunnen nagaan, is het Vessemsse gebied dicht bij de molen nooit bewoond geweest, maar zowel onder Oostelbeers als onder Middelbeers lagen boerderijen tegen het Molenbroek aan (de laaggelegen broeklanden rond de molen).

Uit de voorwaarden moeten we wel opmaken, dat de familie "in 't Molenbroek" onder Oostelbeers hoorde. Uit het zoen-accoord van 12 januari 1597, dat volgende keer aan bod komt, moeten we wel besluiten, dat Goyaert Stevenszoon Beersmans - nu dader, dan slachtoffer - onder Middelbeers woonde, misschien ook dicht bij het Molenbroek. De doodslag heeft echter niet daar plaatsgevonden maar in Oirschot, waar slachtoffer en dader elkaar, misschien bij gelegenheid van de markt, getroffen hebben. Het slachtoffer is daar immers verpleegd en gestorven, zoals gezegd wordt bij de regeling van de betaling der kerkerechten aan de pastoor van Oirschot. Het schijnt toen de gewoonte geweest te zijn, dat een overledene begraven werd in de plaats, waar hij was gestorven. Wij constateerden reeds enkele malen, dat de uitvaart soms geruime tijd na de begrafenis geschiedde. Deze uitvaartdienst geschiedde in de parochie, waartoe de overledene behoorde, in dit geval Oostelbeers.

Als wij deze situatie in ogenschouw nemen, is de pastoor van Oostelbeers van nature aangewezen, om als peysmeker op te treden. Uit de formulering lijken de twee genoemde personen dan ook eerder door de omstandigheden aangewezen peysmekers dan door de families gekozen en gevolmachtigde arbiters. Mr. Goesen Geraertssen wordt genoemd "vice-cureyt des pastoors tot Oirschot", waaruit wij menen te moeten besluiten, dat hij kapelaan was in onze zin, d.i. helper van de pastoor in de zielzorg. Wij vermoeden, dat hij daarnaast "primissarius" (d.i. priester, die 's zondags de vroegmis deed) was in Middelbeers. Hij woonde dus in Oirschot, terwijl hij vermoedelijk assistent was in Middelbeers: de aangewezen persoon om bij de onderhandelingen, die in Oirschot gevoerd werden, te bemiddelen.

Bij deze onderhandelingen werd de familie van het slachtoffer vertegenwoordigd door diens vader, broers en zwagers. De dader had blijkbaar geen naaste familieleden. Zijn vader was overleden en er treden geen broers of zwagers op. De familierelaties van de optredenden zijn niet te preciseren.

hoewel er alleen sprake is van kosten (deze zijn wel erg hoog), lijken de familieleden de grootste moeite gehad te hebben, om de zaak financieel rond te krijgen.

nr. 79

1594 december 9

ZOEN-ACCOORI) VOOR MOORD 01' WILLEM ZOON VAN JAN WILLEMS GIELIS SNELLAERTS

Oirschots schepenprotocol van 1594, fol. 284 ^o.

SAMENVATTING

Slachtoffer: Willem zoon van Jan Willems Gieliszoon Snellaerts
)ader: Gielis zoon van Aert Gieliszoon Snellaerts

I.oencom issie

door tusschenspreecken van goede mannen"

inhoud van het accoord

- A. Verzoening

In het begin van de akte wordt geconstateerd, dat de familie van het slachtoffer de doodslag "onnoselycken geperpetreert" vergeven heeft. Aan het einde beloven de partijen zich aan de zoen te houden.
- B. Voorwaarden
 - I. materiële vergoeding
 - a. zoengeld: zie commentaar
 - h. kosten: dokterskosten
kosten van het accoord
voor de uitvaart: 60 Carolusgulden, de helft met Kerstmis
de helft met Lichtmis
 2. geestelijke genoegdoening
 - a. voor de overledene bidden
10 zielmissen in Den Bosch
 - d. 1 kaars van 2 pond voor het H. Sacrament
 - e, een spynde van 1/2 mud rogge

3. schulderkenning

- b. wijken: verbanning voor eeuwig uit Spooronk behalve Boterwijkse straat en Heuvelse straat
 en uit de Notel "binnen de naebuerschap
 van Peter Aert Roefs"
 wijken op wegen, in kerken en herbergen als gewoon

AFWIKKELING

Hierover is niets gevonden.

COMMENTAAR

Ook hier wordt door secretaris Aert Sgraets de uitdrukking gebruikt, dat de doodslag "onnoselycken" is geschied. Wij hebben de verschillende omstandigheden, voor zover die uit de zeer summierse weergave kunnen worden afgeleid, naast elkaar gelegd en zijn door vergelijking tot de mening gekomen, dat met het woord "onnoselyck" wordt bedoeld, dat de dader niet de veroorzaker of de hoofdschuldige geweest is van de vechtpartij. Wij zouden misschien kunnen zeggen, dat het optreden van de dader in beginsel of minstens in het beginstadium het karakter heeft gehad van zelfverdediging. In dit geval heeft deze uitdrukking bijzondere waarde, omdat Aert Sgraets zelf genoemd wordt onder de familieleden van het slachtoffer, terwijl schepen Henrick Buckinx genoemd wordt onder de familieleden van de dader. Dader en slachtoffer waren overigens verwant. De dader was een neef van de vader van het slachtoffer. Deze vader van het slachtoffer treedt met een zoon en dochter op als voornaamste vertegenwoordiger van de familie. De zijde van de dader heeft als voornaamste vertegenwoordigers diens moeder, Catharyn Dircksdochter van der Haemsvoert, en haar zoon Cornelis. Neef en tante waren dus de hoofdpersonen bij de onderhandelingen.

Evenals in de vorige zoen wordt ook hier geen apart zoengeld vermeld. De kosten van de uitvaart enz. zijn echter exorbitant hoog. Hier moeten deze bovendien in termijnen betaald worden. Wij hebben de indruk, dat hier sprake is van een verkapt zoengeld. De vraag is dan, welk doel deze camouflage heeft. Een reden zou kunnen zijn - maar het is louter gissen - dat de schout minstens evenveel zoengeld eiste voor de heer als de familie van het slachtoffer kreeg. Misschien komen we later tot enige duidelijkheid.

Opvallend is, dat de 10 zielmissen in Den Bosch moeten gedaan worden. Mogelijk hangt dit samen met de grote populariteit, die de bedelorden genoten.

De verbanning stelt ons voor een klein raadsel. Boterwijk hoorde in die tijd onder Spooronk, maar de Heuvel hoorde onder Kerkhof. Een mogelijkheid zou zijn, dat de verbinding tussen Boterwijk en Heuvel ter hoogte van het Kasteeltje toen

Heuvelsestraat werd genoemd en tot Boterwijk werd gerekend. Het slachtoffer zal onder Spooronk gewoond hebben, terwijl in de Notel een belangrijk familielid woonde.

nr. 80

1595 april 14

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP GEVERAERT ZOON VAN
 GOYAERT HENRICKS GOYAERTSSOEN

(»schots schepenprotocol van 1595, los inliggend
 (Schaduwprotocol 144 C/545)

SAMENVATTING

Slachtoffer: Geveraert zoon van Goyaert Henricks Goyaertssoen
 Dader: Jan Henricks Goyaertszoon Loys

Zoencommissie: niet genoemd.

Inhoud van het accoord

- A. Verzoening komt niet ter sprake. Wij beschikken enkel over een summierse aantekening van de voorwaarden.
13. Voorwaarden
1. materiële vergoeding
 - a. zoengeld wordt niet genoemd
 - b. kosten van het accoord: "kosten van huuden metten briefgelt en schepenloon" zonder verdere specificatie
 2. geestelijke genoegdoening
 - d. 1 kaars van 2 pond na de Sacramentsprocessie te plaatsen bij het Allerheiligste
 3. schulderkenning
 - a. "In zyne linden clederen" (= linnen kleren = ondergoed) de zielmis bijwonen op Sacramentsdag en deelnemen aan de Sacramentsprocessie met een brandende kaars
 - b. wijken: verbanning voor 50 jaar uit Oirschot (Na 10 jaar mag hij een verzoek richten aan de familie van het slachtoffer, om weer in Oirschot te mogen wonen.)
 wijken op wegen, in kerken en herbergen als gewoon

AFWIKKELING

In de marge is aangetekend: "Voer den brieven metten schepenloon t'samen XXV stuvers". Verder is niets over afwikkeling gevonden.

COMMENTAAR

De gevonden aantekening heeft zeker een officieel karakter. Zij is gedateerd en voorzien van de namen der twee schepenen-getuigen. Zij eindigt: "... alles op suenenrecht ende suenenbreuck, prout in forma meliore." Dit laatste is een aanwijzing, hoe de officiële schepenakte moest worden opgemaakt, n.l. in een iets plechtiger vorm dan de gewone. Uit de marginale aantekening mogen we wel afleiden, dat de secretaris voor beide partijen zulk een akte heeft opgemaakt. In dit geval zal hij deze rechtstreeks uit zijn aantekening "in forma" gebracht hebben. Vermoedelijk was het wel de bedoeling, dat de akte iets uitgebreider in het protocol werd ingeschreven en werd de aantekening daartoe in het protocol gelegd. Deze gang van zaken wijst ons op de reële mogelijkheid, dat meerdere zoen-accorden voor ons verloren gegaan zijn.

De voorwaarden zijn gering in aantal. Er wordt geen zoengeld gevraagd, vermoedelijk omdat daarvoor geen financiële ruimte was, misschien ten gevolge van het aan de heer te betalen bedrag, al vonden we daarvoor geen concrete aanwijzing. Het gevolg was dan wel, dat de familie van het slachtoffer teruggreep op niet-financiële zware eisen, zoals een verbanning van 50 jaar (met een eventuele gratie na 10 jaar) en een publieke boetedoening. Hiel uit zullen we tevens moeten concluderen, dat de dader in dit geval werkelijk hoofdschuldige of enig-schuldige is geweest.

Redactie-adres: Streekarchief Zuid-Oost Brabant, rayondepot Oirschot
Postbus 144, 5688 ZJ Oirschot
Info: telefoon 04997 - 75245
H. Mijland en J. Suijkerbuijk

De prijs van een abonnement bedraagt f 17,— per jaar, te voldoen op postgiro-rekening 47.16.46 van het Streekarchief Zuid-Oost Brabant te Eindhoven, onder vermelding van "Campinia", ná ontvangst van het acceptgiroformulier.

De prijs van losse nummers bedraagt f 4,25 per stuk. Ook nummers van voorgaande jaargangen zijn nog in beperkte aantallen bij de redactie te bestellen.

Indien opzegging niet schriftelijk is medegedeeld vóór 1 december van het lopende jaar, wordt het abonnement automatisch met een jaar verlengd.

Copyright : Streekarchief Zuid-Oost Brabant.
Lay-out en drukwerk : Maras Drukkerij, Middelbeers.

Overname van artikelen of gedeelten daaruit is meestal toegestaan. U dient dit wel van te voren schriftelijk aan te vragen bij de redactie.

CAMPINIA

driemaandelijkse uitgave van het
Streekarchief Zuid-Oost Brabant

16e jaargang, nr. 62

juli 1986

ISSN 0166-6959

Omslag : gedeelte uit de kaart Ducatus Brabantiae
van Jacob van Deventer, uit 1558.

INHOUD

	blz.
I. Archeologisch onderzoek naar de voorgangers van het huidige kerkgebouw in Oerle door J.F.C.M. Bijnen	100
II. Stamreeks Meulenbroeks/Smollers door Hans en Henriëtte Meulenbroeks	139
III. Bestse fundaties 3. Fundatie Mathijs Peeters van Doormaaen door H. Mijland	147

TEN GELEIDE

Geachte Lezer,

In afwijking van de gegroeide gewoonte om meerdere artikelen per aflevering aan U te presenteren, blijft in dit nummer het aantal beperkt tot drie. De redactie meende dit te kunnen verantwoorden vanwege het belang van het verslag van de heer Bijnen over de geschiedenis van de kerken te Oerle. Dit belang wordt grotendeels bepaald doordat daarin afgedaan wordt met onjuistheden in de oudst bekende geschiedschrijving van Oerle door Gramaye; onjuiste beweringen die steeds herhaald worden in latere historische verhandelingen over Oerle. Een bijzonder belang is, dat in dit artikel aangetoond wordt dat archief- en archeologisch onderzoek elkaar volledig kunnen aanvullen. Vandaar dat dit onderzoek in zijn geheel is opgenomen.

Wij vragen U begrip voor het eventuele ongemak.

De redactie

I. ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK NAAR DE VOORGANGERS VAN HET HUIDIGE KERKGEBOUW IN OERLE

door J.F.C.M. Bijnen

VOORWOORD

Dit onderzoek is een vervolg op eerdere archeologische naspeuringen die, in 1981-1982, in de nabijheid van de Oerlese parochiekerk werden uitgevoerd. Geprobeerd is meer inzicht te krijgen in de leef- en woonsituatie van de bewoners van het gereconstrueerde middeleeuwse woongebied, dat in 1982 in kaart was gebracht. Een vast gegeven hierin is, dat omstreeks 1250 op dit terrein onder andere een kerkgebouw stond.

Vanwege de beperkte mogelijkheden tot archeologisch onderzoek, wegens de bestaande bebouwing en bestrating, konden de onderzoekingen slechts op een zeer beperkte schaal worden uitgevoerd.

Omdat kerken veelal werden gebouwd op de plaats van hun voorgangers is gezocht in de bodem die direct grenst aan het tegenwoordige kerkgebouw.

Het resultaat is dat de plattegronden van twee kerken konden worden gereconstrueerd; waarvan de oudste teruggaat tot omstreeks het midden van de 15de eeuw.

De plaats van de middeleeuwse eigenkerk uit 1250 kon niet met zekerheid worden bepaald. Er werden echter voldoende aanwijzingen gevonden om aan te nemen dat dit bedehuis, evenals zijn latere opvolgers, stond op de plaats, of in de onmiddellijke nabijheid, van het huidige kerkgebouw.

Onmisbaar in de uitvoering van dit onderzoek waren de contacten met de initiatiefnemers van het Kempenproject. Eveneens is het verheugend dat een toenevende belangstelling van de Oerlenaren heeft geresulteerd in een groep zeer geïnteresseerde personen die daadwerkelijk aan dit onderzoek hebben meegewerkt.

Oerle, lente 1986

INDELING VERSLAG

1. Inleiding	101
2. Samenvatting oorkondenonderzoek	103
3. Resultaten archeologisch onderzoek	104
4. Samenvatting en conclusies	117
5. Reconstructie gebeurtenissen	118
6. Bijlagen: A: Overzicht kadastrale gegevens	120
B: De schetstekening van Hendrik Verhees	122
C: Kroniek van bouwkundige gegevens	124
D: Determinatie aardewerkscherven	130
E: Overzicht bouwmaterialen	133
7. Noten en literatuurlijst	134

1. INLEIDING

"Men bejammert met reden, dat onze vaders bij het stichten der grootsche kerkgebouwen, welke de verwondering van het nageslacht opwekken, niet bedacht zijn geweest, om den tijd der bouwing en de namen van derzelver stichters en bouwmeesters voor de vergetelheid te bewaren

C.R. Hermans (Mengelwerk 1839)

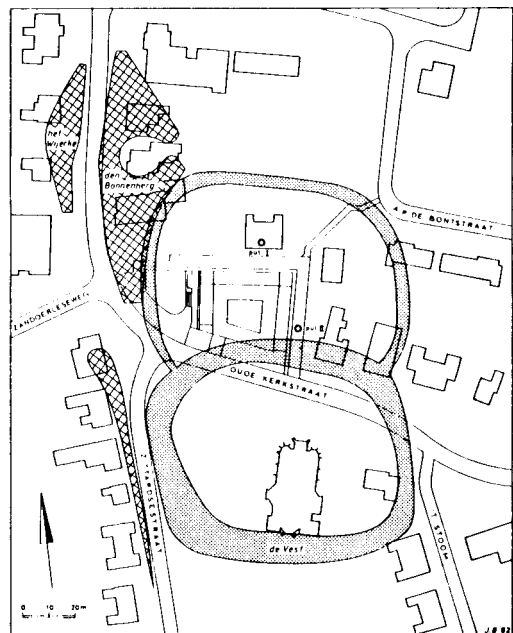
Resultaten van eerder uitgevoerd archeologisch onderzoek in de kern van Oerle (gem. Veldhoven') laten ons zien dat hier in de middeleeuwen twee aan elkaar grenzende, geheel door grachten ingesloten terreinen, hebben gelegen (afb. 1).

Vrijwel zeker is hier de verblijfplaats terug gevonden van een voorname familie van grootgrondbezitters. Bodemvondsten geven aan dat dit terrein minstens vanaf het einde van de 1de eeuw bewoond was. In het midden van de 13de eeuw werd het geheel, met eigenkerk, verkocht.

Afb. 1.
Reconstructie van het middeleeuws woongebied, gelegen in het huidige centrum van Oerle. De omgrachting had de vorm van een 8 waardoor twee ingesloten terreinen bestonden, één in het noorden en één in het zuiden.

*1: middeleeuwse grachten;
 2: "recent" gegraven wateren;
 3: huidige bebouwing;
 4: middeleeuwse boomstamputten.*

Situatie mei 1982.

UZ 2 cj 3 0 4

Door middel van historisch en archeologisch onderzoek wordt geprobeerd meer inzicht te krijgen in de leef- en woonsituatie van deze adellijke bewoners op het platteland. Een uitgebreid archeologisch onderzoek op het onderhavige terrein is echter uitgesloten vanwege de huidige bebouwing en bestrating. De enige plek die archeologisch nog te onderzoeken is grenst aan het tegenwoordige kerkgebouw. In veel gevallen worden kerken gebouwd op de plaats van hun voorgangers. Voor de parochiekerk van Oerle is uit kadastergegevens bekend dat tenminste twee van haar voorgangers op dezelfde plaats hebben gestaan, en wel haaks op het tegenwoordige gebouw. Niet uitgesloten is dat een archeologisch onderzoek naar restanten van de vroegere bedehuizen gegevens oplevert over mogelijk nóg oudere kerken of kapellen. Deze aanwijzingen zouden dan mogelijk terug te voeren zijn op de eigenkerk, die, bij historisch bekende transacties uit de jaren rond 1250, in het bezit kwam van Floreffé en haar dochterklooster Postel.

Tijdens een beperkt uitgevoerde verkenning, in de zomer van 1982, kwam vast te staan dat delen van de fundamenten van vroegere kerken nog aanwezig waren; besloten werd deze nader te onderzoeken en in kaart te brengen. Eveneens kwamen in 1985 de resultaten van een studie van de 13de eeuwse charters beschikbaar. Hieruit kon de juiste toedracht van de eigendomsoverdracht aan Postel worden gereconstrueerd.

2. SAMENVATTING OORKONDENONDERZOEK

Uit bewaard gebleven oorkonden blijkt dat, tot omstreeks 1250, een adellijke familie van Oerle in het bezit was van een kerkgebouw, met het recht van voordracht van de pastoor alsmede enig allodiaal goed. Het precieze verloop van de "overdracht" van deze rechten en eigendommen van de familie van Oerle aan (Floreffé-)Postel was tot heden niet onderzocht. De vermelding hiervan in de oudst bekende geschiedschrijving²⁾ is onjuist en, mede op grond van de intussen verworven archeologische gegevens, geheel onbetrouwbaar. J. Lijten heeft in april 1985, een onderzoek naar de toedracht van deze 13de eeuwse transacties afgesloten en zijn bevindingen hierover gepubliceerd.³⁾ Uit de feiten blijkt nu, dat er geen sprake is van een vrouw Clementina, nóch van een kasteel, nóch van een schenking en evenmin van de stichting van een kerkgebouw. Dit alles in tegenstelling tot hetgeen in de geschiedschrijving tot op heden werd gemeld. De familie van Oerle **verkochte** in de periode 1249-1251 aan (Floreffé-)Postel de tienden, waarbij de inkomsten van de pastoor werden geregeld door $\frac{1}{3}$ van de tienden te bestemmen voor zijn levensonderhoud. Bij de verkoop werd het patronaatsrecht (dat niet verkoopbaar was) overgedragen aan Postel. Tot het allodiaal bezit van de familie van Oerle zal het oudtijds omgrachte terrein met naaste omgeving en de daarop staande opstallen hebben behoord, inclusief het kerkgebouw. In 1254 komt namelijk eveneens het beheer en nadien het volle eigendom van dit allodiaal familiebezit aan Postel. In de analyse van de betreffende charters geeft Lijten bovendien nog aan dat waarschijnlijk ook een molen bij deze bezittingen kan worden gerekend.⁴⁾

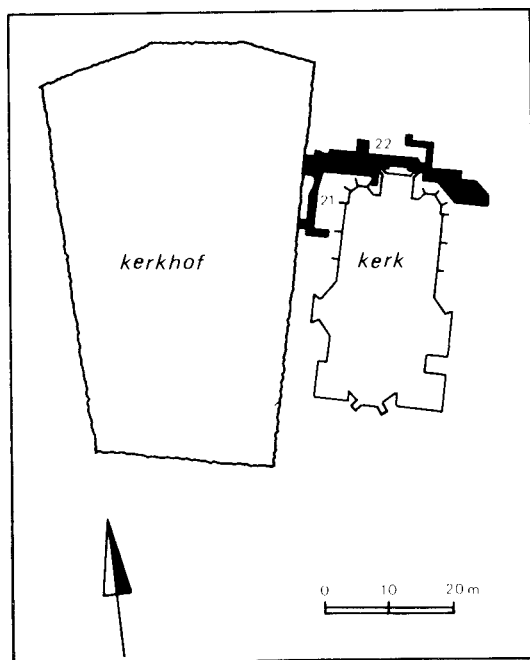
Bij het localiseren van de plaats, waar eertijds deze molen gestaan kan hebben, kunnen we nu de eerdere archeologische vondsten in de vulling van de gracht betrekken. Hierin werd een relatief groot aantal brokstukken gevonden, afkomstig van een maalsteen. Uit de gevonden fragmenten is af te leiden dat de steen een diameter van circa 1 meter heeft gehad. Een maalsteen van deze afmetingen zal dan ook niet afkomstig zijn van een handmolen maar van een molen aangedreven door waterkracht of iets dergelijks. Het type maalsteen past goed binnen de datering die door de bijliggende aardewerkscherven wordt aangegeven: tussen 1125-1225.⁵⁾ Niet uitgesloten is dat deze molen heeft gestaan op of nabij het onderhavige terrein van onderzoek.

Keren we nu terug tot het onderwerp van dit verslag, de voorgangers van het huidige kerkgebouw, dan weten we met zekerheid dat reeds vóór 1250 op de plaats van het tegenwoordige centrum van Oerle een kerk(je) stond. Vanwege het particuliere eigendom hiervan, in tegenstelling tot het beleid van de kerk dat het bezit van eigenkerken in toenemende mate terugdrong, kunnen we er zelfs van uitgaan dat dit eerste bedehuis geruime tijd daarvoor werd gebouwd.⁶⁾

Voor de precieze locatie van de latere kerkgebouwen zijn we, wat Oerle aangaat, aangewezen op kadastrale gegevens (zie bijlage A). Met uitzondering van de aangesneden fundamenten werd geen andere bron gevonden die hierover informatie verstrekt. Verder beschikken we nog over een schets uit 1788 en een ansichtkaart uit omstreeks 1906, die ons enige bijzonderheden geven over vorm en uiterlijk van het gebouw uit die jaren (zie bijlage B).

3. RESULTATEN ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK

Het archeologisch onderzoek vond tot dusver plaats in de periode augustus 1982 - december 1985. Het werk is uitgevoerd in elf campagnes, variërend in tijdsduur van één tot negen dagen. Tijdens een verkenning, in augustus 1982, kwam vast te staan dat nog funderingsresten, van een vroeger kerkgebouw, in de bodem aanwezig waren. Daaropvolgend werd in oktober 1982 een proefsleuf gegraven in noord-zuid richting, dwars door de ondergrond van het vorige kerkgebouw (afb. 2, sleuf nr. 21).

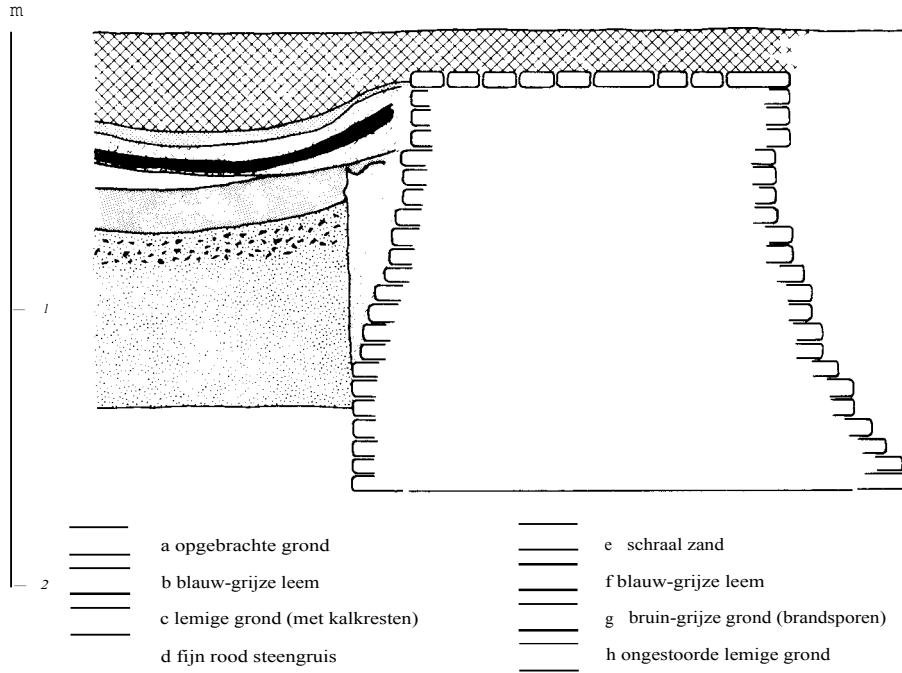
Afb. 2.
Situatietekening van het huidige kerkgebouw met begraafplaats. Sleuf nr. 21 loopt evenwijdig aan de lengte-richting van de kerk; sleuf nr. 22 gaat, met zijn vertakkingen, vóór het kerkgebouw door.
(De nummering van de sleuven volgt op die van eerdere verslagen.)

Vervolgens werden de resterende oude fundamenten, voor zover niet gesloopt of overbouwd door de huidige kerk, blootgelegd, onderzocht en ingemeten (afb. 2, sleuf nr. 22). Een beschrijving van de waarnemingen is gegeven in twee delen, die waar dat nodig is, worden voorzien van commentaar. Om de vondstsituaties te kunnen plaatsen in de tijd is een lijst van alle ons bekend zijnde bouwkundige activiteiten opgesteld (zie bijlage C).

a. Verkennend onderzoek naar de fundamenten van vorige kerkgebouwen

Zoals hiervoor reeds aangehaald, werd in augustus 1982 een put gegraven op een plek waar oude fundamenten van de vorige kerk werden vermoed. Vooraf was deze plaats bepaald met behulp van de kadastrale gegevens (afb. 2, rond het punt van samenkost van de sleuven 21 en 22). Het werk was niet vergeefs. Aangetroffen werd onder andere een fundering, opgetrokken uit bakstenen. Bodemsporen gaven aanwijzingen over nog oudere menselijke activiteiten. Omdat geen gegevens bekend zijn over de bouw van andere uit baksteen opgetrokken kerken op deze plaats, gaan we er vanuit dat dit funderingsgedeelte heeft behoord bij het laatmiddeleeuws gotisch kerkgebouw dat in 1877 is gesloopt (uitgezonderd de toren). Eveneens was op te merken dat dit gedeelte bij de bouw van de Koepelkerk (1877-'78) ook als fundering voor die kerk heeft gediend. Verder was de oudste grondlaag (afb. 3,g), die sporen van menselijke aanwezigheid bevatte, duidelijk doorsneden door de insteek ten behoeve van de fundering (afb. 3). In de "oudste" laag tekende zich bovenin een zone af met talrijke brandsporen. Datering van deze bodemlaag is mogelijk doordat er aardewerkfragmenten in werden aangetroffen. Dit vondstmateriaal dateert uit de 11de (mogelijk vroeger) en 12de eeuw. Deze laag wordt aan de bovenzijde begrensd door een strook vaste blauw-grijze leem (afb. 3,f), die eveneens door de insteek van de fundamenten wordt doorsneden. Zeer waarschijnlijk heeft deze strook gediend als vloer van een gebouw(tje). Daarbovenop ligt een laag (afb. 3,c en e), deels bestaande uit schraal zand en deels uit lemige grond waarin brokjes kalk. Deze laatste laag wordt afgedekt met respectievelijk een band van fijn rood steengruis (afb. 3,d), een tweede laagje lemig vulzand en een strook blauw-grijze leem met sporen kalk (afb. 3,b). De hiervoor genoemde lagen (b t/m e) lopen uit tot tegen de fundamenten; zij dateren hierdoor uit de bouwperiode van dit fundament. Helaas werden in deze lagen geen aanwijzingen gevonden die informatie konden geven over het tijdstip van ontstaan; evenmin in de vulling van de insteek.

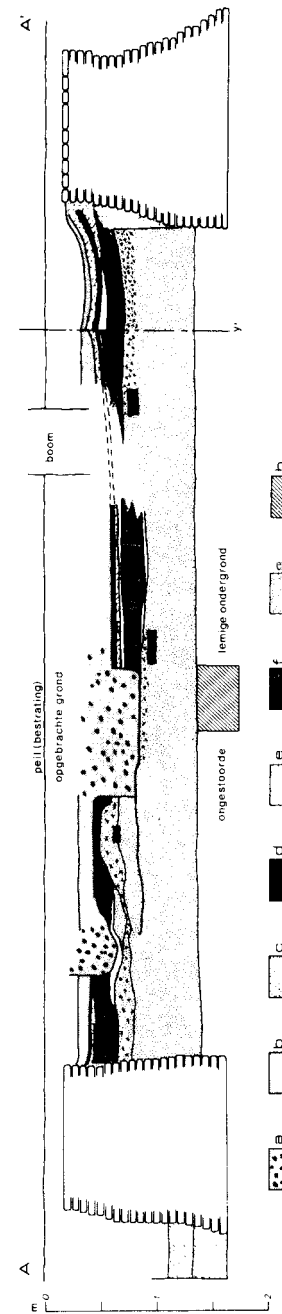
Vervolgens kon in oktober 1982 vanuit deze put een sleuf worden gegraven: haaks op de lengterichting van het bekend zijnde funderingsgedeelte (afb. 2, sleuf 21 en afb. 6, doorsnede A-A'). Bekijken we nu het totale profiel uit de sleuf (afb. 4, doorsnede A-A') dan zien we dat de hiervoor besproken grondlagen zich over het gehele profiel voortzetten. Aan de buitenkant van de fundamenten werden zij niet aangetroffen. Op enkele plaatsen in het profiel is de grond geroerd (afb. 4,a).

Afb. 3. Bodemprofiel en doorsnede fundering. De overstekende steenlagen, rechts boven, zijn er in gewerkt tijdens de bouw van de Koepelkerk in 1877. In het bodemprofiel, ter linkerkant, geeft de verticale lijn de insteek van de fundamente. Daarnaast lemen looppniveaus met ertussen een bandje van steengruis.

Met zekerheid stelden we vast dat deze onderbrekingen zijn ontstaan doordat begraving binnen de kerkmuren heeft plaatsgevonden. In deze gedeelten werden goed geconserveerde skeletresten aangetroffen alsmede steenpuin, twee vloertegels en stukken vloertegels en een drietal aardewerkfragmenten (XIIIde eeuw, waarschijnlijk afkomstig uit de oude laag). De graven dateren vrijwel zeker uit de tweede helft van de 18de eeuw: brandsporen op de tegelfragmenten zijn terug te voeren op de brand uit 1754. In één van de graven stak een brok tufsteen (circa 15 x 15 x 8 cm).

Verder werden in het profiel op drie plaatsen verkoalde graankorrels opgemerkt met daartussen een spoor van rode leem. Deze delen met verkoalde cultuurplanten bevinden zich in het profiel op respectievelijk circa 3,10 m, 5,20 m en 6,90 m, gemeten vanuit het horizontaal-nulpunt (afb. 4).

a: blauw-grijze leem met puin en kalk;
 b: blauw-grijze leem;
 c: lemige grond met kalkresten;
 d: fijn rood steengruis;
 e: schraal zand;
 f: blauw-grijze leem;
 g: bruin-grijze grond (plaatselijk brandsporen);
 h: vergraving.

Afb. 4. Profiel van sleuf 21; doorsnede A-A'. De lijn Y-Y' geeft een verticale breuk aan in het profiel: vanwege de plaats van een boom. (Voor de precieze plaats van deze doorsnijding, zie afb. 6.)

Determinatie van de graankorrels in een monster, genomen uit de middelste van de drie plaatsen met verkoalde cultuurplanten, geeft ⁷⁾:

Granen (enkele duizenden)	Onkruiden
Rogge - ca 50 ⁰ %	Korenbloem x
Gerst - ca 40 ⁰ %	Groene Naalbaar (gras) xx
Haver - ca 10 ⁰ %	Dreps (gras) x
	Viltige Duizendknoop xx
	Zwaluw tong x
	Melganzevoet x
	Hennepnetel x
	Zwarte Nachtschade x

x = 1 tot 5 maal aanwezig

xx = meer dan 5 maal aanwezig

De onkruiden komen allen voor op akkers en in bermen. Opvallend is het ontbreken van kleinzadige onkruiden zoals Klaproos, Akkerspurrie en vooral Schapezuuring. Dit zou er op kunnen wijzen dat het graan grof gezeefd is.

Een archeologisch onderzoek binnen de muren van een 4-tal kerkgebouwen in Oost-Friesland (Bondsrepubliek Duitsland) bracht behalve archeologische vondsten ook een grote hoeveelheid resten van verkoalde cultuurplanten aan het licht.

... Deze vondsten tonen aan, dat de gebouwen als pakhuizen gebruikt werden, waarin, naast hun functie als gewijde ruimte blijkbaar ook het aandeel dat de priesters van de oogst kregen, opgeslagen werd. Archeologisch werd het gevonden materiaal in de 12de eeuw gedateerd. Het bestond hoofdzakelijk uit cultuurplanten, voor een kleiner deel uit onkruidsoorten. Een determinatie toegepast op cultuurplantresten uit drie van de vier onderzochte kerken gaf rogge als de overheersende graansoort. Behalve rogge kwamen gerst en haver voor in hoeveelheden, die het noemen waard zijn⁸⁾".

In ons geval ligt de datering van de verkoalde granen ook in de 12de eeuw. De parallellen met de bevindingen uit de Oostfriese kerken sluiten niet uit dat door de aangetroffen graanresten wordt bepaald dat het vroegste kerkgebouw op deze plaats heeft gestaan. Deze constatering wordt nog versterkt doordat de grondlaag waarin de verkoalde granen zich bevonden, buiten de fundamenten niet voor-

komt. Waarschijnlijk hebben we hier te maken met een ophogingslaag ten behoeve van een bebouwing.

Het vondstmateriaal uit het profiel van deze sleuf geeft een homogeen beeld. Het bestaat voornamelijk uit aardewerkfragmenten (zie bijlage D). Zij zijn alle aangetroffen in de bovenste helft van de "oudste" grondlaag (afb. 4,g). In dit deel bevond zich eveneens een grote hoeveelheid partikels verkoalde houtresten, die duidelijk wijzen op verbranding. Het aardewerk is afkomstig uit, of uit de streek rondom, Andenne (23x), Zuid Limburg (4x), Paffrath (1x), Schinveld/Brunssum (5x) en Elmpt/Briiggen (9x). De datering van dit aardewerk ligt in de 11de en 12de eeuw⁹⁾. Bijzonder is voorts de aanwezigheid van een 7-tal fragmenten van (voorlopig) onbekende herkomst. Op grond van gelijksoortig baksel dat werd aangetroffen in Dommelen, ligt de datering hiervan tussen X-XI A¹⁰⁾. Het baksel is geïmpregneerd: een zwarte kern met aan beide zijden een grijze opperlaag. Te vermelden is verder: 1 brok bontzandsteen, circa 15 roestige spijkers of iets dergelijks, 2 brokjes koper, 1 brokje brons (gietrestanten ?) en (nog) 1 brok tufsteen (15 x 15 x 11 cm). Verder werd 1 prehistorische scherf (ijzertijd) aangetroffen. Opvallend is het ontbreken van daklei en ijzerslak: deze werden bij eerder archeologisch onderzoek, in de vulling van de gracht, wel aangetroffen. Als enige uitzondering kwamen elders in de leemlaag van het profiel (afb. 4,0 twee fragmenten Limburgs aardewerk (XI-XIIde eeuws) en één brokje basaltlava voor.

Op omstreeks zes meter, gemeten vanuit het nulpunt van deze sleuf was, tot een diepte van 1,75 m onder het maaiveld, een vergraving op te merken. Dit grondspoor had een breedte van 60 cm en verdween in zijn lengterichting, na 75 cm, in de wand van de sleuf. Verticaal gezien was deze vergraving in de lagen van het wandprofiel niet op te merken (zie afb. 4). Onderzoek in een segment van dit bodemspoor leverde twee Paffrath-achtige aardewerkscherfjes op; te dateren eind 11de - begin 12de eeuw (mogelijk ouder). Het doel of de oorzaak waardoor dit grondspoor indertijd moet zijn ontstaan was niet duidelijk: er was geen indicatie betreffende een paalgat of begraafkuil.

Het aardewerk dat kon worden gedateerd wijst op menselijke aanwezigheid in de 11de en 12de eeuw; mogelijk was er al menselijke activiteit in de tweede helft van de 10de eeuw. De uiterste datering van het aardewerk ligt in de 13de eeuw en alle fragmenten komen uit de lagen die vóór het graven van de insteek, ten behoeve van de aanleg van de kerkfundamenten, reeds bestonden. Deze constatering bevestigt de algemeen bekend zijnde opvatting (over de bouwperiode van de Kempische kerken) dat de kerk is gebouwd na 1300. In hoeverre de twee brokken tufsteen in verband kunnen worden gebracht met een functie als bouw materiaal ter plaatse is nog onduidelijk. "*.... Beide fragmenten zijn ongetwijfeld afkomstig uit het Laacher See gebied in het westelijk deel van het Eifel-gebergte. Beide voorkomen zijn volop door de Romeinen geëxploiteerd en verwerkt in veel Romeinse*

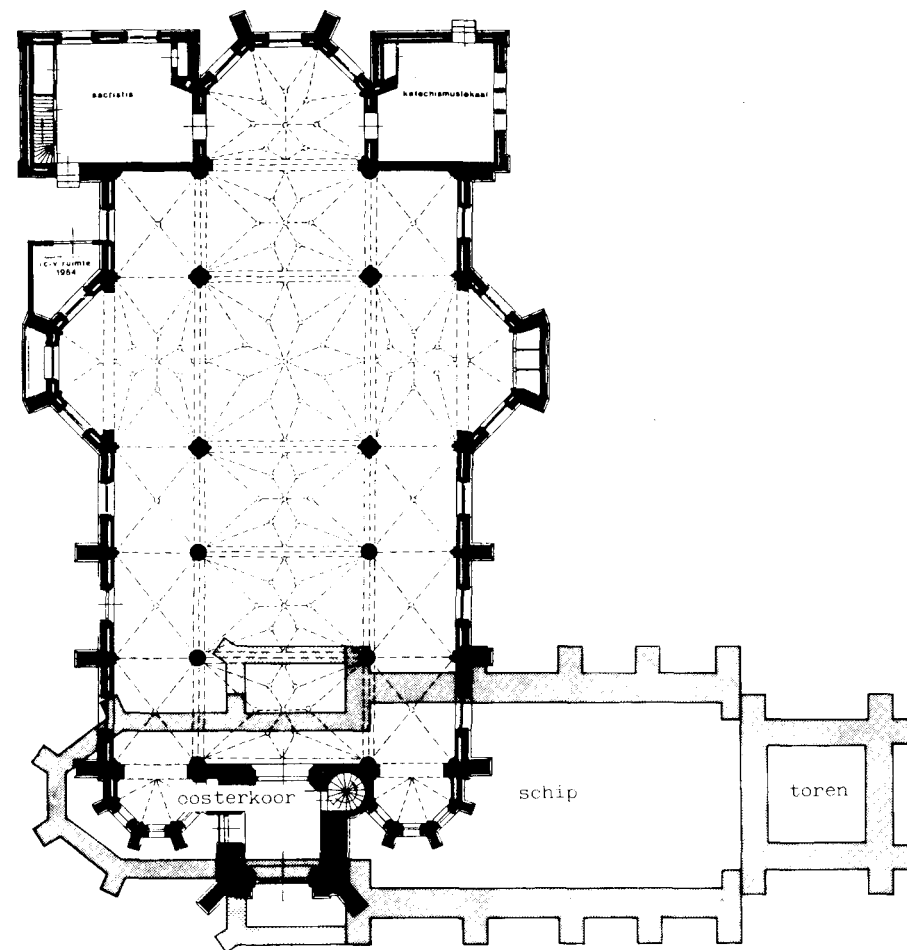
gebouwen, ook in ons land. Een belangrijk aspect dat niet over het hoofd mag worden gezien is dat veel van het Romeinse materiaal in de Vroege Middeleeuwen is hergebruikt, zodat dan van import uit de Eifel niet of nauwelijks sprake is¹¹)."

b. Reconstructie plattegrond vroegere kerkgebouwen

Het fundament ter linkerzijde uit sleuf 21 (afb. 4) is onderaan smaller en heeft minder versnijdingen. Hieruit leiden we af dat tijdens de bouw gaandeweg de beslissing moet zijn genomen de fundamenten eenvoudiger uit te voeren. De breedte van de insteek is aan beide zijden echter van gelijke afmetingen. Aan de linkerzijde kon worden geconstateerd dat het overtollige deel van de uitgraving in meerdere fasen was aangevuld. Onderzoek naar het inwendige van de fundamenten leverde op dat zij massief zijn en zijn opgebouwd uit dezelfde steensoort als die aan de buitenkant. Eveneens bleek dat het metselwerk op het tegenwoordige kerkhof geheel is uitgebroken. Het deel dat eertijds daar heeft gelegen, o.a. de toren, is in 1912 volledig gesloopt en afgevoerd. Verder was te zien dat tijdens de bouw van het tegenwoordige kerkgebouw slechts die delen van de fundamenten zijn gesloopt die op de plaats van de nieuw aan te brengen fundering lagen. De situering van deze in 1911-'12 gebouwde kerk doet zelfs sterk vermoeden dat de bouwplaats in grote mate is bepaald door de aanwezigheid van de oude fundamenten: men heeft vermoedelijk met zo min mogelijk breekwerk willen bouwen. Voor het plaatsen van steigerpalen zijn toen, waar dat nodig was, gaten gehakt in de bestaande fundering.

Tijdens het opsporen van het verloop van de fundamenten werden geen vondsten gedaan die een datering van het tijdstip van aanleg van de fundamenten mogelijk maakt. Er werden wel sporen van de brand uit 1754 aangetroffen. Op diverse plaatsen was, uit de doorsnijding van grondsporen wegens de fundamenten, op te merken dat er begraving heeft plaatsgevonden vóór de aanleg van deze fundamenten. Er werden ook skeletresten aangetroffen. We kunnen hieruit opmaken dat reeds geruime tijd vóór de bouw van de bakstenen kerk dit terrein als begraafplaats is gebruikt. Het verband tussen de graven en het in een oorkonde uit 1281¹²) genoemd kerkhof kon niet worden aangetoond.

Op basis van de gegevens omtrent de aangetroffen fundamenten is getracht een plattegrond van de middeleeuwse kerk te reconstrueren (zie afb. 6). De gereconstrueerde situatie geeft een éénbeukige kerk met twee zijkoortjes (voor de plaatsbepaling van dit middeleeuwse kerkgebouw t.o.v. de nu bestaande kerk, zie afbeelding 5).

Afbeelding 5.

De opbouw van de fundamenten is te verdelen in drie vormen (afb. 6; doorsnedes: B-B', C-C' en D-D'). Het fundament van het noordelijk zijkoortje omsluit een kerkdeel dat overeenkomt met de afmetingen van de vergroting die in 1519 werd uitgevoerd (zie bijlage C). Het kerkgebouw werd toen vergroot met twee kleine zijkoren: 14 voet breed en 10 voet diep (circa 4,02 x 2,87 m). De fundering hiervan rust op een laag puin van circa 50 cm dikte en is zonder verband tegen de steunbeer van het bestaande gebouw aangebouwd. We nemen aan dat de tegenoverlig-

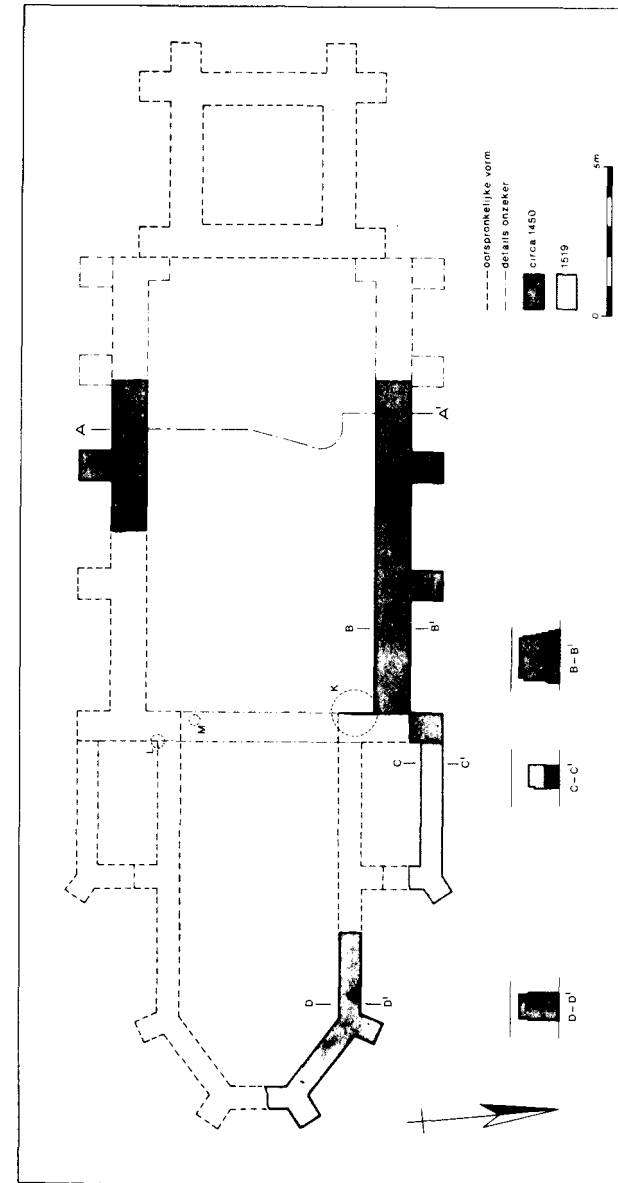
gende zijde van de kerk toen op identieke wijze is uitgebreid. Archiefvermeldingen uit 1755 bevestigen dit. De fundamente van het oosterkoor en die van het schip van de kerk vertonen duidelijke verschillen. Het fundament van het oosterkoor is smaller en heeft één versnijding. De stenen hiervan zijn bruiner van kleur dan de lichtrood-oranje-gele stenen van de brede fundamente. Zij zijn verwerkt in lagen leem, terwijl de voegen van het schip van de kerk bestaan uit kalkmortel vermengd met zand en kaf. Het lijkt hierdoor zeer waarschijnlijk dat de kerk in tenminste twee fasen is gebouwd.

Geprobeerd werd het verband in het metselwerk in de aansluiting van het oosterkoor met het schip van de kerk te onderzoeken. Eveneens werd een poging gedaan vast te stellen of tussen deze delen mogelijk een scheidingsmuur heeft gestaan. Ter plaatse van punt K (zie afb. 6) kon worden vastgesteld dat het fundament hier naar binnen toe doorloopt. Een nog aanwezig restant van het fundament en sporen van afbraak gaven dit duidelijk te zien. In december 1985 werd door middel van vijf boringen en dieptepeilingen in de vloer van het huidige kerkgebouw nagegaan of hieronder mogelijk nog delen van dit fundament aanwezig waren. Dit werd bevestigd en ook de symmetrie van de kerk bleek te bestaan. Op één punt werd door middel van een groter gat in de vloer dit fundament bekeken (afb. 6, punt L).

Helaas is op deze plaats van samenkomst van koor en schip, het fundament voor het grootste deel gesloopt, zodat geen uitsluitsel werd verkregen omtrent de aard van het verband in het metselwerk tussen deze kerkdelen. De resten bevinden zich op een diepte van circa 1,25 m onder het peil van de kerkvloer. Zij lopen vanaf dit punt geleidelijk omhoog tot circa 1,05 m onder dit peil. Op de mogelijke plaats van de tussenmuur werd een grondmonster genomen (afb. 6, punt M). Hier bevonden zich op dezelfde diepte (1,05 m) steenresten van gelijksoortige samenstelling als die in het vorige gat.

We kunnen er met zekerheid vanuit gaan dat de aanbouw van de kleine zij koren uit 1519 is teruggevonden. Verder is vrijwel zeker dat het oosterkoor en schip (met toren) niet gelijktijdig zijn gebouwd. Vanwege de aard van de fundamente (die van het oosterkoor zijn eenvoudiger uitgevoerd) lijkt het er op dat dit koor later is gebouwd. Het zou dan een vergroting moeten zijn van de toen bestaande kerk. Deze eventuele uitbreiding moet zijn beslag hebben gekregen vóór 1519. Dit koor kan ook een herbouw zijn geweest van een houten of tufstenen koor of kerkje dat eerst met het bakstenen schip en toren werd vergroot alvorens het werd vernieuwd. Voor deze veronderstelling werden echter geen archeologische bewijzen aangetroffen.

De aangetroffen bouwmaterialen bestaan uit bakstenen en een aantal plavuizen (zie bijlage E). Het formaat baksteen van het schip van de kerk is 23,5 x 11,5 à 12 x 5,5 à 6 cm: 10 lagen in 68 à 71 cm. Bakstenen van dit formaat kunnen bezwaar-

reukig kerkgebouw. Het met stippellijnen aangegeven deel van de kerk is in 1912 geheel uitgebroke. Het overige m is van de kadastrale gegevens. Het overige m deel is uitgebroken of overbouwd vanwege

lijk vroeger gedateerd worden dan circa 1400. Voor kerkgebouwen in Oost-Brabant is voor een dergelijke maat een datering in de tweede helft van de 15de eeuw de meest waarschijnlijke. De uiterste datum ligt tussen 1400-1550; het meest waarschijnlijk tussen 1450-1550¹³). Omdat de kerk waarschijnlijk in twee fasen is gebouwd en nadien, in 1519, nog eens werd vergroot met zijkapellen, wijst alles er op dat de bouw ten laatste moet zijn aangevangen omstreeks 1450. De oudst gedateerde plavuizen hebben een afmeting van 12,2 à 12,5 x 12,2 à 12,5 x 2,5 à 3 cm, in de kleuren oranjerood-geel en grijs-blauw. De datering hiervan is op zijn vroegst in de 15de eeuw. Niet uitgesloten is dat de vloerverharding aanvankelijk heeft bestaan uit een leemlaag en dat later de plavuizen zijn gelegd.

In veel gevallen werden in de middeleeuwen steenovens speciaal en incidenteel aangelegd ten behoeve van een bepaald bouwproject, bijvoorbeeld een kerk. Dit is in Oerle in 1876-'77 nog gebeurd ten behoeve van de bouw van de Koepelkerk. Toen werden in drie speciaal voor dit doel opgerichte veldovens in totaal 460.304 stenen vervaardigd, waarvoor 70.000 kilo steenkolen moesten worden verstoekt¹⁴).

Op korte afstand van het kerkgebouw lag tot in het begin van deze eeuw een waterpoel, "den Boonenberg" genaamd (zie afb. 1). Eerder onderzoek heeft aangetoond dat dit water werd gegraven nadat een daar gelegen grachtgedeelte omstreeks het eind van de 14de eeuw al was gedempt. De hier in de bodem aanwezige leemlaag is geschikt om tot stenen te verwerken. Ook de plek waar eertijds dit water werd gegraven is gunstig gekozen. Het is het laagste punt van de directe omgeving, waardoor overlast van een plotselinge toevloed van hemelwater in eerste aanleg kon worden opgevangen. Bekend is ook dat hierin vis werd gekweekt voor het onderhoud van de pastoor. De oppervlakte van dit water bedroeg in 1832 volgens de kadastrale legger 15a 50 ca (1550 m²). De dikte van de voor steenproductie bruikbare en uitgegraven leemlaag bedraagt circa 80 cm. Uit 1,5 m' leem kunnen 1000 stenen worden gevormd (Hollestelle 1961). Globaal gerekend leverde dit 800.000 stenen op. Bij een hoogte van de muren van de kerk van 10 meter en een toren van 26 meter hoogte¹⁵), zijn, inclusief fundamenten en zonder oostelijk koor, circa 723.000 stenen nodig. Rekening houdend met materiaalverval wijzen deze getallen uit dat de bouwgrondstof voor de kerkstenen zeer waarschijnlijk hier werd gedolven. Dat hier leem werd opgegraven wijst de begrenzing aan de zuid-oost kant van "den Boonenberg" uit. De waterkant liep op deze plaats evenwijdig met de buitenrand van het toen al gedempte grachtgedeelte.

Tijdens het graafwerk stootte men hier op een voor baksteen ongeschikte grondlaag en werd het werk verlegd in een andere richting.

De leem voor de stenen van het kort daarna gebouwde oosterkoor, is zeer waarschijnlijk afkomstig uit de waterplas "het Wijerke" (zie afb. 1). In totaal moeten aan dit koor circa 135.000 stenen zijn verwerkt, inclusief de fundering. De afmetingen van de bakstenen zijn gelijk aan die van het kerkschip. De waterpoel "het

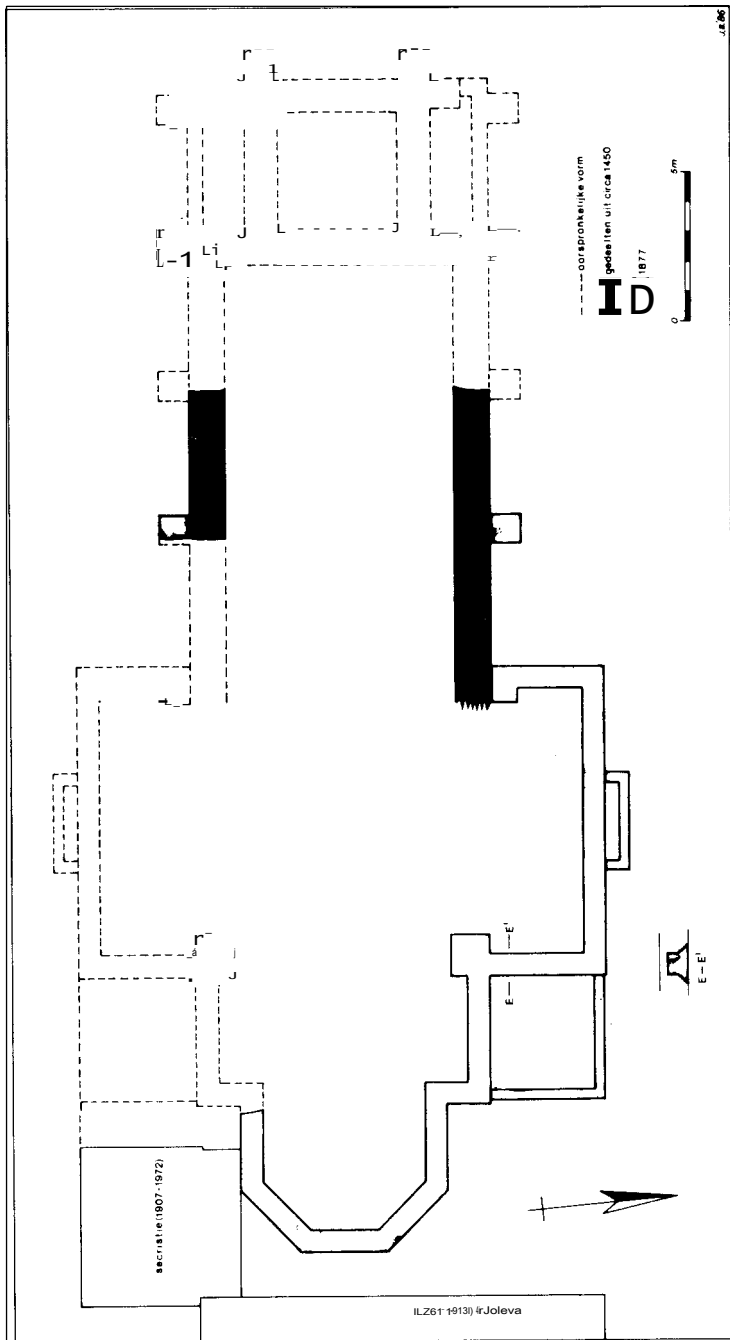
Wijerke" mat volgens de oudste kadastrale legger 4a 26ca (426 m²). Een 4-tal uitgevoerde grondboringen geven een uitgegraven diepte van circa 2,5 meter. Het plaggendeek van de aanliggende tuin is circa 1,4 meter dik. De dikte van de uitgegraven leemlaag, te verminderen met een laag schrale grond, komt hierdoor vrijwel overeen met die uit "den Boonenberg". Houden we in onze becijfering rekening met een niet te winnen hoeveelheid leem vanwege de naar de zijkant oplopende bodem, dan komen we op circa 200.000 stenen.

Aan de hand van de plattegrond van het oudst gereconstrueerde kerkgebouw is na te gaan met welke maat indertijd werd gemeten. Rekenen we de in het metrieke stelsel gemeten maten om in Bossche voeten uit de 15de eeuw dan ontstaan maten in hele getallen, veelal in veelvouden van tien. Hoewel er verschillende opgaven bestaan kunnen we één Bossche voet stellen op 0,287 meter. In de omrekening moeten we ons echter wachten voor een vorm van schijn-exactheid. Bij een veelvoud van een voet moeten we ons een afronding veroorloven; bij kettingmaten moeten deze afrondingen zich dan weer corrigeren. Het schip van de kerk meet inwendig circa 14,5 x 8,5 m, omgerekend geeft dit een lengte van 50 voet en een breedte van 30 voet. Het oosterkoor is inwendig gemeten circa 11,5 x 5,7 m, omgerekend is dit 40 voet lang en 20 voet breed. De breedte van de insteek van de fundamenten, zijnde 2 m, komt op 7 voet. Ook de maat van de zijkapellen uit 1519, breed 14 voet en 10 voet diep, correspondeert, in pandig gemeten, met de Bossche voetmaat.

Wanneer de plavuizen worden gelegd met een voeg van 1/16de Bossche voet¹⁶), dan kunnen er twee tegels, vermeerderd met twee voegbreedten, in één Bossche voet (tegelmaat 12,2 à 12,5 cm in het vierkant). Dat de voegen bij deze tegels vrij breed moeten zijn geweest wijst de vorm van de tegels uit: deze zijn niet haaks en de breedtemaat varieert drie millimeter.

De maten van de bakstenen zijn echter niet te passen in de Bossche voet-eenheid. Omrekening wijst op een referentie met de Rijnlandse voet. De maten van 23,5 x 11,5 à 12 x 5,5 à 6 cm worden dan 3/4 x 3/8 x 3/16 Rijnlandse voet (= 23,5 x 11,7 x 5,8 cm). De Rijnlandse voet gerekend op 0,314 meter. Dat de bakstenen aan een andere maateenheid werden gerelateerd gaf in de uitvoering van het werk niet zoveel problemen. De maten werden hoofdzakelijk binnenwerks opgegeven en de muurdikten werden voorgeschreven in een veelvoud van één steenlengte (b.v. "*.... de muren zullen dyck wesen drie steen of dairomtrent*" (van Drunen 1976).

Tussen de bouwperiode van de eerste bakstenen kerk en de eigenkerk uit 1250 ligt een periode van 150 à 200 jaar. Wanneer we uit gaan van de veronderstelling dat het gebouw uit 1250 (grotendeels) uit hout was opgetrokken, dan lijkt het overbruggen van de hiervoor aangegeven periode te groot om zulk een gebouw in stand te houden. Het is daarom niet uitgesloten dat er nog een stenen voorganger

is geweest van het kerkgebouw; waarvan nu de restanten zijn opgespoord. De twee gevonden brokken tufsteen (uit sleuf 21) zouden hiervan afkomstig kunnen zijn. Hopelijk stoten we vroeg of laat op dergelijke sporen van een ouder stenen kerkgebouw(tje).

Tijdens het blootleggen van de oudste kerkfundamenten werden ook metselwerken uit 1877 aangesneden van de zogenoemde Koepelkerk (afb. 7). Deze grondslag was door zijn geringe diepte duidelijk te onderscheiden van de oudere hiervoor beschreven fundamenten. De funderingsresten hadden een hoogte van circa 75 cm. De ondergrond was matig tot niet verbeterd met vaste grond. Duidelijk was te zien dat deze Koepelkerk vanaf de oude toren (die men toen heeft laten staan) tot aan de viering van de kerk is gebouwd op de bestaande fundering van de gesloopte oudere kerk.

Op de plaats van samenkomst van de oude en "nieuwe" fundamenten bevond zich een 1,5 cm openstaande kier. Deze moet zijn ontstaan door verzakking van het nieuwe gedeelte ten opzichte van de, veel zwaardere en op de vaste grond staande, middeleeuwse fundering. Ook had men bij het metselwerk uit 1877 geen verband aangebracht met de stenen van de oudere grondslag.

Het is niet vreemd dat deze Koepelkerk wegens instortingsgevaar reeds na drieëndertig jaar is gesloopt en vervangen door een nieuw kerkgebouw: het huidige. Helaas heeft hierbij de oude toren het toen ook moeten ontgelden, hij werd het "slachtoffer" van de geest van die tijd¹⁷).

4. SAMENVATTING EN CONCLUSIES

Inventarisatie van de bevindingen uit het archeologisch onderzoek naar vroegere kerkgebouwen in de kern van Oerle wijst uit dat het huidige kerkgebouw tenminste twee voorgangers heeft gehad: een zogenoemde Koepelkerk en een éénbeukige kerk. De gebouwen hebben op vrijwel dezelfde plaats gestaan als de tegenwoordige kerk. Deze plek ligt op het hoogste punt binnen een in het zuiden gelegen deel van een, tot in het midden van de 14de eeuw door een gracht omsloten, terrein. De fundamenten van het oudste opgespoorde kerkgebouw doorsnijden een bodemlaag die sporen bevat van menselijke aanwezigheid in de 11de-12de eeuw (mogelijk ouder; in de 10de eeuw). Ook tekenden zich in de doorsnijing sporen van begraving af. Een analyse van het vondstmateriaal uit de doorsneden cultuurlaag wijst uit dat de bakstenen kerk in elk geval is gebouwd ná 1300. In 1519 is de kerk vergroot met twee kleine zijkooren. Vrijwel zeker werd de kerk vóór deze uitbreiding ook al eens vergroot. Dit maken we op uit de verschillen in opbouw van de nog aanwezige fundamenten. Vermoedelijk is de toren met het

schip van de kerk het eerst gebouwd, waarna korte tijd later het gebouw aan de oostzijde is vergroot met een koor. Zeer waarschijnlijk is de leem waarvan de bakstenen zijn vervaardigd ter plaatse gedolven en tot stenen gevormd en gebakken. Berekningen tonen aan dat door deze leemwinning de waterplassen "den Boonenberg" en "het Wijerke" kunnen zijn ontstaan.

In een eerder archeologisch onderzoek werd reeds aangetoond dat "den Boonenberg" moet zijn gegraven ná omstreeks 1400. Dit gegeven én vergelijking van de toegepaste maat van de bouwstenen met die van gedateerde gebouwen elders, geven aan dat de bouw van de bakstenen kerk ten laatste moet zijn begonnen omstreeks 1450. Voor de maatvoering waarin de kerk werd uitgezet is de Bossche voet als eenheid gebruikt.

De plaats van het kerkgebouw uit 1250 is echter (nog) niet met zekerheid teruggevonden. Maar de grondlaag met het vondstmateriaal die tussen de fundamenteën werd aangetroffen kan zijn opgebracht wegens een bebouwing. Temeer daar in deze laag resten van verkoolde cultuurplanten zijn aangetroffen die, in vergelijking met bevindingen uit onderzoek in andere kerkgebouwen, in verband kunnen worden gebracht met opslag van de oogst binnen het kerkgebouw. Ook de lemen band die deze "ophogingslaag" afsluit en de brokken tufsteen die werden aangetroffen, geven de mogelijkheid aan dat de voorganger van het laat-middeleeuws, bakstenen kerkgebouw op dezelfde plaats heeft gestaan.

5. RECONSTRUCTIE GEBEURTENISSEN

Met behulp van bovenstaande conclusies kunnen we de gebeurtenissen nu reconstrueren. Nadat tussen 1250 en 1254 het beheer, en korte tijd daarna, de volle eigendom van de Oerlese kerk aan Postel was overgedragen wordt omstreeks 1450 een nieuwe, stenen kerk gebouwd. Zeer waarschijnlijk is in de periode tussen 1250 en 1450 één of meer keren een deel van het er toen staande gebouw vernieuwd. De kerk uit omstreeks 1450 werd, zoals in die tijd op vrijwel alle plaatsen in de omtrek gebeurde, uit bakstenen opgetrokken. De grondstof voor de stenen is vrijwel zeker ter plaatse gedolven, gevormd en gebakken. Het leem werd gewonnen op een van tevoren met zorg gekozen plaats: het overtollige hemelwater kon er worden verzameld en de alzo ontstane waterplas kon tevens dienen als visvijver voor het onderhoud van de pastoor. Omstreeks 1480 (zo veronderstellen we) kreeg de kerk een uitbreiding door de aanbouw van een koor aan de oostzijde. In 1519 werd het gebouw weer vergroot: nu met twee kleine zijkoren. Toen in 1648 de kerk door de protestanten in bezit werd genomen, begon een periode van slecht onderhoud. Een groot deel van de kerk stond vanaf toen ook vaak leeg of werd voor andere doeleinden gebruikt. Zo werd in de ruimte onder in de toren brand-

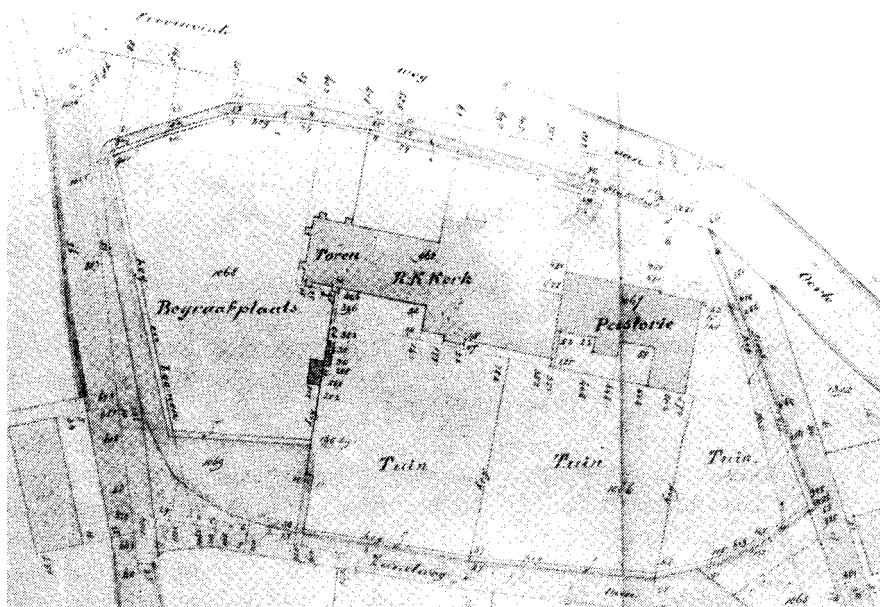
hout opgeslagen en vanaf 3 mei 1662 was in een deel van de kerk het dorpsarchief ondergebracht. Omstreeks 1727 is de vieringsruimte met het koor en de zijkapellen door een muur afgescheiden van de rest van de kerk en bestemd als raadhuys. In 1754 brandde de kerk grotendeels af als gevolg van blikseminslag. Toen in het daaropvolgend jaar met het herstel werd begonnen, heeft men alleen het schip van de kerk en de toren hersteld. In de vroegere vieringsruimte kwam het raadhuys. De rest sloopte men of liet men staan zoals het stond.

In 1803 werd door de katholieke gemeenschap, die intussen weer eigenaar was van het gebouw, het oosterkoor hersteld. Omstreeks 1819 is de vroegere uitbouw aan de noordzijde opnieuw opgetrokken. In 1877 kwam het gebouw onder de slopershamer, uitgezonderd de toren, en werd op een groot deel van de intact gelaten fundamenteën een nieuwe kerk gebouwd. Deze kerk is echter in 1911 wederom vervangen, inclusief de aloude toren.

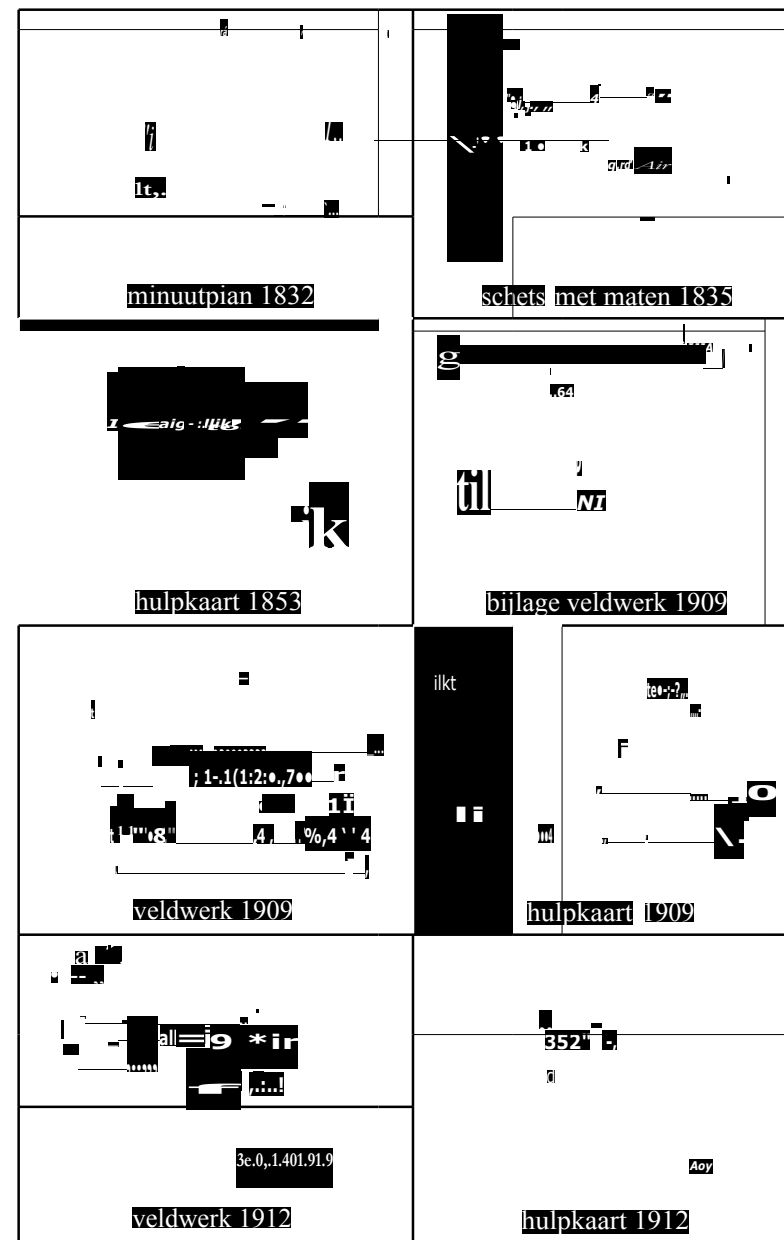
6. BIJLAGEN

Bijlage A: Overzicht kadastrale gegevens

De oudste kadastragegevens dateren van 1 oktober 1832. In Oerle werd de feitelijke meting verricht tussen 6 juni en 6 november 1829, door de landmeter der le klasse Bartholomeus Bijnen¹⁸⁾. Naar de betrouwbaarheid van het geleverde werk is geen onderzoek verricht, maar over het algemeen, en gelet op het doel, is goed werk verricht¹⁹⁾. Naast de originele kaart, minuutplan geheten, zijn in het archief van de Landmeetkundige Dienst van het Kadaster, vanaf omstreeks 1870, veldwerken bewaard gebleven. Een veldwerk is een schets, niet op schaal, waarop de gemeten maten te velde worden genoteerd. Op kantoor worden deze mutaties vastgelegd op een hulpkaart. Vervolgens worden de copieën van het minuutplan met deze nieuwe gegevens bijgewerkt. Het minuutplan en de opgespoorde veldwerken en hulpkaarten²⁰⁾, waarop het kerkgebouw van Oerle staat aangegeven, zijn verzameld en gerangschikt naar jaar (afb. 9). Opvallend was aanvankelijk het

Afb. 8. Veldwerk, getekend door de landmeter tijdens een opmeting in 1909. Een deel van de toenmalige zogenoemde Koepelkerk wordt hierop aangegeven. Van de toren is te zien dat deze haaks geplaatste steunberen heeft gehad.

Afb. 9. Fragmenten van het minuutplan, de veldwerken en de hulpkaarten, (Oerle: sectie B, blad 2) betrekking hebbende op de kerk.

ontbreken van een archiefstuk dat de positie van de in 1911 afgebroken Koepelkerk weergeeft. Tijdens het onderzoek spoorden we bij toeval toch nog een veldwerk met gegevens over deze kerk op²¹). Alsof het zo moest zijn, staan hierop juist die maten aangegeven van het deel van de vorige kerk dat lag op de plaats waar nu het kerkhof is en waarvan de fundamenteën in 1912 volledig werden gesloopt. (afb. 8).

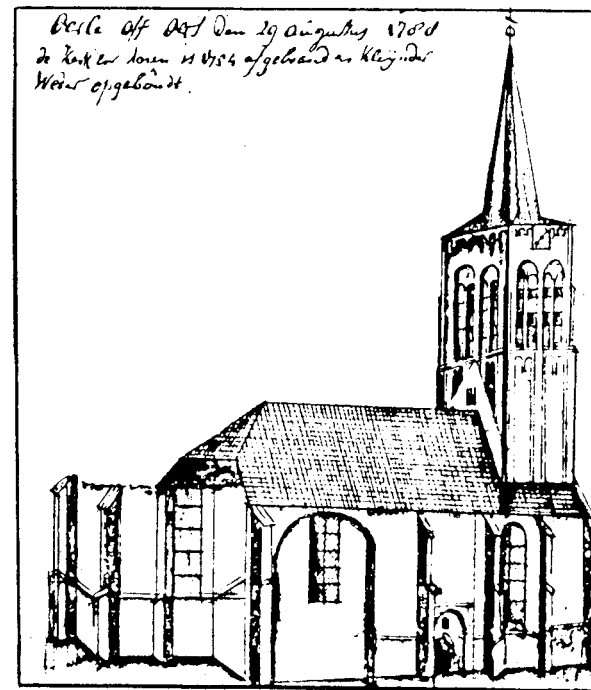
Volgens gebruik stonden de kerkgebouwen vroeger in de zogenaamde heilige linie d.w.z.: met het priesterkoor naar het oosten gericht. Controle op het georiënteerd zijn, voor Oerles vroegere kerk, geeft een afwijking van omstreeks 4° 30' zuidelijk van het geografische oosten²²).

Bijlage B: De schetstekening van Hendrik Verhees

Van het oude kerkgebouw dat in 1877, met uitzondering van zijn toren, werd afgebroken, bestaat een vrij gedetailleerde schets²³) (afb. 10). Deze tekening geeft de situatie weer vanuit het noorden gezien. Toen in 1754 dit kerkgebouw ten gevolge van blikseminslag grotendeels was afgebrand, is bij de herbouw, in het daaropvolgend jaar, het oosterkoor niet meer hersteld. De buitenmuren van de beide zijkoortjes werden toen gesloopt. De openingen van de bogen in deze ruimten werden dichtgemetseld. Volgens de gereconstrueerde plattegrond van deze kerk waren de zijpanden tegen de hoek van het oosterkoor en de achtergevel van het kerkship aangebouwd (zie afb. 6). Zij zaten niet opzij tegen het schip van de kerk aan, zoals de tekening suggereert. Wat Verhees precies bedoeld met de dichtgemetselde boog is niet duidelijk. In elk geval kan deze boog niet hebben behoord tot een zijkoor. Eveneens werden in de bodem geen sporen gevonden die deze mogelijkheid aangeven. Zeer waarschijnlijk heeft hier een boograam gezeten, zoals rechts van de toegangsdeur is te zien. Dat deze zijkapellen grensden aan het oosterkoor en achtergevel van het kerkship wordt nog eens bevestigd door de plattegrond van de kadasterkaartjes (bijlage A). Hierop zien we aan de noordzijde van de kerk een uitbouwje. Dit is, in 1819, gebouwd op de nog resterende fundamenteën van de vroegere zijkapel. Bouwsporen van deze herbouw zijn op de nog aanwezige fundamenteën duidelijk te zien.

In het Schetsboek van Verhees bespreekt J. van Laarhoven ook de "fouten en onnauwkeurigheden in de werkwijze en tekenstijl van Verhees". Hij wijst in dit verband op het snelle tekentempo van Verhees. Bekend is dat Verhees op de dag dat hij de Oerlese kerk tekende van nog zes andere plaatsen het kerkgebouw heeft getekend. Verhees vergiste zich soms in het aantal traveeën vooral bij haastig ge-

maakte schetsen. Ook ramen werden vaak slordig getekend. Door rekening te houden met deze fouten en de korte schetstijd is verklaarbaar dat Verhees de rondboog één travee te ver naar rechts heeft vastgelegd.

Afb. 10. De schets van Verhees.

"Oerle oft Oers den 29 Augustus 1788 de kerk en toren is 1754 afgebrand en kleijnder weder opgebouwt."

Tot slot merken we nog op dat Van Laarhoven in de begeleidende tekst schrijft dat de steunberen van de toren overhoeks zouden zijn geweest²⁴). Dit is onjuist. De kadastrale tekeningen geven deze contraforten als haaks op elkaar geplaatst (bijlage A). Vergelijking met een foto, waarop de oude toren is te zien, geeft over de stand van deze steunen nog eens het bewijs dat zij haaks op elkaar hebben gestaan (afb. 11). Evenmin zijn er aanwijzingen gevonden dat de kerk basilicaal zou zijn geweest²⁵). Volgens alle beschikbare gegevens, archeologisch en documentair, was de kerk eenbeukig.

Afb. 11. De Koepelkerk van Oerle, gefotografeerd omstreeks 1906.
De rechter toren dateert uit de 15de eeuw en was eens de toren van het laat-middeleeuws kerkgebouw dat in 1877 is gesloopt.
In 1911 werden Koepelkerk en toren afgebroken om plaats te maken voor het huidige kerkgebouw. Links de pastorie waarvan de bouw dateert uit 1854.

Bijlage C: Kroniek van bouwkundige gegevens

Voordat het archeologisch onderzoek naar eerdere kerkgebouwen startte, werden zoveel mogelijk gegevens verzameld met betrekking tot de bouwkundige activiteiten aan deze kerken. Tijdens het onderzoek zijn de naspeuringen in de archieven voortgezet. De verzamelde bouwkundige gegevens zijn naar tijdsorde gerangschikt.

Opgenomen werden bijzonderheden die van invloed kunnen zijn bij het interpreteren van de waarnemingen. De belangrijkste gegevens met betrekking tot mogelijke bodemsporen zijn met een * aangegeven.

Jaar	Omschrijving
1249*	In het huidige centrum van Oerle, op of nabij de plaats van het kerkgebouw, staat een eigenkerk ²⁶⁾ .
1281*	Grenzend aan de kerk ligt een kerkhof en er staat een schuur ²⁷⁾
1340	"Kerk van Oerle" ²⁸⁾ .
1380	"Kerk van Oerle". "H. Geest en H. Joannes van Oerle" ²⁹⁾ . (Opm.: H. Joannes is de patroon van de kerk.)
1431/32	Last van "een mengel wijn aan de kerkfabriek van Oerle uit een huis aan den Dijck" ³⁰⁾ .
1455/56	"De kerkfabriek van Oerle" ³¹⁾ .
1459	"Een nieuw altaar, van de H. Maria, van de Broederschap van de H. Maria; de Broederschap heeft weinig bezittingen, behalve de vrijwillige giften van de broeders en zusters; er worden, krachtens speciale toestemming, 6 missen per week gecelebreerd op een draagbaar altaar door Johannes Gerardus" ³²⁾ .
1519*	"Voor het verlot aan de kerkmeesters van Oerle om twee kleine zijkoren te bouwen tot een lengte van 10 voet en een breedte van 14 voet; gegeven 28 september (1519), 6 Rijns gulden" ³³⁾ . (Het kerkgebouw krijgt hierdoor de vorm van een kruiskerk.)
1632	De bedevaarten ter ere van de H. Johannes Baptista te Oerle worden zeer druk bezocht ³⁴⁾ .
1648	Kerkgebouw door de protestanten in gebruik genomen ³⁵⁾ .
1660	Door de sterke wind van 24 december werd het dak van de kerk zeer beschadigd en vele ruiten in de kerk gebroken ³⁶⁾ .
1661	De schoolmeester van Oerle Nicolaas van Vlodrop heeft zijn brandhout opgeslagen in de toren ³⁷⁾ .
1662	Er wordt toestemming gegeven aan de regeerders van Oerle om de dorpsdocumenten met ingang van 3 mei in de kerk te bewaren ³⁸⁾ .

- 1679 De beplanking van het dak was totaal vergaan en van alle leien ontbloot. De muurwerken moesten op enige plaatsen worden gestut om instorten te voorkomen. Opdracht gegeven het dak te repareren³⁹.
(Vermoedelijk werd nu pas de opgelopen schade uit 1660 hersteld.)
- 1684 Reparatie aan de vloer van de kerk⁴⁰).
- 1698* "Het oostelijk deel van de kerk, het zogenaamde hoogkoor, wordt door een beschot van het "ruim" of middenschip gescheiden. Ook het oksaal of zangerskoor was afgesloten; een kleine deur in de noordermuur, aan de straatzijde, gaf toegang tot het inwendige der kerk"⁴⁰.
- 1713 Reparatie aan de vloer van de kerk, die ingevallen was en waarvan de plavuizen aan stukken en versleten waren⁴²).
- 1719 Een geheel nieuw dak op de kerk, inclusief leien⁴³).
- 1727* Bouw raadhuis aanbesteed; buiten de aanbesteding nog 300 bakstenen en 3 vaten kalk aan dit raadhuis verwerkt⁴⁴.
(Vrijwel zeker is dit raadhuis in een niet voor de eredienst benodigd deel van het kerkgebouw ondergebracht: zie bij 1754.)
- 1729 Nieuwe beplanking en leien op het dak van de toren, o.a. met twee man 20 dagen gewerkt aan het dak van de toren⁴⁵).
- 1745/46 Reparatie aan het dak van de toren⁴⁶).
- 1754* Op 9 mei, slaat tijdens een onweersbui, de bliksem in de toren, waardoor brand uitbreekt. Al wat brandbaar is in de kerk en toren wordt in minder dan vier uur in de as gelegd. De lui-klokken versmolten door de hitte. Eveneens schade aan de daken van het schoolhuis en een schuur, die op het kerkhof stonden.
Het in de oude staat terugbrengen van de "...buik..." (= schip) van de kerk wordt voldoende geacht.
Op 14 juni wordt door de donder de tussenmuur die het koor van het "...ruim..." (= schip) van de kerk scheidde, omver geslagen. Hierdoor wordt de raadkamer, die in dat deel van de kerk is ondergebracht, verpletterd⁴⁷).

- 1755* Periode 18 maart - 14 oktober: herstel van toren en kerk. De werkzaamheden omvatten o.a.:
aan de toren: twee nieuwe zolders, compleet nieuwe torenspits, gedekt met dubbele Franse leien;
aan de kerk: opnieuw op hoogte brengen van de zijmuren; compleet nieuw dak bestaande uit drie gebinten, eveneens gedekt met dubbele Franse leien, op de vorst goede Hollandse vorstpannen. De bogen tussen noord-, oost- en zuiderkoor dicht te metselen, de ruimten aan weerszijden van de toren toe te metselen en te voorzien van een dak gelijk op de kerk wordt aangebracht;
voor het raadhuis: aan de zuidzijde van de kerk een schoorsteen.
Verder de zijmuren van het oosterkoor af te breken tot een hoogte van **10** voet (3,14 m).
Op 24 juni nog toestemming verkregen de vloer van de kerk te repareren: dit bleek nodig nadat het puin, dat wel 60 cm hoog had gelegen, was geruimd. Hiervoor werden 900 plavuizen besteld, afkomstig van een plavuizenbakker uit Duizel. De (nieuwe) klokken werden elders, te Someren, opnieuw gegoten⁴⁸).
- 1764* Periode 6 april - 1 augustus: reparatie aan de toren. De werkzaamheden hielden o.a. in: het leggen van vier balken met elk uiteinde in de muur en daaraan te maken, aan elke balk, acht ankers. Verder nog vier ijzeren ankers aan twee bestaande balken⁴⁹. (Vermoedelijk waren deze balken bestemd om de torenmuren tegen (verder ?) scheuren te beveiligen.)
- 1777* Augustus-september: reparatie aan het steenwerk aan de toren met het leien dak beneden tegen de toren. Verder reparatie aan het raadhuis en het ophogen en leggen van een vloer hierin⁵⁰).
- 1798* Omstreeks 15 juni komt de kerk weer in handen van de katholieken (de toren blijft eigendom van de gemeente).
Op 27 juni worden verschillende lijken van de protestanten uit de kerk verwijderd door de katholieken en overgebracht naar een hoek van het kerkhof. Op 6 juli wordt door de katholieken de eerste dienst verricht. Er is nog steeds een deel van de kerk in gebruik als raadhuis, dat nu vermoedelijk mede als sacristie in gebruik is genomen 51).

1801/02	Reparatie van het leien dak op de toren met 600 leien en nagels ⁵²⁾ .
1803*	Op 20 april begonnen met het herstel van het oosterkoor en dit bij de kerk getrokken. Alle muren onder langs de fundamenteën van het oosterkoor, pilaren en contraforten te repareren. Kompleet nieuw dak op dit koor en 1200 heelpakken plavuizen voor de vloer. Dwars door dit koor een muur te metselen om een vertrekje te krijgen tot sacristie. In het bestaande deel van de kerk, aan de noordzijde, een deur en raam toe te metselen. Verder een gestucadoord plafond aan te brengen in dit koor. Bij deze herbouw en herstel werden vele materialen door giften verkregen; ook werd het afbraakmateriaal van de oude schuurkerk gebruikt.
1804*	Volgens een notitie van het kerkbestuur staat aan de zuidzijde van de kerk nog een bouwvallige muur (was nog van het vroegere zuiderkoortje). Eveneens het plafond van het ruim van de kerk gestucadoord.
1807/08	Nieuwe (zolder)vloer in de toren ten behoeve van het uurwerk en reparatie aan de leien van de toren ⁵³⁾ .
1811	Periode 29 april - 27 juli: diverse reparatiewerkzaamheden o.a. twee bogen in de kerk toegemetseld en gewit; hieraan verwerkt vier karren kalk en 6000 stenen.
1812	Reparatie aan de buitenpilasters en deur aan de noordzijde toegemetseld en een nieuwe ingang gemaakt. De muur van het vroegere zuiderkoor staat (nog steeds) bouwvallig.
1814	Duizend leien voor reparatie van het dak van kerk en toren.
1816*	Periode 8 oktober - 4 december: begonnen met het vernieuwen van het koor der zangers. Eveneens reparatie aan het dak van de kerk.
1819*	Aanbesteding reparatie aan de kerk. Reparatie aan de contraforten en een muur gemetseld op de plaats van het vroegere noorderkoor. Verder 2680 nieuwe heelpakken plavuizen (21 x 21 cm) gelegd ⁵⁴⁾ .

1828	Nieuwe leien voor het dak van de kerk, 2000 stuks.
1836	Nieuwe appel (= bol) op de torenspits.
1838	Kapel gemaakt om de heilige vaten in te plaatsen, o.a. verwerkt 3060 stenen.
1856	Om onreinheid en onwielvoeglijkheid rondom de kerk te voorkomen besloten tussen de contraforten van de toren aan de zuidkant, twee privaten en piscinen te laten maken. Verder een poort te hangen tussen het koor van de kerk en de pastorie.
1862	Onderhoud en herstelling aan de kerk: 1000 stenen verwerkt.
1877*	Januari-maart: sloop van het kerkgebouw, uitgezonderd de toren, ten behoeve van de bouw van de zogenoemde Koepelkerk. Architect was L.Ch. Hezenmans. In april begonnen met het leggen van de fundamenteën. Voor het optrekken van de muren tot aan de grondslag gebruikte men de stenen die bij de afbraak van de kerk waren vrijgekomen. Vanaf de toren tot aan het kruis werd gebouwd op de fundamenteën van de oude kerk; de overige liet men zitten.
1881	Zangkoor vernieuwd volgens plan zoals dat bij de nieuwbouw was ingediend. Restauratie leien dak van de toren.
1900	Het gemeentebestuur draagt de toren over aan het kerkbestuur.
1903/04	Herstelwerkzaamheden aan het dak van de koepel, kerk en sacristie.
1907*	Bouw van een nieuwe sacristie annex berging.
1908	Inspectie door de bouwkundigen W. van der Aalst, J.W.A. van Gils en Jozeph Cuypers. Advies: restauratie van de toren, zo niet noodzakelijk, dan toch dringend gewenst; restauratie van de koepel in de kerk is zeer aan te raden.

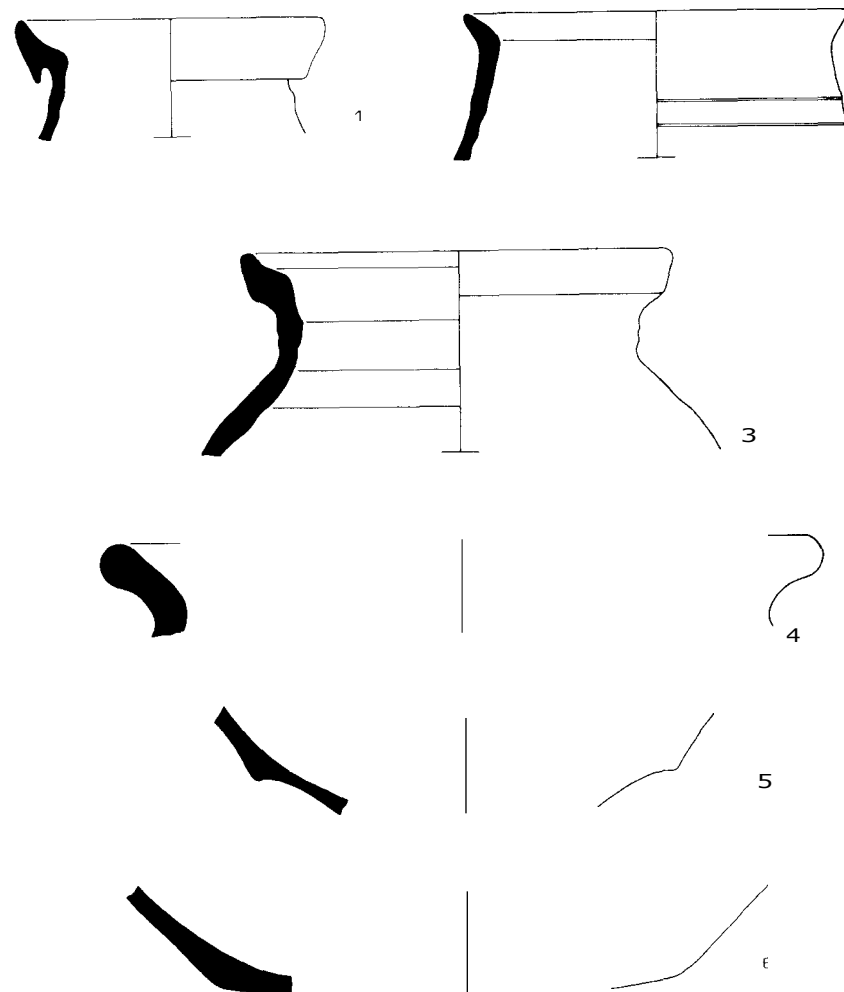
1909	Hernieuwde inspectie door W. van der Aalst. Rapportage: kwaliteit van het kerkgebouw is nog slechter dan werd verwacht. Scheuren in de hoeken van de koepel, slechte specie en een slechte fundering. De toren bleek geheel uitgeleefd en met brede en lange scheuren was hij zijn val nabij.
1911*	Op 18 april begonnen met de sloop van de Koepelkerk en de oude toren ten behoeve van de bouw van de huidige kerk.
1912*	In de maanden november en december wordt het laatste puin, afkomstig van de afbraak van de fundering van de oude toren, weggevoerd en een massa zand aangevoerd, om het kerkhof op te hogen ⁵⁵).

Bijlage D: Determinatie aardewerkscherven

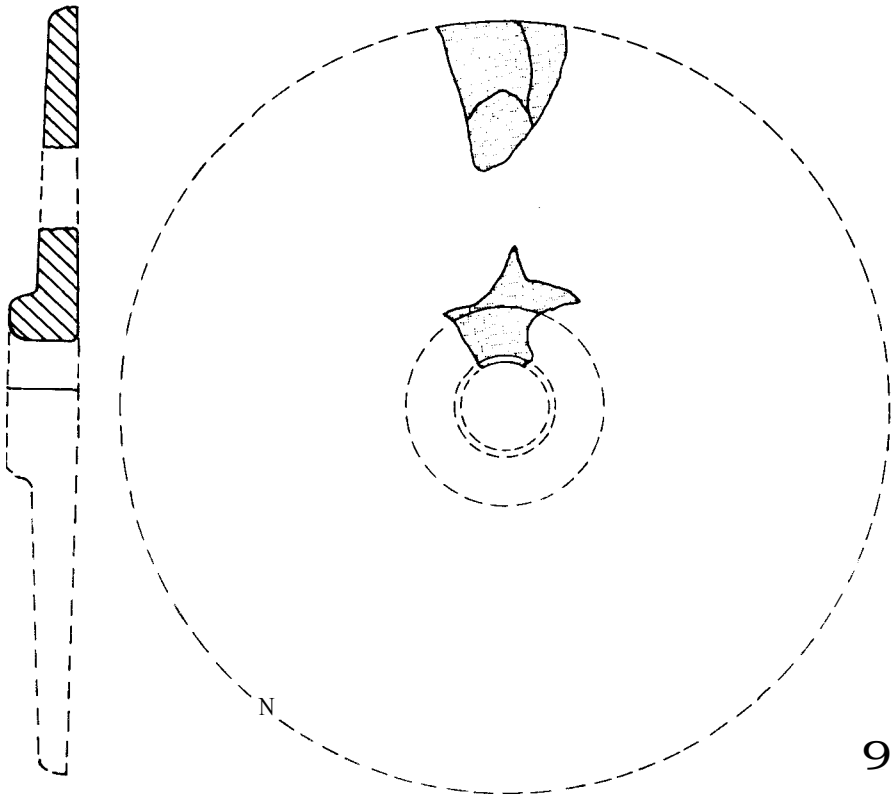
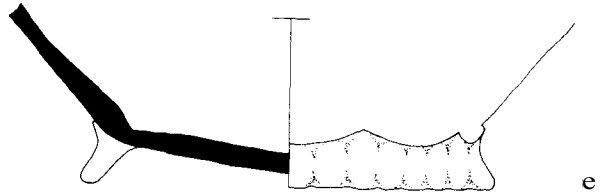
Het beschreven en afgebeelde aardewerk is afkomstig uit sleuf 21. In dit overzicht zijn ook de maalsteenfragmenten opgenomen, zij werden elders op het terrein van onderzoek aangetroffen. Het nummer van de beschrijving correspondeert met dat van de afbeelding. De tekeningen hebben een schaal van 1:2; uitgezonderd de maalsteen die is op schaal 1:10 getekend.

1. Sikkelvormig randje van een potje, bruin-grijs. Extreem hard baksel, gesinterd, steengoedachtig. herkomst, waarschijnlijk Andenne. Datering: XIc-XIIc⁵⁶).
Inventarisnummer: 21, F1.
2. Rand van een beker. Baksel wordt gekenmerkt door fijne magering, op snel draaiende schrijf vervaardigd. Herkomst vermoedelijk Maasvallei; waarschijnlijk geen Andenne. Datering: XI. Inventarisnummer 21, H1.
3. Randfragment van een kogelpot. Fijn gemagerd, witbakkend aardewerk, Noordfranse traditie. Herkomst vermoedelijk Maasvallei. Komt ook in kasteel Valkenburg (L) voor. Datering: **XIB-XIIa** (mogelijk ouder).
Inventarisnummer: 21, K4.
4. Kogelpotrand, blauw-grijs, geen Elmpt. Datering: XI.
Inventarisnummer: 21, K7.
5. Lensbodem, Andenne. Datering: XI-XII. Inventarisnummer: 21, E1.
6. Bodemfragment, Andenne. Datering: XI-XII. Inventarisnummer: 21, K3.
7. Voet met standring van een kan, waarschijnlijk Limburgs. Datering: XI-XII; waarschijnlijk XI. Inventarisnummer: 21, K1.

8. Voet met standring, waarschijnlijk Schinveld/Brunssum. Datering: XI-XII. Inventarisnummer: 21, A1.
9. Fragmenten van een maalsteen. Het gesteente is van vulkanische oorsprong, heet tefriet en is algemeen bekend als basaltlava. Het is waarschijnlijk afkomstig uit de groeves noordelijk van Mayen; een herkomst uit groeven noordelijk van Niedermendig is theoretisch ook mogelijk⁵⁷).
Datering: waarschijnlijk 1125-1225. Inventarisnummer: 7, PQ21; 14, B18 en 27, A1.

132.

133.

Bijlage E: Overzicht bouwmaterialen

	baksteenformaten	bouwdata
kerkschip (en toren?)	23,5 x 11,5 à 12 x 5,5 à 6 cm; 10 lagen 68 à 71 cm; lichtrood-oranjegeel	± 1450
oosterkoor	idem	± 1450-1480
noord- en zuiderkoor	22,5 à 23 x 10,5 à 11 x 5,5 cm; roodbruin	1519
Koepelkerk	20,5 x 10 x 5 à 5,5 cm; roodrose	1877
huidige kerk	22 x 11 x 5 cm; roodpaars (Koraal)	1911
	plavuizen	datering
4x oranje-rood-geel en grijs-blauw	12,2 à 12,5 x 12,2 à 12,5 x 2,5 à 3 cm	eind 15de eeuw
8x oranje-rood-geel en grijs-bruin	13,3 à 13,5 x 13,3 à 13,6 x 2,2 à 2,7 cm	16de eeuw
2x blauw-grijs	14,5 à 14,8 x 14,5 à 14,8 x 3,3 x 3,7 cm	16-17de eeuw
1x idem	14,8 x 7,6 x 3,5 cm (halve tegel)	
1x lichtrood-oranje	17,5 x 17,5 x 2,7 3 cm	
	tufsteen	
	1 brok circa 15 x 15 x 8 cm	
	1 brok circa 15 x 15 x 11 cm	

7. NOTEN EN LITERATUURLIJST

NOTEN

1. De verslaggeving van eerder archeologisch-historisch onderzoek is samengevat in een artikel dat werd opgenomen in een publicatie van het Kempenproject. Zie hiervoor: Slofstra e.a. 1985.
 2. De oudste bekend zijnde beschrijving over Oerle is van de hand van J.B. Gramaye. Zie hiervoor: Gramaye 1610: 98-100. Voor een Nederlandse samenvatting van deze Latijnse tekst zie: Slofstra e.a. 1985: 69.
 3. Een extra woord van dank aan drs. J.P.J. Lijten, medewerker van het Streekarchief Zuid-Oost Brabant te Oirschot, is hier zeker op zijn plaats. Voor de resultaten van zijn onderzoek, zie: Lijten 1985.
 4. Lijten 1985: 65-68.
 5. Met dank aan Dr. H. Kars, Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek te Amersfoort, voor de determinatie van het maalsteenfragment. In zijn toelichting geeft de heer Kars de in de tekst vermelde gegevens betreffende diameter en toepassing van de maalsteen. Ook de datering binnen de aangegeven periode wordt door hem goed mogelijk geacht. Voor de datering, zie: Lijten 1985: 65-66.
In april 1985 werd de mededeling van de heer Kars, betreffende de diameter van de steen, bevestigd doordat een fragment afkomstig van de buitenkant van een maalsteen werd gevonden (inventarisnummer: 27, A1).
 6. Reeds vanaf eind 1 lde en in toenemende mate in de 12de eeuw was het beleid van de Kerk erop gericht dat leken hun eigenkerken en tienden terug zouden schenken aan geestelijke instellingen. Hoewel niet uitgesloten, lijkt het moeilijk denkbaar dat, vanaf de 12de eeuw, nog eigenkerken werden gesticht. Zie hierover: Van den Hurk 1984: 33-82, m.n. 38-39.
 7. Met dank aan drs. J.P. Pals, Instituut voor Prae- en Protohistorie Amsterdam, voor het determineren van dit monster.
 8. Het Oostfriese onderzoek werd uitgevoerd in de kerken van Middels, Etzel, Wiegboldsbur en Timmel. De percentages graan werden bepaald voor Timmel, Wiegboldsbur en Etzel. De samenstelling was als volgt (Kuan 1979: 24, 36-37):
	Timmel	Wiegboldsbur	Etzel
rogge	52,8%	80,1%	96,7%
haver (div. soorten)	24,9%	8,6%	2,5%
gerst	11,9%	11,2%	0,2%
9. Met dank aan drs. A. Verhoeven, A.E. van Giffen Instituut voor Prae- en Protohistorie Amsterdam en drs. H.L. Janssen, stadsarcheoloog te 's-Hertogenbosch voor het determineren van het aardewerk.
 10. In Dommelen worden deze scherven gevonden met materiaal dat ouder is dan circa 1050. Mededeling van drs. A. Verhoeven, I.P.P., Amsterdam.

11. Mededeling van Dr. H. Kars, Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek te Amersfoort. Het brok tufsteen met afmetingen van circa 15 x 15 x 8 cm lijkt afkomstig uit het gebied tussen Krufft en Plaidt, terwijl het als tweede genoemde brok afkomstig is uit het Brohldal.
12. Camps 1979: nr. 373 en Lijten 1985: 62-63.
13. Mededeling van drs. H.L. Janssen, stadsarcheoloog, 's-Hertogenbosch. Zie ook: Peeters 1985: 142.
14. Parochie-archief St. Jan den Doper Oerle, Memorboek: 166.
15. Deze gegevens werden verkregen uit berekeningen vanaf een foto waarop deze toren staat afgebeeld (zie: Bijlage B). Verder konden ook maten worden gereconstrueerd uit het bestek van 1754 (zie: Bijlage C).
16. Algemeen Rijksarchief 's-Gravenhage.
Archief Raad van State, Verbalen van de tienden, inv.nr. 1823, folio 64, jaar 1686. Er staat voor Oerle: "16 duijn maken een voet".
17. Aanvankelijk beschikten we niet over een bouwtekening van deze Koepelkerk. Uiteindelijk werd in het bouwkundig archief van de Bossche St. Jan een set bouwtekeningen (transparanten) gevonden die, hoewel het er niet op wordt vermeld, onmiskenbaar aan deze kerk moeten worden toegeschreven. Zij bevinden zich tussen tekeningen van de restauratie-architect van de St. Jan, Lambert Ch. Hezenmans. Hij was ook de architect van de Oerlese Koepelkerk. Een beschrijving over deze bouwtekeningen, staat buiten de bedoeling van dit verslag. We hopen deze te geven in een reconstructie over het uiterlijk van deze kerk.
18. Archief Dienst van het Kadaster en Openbare registers te Eindhoven. Proces-verbaal der verdeling van het grondgebied der Gemeente Oerle.
19. Scheffer 1982: 117-126, m.n. 121.
20. Alle gebruikte kadastragegevens zijn afkomstig van de Dienst van het Kadaster en de Openbare Registers te Eindhoven. De schets met maten, uit 1835, werd aangetroffen in het Bisschoppelijk Archief te 's-Hertogenbosch, map Oerle.
21. Met dank aan de heer C.A.M. Bras van de Landmeetkundige Dienst van de Gemeente Veldhoven, voor zijn aanwijzing die leidde tot de opsporing van deze hulpkaart.
22. Zoals bekend wijkt de noordrichting van het kompas af ten opzichte van de absolute richting (declinatie) en varieert deze afwijking sterk in grootte. Uit onderzoek van kerkeriëntaties van merendeels 15de eeuwse kerken volgt een magnetische afwijking van bijna 10° (Leenders 1981). De afwijking die door ons werd gemeten is, bij gebrek aan gegevens uit de 14de-15de eeuw, niet te plaatsen in de tijd. Bovendien is de afwijking gering en is het de vraag of de kerk met een kompas werd georiënteerd.
23. Voor de tekstdelen die mogelijk verband houden met de interpretatie van de schets van Verhees van de kerk van Oerle zie: Verhees 1975: XVI, XIX, XX, XXV, 48 en 49.
24. Verhees 1975: 48.
25. Idem, XXV en 48.
26. Camps 1979: nr. 254. Zie ook: Lijten 1984: 53-54.
27. Camps 1979: nr. 373. Lijten 1984: 62-63.
28. A.R.A. Brussel, Archief Rekenkamer Brabant, nr. 45038, folio 38 verso.
Cijnsregister van de hertogen van Brabant 1340, Rekeningen van de hertogelijke rentmeester in de stad en Meijerij van 's-Hertogenbosch.
29. Idem, (1380) nr. 45040, folio 20 en 30.

30. G.A. 's-Hertogenbosch, Bossche Protocolen, protocol 1431/32, folio 180 verso.
31. Idem, protocol 1455/56, folio 516.
32. Juten 1922: 49.
33. Idem.
34. Wichmans 1632: 489.
35. Algemeen Rijksarchief 's-Gravenhage, Groot-Placaet-Boeck, deel I, col. 257-258.
36. Algemeen Rijksarchief 's-Gravenhage, archief Raad van State. Verbalen van de tienden, inv.nr. 1820, folio 33-34, jaar 1661.
37. Idem, folio 41.
38. Idem, jaar 1662, folio 33 verso en 34.
39. Idem, inv.nr. 1821, jaar 1679, folio 12 verso en 13.
40. Idem, jaar 1684, folio 25.
41. Rijken en Bijnen 1977: 129. (De bron van deze mededeling is niet voorhanden).
42. Algemeen Rijksarchief 's-Gravenhage, archief Raad van State. Verbalen van de tienden, inv.nr. 1828, jaar 1713, folio 12.
43. Idem, inv.nr. 1829, jaar 1719, folio 15 verso-17.
44. Streekarchief Zuid-Oost Brabant, rayonarchief Oirschot. Oud-archief Oerle-Meerveldhoven, nr. 90, dorpsrekeningen 1727. Idem, nr. 92, dorpsrekeningen 1729.
46. Idem, nr. 102, dorpsrekeningen 1745/46.
47. Idem, nr. 300, folio 220; nr. 111, folio 13 verso-21 verso. Verder: Algemeen Rijksarchief 's-Gravenhage, Archief Raad van State, inv.nr. 958 HL ingekomen missieven d.d. 30-5-1754.
48. Idem (Oud-archief Oerle-Meerveldhoven), nr. 8, folio 12 verso-20; nr. 112, folio 24 verso, 25, 27 verso, 28 en 25.
49. Idem, nr. 121, folio 61 verso-63.
50. Idem, nr. 8, folio 86 en nr. 134.
51. Idem, nr. 9, folio 105-107 verso. Verder: Rijken en Bijnen 1977: 140-141.
52. Idem, nr. 158, dorpsrekeningen 1801/02.
53. Idem, nr. 164, dorpsrekeningen 1807/08.
54. Rijksarchief Noord-Brabant 's-Hertogenbosch. Correspondentie Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant, december 1817 I, nr. 3924.
55. De herkomst van de niet nader aangegeven bronnen, vanaf 1803 tot en met 1912, is het Parochie-archief van de R.K. parochie Oerle. De ordening en inventarisatie van deze collectie is nog niet voltooid.
56. Borremans en Warginaire 1966: 52, fig. Al la/d, no. 29.
57. Kars 1980: 393-422.

LITERATUUR

- Borremans, R. en R. Warginaire. 1966. **La céramique d'Andenne. Recherches de 1956-1966.** Rotterdam.
- Camps, H.P.H. 1979. **Oorkondenboek van Noord-Brabant tot 1312. 1 De Meierij van 's-Hertogenbosch (met de heerlijkheid Gemert).** 's-Gravenhage.
- Drunen, A.H. van. 1976. Het 15e eeuwse bestek van de Gasthuiskapel te 's-Hertogenbosch. *Brabants Heem* XXVIII, 148-156, m.n. 149.
- Gramaye, J.B. 1610. *Taxandria: in qua Antiquitates et decora Regionum* enz. Brussel.
- Hermans, C.R. 1839. **Geschiedkundig Mengelwerk over de provincie Noord-Brabant.** 's-Hertogenbosch, (m.n. 329).
- Hollestelle, J. 1961. **De Steenbakkerij in de Nederlanden tot omstreeks 1560.** Assen.
- Hurk, A.W. van den. 1984. Norbertijnse zielzorg in Noord-Brabant. Achtergronden, overzicht, documentatie. In: **Noordbrabants Historisch Jaarboek 1, 1984.** Zutphen.
- Juten, G.C.A. 1922. Consilium de Beke. In: *Taxandria*, tijdschrift voor Noordbrabantse geschiedenis en volkskunde 29.
- Kars, H. 1980. Early-Medieval Dorestad, and Archaeo-Petrological Study, Part I: General Introduction. The Tephrite Querns. In: *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 30, 393-422.
- Kunn, D. 1979. Mittelalterliche Kulturpflanzen und Unkräuter aus Ostfriesischen Kirchen. **Probleme der Kijstenforschung** 13, 23-38.
- Leenders, K.A.H.W. 1981. Kompas en kerkoriëntatie. In: **Brabants Heem** 33, 78-81.
- Lijten, J. 1985. De waarheid omtrent de schenking van Oerle aan Postel. **Campinia** 15, 51-70.
- Peeters, C. 1985. **De Sint Janskathedraal te 's-Hertogenbosch.** 's-Gravenhage.
- Rijken, C. en J.F.C.M. Bijnen. 1977. *Geschiedenis van Oerle.* Asten.
- Scheffer, A. 1982. Het kadaster in de provincie Noord-Brabant van 1811 tot 1844 (deel 1). In: **Geodesia** 82.
- Slofstra, J. e.a. 1985. **Het Kempenproject 2; Een regionaal-archeologisch onderzoek in uitvoering.** Waalre. Hierin: Bijnen, J.F.C.M. Een omgracht woongebied van middel-eeuwse adel te Oerle, 67-75.
- Verhees, H. 1975. **Het schetsenboek van Hendrik Verhees.** Bewerking en tekstverzorging door J. van Laarhoven. Den Bosch.
- Wichmans, A. 1632. **Brabantia Mariana tripartita.** Antverpiaae.

COLOFON

Met dank aan het Parochiebestuur St. Jan den Doper Oerle, voor de verleende toestemming tot het doen van waarnemingen op het terrein van de kerk; aan de koster, de heer P. van de Wal; aan het gemeentebestuur van Veldhoven voor de getoonde belangstelling; aan de Archeologische Sectie van het Noordbrabants Genootschap voor de verleende subsidie; aan drs. F. Theuws, A.E. van Giffen Instituut voor Prae- en Protohistorie Amsterdam, voor de verleende adviezen; aan de Archeologische Vereniging 't Oude Slot te Veldhoven voor het lenen van gereedschappen; aan de leden van de Archeologische Groep Oerle, met name: Frans Klaasen, Dré Verhagen, Sjef Gijbels, Herman Kootkar en Jan Geerts voor de verleende medewerking tijdens het onderzoek; en aan de jeugdige Oerlenaren: Bas Sanders, Roeland Beusink, John Klaasen en Hugo Bijnen voor het verlenen van hulp tijdens de opgraving.

II. STAMREEKS MEULENBROEKS / SMOLLERS

door Hans en Henriëtte Meulenbroeks

I. JAN DE MOLLER VAN STRATEN

Onze oudst-bekende voorvader, Jan de Moller, is geboren omstreeks 1310 en was molenaar op de windmolen van Straten, een van de Oirschotse herdgangen. Hij was getrouwd met ene Lijsbeth en had de volgende kinderen:

1. Claes, gehuwd met Agnes Willem Andries
hij volgde zijn vader op als molenaar van Straten
2. Henrick, zie II
3. Heylwich, gehuwd met Johannes Heylgenen
4. Margriet, gehuwd met Gerart van Berse
5. Cathelijn, gehuwd met Willem van der Hazeldonck
6. Lijsbeth, gehuwd met Henrick Jan Marien van Vessem
7. Lijsbeth, gehuwd met Peter Tielkens van Zeest
(waarschijnlijk waren er twee dochters Lijsbeth, het kan echter ook zijn dat er maar één Lijsbeth is geweest die twee maal is getrouwd).

II. HENRICK SMOLLERS

Henrick werd geboren omstreeks 1340 en is overleden vóór 1394. Zijn weduwe heette Heylwich. Dit echtpaar had acht kinderen, maar van slechts drie van die kinderen zijn de namen bekend:

1. Aert, zie III
2. Jan
3. Henrick

III. AERT SMOLLERS

Aert kwam ongeveer in het jaar 1380 ter wereld. Uit enkele vernoemingen in het Bossche Protocol blijkt dat hij was getrouwd met Eva, de dochter van Henrick Bloys. Aert en Eva kregen vijf kinderen:

1. Henrick, gehuwd met Mechteld N.N.
2. Jacob, zie IV
3. Conegond, ongehuwd
4. Heylwich, gehuwd met Jacob die Bije van Drunen
5. Lijsbeth

IV. JACOB SMOLLERS

Jacob is geboren omstreeks 1410 en trouwde met Aleyt Goyaert Beckers. Hij overleed vóór 1465 en liet zijn vrouw achter met (ten minste) één zoon:

1. Aert, zie V

V. AERT SMOLLERS

Aert werd ongeveer in 1440 geboren. Zijn naam komt zo vaak voor in de Oirschotse Schepenprotocollen dat we over hem alleen al diverse pagina's zouden kunnen vullen. Uiteraard beperken we ons tot de meest belangrijke gegevens. Zo zien we in 1471 dat Aert was getrouwd met Marie Jan Jans van de Heyden. In 1487 treedt hij op als een van de achtmannen van Oirschot, waarschijnlijk voor de herdgang Notel waar hij woonde. Tien jaar later is hij "provisoor der tafelen der kercke Sinte Pieters", en nog eens negen jaar later, in 1506 dus, zien we dat Aert ook nog de functie van schepen heeft bekleed. In 1509 maakten Aert en zijn vrouw Marie hun testament. Hij overleed echter pas zo'n 12 à 13 jaar later, terwijl Marie hem zelfs nog ruim tien jaar overleefde. Aert en Marie hadden samen zeven kinderen.

1. Jan, gehuwd met Agnes Beertram van de Spijker
2. Aert, zie VI
3. Catrijn
4. Goyaert, priester
5. Henrick, gehuwd met Elisabeth Willem Jan Houbraken
6. Aleyt, gehuwd met Jan Hermans
7. Lisbeth, gehuwd met Everaert Michiels

VI. AERT JACOBS

Aert, die ongeveer in 1480 werd geboren, is in 1532 uit Oirschot weggetrokken en heeft zich gevestigd als pachter op de "Molenbroekse Hoeve" gelegen bij het grondgebied "Het Molenbroek" onder Oostelbeers. De Molenbroekse hoeve was in het bezit van de abdij van Tongerlo. In de abdij van Tongerlo is nu nog een kopie van de pachtcontract aanwezig, evenals de verlenging van dat contract voor 12 jaar, ingaande maart 1543. Aert noemde zich niet meer Smollers, maar Aert Jacobs van Oirschot. Hij overleed vóór het einde van zijn verlengde pachtcontract. In 1549 werd zijn plaats als pachter van de Molenbroekse hoeve overgenomen door Wilhelmus Lemmens van Loon. In datzelfde jaar vindt ook de erfdeling tussen de tien kinderen van Aert en zijn vrouw Heylken Henrich Gerits van Best in Oirschot plaats. De tien kinderen noemden zich toen nog Jacobs maar tenminste twee van hen zouden zich later "Int Molenbroeck" gaan noemen:

1. Jacob (int Molenbroeck), gehuwd met Catharina N.N.
2. Jan (int Molenbroeck), zie VII
3. Marie, gehuwd met Aert Dielis Snellaerts
4. Aleyt, gehuwd met Severijn Elias Dictus Dircks
5. Claeske, gehuwd met Cornelis Jan Crommen
6. Elisabeth, gehuwd met Ghijsbrecht van de Heuvel
7. Adriaen, gehuwd met Dirckske Joris Philips
8. Goyaert
9. Willem
10. Ghijsbrecht, gehuwd met Jenneke Frans Schepens
(Twee zonen van Ghijsbrecht noemden zich ook int Molenbroeck; het is niet bekend of Ghijsbrecht die naam zelf ook heeft gebruikt).

VII. JAN INT MOLENBROECK

Jan werd ongeveer in 1520 geboren. Net als zijn vader had hij contacten met de Abdij van Tongerlo, voor wie hij bijvoorbeeld in 1591 de helft van 40 buender overdraagt aan Heer Clement Crabeels, bisschop der stad van 's Hertogenbosch. Jan was toen weduwnaar van Catharina Hubert van Loon en had vijf kinderen:

1. Gerardus, zie VIII
2. Heylwich
3. Jan, in juli 1594 in Oirschot overleden ten gevolge van drie zware wonden, hem toegebracht door Goyaert Steven Beersmans, en begraven in Beers.
4. Peter, heeft dezelfde Goyaert Steven Beersmans zo zwaar verwond, dat men voor diens leefde vreesde.
5. Huybrecht, dienaar bij de Heren van Oirschot (in 1589 voor de Heer Henrick van Merode, na diens dood voor Mejuffrouw Maria van Merode). Huybrecht was kasteleyn (beheerder) op Kasteel den Bergh te Spooronk. Op 2 november 1593 werd hij door de dienaar van de Heer van IJseren met een riek in het hoofd gestoken, op 6 november maakte hij zijn testament en op 9 november overleed hij in Huize de Moriaen (de huidige ABN-bank) waar hij werd verpleegd. Huybrecht was lid van de St. Sebastiaangilde.

VIII. GERARDUS INT MEULENBROECK

Gerard was omstreeks 1560 geboren. Toen zijn broer Huybrecht in 1593 overleed was Gerard nog getrouwd met Margaretha van Taertwijck, die echter in 1604 of 1605 overleed. Gerard hertrouwde met Theodora Deckers.

1e huwelijk:

1. Lambertus, zie IX
2. Cathalijn, gehuwd met Willem Roymans
3. Johanna, gedoopt 12-09-1601 Oostelbeers
4. Aert
5. Margaretha, gedoopt 15-10-1604 Oostelbeers
gehuwd met Jan Willems van Engellant

2e huwelijk:

6. Anna, gedoopt 22-08-1606 Oostelbeers
gehuwd met Martinus Goyaerts Veraa

IX. LAMBERTUS MEULENBROEKS

Lambertus kwam omstreeks 1590 ter wereld en trouwde met Elisabeth, de dochter van Evert Cornelis van den Bergh.

Hij kreeg zeven kinderen, allen gedoopt in Oostelbeers:

1. Johannes, zie X
2. Cornelius, ged. 30-09-1625
3. Joanna, ged. 13-09-1626; gehuwd met Aert Jansen van Leen
4. Gerardus, ged. 09-02-1628
5. Maria, ged. 01-09-1630
6. Margaretha, ged. 30-03-1632; begr. 20-08-1632
7. Petrus, ged. 03-06-1633; gehuwd met Cathalijn Veraa

X. JOHANNES MEULENBROEKS

Johannes werd op 06-10-1624 gedoopt in Oostelbeers en op 13-01-1706 begraven in Diessen. Zijn vrouw heette Maria Mesmaeker. Zij werd begraven op 10-09-1704 te Diessen.

1. Johannes, zie XI
2. Gerardus, begr. 17-12-1726 te Diessen; gehuwd met Adriaantje van Hooff
3. Maria

XI. JOHANNES MEULENBROEKS

Johannes werd op 31-05-1652 te Diessen gedoopt, hij trouwde aldaar op 17-09-1679 met Anna Jansen Schijven en werd 44 jaar later, op 04-10-1723, begraven.

1. Lambertus, ged. 01-03-1680; begr. 13-09-1715
2. Mechtilda, ged. 03-04-1681

3. Henricus, zie XII
4. Maria, ged. 08-09-1683
5. Andreas, ged. 21-04-1689; begr. 14-05-1742
gehuwd met Maria Trompenaars
6. Maria, ged. 15-12-1691; begr. 30-11-1717
7. Cornelis, begr. 16-07-1704 (allen te Diessen)

XII. HENRICUS MEULENBROEKS

Was deze Henricus er niet geweest, dan zou de huidige familie Meulenbroeks niet bestaan. Alle ander voorgaande takken met de naam Meulenbroeks zijn namelijk - voor zover bekend - uitgestorven. Henricus werd op 09-05-1682 te Diessen gedoopt en trouwde op 27-04-1711 met Joanna Wintermans. Hij werd in Casteren begraven op 16-12-1748.

Zijn kinderen werden in Casteren gedoopt:

1. Cornelis, ged. 27-05-1711; begr. 18-01-1799
gehuwd met Margaretha van der Aa
2. Wilhelmus, zie XIII
3. (Dochter, ged. 22-02-1720)
4. Maria, begr. 27-01-1749
5. Anna, begr. 24-03-1779; gehuwd met Andreas van der Aa

XIII. WILHELMUS MEULENBROEKS

Wilhelmus werd op 08-10-1714 gedoopt in Casteren, trouwde op 06-06-1751 te Netersel en werd aldaar begraven op 06-05-1773. Zijn vrouw heette Anna Marten Cornelis. Hun kinderen werden gedoopt te Netersel:

1. (Levenloos, 29-02-1752)
2. Henrica, ged. 25-06-1753; begr. 21-11-1758
3. Margaretha, ged. 29-11-1755; begr. 21-03-1825
gehuwd met Cornelis Castelijns
4. Joannes, zie XIV
5. Henricus, ged. 09-03-1763; begr. 06-03-1805
gehuwd met Johanna Vissers

XIV. JOANNES MEULENBROEKS

Joannes werd op 28-07-1758 in Bladel/Netersel gedoopt en trad 33 jaar later, op 23-10-1791, voor de eerste maal in het huwelijk. Zijn echtgenote, Hendrina Vissers, overleed drie jaar later. Op 17-04-1796 trouwde Joannes met Anna Maria

Cortens, die hem na negen jaar huwelijk opnieuw als weduwnaar achterliet. De derde vrouw van Joannes heette Anna van der Aa. Dit huwelijk vond plaats op 27-10-1805. Anna overleed op 06-02-1813, Joannes op 25-08-1827. De kinderen werden allen in Bladel/Netersel gedoopt:

1e huwelijk:

1. Wilhelmus, ged. 29-02-1792; overl. 04-05-1871
gehuwd met Petronella Castelijns
2. Jan, begr. 06-10-1794
3. Henricus, ged. 14-02-1794

2e huwelijk:

4. Henrica, ged. 12-08-1797
5. Petrus, ged. 03-12-1798; overl. 14-05-1873
gehuwd met Catharina Sinkels
6. (Levenloos, 15-01-1802)
7. Joannes, ged. 16-04-1803; overl. 01-05-1875
gehuwd met 1) Catharina van Eyk
2) Ida Spoomans

3e huwelijk:

8. Henricus, ged. 03-10-1806
gehuwd met Maria Elisabeth Engelen
9. Anna, ged. 19-11-1807; overl. 04-11-1811
10. Henrica, ged. 25-02-1809
gehuwd met Johannis de Swart
11. Andreas, ged. 25-02-1809; overl. 26-04-1822
gehuwd met 1) Elisabeth Hendriks
2) Johanna Dirks
12. Jan Cornelis, zie XV

XV. JAN CORNELIS MEULENBROEKS

Jan Cornelis werd op 02-02-1812 geboren te Bladel/Netersel. Hij trouwde op 25-02-1848 te Son en Breugel met Cornelia van der Velden en overleed op 29-11-1857 te Best. Hij had vijf zoons:

1. Jan, geb. 17-11-1848 te Best; overl. 07-01-1849 te Best
2. Johannes, zie XVI
3. Hendrikus, geb. 09-10-1852 te Waalre; oven. 14-08-1929 te Best
gehuwd met Johanna Maria van de Staak
4. Antonius, geb. 01-09-1855 te Best; overl. 21-09-1855 te Best
5. Antonius, geb. 23-10-1856 te Best; oven. 17-09-1935 te Best
gehuwd met Cornelia van Gerwen

XVI. JOHANNES MEULENBROEKS

Joannes werd op 02-02-1850 te Best geboren en overleed op 21-03-1922 te St. Oedenrode. Zijn vrouw heette Johanna Maria van de Molengraaf.

1. Cornelia, geb. 20-03-1877 te Acht; overl. 17-07-1961 te Acht
gehuwd met Philippus Jacobus van de Sangen
2. Woutrina, geb. 27-02-1879 te Best; overl. 30-11-1879 te Best
3. Petrus, geb. 16-02-1880 te Best; oven. 23-11-1880 te Best
4. Woutrina, geb. 29-10-1881 te Best; overl. 04-08-1967 te Liempde
gehuwd met Joannes van Kronenburg
5. Petrus, zie XVII

XVII. PETRUS MEULENBROEKS

Petrus werd geboren op 20-11-1882 te Best. Hij trouwde op 28-01-1918 te Nijnsel met Petronella van Kronenburg en overleed op 25-11-1955 te Son en Breugel.

1. Johannes, geb. 26-12-1918 te St. Oedenrode
overl. 21-02-1977 te Son en Breugel
gehuwd met Wilhelmina Martina de Vries
2. Martinus, geb. 09-04-1920 te St. Oedenrode
gehuwd met Catharina Maria Mooren
3. Marinus, zie XVIII
4. Johanna Maria, geb. 29-01-1923 te St. Oedenrode
gehuwd met Johannes Petrus Wilhelmus Veraa
5. Elisabeth Ada, geb. 17-07-1924 te St. Oedenrode
gehuwd met Adrianus Beekveld
6. Franciscus Cornelis, geb. 07-01-1926 te Son en Breugel
gehuwd met Anna Johanna Couwenberg
7. Wilhelmus Josephus, geb. 17-08-1927 te Son en Breugel
gehuwd met Helena Cornelia Hazenberg
8. Gerardus Cornelis, geb. 05-06-1929 te Son en Breugel
gehuwd met Johanna Leonarda Theresia van de Wetering

XVIII. MARINUS MEULENBROEKS

Marinus werd geboren op 15-08-1921 te St. Oedenrode, hij trouwde op 27-10-1953 met Johanna Wilhelmina van Erp en overleed op 20-04-1964 te Son en Breugel.

1. Petronella, geb. 08-07-1954 te Son en Breugel
gehuwd met Antonius Hubertus Maria Verschuyten
2. Marinus Martinus, geb. 30-08-1955 te Son en Breugel
gehuwd met Barbara van der Kragt

3. Petrus Paulus, geb. 16-08-1957; gehuwd met Dolinda van de Stokker
 4. Johannes Maria, zie XIX

XIX. JOHANNES MARIA MEULENBROEKS

Johannes Maria werd geboren op 12-07-1959 te Son en Breugel en trouwde op 12-12-1980 te Nuenen met Henrica Maria de Groot.

1. Melanie Johanna, geb. 23-05-1983 te Son en Breugel
 2. Robertus Marinus Petrus, geb. 10-11-1984 te Son en Breugel

BRON VERDELING

Schepen oorkonde	Oerle	16-04-1365	1-14-16
Schepen oorkonde	Oirschot	19-02-1374	1-17-11
Cijnsregister	Oirschot	1340 folio 68v	
Cijnsregister	Oirschot	1394 folio 217a	II
Cijnsregister	Oirschot	1394 folio 207	13-11
Bosch Protocol	R1175	1368-1369 folio 131v	15
Bosch Protocol	R1422	1591 folio 68	VII-VII 1 t/m 5
Schepen Protocol	Oirschot	R122b folio 4	112-111-111 1 t/m 5
Schepen Protocol	Oirschot	R123 folio 72	112-113-111-1111-1113-1114
Schepen Protocol	Oirschot	R123 folio 112	1-11-13
Schepen Protocol	Oirschot	R127 folio 313	V-V1
Schepen Protocol	Oirschot	R128 folio 250	V-V4
Schepen Protocol	Oirschot	R128 folio 268	V-V3-V5-V6-V7-V1
Schepen Protocol	Oirschot	R136 B folio 12	VI- VI 1 t/m 10
Schepen Protocol	Oirschot	R144B folio 256	VII-VIII-VII3-VII1
Schepen Protocol	Oirschot	R144C folio 445	VII-V111-V112-V114-VII5

Tongerloo AAT, II, CULT 83 folio 6r° - 11v° en folio 221v° VI

RK DTB's van de genoemde dorpen

(De nummers in de laatste kolom duiden aan welke personen in de betreffende akte staan vermeld)

* Informatie over en aanvullingen op deze stamreeks zijn te verkrijgen bij of door te geven aan de samenstellers:

Tweelingenlaan 73, 5694 VD Son en Breugel, tel.: 04990-75938

BESTSE FUNDATIES

3. FUNDATIE MATHIJS PEETERS VAN DOORMAELEN

door H. Mijland

Naam

In 1847 maakt de Commissie tot verdeling van fundaties en gasthuizen een lijst op van deze te Best en Oirschot aanwezige instellingen. Op die lijst wordt voor Best, onder nummer 3, de fundatie Cornelia Dancqers genoemd met als stichtingsdatum 17 mei 1744. Deze benaming komt nog één keer voor in een brief van Gedeputeerde Staten aan het Bestse gemeentebestuur uit 1864². Tijdens het verdere onderzoek naar het doel en de werking van de fundatie is die naam echter niet meer te vinden.

Uitgangspunt voor het vervolg-onderzoek is dan ook de in de lijst genoemde stichtingsdatum. Op die dag, 17 mei 1744, blijkt Cornelia Donkers haar testament op te laten maken voor schepenen van Oirschot³.

In dat testament is geen sprake van de stichting van een fundatie, doch slechts van de benoeming van een rentmeester over bepaalde goederen. Dit recht tot benoeming blijkt vastgelegd te zijn in een codicille van Mathijs van Doormaelen uit 1715. In dit codicille is wel sprake van de stichting van een fundatie⁴, zoals we hierna zullen zien. We mogen aannemen dat de Bestse bestuurders en commissieleden misleid zijn ten aanzien van de naam van de fundatie. Naar analogie van de andere fundaties krijgt de fundatie dus de naam van zijn stichter: Fundatie Mathijs Peeters van Doormaelen.

Stichting en doel

Mathijs Peeters van Doormaelen, gehuwd met Maria Aerds van den Hagelaer, maken op 12 januari 1693 hun testament op ten overstaan van notaris Heribert van Audenhoven⁵. De voor ons belangrijkste bepalingen daarin zijn:

- de testatoren geven elkaar wederzijds de volle eigendom van de roerende goederen en het vruchtgebruik van alle roerende en onroerende goederen, met machtiging aan de langstlevende om zoveel roerende en onroerende goederen te verkopen, te bewaren, enz., als de langstlevende voor zijn levensonderhoud nodig heeft;
- de aangestorven goederen komen na het overlijden van de langstlevende aan de familie, waarvan de goederen afkomstig zijn;
- het vruchtgebruik van de onroerende goederen komt na het overlijden van de langstlevende aan de huisarmen;

- aan de huisarmen dient na het overlijden van iedere testateur 25 gulden te worden uitgekeerd;
- uitgezonderd van deze bepalingen is een perceel akkerland, Bestakker genaamd, dat na het overlijden van de langstlevende toekomt aan Cornelia, dochter van Gerard Donckers en Lijsken Peeters van Doormaelen.

Maria sterft vijf dagen na het opmaken van dit testament. Mathijs zal haar nog ruim twintig jaar overleven. In 1715 voegt hij door middel van een codicille nog enkele bepalingen aan hun testament toeti.

Hij bepaalt onder andere:

- de helft van het wei- en akkerland, het Rullen genaamd - door Mathijs gekocht ná het overlijden van Maria - is na zijn overlijden bestemd voor de familieleden van hem en zijn vrouw zaliger, om de opbrengsten daarvan jaarlijks te verdelen onder familieleden die het nodig hebben;
- mochten er geen arme familieleden zijn, dan vervallen de inkomsten aan de huisarmen;
- het beheer over het land en de inkomsten draagt Mathijs op aan Cornelia Donckers, die tevens het recht krijgt om voor een opvolgend beheerder te zorgen.

De familiefundatie Mathijs Peeters van Doormaelen is dus gesticht bij codicille van 24 augustus 1715. Het bezit wordt gevormd door een perceel wei- en akkerland, genaamd het Rullen. Het doel van de fundatie is het ondersteunen van arme familieleden van de stichter en zijn overleden echtgenote. Tot beheerder of rentmeester wordt Cornelia Donckers aangesteld⁷.

De stichter en zijn familierelaties

Mathijs van Doormaelen is te Best gedoopt op 21 mei 1639. Zijn ouders zijn Petrus Antonius van Doormaelen en Barbara Martinus Gruijters⁸. Hij trouwt op 20 februari 1678 te Best met Maria van den Hagelaar, die aldaar op 20 augustus 1639 is geboren⁹. Haar ouders zijn Arnoldus (Aert) Guilielmus van den Hagelaar en Joanna Peters¹⁰. Hun huwelijk blijft kinderloos¹¹. Maria overlijdt op 17 januari 1693 en Mathijs op 20 januari 1716¹². Zowel Mathijs als Maria hadden meerdere broers en zusters¹³. Uit de geraadpleegde bronnen blijkt dat beide families niet onbemiddeld zijn.

De naam van Cornelia Donckers zijn we reeds enkele malen tegengekomen. Welke relatie heeft zij tot de fundateur? Zij blijkt een nicht te zijn van Mathijs van Doormaelen. Cornelia is namelijk de dochter van Gerardus Donckers en Lijsken Peeters van Doormaelen, een zus van Mathijs¹⁴. Haar vader is afkomstig uit Hilvarenbeek. Cornelia is op 25 maart 1685 te Oirschot geboren¹⁵ en is naar alle waarschijnlijkheid ongehuwd gebleven. Deze veronderstelling is gebaseerd op de

Dit huwelijk is gesceet by Cornelia Gerit Donckers
 van Gelooven, verplegende met de Kamminghe
 in haer huwelijk anderszins niet te maken
 Schrijver, van Gelooven, en A. N. H. N. H.
 geëdruue elckijderst.
 1754.
 L. J. v. d. Oirschot
 Bij present
 J. de Marco Secretaris
 in Oirschot

Merkteken van Cornelia Gerit Donckers met verklaring waarom dit is geplaatst.
 Ondertekening van een verkoopakte uit 1750
 (R.A. Oirschot, inv. nr. 247, fol. 123)

volgende gegevens. Ten eerste is geen huwelijksinschrijving van haar gevonden in de registers van Oirschot en Best. Ook uit haar testament blijkt niet dat zij gehuwd was of is geweest¹⁶. Dat testament wordt opgemaakt in de woning van Hendrik Coppens, de toenmalige pastoor van Best. We mogen veronderstellen dat zij daar inwoonde en de pastoor behulpzaam was bij huishoudelijke werkzaamheden. Dit te meer, omdat ze voordien dezelfde diensten verrichtte voor Mathijs van Doormaelen, wat duidelijk wordt uit de volgende passage uit zijn codicille:

"maeckende ende legaterende daerenbovens aende selve Cornelia Donckers, sijne nichte, bij hem woonende, bij forme van prelegaet, alle alsulcke penningen ende schuldt als Goordt van Gelooven aen hem codicillant ter saecke van geleent geldt ende andersints schuldhig is, ende dat in consideratie vanden goeden diensten bij haer aen hem codicillant gedaen ende bewezen."

Cornelia sterft op 4 september 1750 te Best. Uit enkele gegevens blijkt dat zij langdurig gehandicapt is geweest door een verlamde rechterarm¹⁷.

Bezittingen en beheer

Tot bezit van de fundatie Mathijs Peeters van Doormaelen wordt oorspronkelijk bestemd een perceel wei- en akkerland het Ruilen genaamd, dat Mathijs in 1701 kocht van zijn zwager Willem Aerts van den Hagelaer¹⁸. Na het overlijden van Mathijs erft Cornelia Donckers niet alleen het Ruilen, maar ook de helft van de Bestacker¹⁹ en de helft van een weiland in de Salderes²⁰. Waarom Cornelia dit laatste perceel kreeg heb ik niet kunnen achterhalen. Vermoedelijk is deze vorm van overdracht van het fundatiebezit gekozen om het bezit veilig te stellen voor buitenstaanders²¹.

Cornelia wijst in haar testament²² Antonie Jansen Habraken aan als opvolgend beheerder van de fundatie. Helaas sterft Antonie eerder dan Cornelia, namelijk op 7 september 1748²³. De benoeming van een andere opvolger heb ik niet aangehouden. Wie het dan wel wordt blijkt uit een verpondingskohier. In dat register van Verrenbest²⁴ staat namelijk Dirk Aerts van Eeckerschot, een neef van Cornelia, genoteerd als opvolgend eigenaar van de niet aan anderen overgedragen percelen die aan Cornelia toebehoorden, met de toevoeging: "als administrateur". Deze overdracht vindt in 1753 plaats en betreft: het Ruilen en een weiland in de Salderes. Deze percelen blijven zeker tot 1950 eigendom van de fundatie²⁵. Bij de invoering van het kadaster in 1830 wijzigt wel de omschrijving van de percelen. In de kadastrale leggers worden de percelen als volgt omschreven: sectie E 302, bouwland, 50 a 40 ca (het Rullen)²⁶ en sectie E 360 en 361, bouw- en weiland, tezamen 33 a 80 ca (weiland in de Salderes)²⁷.

Wie het beheer over de goederen en opbrengsten van Dirk Aerts van Eeckerschot heeft overgenomen is niet bekend, wel wie er aan het begin van de 19e eeuw als rentmeester optreedt. Dat staat namelijk vermeld in een inventaris van archiefstukken van de fundaties die in 1815 is opgemaakt door de gewezen Commissie van Weldadigheid in het kanton Oirschot ten behoeve van de teruggave van die stukken aan de particuliere rentmeester²⁸. Voor de fundatie Mathijs van Doormaelen staat daarin vermeld, dat de stukken worden overgedragen aan de voormalige administrateur Jan Hendrik van Esch. Dit kan alleen Jan van Esch, zoon van Hendrik en Christina Godefridus van de Wiel, zijn, die op 30 november 1760 te Best is gedoopt en aldaar overlijdt op 29 juli 1818²⁹. Of ene J. van Ende hem opgevolgd is werd niet duidelijk. Van Ende wordt wel als rentmeester vermeld in de oudste kadastrale legger uit 1830³⁰. De laatste beheerder waarvan gegevens zijn aangetroffen is weer een J. van Esch. Deze komt als zodanig voor op een staat van Bestse fundaties uit 1873³¹. Het betreft Joannes Cornelius van Esch, geboren te Best op 8 juli 1834 en aldaar overleden op 26 oktober 1911³². Veronderstelt mag worden dat hij tot aan zijn dood rentmeester van de fundatie is gebleven.

Over de verdere lotgevallen van de fundatie en over het eventuele voortbestaan van deze fundatie zijn geen concrete gegevens bekend. Onbekend is ook of inderdaad familieleden van de stichter en zijn vrouw een beroep op de fundatie hebben gedaan, of dat de huisarmen van Best begunstigd zijn met de opbrengsten van de fundatiegoederen. Misschien dat de toekomst hierin nog helderheid kan bieden.

NOTEN

1. Deze lijst is afgedrukt in **Campinia** 15 jrg. (1985) blz. 189.
2. Archief gemeente Best 1820-1946 (Archief Best), voorl. inv.nr. 397. Aangezien het archief van de gemeente Best momenteel opnieuw wordt geïnventariseerd gelden de inventarisnummers uit de inventaris Pronk niet meer in alle gevallen. De gewijzigde nummers, die nog niet definitief zijn, worden als voorlopige inventarisnummers vermeld.
3. Oud-rechterlijk archief Oirschot-Best (R.A. Oirschot), inv.nr. 284, folio 105-106vo. De familienaam van Cornelia wordt in de lijst van 1847 als Dancqers geschreven. In alle andere archiefstukken wordt de naam consequent met een o geschreven.
4. J.A. ten Cate, **De notariële archieven in Noord-Brabant**. 's-Gravenhage 1957 (Notariële archieven), inv.nr. 5170.
5. Notariële archieven, inv.nr. 5167.
6. Zie noot 4.
7. In deze serie artikelen aangaande de Bestse fundaties is de aandacht in de eerste plaats op de familiefundaties gericht, vandaar dat hier niet nader ingegaan wordt op de legaten aan de huisarmen.
8. Inventaris van doop-, trouw- en begraafboeken van Best, Oirschot en Veldhoven (DTB), inv.nr. 001.
9. DTB, inv.nr. 001.
10. DTB, idem.
11. Dit wordt vermeld in de akten van prisatie (taxatie) van Maria en van Mathijs. Zie Oud-administratief archief van Oirschot en Best (OAA Oirschot), voorl. inv.nr. 8397 (akte van 17 jan. 1693) resp. 8401 (akte van 20 jan. 1716).
12. DTB, inv.nr. 002, fol 224 resp. fol. 232vo.
13. Als broers en zusters van Mathijs zijn aangetroffen (in volgorde van ouderdom: Guilielma, Martinus, Theodorus, Elisabeth, Joannes en Peeter. En van Maria: Helwigis, Guilielmus, Judocus, Elisabeth en Joanna. (Bronnen: DTB's, testamenten, verpondingskohieren, rechterlijk archief).
14. Het huwelijk van de ouders van Cornelia vond plaats op 5 juli 1675 (DTB, inv.nr. 153).
15. DTB, inv.nr. 105, fol. 66. De doop van Cornelia is foutief geregistreerd. Ingeschreven is namelijk: "Cornelius, filius legit...."
De broers en zusters van Cornelia zijn in dit doopboek met zeer regelmatige tussenperiodes als dopelingen opgetekend. Een Cornelia of daarvan afgeleide naam komt niet voor en kan ook niet tussentijds vergeten zijn. In haar testament noemt Cornelia bovendien de meeste van haar broers en zusters, waaronder geen Cornelis. Ook in de andere geraadpleegde bronnen komt geen Cornelis Donckers voor. De foutieve registratie in het doopboek is daarom zeer aannemelijk.

16. Zie noot 3.
17. Overlijden Cornelia in DTB, inv.nr. 002, fol. 244vo.
Uit de tekst bij haar merkteken onder haar testament en onder een verkoopakte uit 1750 (RA Oirschot, inv.nr. 247 fol. 122vo) blijkt dit duidelijk.
18. Zie de bepaling in het codicille van Mathijs. De eigendomsovergang is te vinden in het oudste verpondingskohier van Verrenbest, fol. 6 en 6vo (OAA Oirschot inv.nr. 7020). Willem Aerts van den Hagelaer was een broer van Maria, de overleden echtgenote van Mathijs.
19. Deze vererving was reeds bepaald in het testament van Mathijs en Maria uit 1693 (zie hiervoor).
20. Het bezit van Mathijs van Doormaelen is opgetekend in de akte van taxatie van 24 februari 1716, geregistreerd in het register van de collaterale successie (OAA Oirschot, [inv.nr. 8401](#)). In die akte worden ook de lasten omschreven die op de goederen rusten, echter zonder specificatie per perceel.
De vererving is te concluderen uit het verpondingskohier van Verrenbest, fol. 102 en 124 (OAA Oirschot, inv.nr. 7021). Een akte van scheiding en deling is niet aangetroffen.
21. Het bezit van de fundatie voor het eerst onder de benaming Fundatie geregistreerd in 1792. Voor dat jaar staat het fundatiebezit steeds op naam van particulieren. Dit is ook zo bij de andere familiefundaties (zie Campinia 16 jrg. (1986) blz. 20). Meer duidelijkheid in de beweegredenen is nog niet te geven.
22. R.A. Oirschot, inv.nr. 284 fol. 105-106vo: testament van 17 mei 1744.
23. DTB, inv.nr. 002, fol. 243.
24. OAA Oirschot, inv.nr. 7021 fol. 124
25. Volgens collegiale informatie van de heren Rosier en Beekman, deskundigen op kadastraal gebied m.b.t. de gemeente Best, zouden de percelen van de fundatie rond 1970 aan de IBC te Best zijn gekomen.
Deze percelen zijn in ieder geval verkaveld t.b.v. de huidige nieuwbouw in het plan Salderes. Of de goederen in 1970 nog fundatiebezit waren heb ik niet kunnen achterhalen.
26. Archief Best, inv.nrs. 1349 en 1362, artikelnummer 77, volgnummer 1.
Qua grootte, ligging en omschrijving moet dit perceel het Bullen zijn.
27. Ibidem, volgnsr. 2 en 3. Waarom hier een splitsing in twee percelen is opgetreden is niet duidelijk.
In de kadastrale leggers wordt de fundatie overigens Hendrik Mathijs van Doormalen genoemd. Waarom deze naamsverandering?
28. OAA Oirschot, voorl. inv.nr. 104a.
29. Deze Jan van Esch is namelijk de enige met die naam die in die periode in de registers voorkomt (zie DTB, inv.nr. 003 voor de doop en de burgerlijke standregisters Best). Jan trouwt op 31 augustus 1788 met Anne-Marie Josephus Verrotten (DTB, inv.nr. 159).
30. Archief Best, inv.nr. 1349, art.nr. 77. Gegevens over een J. van Ende zijn in de burgerlijke standregisters van Best en Oirschot niet aangetroffen.
31. Archief Best, vool. inv.nr. 397.
32. Ook hier komt in die periode slechts één persoon in aanmerking. Zijn ouders zijn Henricus van Esch en Cornelia de Koning. Johannes huwde met Johanna Maria Hollanders op 28 juli 1860.

Redactie-adres: Streekarchief Zuid-Oost Brabant, rayondepot Oirschot
Postbus 144, 5688 ZJ Oirschot
Info: telefoon 04997 - 75245
H. Mijland en J. Suijkerbuijk

De prijs van een abonnement bedraagt f 17,— per jaar, te voldoen op postgiro-rekening 47.16.46 van het Streekarchief Zuid-Oost Brabant te Eindhoven, onder vermelding van "Campinia", ná ontvangst van het acceptgiroformulier.

De prijs van losse nummers bedraagt f 4,25 per stuk. Ook nummers van voorgaande jaargangen zijn nog in beperkte aantallen bij de redactie te bestellen.

Indien opzegging niet schriftelijk is medegedeeld vóór 1 december van het lopende jaar, wordt het abonnement automatisch met een jaar verlengd.

Copyright : Streekarchief Zuid-Oost Brabant.
Lay-out en drukwerk : Maras Drukkerij, Middelieers.

Overname van artikelen of gedeelten daaruit is meestal toegestaan. U dient dit wel van te voren schriftelijk aan te vragen bij de redactie.

ISSN 0166-6959
Omslag : gedeelte uit de kaart Ducatus Brabantiae
van Jacob van Deventer, uit 1558.

CAMPINIA

driemaandelijke uitgave van het
Streekarchief Zuid-Oost Brabant

16e jaargang, nr. 63

oktober 1986

INHOUD

	blz.
I. Het bestuur van het Oirschotse Sint-Joris-Gasthuis Rechtens en feitelijk. door J.P.J. Lijten	155
II. Stamlijst Van der Aa door N. van Cuijck	180
III. O.L. Vrouw van de H. Eik gravure van G. Coilaert door A.P.A.M. Spijkers	183
IV. Oirschotse gedichten: Even terug door Toke van de Ven-Lommers	188
V. Iets over de luidklokken in de kerktoren van Zeelst door Jacq. Bijnen	191
VI. Oirschotse zoen-accorden: A. Zoenen wegens doorslag nrs. 81-85 door J. Lijten m.m.v. L. v.d. Mierden voor de transcripties	195
Erratum	208

I. HET BESTUUR VAN HET OIRSCHOTSE SINT-JORIS-GASTHUIS RECHTENS EN FEITELIJK

door J.P.J. Lijten

Redactionale

Dit artikel werd geschreven in het kader van de post-doctorale opleiding "Middel-eeuwse studies" aan de katholieke universiteit van Leuven als een seminarie-verhandeling onder leiding van mevrouw Dr. J. Hanenburg, aansluitend bij haar college "Lezing van middeleeuwse juridische teksten en geschiedenis van kerkrechtelijke instellingen".

Inleiding

Van het Sint-Joris-gasthuis te Oirschot is geen stichtingsakte bewaard. Evenmin is er een bepaling bekend omtrent de inrichting van het bestuur. Slechts door een constante traditie is gestaafd, dat Rogier van Leefdaal en zijn vrouw Agnes van Kleef de stichters zijn geweest van het Sint-Joris-gasthuis.¹⁾ Ter ondersteuning van deze traditie zijn enkele exact gedocumenteerde feiten aan te halen zoals de goedkeuring door de bisschop en de aartsdiaken van het bisdom Luik van de oprichting van het beneficie van het Sint-Joris-altaar in het gasthuis in 1336,²⁾ de koop van een erfrente van 4 pond door het gasthuis in 1351³⁾ en de beslaglegging door "deken ende capittel van Oerscot ende die ghemeyne ghebuuren" ten bate van het gasthuis op de goederen van Jan van Petershem in 1360.⁴⁾

De stichting kan daarom veilig gesteld worden op 1333, het jaar, waarin Rogier van Leefdaal, die in 1320 de allodiale heerlijkheid Oirschot van Wouter van Oirschot gekocht had,⁵⁾ is overleden.⁶⁾ Vermoedelijk is het Sint-Joris-gasthuis bij testamentaire beschikking gesticht en door de weduwe van Rogier, Agnes van Kleef, met medewerking van de Oirschotse bevolking onder leiding van het kapittel op zeer vlotte wijze gerealiseerd. Dit moeten we wel veronderstellen, omdat drie jaar later niet alleen het gasthuis gebouwd blijkt maar ook de kapel. Het is in deze omstandigheden zeer wel mogelijk, dat er geen stichtingsakte gepasseerd is, en eveneens, dat de bestuursvorm nooit schriftelijk is vastgelegd.

Wat daar ook van zij, er is in feite geen enkel document uit de aanvangsfase van het Sint-Joris-gasthuis beschikbaar, waarin de bestuursvorm geregeld wordt. Eerst bijna drie eeuwen na de oprichting van het gasthuis is een verklaring beschikbaar over de bestuursopzet. Wij willen eerst de waarde van deze verklaring op zich onderzoeken en daarna nagaan, of er in de schaars bewaarde documentatie uit de beginfase aanwijzingen te vinden zijn, die de zienswijze van deze verklaring bevestigen. Vervolgens willen wij trachten te achterhalen, of en eventueel hoe de in de verklaring gesuggereerde discrepantie tussen de rechtens-vereiste en de feitelijk-bestaande bestuursuitoefening kan zijn ontstaan, waarna wij zullen trachten in het kort een overzicht te geven van de latere ontwikkeling tot op de dag van heden.

I THESE

De verklaring der kanunniken

Bij de visitatie van het Oirschotse kapittel door bisschop Masius van 's-Hertogenbosch in 1608 werd ook gevraagd naar het beheer van de Oirschotse gasthuizen.⁷⁾ Daarbij verklaarde kanunnik Wouter van Cuyck, dat de heer van Oirschot zich alleen het bestuur van het groot gasthuis aanmatigde, terwijl hij volgens de akte, die de kanunniken hebben, dit bestuur met het kapittel samen zou moeten uitoefenen. Kanunnik Alexander Tijnnagel verklaarde, dat het groot gasthuis bestuurd werd door de heer, maar dat het vroeger bestuurd werd door de kanunniken en de heer samen. Kanunnik Jan van den Hove verklaarde eveneens, dat het groot gasthuis vroeger bestuurd werd door het kapittel en de heer samen, maar nu door de heer alleen en dat deze de missen, die daar gefundeerd zijn, liet opdragen in zijn huiskapel, hoewel het vernielde altaar van het gasthuis hersteld was. Op dit laatste was ook door kanunnik Wouter van Cuyck geweest. De verklaring van de kanunniken is materieel eensluidend en er moet een of ander document geweest zijn, waarop zij deze verklaring baseerden: "secundum litteras, quas habent canonici".

Er lijkt voorsnog geen reden aanwezig, om aan de oprechtheid van deze verklaring te twijfelen, en indien wij er in slagen, het document terug te vinden, waarnaar in deze verklaring wordt gewezen, zal het mogelijk zijn, de waarde van deze verklaring te verifiëren.

Het lijkt daarom gewenst, om alle akten van vóór 1608 betreffende het Sint-Joris-gasthuis, waarin het kapittel en/of de heer genoemd worden, aan een nauwkeurig onderzoek te onderwerpen, in de hoop daaruit zowel de oorspronkelijke juridische bestuursituatie als de eventueel later opgetreden veranderingen in deze te kunnen achterhalen.

De akten van 1336.07.18⁸⁾

In de akte van naasting van het Oirschotse kapittel door de staten generaal d.d. 1649.02.13 is ook sprake van het beneficie van het Sint-Joris-altaar in het gasthuis, waarvan de heer van Oirschot het patronaatsrecht bezat krachtens de oprichting daarvan door zijn voorouders in 1336. De formulering blijft wat vaag en zoals de tekst er staat is hij voor een dubbele uitleg vatbaar. Hij moet in ieder geval slaan op de oprichting van het beneficie, maar kan zoals hij er staat ook slaan op de oprichting van het Sint-Joris-gasthuis met het beneficie. Als zodanig is hij opgevat door enkele auteurs onder wie Frenken, die spreekt over de "institutiebrief" van het Sint-Joris-gasthuis van 1336.⁹⁾ Wij veronderstelden reeds, dat deze akte uitsluitend het beneficie betrof en in 1649 nog in het archief der familie van Merode aanwezig was. Nader onderzoek heeft aangetoond, dat de akten van goedkeuring van de oprichting van het beneficie ook thans nog aanwezig zijn.¹⁰⁾ Wij menen hieruit te mogen concluderen, dat het enkel op deze akten is, dat wordt gezinspeeld in de akte van naasting van 1649.

Deze documenten vereisen een nader onderzoek. Oorspronkelijk hebben zij samen een transfix gevormd, dat echter verbroken is door verlies van de zegels van de bisschop en de aartsdiaken. De goedkeuring door de aartsdiaken was slechts een formaliteit en verschaft ons geen gegevens, die niet in de bisschoppelijke goedkeuring genoemd zijn. Wij kunnen ons daarom beperken tot de oorkonde van de bisschop. Deze laat weten, dat Agnes van Kleef, vrouwe van Oirschot, hem het plan te kennen gegeven had, om een gasthuis voor het herbergen van ingezetenen en vreemde armen te bouwen en in dat gasthuis een kapel met een toereikende fundatie. Met "... ita tamen quod..." vangen enkele bepalingen aan betreffende de priester en diens benoeming. In het verdere verloop van zijn oorkonde spreekt de bisschop alleen over deze bepalingen, die hij goedkeurt, zoals ze zijn voorgesteld. Nu heeft de bisschop niet gezegd, wanneer Agnes van Kleef haar voornemen kenbaar gemaakt had. Als we het geheel overzien, lijkt me de toedracht te zijn geweest als volgt. Agnes van Kleef heeft aan de bisschop bij het begin van de bouw of daarvóór haar plannen bekend gemaakt. Ondertussen is het gasthuis en de kapel voltooid en Agnes van Kleef heeft aan de bisschop laten weten, hoe het beneficie gedoteerd is. Anders zou de bisschop in zijn goedkeuring toch de voorwaarde hebben opgenomen "indien het beneficie voldoende gedoteerd is". De bisschoppelijke goedkeuring betreft alleen de oprichting van het beneficie, de toewijzing van het patronaatsrecht aan Agnes van Kleef en haar opvolgers en de regeling van de verhouding van de beneficiant tot het kapittel en de moederkerk.

Over het bestuur van het gasthuis als zodanig zegt de akte niets. Voor ons onderzoek levert zij dus niets op. Maar wel moeten we rekening houden met de mogelijkheid, dat er later een ruimere interpretatie aan gegeven is.

Het erfpachtcontract van 1351.05.27

Dit contract is slechts bekend uit drie opwinningen, te vinden in het Oirschots schepensprotocol van 1499, 1532 en 1535.¹¹⁾ De Oirschotse schepenakte van het oorspronkelijke contract is echter uit de aanhalingen in het protocol in substantie te reconstrueren. Er blijkt, dat er op die dag aan de kinderen van den Pasch huis en gronden onder Oirschot in erfpacht zijn gegeven, die bezit waren van het gasthuis. Degenen, die optreden namens het gasthuis, zijn "Arnt geheyten van den Gasthuysse (Hij zal de "gasthuyswert" geweest zijn), heer Jan van Hersel canonic ende Ardt van Audenhoven als meester ende provisoir des gasthuys van Oirschot by raide des capittels ender der gemeynder lieden van Oirschot". Wij kunnen hierbij veilig aannemen, dat hiermee de contracterende personen van de zijde van het gasthuis volledig zijn genoemd. Het is met name niet aannemelijk, dat de heer van Oirschot, indien hij in de oorspronkelijke akte genoemd was, in deze opsomming zou zijn weggelaten, terwijl het kapittel en de ingezetenen van Oirschot wel genoemd worden. Wij menen dus te mogen concluderen, dat de heer van Oirschot niet direct bij deze rechtshandeling betrokken was.

De akte van 1360.06.07

In de oudste bewaarde akte, waarin sprake is van het kapittel en de heer van Oirschot in verband met het Sint-Joris-gasthuis, zijn de partijen reeds met elkaar in conflict.¹²⁾ Deken en kapittel treden op tegen de heer, maar zij doen dat niet alleen maar met "die ghemeyne ghebuuren van Oerschot". Er wordt echter niemand van de "ghebuuren" (ingezetenen) met name genoemd. Dit is afwijkend van het gebruikelijke. Bij vele belangrijke akten, die namens de gemeenschap werden opgemaakt, worden de "ghebuuren" gememoreerd. Het is gebruikelijk, dat enkele van de voornaamste ambteloze burgers dan met name genoemd worden en zichtbaar bij de rechtshandeling aanwezig waren. Wij kunnen ons echter voorstellen, dat niemand van de Oirschotse bevolking bij dit optreden tegen de heer graag met name genoemd zou worden. Deken en kapittel worden evenmin met name genoemd. Het optreden was dan ook pijnlijk. Agnes van Kleef had een rente ter kapitaalswaarde van 400 pond gevestigd op goederen te Hontsoert ten bate van het Sint-Joris-gasthuis. Jan van Petershem, haar kleinzoon, had deze goederen - zichtbaar vrij van deze last - verkocht, waarbij hij beloofd had aan het gasthuis deze 400 pond te betalen, om daarmee op andere goederen een gelijkwaardige rente te kopen. Hij was echter reeds lange tijd in gebreke, om deze belofte na te komen. Daarom liet het kapittel beslag leggen op al zijn goederen in Oirschot, tot dat hij deze 400 pond terugbetaald zou hebben. Aan het einde van de akte komt de bedoeling m.i. nog duidelijker naar voren, waar gezegd wordt, dat "Deken ende die ghemeyne ghebuure van Oerschot hoer recht willen vorderen

tot hoers gasthuys behoef". De grondgedachte "Het gasthuis is een algemeen Oirschots belang en moet dienovereenkomstig bestuurd worden" zullen we nog meermalen tegenkomen.

Het erfpachtcontract van 1388.01.10¹³⁾

De tekst van dit contract is ons alleen bekend uit een afschrift in het Register van Dooren - van Baar.¹⁴⁾ Dit afschrift is naar een authentiek afschrift door (kapittel-) notaris Willem de Metser uit een authentiek register (protocol?) van de hand van diverse kapittelnotarissen vervaardigd. Het contract is vastgelegd in een instrument van de hand van notaris Daniel van Oerschot, dat is bekrachtigd door de zegels van de kapittel en van de heer van Oirschot. De rechtshandeling houdt in, dat de rentmeester (receptor) van het gasthuis aan twee personen gronden van het gasthuis in erfpacht uitgeeft. Deze rechtshandeling valt uiteen in twee gedeelten, die op verschillende data plaats hebben. Op 10 januari 1388 geeft de rentmeester aan de twee personen de gronden in erfpacht voor 2 mud rogge per jaar op voorwaarde, dat zij een jaarpacht van 1 mud rogge zullen kopen en deze in onderpand zullen geven aan de rentmeester. Het tweede gedeelte van de rechtshandeling vindt plaats op 21 mei van datzelfde jaar, wanneer de pachters verklaren de geëiste jaarpacht gekocht te hebben en de schepenakte daarvan als onderpand aan de rentmeester overdragen. Het verloop en de omstandigheden van beide gedeelten van de rechtshandeling worden door de notaris uitvoerig beschreven.

Het eerste gedeelte van de rechtshandeling vindt plaats in een speciaal daartoe bijeengeroepen kapittelvergadering in de kapittelkamer, waarin de rentmeester verklaart, dat hij met uitdrukkelijke toestemming van het kapittel en de heer gronden van het gasthuis in erfpacht heeft uitgegeven na rijp overleg (matura deliberatione) met het kapittel en vooraanstaande ingezetenen van Oirschot. De pachtsom was na voorafgaande publikaties vastgesteld bij opbod. Dan wordt de voorwaarde van het onderpand vastgesteld en daarna vraagt de rentmeester "aan de heren, onder wier jurisdictie het gasthuis valt", om hun goedkeuring daaraan te hechten, waarop de kapittelheren na wegzending van alle anderen geheim overleg plegen, waarna zij de anderen weer binnen roepen en meedelen, dat zij het contract hebben goedgekeurd.

Het tweede gedeelte van de rechtshandeling vindt plaats in de kerk in aanwezigheid van het kapittel, dat speciaal daartoe bijeengeroepen is. Daar wordt het onderpand aan de rentmeester overgedragen.

Na de recognitio (geldigheidsverklaring) van de notaris volgt eerst de zegelaankondiging van het kapittel, waarin het kapittel spreekt over het gasthuis als

"staande onder onze jurisdictie". Daarna volgt de zegelaankondiging van de heer, die zich noemt patroon en bestuurder (patronus et curator) en zijn zegel aankondigt na het zegel van het kapittel (post sigillum dicti capituli nostri).

Wanneer we de inhoud van deze akte ontleden en daarbij voor ogen houden, dat zij in afschrift werd gevonden in een register van kapittelnotarissen, menen wij enkele conclusies te mogen trekken.

Het is bijna zeker, dat wij hier te maken hebben met het document, waarop kanunnik Wouter van Cuyck doelde in zijn verklaring van 1608. Het geheel overziende komt hier de volgende bestuursituatie naar voren: Het kapittel en de heer vormden tezamen het bestuur van het gasthuis. Het kapittel had daarbij de eerste plaats. Het toezicht op de dagelijkse gang van zaken werd gewoonlijk aan het kapittel overgelaten. Slechts in gewichtige beslissingen werd de instemming van de heer gevraagd, maar dan had ook de Oirschotse gemeenschap een woordje mee te spreken.

Er kunnen met grote waarschijnlijkheid nog enkele conclusies worden geponneerd.

De bestuursituatie wordt zo duidelijk en zo uitdrukkelijk geformuleerd en het geheel is zo geënceneerd, dat het vermoeden gewettigd is, dat het kapittel dit met opzet zo heeft laten registreren, om de bestuursituatie vast te leggen. Dit wettigt weer het vermoeden, dat er voor 1388 geen schriftelijke regeling van de bestuursvorm is geweest. Het is goed, te bedenken, dat in deze tijd met name in Oirschot heel veel zaken door het gewoonterecht geregeld werden. Daarbij is nog te bedenken, dat de heren van Oirschot noch uit de familie van Leefdaal noch uit de familie van Petershem regelmatig in Oirschot verbleven; zij kwamen daar slechts bij bepaalde gelegenheden. Bij een gezamenlijk bestuur door het kapittel en de heer is het dan begrijpelijk, dat het kapittel de functie van "dagelijks bestuur" gaat bekleden en daardoor in het geheel van het bestuur een zekere voorrang krijgt.

De bij de beslaglegging van 1360 gesignaleerde grondgedachte "Het gasthuis is een algemeen Oirschots belang en moet dienovereenkomstig bestuurd worden" liet zich ook hier terugvinden.

Alle hiervoor bestudeerde documenten kunnen in deze bestuursituatie geplaatst worden en deze bevestigen.

Bij gewoonterecht is verandering nooit uitgesloten. In de bestuursituatie, zoals wij die in 1388 vinden, is de mogelijkheid ingebouwd, dat de plaats van de heer in het bestuur weer belangrijker wordt, met name wanneer hij regelmatig in Oirschot zou verblijven. Wij zullen deze mogelijkheid in het oog moeten houden bij ons verder onderzoek.

Het reglement voor de "gasthuyswert" van 1494.02.16¹⁵⁾

In een periode van meer dan een eeuw vonden we geen enkel document betreffende het gasthuis, waarin het kapittel of de heer werden genoemd. In de oudst-aanwezige originele oorkonde in het archief van het Sint-Joris-gasthuis van 1394.02.01 treedt de gasthuismeester op als koper van een jaarrente zonder vermelding van enige goedkeuring van bestuurswege.¹⁶⁾

Het reglement van 1494 is opgenomen in de akte van benoeming van een nieuwe "gasthuyswert". Degenen, die deze benoeming ten overstaan van schepenen verrichten en het reglement voor de gasthuyswert opstellen, zijn kapitteldeken Willem Aarts, kanunnik Wernaer van Merode, Jan Belious afgetreden gasthuyswert en Cornelis Smeeds, gasthuismeester en tevens secretaris van Oirschot. De heer wordt niet genoemd. Wij zien dus weer hetzelfde beeld met dien verstande, dat zelfs belangrijke zaken aan het kapittel als "dagelijks bestuur" werden overgelaten.

Resumerend kunnen we zeggen, dat de bestuursvormen, die de kanunniken schetsen als de oorspronkelijke en waarin het kapittel en de heer samen het bestuur uitmaakten, tot 1538 heeft gegolden. Uit ons onderzoek is zelfs duidelijk geworden, dat in die tijd het kapittel een duidelijke eerste plaats bekleedde in het bestuur en feitelijk als dagelijks bestuur fungeerde. Dit is meer dan door de kanunniken werd geclaimd.

Ook werd duidelijk, dat bij het besturen van het gasthuis het algemeen Oirschots belang als leiddraad diende te gelden. In de verklaring van de kanunniken kwam dit slechts impliciet naar voren.

De akte van 1388 is door het kapittel vermoedelijk bedoeld als een zekere documentatie van deze oorspronkelijke bestuursvorm.

II ANTITHESE

De bemoeienissen van Rycalt IV met het gasthuis 1538 - 1559

Toen Rycalt III op 23 mei 1523 stierf,¹⁷⁾ was zijn jongste zoon Rycalt IV nog erg jong. Toch had hij vermoedelijk reeds een kanunniksprebende in Oirschot. Bij het delingscontract d.d. 1525.08.25 tussen zijn oudere broers Hendrik 1 en Maximiliaan werd hij zelfs niet genoemd. Oirschot werd toegeedeeld aan Maximiliaan

onder enkele beperkende voorwaarden. Maximiliaan stierf echter jong in Spanje en, daar er van een testament niets blijkt, zullen Hendrik I en Rycalt IV gelijkelijk in aanmerking gekomen zijn voor zijn erfenis. Rycalt IV gebruikte deze gelegenheid, om zijn misdeling bij het contract van 1525 ter sprake te brengen. Het resultaat was, dat hij bij het erfdelingscontract van 1533.08.13 heer van Oirschot werd. Intussen bleef hij zijn kanunniksprebende houden tot 1556.¹⁸⁾ Met betrekking tot het Oirschotse gasthuis gaf dit een complexe situatie: als heer van Oirschot was hij de ene helft van het bestuur en als kanunnik had hij stem in de andere helft. In zijn persoon verenigde hij dus een meerderheid in het bestuur. Er was dan ook alle aanleiding, om vanaf twee stoelen het gasthuis alleen te gaan besturen. Dit zal dan ook de feitelijk situatie geweest zijn, zoals ze in het schepenprotocol geboekstaafd is.

Op 4 juli 1538 benoemde Rycalt IV "als patroen des gasthuys" zijn schout Henrick Goyaerts tot rentmeester van het gasthuis om inkomsten en uitgaven te beheeren "alsoe onsen voirscreven heere gelieven ende hij bevelen sal tottenmoederseggen van onsen heere voirscreven ende nyet langer, behoudelycken, dat Henrick geconstitueerde voirscreven verbonden zal zyn rekeninge, bewys ende reliqua onsen heere ofte zynen gecommiteerden te doene als dat aen hem versocht zal worden".¹⁹⁾

Rycalt IV nam dus het bestuur straf in handen, maar niet op de titel, die hij voor geeft, doch als zetelend op twee stoelen de meerderheid van het bestuur vormend. De formulering "als patroen des gasthuys" is echter m.i. zeer doortrapt. Het patronaatsrecht houdt enkel in het recht om een bindende voordracht te doen voor het beneficium van het gasthuisaltaar.

Van dit patronaatsrecht heeft hij een waardevol transfix in zijn archief liggen. Als hij door herhaaldelijk gebruik van de vermelde formule - en ze zal herhaaldelijk gebruikt worden - de overtuiging kan vestigen, dat het patronaatsrecht het hele bestuur van het gasthuis omvat, zit hij gebeiteld, ook als hij zijn canonicaat neerlegt. Dan kunnen ook zijn opvolgers zich op deze herhaalde en onbestreden "jurisprudentie" beroepen.

Reeds op 16 juli 1540 benoemde Rycalt IV met practisch dezelfde formule als boven een nieuwe rentmeester van het gasthuis in de persoon van de priester Henrick Hagelair, kapelaan van de Sint-Petrus-kerk.²⁰⁾

Het is pas in 1541, dat een klein tipje wordt opgelicht van de sluier die er hangt over de gebeurtenissen voorafgaande aan de benoeming van 1538.

De rekeningen van Cornelis Smeeds, die reeds in 1494 rentmeester was,²¹⁾ en als zodanig gefunctioneerd heeft tot 1538, werden op 25 januari 1541 door Rycalt IV - weer "als patroen des gasthuys" - goedgekeurd.²²⁾ Daarbij scheldt hij Cornelis Snivecis alles kwijt, wat hij "dair inne misbruyckt ende geabuseert mach hebben"

en doet afstand van "allen actiën, schulden ende resten egeen uytgesceyden, die my(n) joncker als patroen voirscreven op Cornelissen voirscreven uuytstaende mach hebben den voirscreven gasthuys gueden aengaende". Ook hier gaat van de formulering een suggestieve werking uit. Het wordt immers zo voorgesteld, alsof het patronaatsrecht zou inhouden, dat Rycalt het gasthuis kan besturen alsof het zijn privé-bezit was.

Hier dringt zich de vraag op, wat dan wel de misbruiken van Cornelis Smeeds geweest zijn, terwijl onder zijn rentmeesterschap het gasthuis toch een glorie tijd heeft beleefd. Immers vermoedelijk onder zijn bewind is de thans nog bestaande Beyerd gebouwd.²³⁾ Nooit heeft het gasthuis een riantere financiële positie gehad dan in zijn tijd.²⁴⁾ Daar er gesproken wordt over "resten" d.i. achterstallige vorderingen, die op den duur moeilijk te innen zijn, vermoeden wij, dat Cornelis Smeeds op zijn oude dag wat nalatig geweest is in het innen van sommige bedragen. Dit wordt bevestigd door de opwinningen, die nog gedaan worden door hem na zijn aftreden als rentmeester.²⁵⁾ Voor het overige menen wij, dat in de ogen van Rycalt IV het zelfstandig optreden van Cornelis Smeeds geen genade kon vinden en evenmin het feit, dat hij in meerdere jaren geen rekening en verantwoording had gedaan. Daar het kapittel deze rekening en verantwoording had moeten vorderen, is deze "goedkeuring" ook een bedekt verwijt aan het kapittel, hetgeen in Rycalt's opzet goed past.

De laatst bekende benoeming van een rentmeester door Rycalt IV vond plaats op 23 augustus 1556,²⁶⁾ toen Rycalt zijn canonicaat reeds had neergelegd. Daarin komt de betiteling "patroen des gasthuys" niet voor, maar de wisseling van secretaris kan daaraan debet zijn.

De voortdurende wisseling van rentmeester, de benoeming "totten wederseggen" en de bepaling, dat de inkomsten besteed moeten worden "dair ende alsoe onsen voirscreven heeren gelieven ende hy bevelen zal", maken wel duidelijk, dat Rycalt IV het financieel beleid van het gasthuis zelf in handen wilde houden. Nu was hij ontegenzeggelijk een goed financier, zoals blijkt uit het feit, dat hij kort voor zijn dood in 1559 de hertogelijke helft van de heerlijkheid Oirschot van koning Philips II, die in grote geldnood verkeerde, voor de enorme som van bijna 6000 gulden in pand wist te verkrijgen.²⁷⁾ Hij moet dit belangrijke bedrag hebben overgelegd door een zuinig beheer van zijn inkomsten uit de halve heerlijkheid Oirschot en de vele kerkelijke beneficiën, die hij had weten te verwerven. Dit zuinig alleen-beheer sloot echter het gevaar in van een beheer-om-het-beheer en een uit het oog verliezen van het doel, waarvoor het gasthuis gesticht was. De stap naar beheer-om-eigen-voordeel was dan nog maar klein.

Er rest ons nog een vraag. Waarom begonnen de bemoeienissen van Rycalt IV met het gasthuis eerst in 1538, terwijl hij toch in 1533 heer van Oirschot geworden

was? De oplossing voor deze vraag vinden we in het kapittelarchief. Tot 1538 verbleef Rycalt IV niet in Oirschot maar vermoedelijk aan het hertogelijk hof in Brussel. Vele leden van de adel maakten daar een soort opleiding mee, beginnend als schildknaap en langzamerhand opklimmend tot een hogere functie. Voor notaris Nicolaus Alexandri gaf Rycalt IV daar d.d. 1538.04.26 procuratie aan enige inwoners van Oirschot, om aan het kapittel aan te zeggen, dat hij als kanunnik zou komen resideren.²⁸⁾

In de Oirschotse kapittelstatuten van 1496 was bepaald, dat een niet-residerende kanunnik, die wilde komen resideren, dit in persoon of door een procureur moest aanzeggen in het generaal kapittel van sint Servatius (13 mei), waarna hij op de vigiliedag van sint Jan Baptist zich metterwoon in Oirschot diende te vestigen.²⁹⁾ De procureurs hadden al de tijd, om na 26 april op 13 mei in Oirschot te zijn, om het resideren van Rycalt IV aan te kondigen en hijzelf zal zich inderdaad op 23 juni in Oirschot hebben bevonden, want zeer kort daarna begon zijn bemoeienis met het gasthuis.

De opvolging van Rycalt IV

Om de situatie te kunnen begrijpen, die ontstond na de dood van Rycalt IV, is het nodig enkele zaken te noteren. Om kanunnik te kunnen zijn behoefde iemand geen priester te zijn noch een lagere wijding te hebben ontvangen. Hij moest echter wel clericus zijn, dat wil zeggen, dat hij door de kruinschering in de geestelijk stand was opgenomen. Als zo'n clericus trouwde, verloor hij daardoor ipso facto zijn canonicat. Rycalt IV is tot 1556 geestelijke en kanunnik gebleven, maar wekte in die tijd wel verscheidende onwettige kinderen bij zijn huishoudster Geertruyd de Crom. Bij de dood van zijn neef Johan VIII van Merode d.d. 1550.01.18³⁰⁾ werd hij met zijn broer Hendrik erfgenaam van verschillende belangrijke heerlijkheden. Hij liet zijn kinderen wettigen en maakte d.d. 1551.05.14 zijn testament.³¹⁾ Pas in 1556 echter deed hij afstand van zijn canonicat ten gunste van Hendrik de Mesmeke.³²⁾ Hij zal toen gehuwd zijn met Geertruyd de Crom.³³⁾

Bij de dood van Rycalt IV ontstond een langdurig proces tussen zijn broer Hendrik en zijn weduwe Geertruyd de Crom, dat erin resulteerde, dat Rycalt IV d.d. 1567.03.03 werd opgevolgd door zijn oudste zoon Rycalt V.³⁴⁾

Deze werd bij zijn dood d.d. 1587.06.05 opgevolgd door zijn jongste broer Hendrik,³⁵⁾ die bij zijn dood d.d. 1591.06.23 weer werd opgevolgd door zijn enige nog levende zuster Maria,³⁵⁾ die d.d. 1597.07.04 trouwde met Floris van Merode uit de tak Rummen van die familie.³⁶⁾ Uit de tijd van deze drie eigen kinderen van Rycalt IV zijn geen bemoeienissen van de heer met het Sint-Joris-gasthuis bekend. De moeijkheden begonnen weer onder Floris.

De bemoeienissen van Floris met het gasthuis

In tegenstelling tot zijn schoonvader Rycalt IV heeft Floris, die in het testament van Maria d.d. 1605.11.12 was aangewezen als haar erfgenaam,³⁷⁾ de benoemingen betreffende het gasthuis niet voor schepenen laten vastleggen. Wij vonden althans geen sporen daarvan. Wij zijn daarom aangewezen op de reeds gememooreerde verklaringen van de kanunniken, zoals die in de bisschoppelijke visitatieverslagen zijn vermeld. Ofschoon deze verklaringen als afkomstig van één partij in een conflict met een kritisch oog bekeken moeten worden, menen wij toch met voldoende zekerheid te kunnen vaststellen dat Floris inderdaad het bestuur van het gasthuis aan zich getrokken heeft, zonder het kapittel daarin te kennen. De basis voor deze conclusie is zeer smal. De verklaringen der kanunniken zijn terloops en zeer summier. Toch menen we - mede het oog houdend op de situatie, zoals die na de dood van Floris meer dan een eeuw voortduurt - in enkele hoofdlijnen te kunnen schetsen, hoe het gasthuis feitelijk bestuurd werd.

De heer zal de provisor of gasthuismeester benoemd hebben en deze al alleen aan hem rekening en verantwoording gedaan hebben. Wij menen dit te kunnen afleiden uit de bovenvermelde verklaringen en speciaal uit de verklaring van kanunnik Alexander Tijnnagel bij de visitatie door bisschop Masius in 1608, dat er geen rekening en verantwoording gedaan werd van het groot gasthuis.³⁸⁾ Wij menen dit zó te moeten verstaan, dat er geen rekening en verantwoording gedaan werd aan het kapittel. Dit moet ook wel de situatie geweest zijn onder Rycalt IV, immers in diens benoemingsakten bond hij de gasthuismeester zó aan zich, dat deze duidelijk alleen aan hem verantwoording schuldig was. Uit deze terloops gedane verklaring menen we tevens te mogen veronderstellen, dat onder de eigen kinderen van Rycalt IV als vanouds de gasthuismeester rekening en verantwoording gedaan heeft aan het kapittel al dan niet met de heer. Een eventuele benoeming van een gasthuismeester in die tijd kan ook in onderling overleg geschied zijn.

Naast de gasthuismeester of rentmeester zal de heer ook de hospes of gasthuyswert benoemd hebben. Wij leiden dit af uit het verslag van de visitatie door bisschop Ophovius in 1627, waarbij een poging om aan het gasthuis een andere bestemming te geven na het overlijden van de gasthuyswert de vrees wordt uitgesproken, dat de heer weer een ander zou benoemen en daardoor die poging onmogelijk maken.³⁹⁾

Dat de heer het gasthuis in feite alleen bestuurde, betekende immers niet, dat het kapittel zich bij deze situatie neerlegde. Met de nodige voorzichtigheid - want Floris was onberekenbaar - heeft het kapittel getracht het beleid van de heer wat bij te sturen.

Reeds in 1615 was er in het kapittel en vermoedelijk ook onder de bevolking van Oirschot over gesproken, om aan het gasthuis een enigszins andere bestemming te geven, zoals we kunnen opmaken uit de verklaringen van de twee meest gezaghebbende kanunniken - hun beider namen werden naar voren gebracht voor een eventuele benoeming tot deken - Wouter van Cuyck en Folkert Reys. Bij de visitatie door bisschop Zoes in dat jaar spraken zij als hun mening uit, dat het Sint-Joris-gasthuis beter veranderd kon worden in een ziekenhuis ("pie converti posse in hospitale decumbentium"), wat ook meer voldoening zou geven aan de bevolking ("ad maius solatium communitatis"), die met lede ogen aanzag, dat het in plaats van door vrome pelgrims veelal bevolkt werd door zwervers van twijfelachtig kaliber ("vagos nebulones").⁴⁰⁾

Deze gedachte bleef in de knop besloten liggen, tot zich een gunstig klimaat zou aandienen om open te kunnen bloeien. Dit gebeurde twaalf jaar later, toen de gasthuyswert stierf. Deken Adriaen Baex van Baerlandt polste Floris. Het plan was zelfs zo concreet, dat erover gesproken werd, de ziekenverzorging toe te vertrouwen aan de zusters Augustinessen van Geel. Vermoedelijk stonden deze goed aangeschreven bij Floris, die ook heer was van Duffel en Geel en daar meestal verbleef. Bisschop Ophovius werd te hulp geroepen en kwam persoonlijk naar Oirschot, maar ook zijn ingrijpen heeft niet tot resultaat kunnen leiden.⁴¹⁾

Blijvend alleen-bestuur door de heer

Het zou vermetel zijn, de feitelijke bestuurssituatie onder Floris op basis van zo weinig gegevens zo concreet te beschrijven als boven gebeurd is, indien niet enkele tientallen jaren later deze situatie duidelijk bestond en tevens van de zijde der heren van Oirschot beschouwd werd als van ouds bestaande.

Reeds tijdens het leven van Floris deed zich een gebeurtenis voor, waarbij de tegenspeler van de heer, het kapittel, praktisch werd uitgeschakeld.

Door de vrede van Munster in 1648 kwam de Meierij van 's-Hertogenbosch definitief onder het bewind van de staten generaal der verenigde Nederlanden en werden alle kerkelijke bezittingen in beslag genomen ten bate van "de heersende godsdienst" de z.g. "ware gereformeerde religie".

In de akte van naasting van het Oirschotse kapittel door de staten generaal d.d. 1649.02.13 wordt ook gesproken over het Sint-Joris-gasthuis en het beneficium van het Sint-Joris-altaar aldaar en wel op een wijze, die deze twee als het ware identificeert: "... het Sint Joris altaar off gasthuys tot Oirschot anno 1336 by de voorsaeften van de opgemelde heere marquis van Deinze etc. als heeren van Oirsschot en-

de Hilvarenbeeck voor de vreemde ende inlandsche armen gesticht ...".⁴²⁾ Het beheer wordt aan de heer overgelaten onder een tekenende voorwaarde: "... ende geconsidereert de selve heere marquis recht heeft te setten een capellaen tot op-sicht van het voornoemde gasthuys, so sal hy heer marquis versoght ende onderstaen werden, daertoe ymant van de religie (= gereformeerd) te willen stellen, om by het meergemelde capittel (daarin zouden ook slechts gereformeerden benoemd kunnen worden) volgens desselfs recht ende gebruyck geInstalleert te werden".

De reeds onder Rycalt IV begonnen versluiering bereikt hier het effect, dat het bestuur van het Sint-Joris-gasthuis zonder verder commentaar aan de heer wordt overgelaten. De instantie, die het oorspronkelijke doel van de stichting van het Sint-Joris-gasthuis mede moest realiseren, het kapittel, was zelf in handen gevallen van gereformeerde Hollandse profiteurs, die moeilijk de heer op fouten konden wijzen, die zij zelf in nog sterker mate bedreven.

Overigens wisten de heren van Oirschot best, dat het Sint-Joris-gasthuis nog iets meer inhield dan het beneficium van het Sint-Joris-altaar, zoals blijkt uit de in 1672 bij de koop der halve heerlijkheid door Maarten Christiaan Sweerts opgestelde lijst van rechten van de heer.⁴³⁾ Daarin staat betreffende het Sint-Joris-gasthuis: "Is mede patroon van Sint Joris hospitaal of gashuys tot Oirschot, stelt dienvolgens den rentmeester en den conchergie ende is collator van 't beneficium in de capelle van Salus". Dit laatste moet een schrijffout zijn in het afschrift van ca. 1800. Vermoedelijk stond er in de oorspronkelijke tekst: "... van 't selve".

Het is dus zover gekomen, dat de betiteling "patroon van het gasthuis" wordt beschouwd als inhoudende het absolute alleen-bestuur door de heer.

In deze betekenis wordt die betiteling ook gebruikt in enkele latere akten betreffende het gasthuis.

In het contract d.d. 1691.11.28 wordt het Sint-Joris-gasthuis als particuliere woning gehuurd door de rentmeester Francis van der Hulpen uit handen van "syne hoogh Edelheyt den heere Marten Christiaan Sweerts, heere van Oirschot etc., als patroon van 't Selve gashuys".⁴⁴⁾

Dezelfde geest ademt de publieke verpachting van den Beyerd met enkele gronden d.d. 1703.03.29 door "de hoogh edele en welgeboore heere Marten Christiaan Sweerts de Landas, heere van Oirschot, hoofschout van 't Quartier Kempelant, out-president en raat der stadt 's-Hertogenbosch etc., als patroon van Sint Joris Gasthuys".⁴⁵⁾

Ook werd de rekening en verantwoording over de jaren 1716-1722 - een van de weinige bewaarde rekeningen van het Sint-Joris-gasthuis - in 1734 "gepresenteert aen syn hoog Edele den heer van Oirschot als patroon van Sint Joris gasthuys".⁴⁶⁾

Eveneens werd het plan tot een ingrijpende verbouwing van het gasthuis door de toenmalige bewoner, rentmeester Leonard de Marcq ca. 1735 voorgelegd aan "syn hoog Edele den heere van Oirschot als patroon van den St. Joris Gasthuys".⁴⁷⁾

De huurcontracten van het Sint-Joris-gasthuis voor particuliere bewoning d.d. 1790.12.06 en 1798.02.28 werden gesloten door de rentmeester Albertus van Nahuys "als daartoe gemagtigt van den Hoog Wel Gebooren Heer Lodewijk Jan Baptist baron Sweerts de Landas heere dezer vrijheid als patroon van voorschreven gasthuys".⁴⁸⁾

Samenvattend kunnen we zeggen, dat Rycalt IV de grondslag gelegd heeft voor de accaparatie van het alleen-bestuur van het Sint-Joris-gasthuis door de heer van Oirschot, dat vanaf de tijd van Floris van Merode kort na 1600 geduurd heeft tot na 1800. Dat dit alleen-bestuur geleid heeft tot het najagen van eigen voordeel, wat uit het voorgaande kan worden vermoed, zal uit het vervolg nog duidelijk worden.

III SYNTHESE

Een vergeefse poging

In het hart van de Oirschotse bevolking leefde na eeuwen van misgroei onder een feodale en gereformeerde, volksvreemde dwingelandij nog steeds het diepgewortelde bewustzijn, hoe haar Sint-Joris-gasthuis volgens de oorspronkelijke opzet bestuurd moest worden. Na het wegvallen van het kapittel als medebesturende instantie was dit volksbewustzijn de enige bron, waaruit het herstel van een goed bestuur kon opwellen. Dat herstel zou een moeizaam en langdurig proces worden.

De eerste aanzet, om het bestuur uit handen te nemen van de zeer hardnekkige en inhalige Sara van Barneveld douarière Sweerts de Landas, heeft tot niets geleid. Daar er praktisch geen documentatie over bewaard is, kunnen wij deze poging slecht summier beschrijven aan de hand van de verklaringen, die er achteraf van gegeven werden.

De aanleiding is vermoedelijk geweest een verzoek om inlichtingen over gebouwen van fundaties door de commissaris tot het werk der verponding in juli 1807. De zaak werd in handen gesteld van de leden van het gemeentebestuur H. van der Sande en A. van Baar.⁴⁹⁾ Een laat vervolg hierop was misschien de dispositie van de landdrost van Brabant van mei 1809, waarbij het gemeentebestuur gelast werd "'t oppertoevoorzicht te houden over de fundatiën". Ook dit werd in handen gesteld van de leden H. van der Sande en A. van Baar.⁵⁰⁾

Dat "de doenmaal gecommiteerde tot dit werk H. van der Zande en A. van Baar de zaake ten opzichte van deeze fundatie in staate hebben gelaten", beschouwde de douarière blijkbaar als een erkenning van haar recht, om het Sint-Joris-gasthuis als "eene particuliere en eygendommelijke fundatie" te kunnen besturen.⁵¹⁾

Oirschot had een enigszins andere kijk op het gebrek aan resultaat van deze commissieleden, omdat zij "bij gebrek van de nodige bewijzen en onderstand vanwege hoger gezag telkens genoodzaakt zijn geweest, om de zaak, hoe regtvaardig voor de arme en billijk aan de oogden der ingezetenen, te laten steeken".⁵²⁾

Na deze aanvankelijke mislukking wachtte Oirschot op een betere gelegenheid.

Een nieuwe poging

Keizer Napoleon was iets resoluter dan zijn koninklijke broer. Na de inlijving van Nederland bezuiden de Waal bij het Franse keizerrijk werd de armenzorg gecentraliseerd per kanton onder de centrale bureaux van weldadigheid. De leden daarvan werden van hogerhand benoemd en ontvingen aanstonds een missive van de onderprefect vanuit Eindhoven "dat alle goederen en inkomsten, toebehorende aan inrichtingen van weldadigheid, die in het algemeen belang ten oogmerk hebben om de armen te helpen, onder welke benaming zij ook bestaan, zijn ter dispositie van de centrale bureaux van weldadigheid volgens het keizerlijke decreet van 12 juli 1807".⁵³⁾

Er ging een brief uit van liet bureau aan rentmeester P. van Nahuys, om binnen zes weken de originele stukken van het Sint-Joris-gasthuis over te leegen.⁵⁴⁾ Nahuys traineerde en uiteindelijk schreef de douarière zelf een brief, waarin zij beweerde, dat het gasthuis een particuliere fundatie was, welk schrijven ter beantwoording in handen werd gesteld van het lid van het bureau 1-1. van den Heuvel,⁵⁵⁾ die een uitgebreid betoog opstelde, waarin de voornaamste punten waren, dat het gasthuis gesticht was ten bate van vreemde en ingezetenen armen en dus niet particulier, dat het onder het bestuur had gestaan van deken, kapittel en

"goede mannen" en altijd een aparte administratie had gehad, dat de Oirschotse bevolking steeds met recht haar ontevredenheid had betoond over de gang van zaken, waarbij de stichting niet bestuurd werd ten bate van de armen maar tot eigen voordeel, en dat nu het juiste moment daar was, om in de geest van het keizerlijk decreet de fundatie tot haar oorspronkelijk doel terug te brengen.⁵⁶⁾ Ofschoon deze argumentatie niet dwingend was, leek zij toch afdoende, omdat de Franse wet de bewijslast legde bij degene, die beweerde het recht te hebben, om een algemene fundatie particulier te besturen. De douarière durfde dan ook niet helemaal te weigeren en liet de rekening overleggen aan het bureau.⁵⁷⁾ Voor het overige bleef zij in verzet, zodat zij op bevel van de onderprefect door het bureau werd gesommeerd, een uittreksel uit de testamentaire bepalingen aangaande de fundatie van het Sint-Joris-gasthuis over te leggen,⁵⁸⁾ waarop zij slechts kon antwoorden daartoe niet in staat te zijn.⁵⁹⁾ De onderprefect verzocht daarom toezending van afschriften van alle stukken, waarop door een der partijen een beroep was gedaan.⁶⁰⁾

De volkerenslag bij Leipzig (16 - 19 oktober 1813) is wel de oorzaak geweest, dat de zaak van het Sint-Joris-gasthuis ten halve bleef steken, doordat een beslissing van de prefect uitbleef.

Een schemerige toestand

Nominaal had het centrale bureau van weldadigheid het opperbestuur over het Sint-Joris-gasthuis. De rentmeester P. van Nahuys had aan het bureau de rekening overgelegd. Het bureau had hem een enkele maal een machtiging verleend tot het doen van uitgaven.⁶¹⁾ Maar de douarière had nog steeds de originele stukken onder zich en beschouwde zichzelf als de enige wettige bestuurster van de "particuliere fundatie". Zij wachtte op een gunstiger tijd, om het bewind weer volledig in handen te nemen. Het bureau zelf had de situatie nog meer complex gemaakt, doordat het P. van Nahuys, rentmeester van het Sint-Joris-gasthuis in dienst van de douarière, had geaccepteerd als administrateur van het bureau. Daar een eindbeslissing was uitgebleven, meende het bureau niets aan de administratie te kunnen veranderen. In feite zal P. van Nahuys het gasthuis beheerd hebben meer in overleg met de douarière dan met het bureau, zoals later zal blijken.

Deze halfslachtige toestand zal hebben voortgeduurd tot 1815, toen koning Willem I vast genoeg in het zadel meende te zitten, om Nederland op zijn eigen manier te gaan besturen, en de bureaux van weldadigheid ophief.

Na zijn opheffing wendde het bureau zich d.d. 1815.09.04 tot gedeputeerde staten met de vraag, aan wie het bestuur over het Sint-Joris-gasthuis moest worden over-

gedragen.⁶²⁾ Het bestuur ging over aan het algemeen armbestuur.⁶³⁾ Zo zal de zaak weer voortgesudder hebben tot 1820.

Een moeizame weg naar succes

De minister van binnenlandse zaken had blijkbaar al eens inlichtingen gevraagd over de verschillende gasthuizen, welke niet van harte gegeven werden, omdat men nog wantrouwend stond tegenover het centrale bestuur.

Een verzoek om inlichtingen in 1820 via het provinciaal bestuur was beter gemotiveerd. G.S. wezen op de bedoeling om de gasthuis-situatie te verbeteren, waartoe van de plaatselijke besturen ook suggesties werden ingewacht.⁶⁴⁾ De commissie van toezicht greep deze kans aan.⁶⁵⁾ In een gedegen rapport werd een recapitulatie gegeven van de gebeurtenissen.⁶⁶⁾

Daarbij werd onder bedekte termen te verstaan gegeven, dat door gebrek aan doortastendheid van hogerhand de overdracht van het bestuur van het Sint-Joris-gasthuis nog steeds niet definitief was, zodat het nog steeds beheerd werd tot particulier voordeel in strijd met de bedoeling van de stichting, terwijl er in Oirschot grote behoefte bestond aan een "zieke arme gasthuys". "Hier schijnd als op het onverwagte zich eene occasie op te doen, om op het uytmundendste aan de intentie van de fondateurs en verlangen der ingezetene te konne voldoen". Ook het beneficie van de kapel kon daar goed in opgenomen worden, omdat het "tot geen nut meer diend als tot vulling van den zak van vermogende lieden".

Blijkbaar heeft dit rapport tot het resultaat geleid, dat P. van Nahuys weer werd aangeschreven, om de administratie over te dragen, wat hij weigerde met verwijzing naar zijn principale.⁶⁷⁾ Hij wilde er zelfs toe overgaan, het gasthuis opnieuw te verhuren, hetgeen hem door de schout op last van G.S. verboden werd.⁶⁸⁾ Noodgedwongen zag hij ervan af en het gasthuis werd door het armbestuur verhuurd,⁶⁹⁾ waarop de douarière weer in verzet ging,⁷⁰⁾ doch zonder veel resultaat, want G.S. wees d.d. 1822.02.21 het bestuur van het Sint-Joris-gasthuis provisioneel toe aan het burgerlijk armbestuur.⁷¹⁾ Dit provisionele karakter hield in, dat rekening gehouden werd met de eventualiteit, dat de douarière alsnog haar recht op alleenbestuur zou bewijzen. Na dit besluit werd het verzet der douarière nog feller. Zij verbood P. van Nahuys uitdrukkelijk, om rekening en verantwoording te doen aan het armbestuur, en liet meedelen, dat zij in beroep ging bij de kroon,⁷²⁾ blijkbaar in de overtuiging, dat "adel" en "gereformeerd" op de koninklijke weegschaal van Willem I nog zware gewichten waren. Zij gaven hier echter geen doorslag. De kroon verwees de zaak naar de gewone rechter.⁷³⁾ De douarière zal wel hebben ingezien, dat zij bij de rechter geen winst maar waarschijnlijk wel verlies kon halen, en liet de zaak op haar beloop. De status quo ver-

schafte haar meer voordeel dan een gang naar de rechtbank. Een nogmaals hernieuwde poging, om P. van Nahuys te bewegen, de stukken over te dragen, liep weer vast in zijn ontwijkende antwoorden, waarbij hij zelfs de brutaliteit had, om aangaande de administratie de schout naar het armbestuur te verwijzen.⁷⁴⁾ Er zat dus niets anders op dan dat de commissie van toezicht zelf de zaak bij de rechtbank aanhangig maakte. Er gingen echter meer dan zes jaar overheen, voordat G.S. d.d. 1829.04.28 het gemeentebestuur autoriseerde, om de procedure tegen de douarière te beginnen, waartoe de raad der gemeente reeds d.d. 1823.04.24 besloten had.⁷⁵⁾ Na deze autorisatie zag het gemeentebestuur echter op tegen de kosten, zodat G.S. het gemeentebestuur moest aansporen, om de procedure aanhangig te maken of dit te laten doen door het armbestuur, dat krachtens het K.B. van 1824.05.26 gratis kon procederen.⁷⁶⁾

Uit het vervolg moeten we wel opmaken, dat de rechter alsnog een poging heeft gelast, om de zaak in der minne te regelen. C.S. deed aan partijen aanschrijving voor een conferentie in Oirschot op 20 juni 1831, waarvoor de douarière reeds een gemachtigde had aangewezen.⁷⁷⁾ Ofschoon aan het gemeentebestuur verzocht was, om te zorgen voor pennen en papier, is er geen document van deze conferentie bewaard. Vermoedelijk was het provisioneel besluit van 1822 reeds eerder als definitief beschouwd, omdat inmiddels voldoende was gebleken, dat de douarière haar beweerde recht niet kon bewijzen, zodat de conferentie enkel zal gehandeld hebben over de erkenning van het besluit van de zijde der douarière door de overdracht van de betreffende stukken. Het is echter nog de vraag, of alle stukken wel zijn overgedragen. De onroerende bezittingen van het gasthuis waren voldoende bekend. De daarop betrekking hebbende stukken waren moeilijk achter te houden. Met de stukken betreffende renten en pachten lag dat echter anders. Wij vermoeden, dat stukken dienaangaande zijn achtergehouden, want nog in 1843 bleek P. van Nahuys aanschrijvingen te doen tot invordering van renten verschuldigd aan het Sint-Joris-gasthuis. G.S. adviseerden daarom, om alle renten en pachten van het Sint-Joris-gasthuis, die volgens de wet van 1842.07.04 opnieuw in de hypothecaire registers moesten worden ingeschreven, te laten registreren op naam van het armbestuur.⁷⁸⁾

We kunnen wel zeggen, dat hiermee de juridische titanenstrijd volstreden was, om voor het Sint-Joris-gasthuis de mogelijkheid te scheppen, om weer volgens zijn oorspronkelijke bedoeling bestuurd en geëxploiteerd te worden. Deze mogelijkheid moest echter nog gerealiseerd worden.

Een doodlopende weg

Het vinden van de goede weg naar deze realisatie is blijkbaar erg moeilijk geweest. Achteraf kunnen we ons daarover verwonderen, omdat de uiteindelijk gevonden oplossing zo eenvoudig lijkt. Men had wel een beeld, hoe het in feite zou moeten worden, maar de juiste juridische structuur werd aanvankelijk niet onderkend. De bedoeling van de Oirschotse bevolking was, van het gasthuis een ziekenhuis te maken voor verpleging, die thuis moeilijk te realiseren was. Men kon zich zo'n verpleging niet voorstellen zonder zusters en dacht vanzelf aan de zusters Franciscanessen, die zich een halve eeuw daarvoor in Oirschot gevestigd hadden. Rector C.F. Snellaars van het Oirschotse moederhuis wees een diplomatieke weg.⁷⁹⁾ Het burgerlijk armbestuur beschouwde zich niet als de aangewezen instantie, om het gasthuis in die zin te beheren. Men wilde daarom het gasthuis voor f 3000,— verkopen aan de R.C. gemeente (= de parochie), wat echter op bezwaren stuitte van G.S., die een verklaring van twee deskundigen eiste, dat het bij een openbare verkoop niet meer zou opbrengen.⁸⁰⁾ Deze verklaring was natuurlijk niet te geven en ten einde raad besloot men het gasthuis publiek te verkopen, denkkelijk in de hoop, dat het kerkbestuur daarbij in staat zou zijn het gasthuis voor f 3000,— te kopen. Dit was niet reëel. Het gevaar was groot, dat het gasthuis door een buitenstaander gekocht zou worden en definitief aan zijn bestemming onttrokken. Het door P. Lemmens bij de commissie ingediende bezwaarschrift loog er dan ook niet om en men zag blijkbaar in, dat men zich op een heilloze weg bevond.⁸¹⁾ Het duurde echter nog meer dan twee jaar, voor men de goede weg vond.

Overdracht aan het R.K. armbestuur

Het besluit, om het Sint-Joris-gasthuis in wezen te laten en het beheer op te dragen aan het R.K. armbestuur, werd op zo'n onhandige wijze aan G.S. voorgelegd, dat deze het wel moesten afwijzen. Er was geen bereidverklaring van het R.K. armbestuur overgelegd, om het beheer op de bedongen voorwaarden te aanvaarden.⁸²⁾ Nadat in dit manco was voorzien, werd de overdracht d.d. 1848.02.11 door G.S. goedgekeurd.⁸³⁾

De voornaamste voorwaarden waren: "Het St. Joris Gasthuis zal worden ingerigt tot een zieken en verplegingshuis ten behoeve van alle noodlijdenden in de gemeenten, onverschillig tot welke godsdienstige gezindheid deze zouden behoren". "Het beheer zal moeten plaats hebben zoodanig, dat daardoor noch aan de Burgerlijke Gemeente, noch aan de algemeene armenkas eenig nadeel kan worden toegebracht". G.S. bevalen het gemeentebestuur aan, om toezicht te houden op de naleving van de bepalingen.

Reeds op 19 juli 1848 aanvaardden drie Oirschotse zusters "op het ten sterkste verzoek van den Eerw. Heer Deken A. Rovers alsmede van onze andere overheden" de verzorging van "zieken en oude vrouwen" in het Sint-Joris-gasthuis.⁸⁴⁾ Tot op de dag van vandaag zijn nog twee zusters betrokken bij de verzorging van de bejaarden.

Het beheer bleef toevertrouwd aan het R.K. armbestuur, totdat veranderde omstandigheden op het terrein van de bejaardenzorg een groots opgezette nieuwbouw noodzakelijk maakten. Dit was tevens een ongezochte gelegenheid, om een nieuwe juridische constructie op te zetten.

De huidige bestuursvorm

De lang voorbereide plannen voor de renovatie van het Sint-Joris-gasthuis waren in het begin der zestiger jaren in zo'n vergevorderd stadium, dat het opportuun werd geoordeeld de nieuwe bestuursvorm te realiseren.

Op 25 maart 1963 werd bij notariële akte de "Stichting Sint Joris" opgericht. Vanwege de continuïteit werd het bestuur aanvankelijk bemand door meerdere leden van het R.K. armbestuur, maar de stichting ging verder een onafhankelijke weg. Na de aanloopperiode werd een wijziging in de statuten doorgevoerd bij notariële akte d.d. 1979.05.29.

Het lijkt zinvol de grondgedachten van deze statuten, voornamelijk met betrekking tot de bestuursopzet, te vergelijken met de grondgedachten, die wij in indringende arbeid hebben opgespoord als oorspronkelijk. Het is daarbij nodig te bedenken, dat de instanties, die bij de oorspronkelijke bestuursopzet betrokken waren, niet meer in die kwaliteit bestaan. De heer van 1333 was de hoogste plaatselijke instantie van burgerlijk bestuur.

Het kapittel was de kerkelijke instantie, die met een quasi-bisschoppelijke bestuursmacht bekleed was in Oirschot en verschillende parochies in de omgeving.

Het doel van het Sint-Joris-gasthuis bij zijn oorsprong was, het geven van verzorging aan "ingezetenen en vreemde armen" d.w.z. aan degenen, die het meest verzorging nodig hadden, in die tijd voornamelijk pelgrims.

Artikel 2.1 van de huidige statuten bepaalt als doel "om aan ouderen, bejaarden en verzorgingsbehoevenden ... huisvesting, gepaard met gehele of gedeeltelijke verzorging en eventuele verpleging te bieden".⁸⁵⁾

Evenals het oorspronkelijke heeft het huidige "Huize Sint Joris" een kapel en een rector voor de geestelijke verzorging van de bewoners.

Wat het bestuur betreft bepaalt artikel 5.2: "Een van de bestuursleden wordt benoemd op voordracht van het kerkbestuur van de Rooms Katholieke parochie van de heilige Petrus te Oirschot". Als bestuurslid namens het kerkbestuur heeft zitting (thans emeritus-) pastoor J.A. Jilissen.

Artikel 16.3 bepaalt: "Besluiten tot wijziging van de artikelen 1, 2, 5 en 16 zijn niet van kracht dan nadat daarop de schriftelijke goedkeuring is verkregen van de bisschop van 's-Herogenbosch".

Artikel 4.3 bepaalt: "Indien door welke oorzaak dan ook geen bestuursleden meer zijn, zijn burgemeester en Nethouders der gemeente Oirschot bevoegd uien We bestuursleden te benoemen of de stichting te ontbinden".

Daarnaast heeft, ofschoon dat niet statutair bepaald is, tot nu toe steeds de gemeentesecretaris zitting in het bestuur.

Een lange en moeizame weg, die wij in spanning hebben gevolgd, heeft tot dit resultaat geleid..

Het oorspronkelijke doel, het Oirschots belang, het bestuur door kerkelijke en burgerlijke gezagsdragers en "goede mannen" zijn hier in een aan de tijdsomstandigheden aangepaste versie aanwezig in een evenwichtige synthese.

BESLUIT

S

Mensen van onze tijd gaan ervan uit, dat juridische zaken tot in de puntjes schriftelijk zijn vastgelegd. Wij leven in een maatschappij van geschreven recht. Elke verandering in het rechtssysteem moet eerst schriftelijk worden geformuleerd. Eeuwenlang was dit niet zo. De middeleeuwse westeuropese maatschappij was een maatschappij van gewoonterecht. Gewoonterecht was er niet, maar groeide naar omstandigheden. Een schriftelijk vastlegging van het gewoonterecht was in zekere zin het einde daarvan.⁸⁶⁾

De bestuursvorm van het Sint-Joris-gasthuis is in het verleden vermoedelijk nooit schriftelijk vastgelegd. Enkele grondgedachten daarvoor waren zo vanzelfsprekend, dat zij - ofschoon niet geformuleerd - leefden in het bewustzijn van de Oir-

schotse bevolking. Slechts in het feitelijk optreden kwam een bepaalde bestuursvorm naar voren. Stilzwijgend werd deze aanvaard, indien hij in overeenstemming was met het rechtsbewustzijn van de gemeenschap. Indien hij daarmee in strijd was, werd hij afgekeurd, maar pas bij grote afwijking kwam die afkeuring min of meer naar buiten.

Al werd deze afkeuring dan ook slechts schoorvoetend geuit, toch bleef het oordeel van de gemeenschap over het al dan niet in overeenstemming zijn met het rechtbewustzijn levendig, zodat het als de nood hoog was en de omstandigheden gunstig, als een knop in de lente kon openbreken tot de bitter nodige actie.

Het rechtsbewustzijn van de Oirschotse bevolking aangaande haar Sint-Jorisgasthuis heeft eeuwen van misgroei en onderdrukking overleefd, om uiteindelijk tot een resultaat te leiden, dat niet formalistisch a priori was vastgesteld, maar passend in de tijdsomstandigheden beantwoordde aan haar diepste verlangen, zoals dat beschreven werd door het opgeheven bureau van weldadigheid. s⁷⁾ Na het brandmerken van het toenmalige wanbeheer luidt het in dit schrijven: "... over alle hetwelk, en niet zonder rede, de inwoonders van deze gemeente van alle oude tijden hun uiterste misnoegen hebben aan den dag gelegd, en vuurig verlangd, dat dit gesticht, voor zoo veel de omstandigheden van tijd en de inkomsten van hetzelfde toelaaten, volgens de intentie van de fondateurs mogt worden in voege gebracht".

NOTEN

INLEIDING

1. L.H.C. Schutjes, Geschiedenis van het bisdom 's-Hertogenbosch, Sint-Michiëlsgestel 1876, deel V, blz. 349.
2. Bij het schrijven van mijn artikel "Het Sint-Joris-gasthuis tien maal bejaard" in Campinia jrg. 13, nr. 49 (april 1983), blz 64-91 veronderstelde ik in noot 10, dat in 1649 de oprichtingsakte van het beneficium destijds nog in het archief der familie van Merode aanwezig was. Bij een minutieus onderzoek in het familiearchief van Merode, aanwezig in het A.R.A. te Brussel, bleek ook nu nog de originele akte van goedkeuring van de oprichting d.d. 1336.07.18, practisch gelijk te stellen met een oprichtingsakte, aanwezig te zijn onder nr. F-909-2. Over deze akte wordt verder nog uitgeweid.
3. Deze akte is slechts bekend uit enkele opwinningen en wordt later besproken.
4. A.R.A. Brussel, archief der familie van Merode, inv. nr. L.A. 1252.
5. Koopakte in afschrift. Oud administratief archief van Oirschot, vrl. inv. nr. 978.
5. Schutjes, Bisdom 's-Hertogenbosch, V, blz 349.

1 THESE

7. A.M. Frenken, Documenten betreffende de kapittels van Hilvarenbeek, Sint-Oedenrode en Oirschot, 's-Hertogenbosch 1956, blz. 263-267.
8. A.R.A. Brussel, archief der familie van Merode, inv. nrs. F-909-2 en 4. Het voor ons onvoorstelbare feit, dat een besluit van de bisschop door de aartsdiaken wordt goedgekeurd, wijst wel op de zeer sterke en zelfstandige positie, die deze functionaris zich als het ware naast de bisschop had weten te verwerven.
9. Frenken, Documenten, blz. 276, noot 27. De akte van naasting van het Oirschotse kapittel door de staten generaal is afgeschreven in het register van Dooren - van Baar, blz. 625-629.
10. Zie noot 2.
11. Prot 1499, fol XXIVb^v: 1532, tol. LXVIII C.V.; 1535, tol XLI b.
12. A.R.A. Brussel, archief der tam. v. Merode, inv., nr. LA. 1252.
13. R.v.D.v.B., blz. 75-78.
14. Het register van Dooren van Baar is vermoedelijk aangelegd door secretaris Aert Stzraets, die voordien ook kapittelnotaris was, kort v56r 1600. (Hij stierf in 1601). Later zijn er nog enkele belarvirijke akten in afschrift bijgevoegd, zoals de akte 'vuil naasting van he kapittel door de staten wiet aal -viri 1649
15. Oirschots sebenenorotocol van 1494, tol. VI11 e.v.v., gepublixerel 10, nr 37 (april 1980), blz. 47-50. Ravondepot Oirschot, charter nr. 1394:)2.01.

NTITIWSE

17. R. Richardson, Geschiede der Familie von Merode, Praag 1877, deel I, biz. 155. Ik opvolging van Rycalt III werd gemeinoreerd in J. Lijten, "De Merode's in Oirschot 1410-1672", in Campinia jrg. 11, nr. 42 juni 1982), blz. 69-89. Over de opvolging van Rycalt III ben ik daar enigszins vaag moeten blijven. Sindsdien werd echter een afschrift van het delingscontract d.d. 1533.08.13 tussen Hendrik I en Rycalt IV gevonden, dat gesloten werd te Brussel en dezelfde dag door de Raad van Brabant bekrachtigd. O.A.A.O., vrl. inv. nr. 8285. Hierop is de volgende samenvatting gebaseerd.
18. A.R.A. Brussel, arch. der fam. v. Merode, inv. nr. V.O. 183.
19. Oirschots schepenprotocol van 1538, fol. LXXVI.
20. Oirschots schepenprotocol van 1540, fol LXXIIv.
21. Zie noot 15.
22. Oirschots schepenprotocol van 1541, fol. IX.
23. J. Lijten, Het Sint-Joris-gasthuis tien maal bejaard, blz. 8.
24. idem, blz. 7.
25. Oirschots schepenprotocol van 1540, fol LXXXIII.
26. Oirschots schepenprotocol van 1556, fol. Cl.
27. O.A.A.O., vrl. inv. nrs. 756 en 1503.
28. R.A.N.B., Archief kapittel Oirschot, 1166, nr. 39.

29. Frenken, Documenten, blz. 253. Frenken dateert deze statuten in 1446, steunend op een hier en daar corrupt "registertje". In mijn bijdrage "De Oirschotse kapittelstatuten van 1446?", in *Campinia* jrg. 10, (1980), blz. 40 meen ik aan de hand van een meer betrouwbaar afschrift te hebben aangetoond, dat deze statuten van 1496 zijn.
30. H.J. Domsta, *Geschiede der Enrsten von Merode im Mittelalter*, 1 Band, Duren 1981, blz. 196.
31. R.A.N.B., *Collectie Cuypers - van Velthoven*, inv. nr. 1555.
32. Deze overdracht werd d.d. 1556.04.30 goedgekeurd door koning Philips II als hertog van Brabant en d.d. 1556.05.09 door Hendrik van Merode, de patronen van het Oirschotse kapittel. A.R.A. Brussel, arch. der fam. v. Merode, inv. nr. V.O. 183.
33. Er is geen stuk bekend betreffende deze huwelijkssluiting, maar tijdens het proces, dat zijn broer Hendrik na zijn dood tegen zijn weduwe aanspande, stond ook het huwelijk ter discussie. Hierover werd door de kerkelijke rechtbank d.d. 1564.10.15 uitgesproken, dat Rycalt bij zijn dood in 1559 kerkelijk gehuwd was met Geertruyd de Crom. Dr. G. Bannenbergh, A. Frenken en H. Hens, *De oude dekenaten Cuijk, Woensel en Hilvarenbeek in de 15de- en 16de-eeuwse registers van het aartsdiakenaat Kempenland*, deel II en supplement, Nijmegen 1970, blz. 201.
34. Vermoedelijk was Rycalt V toen nog minderjarig, want nadat in voorgaande jaren, hangende de procedure, de schepenen waren benoemd "van 's hooffs wegen", werden na de uitspraak in het proces op die dag de nieuwe schepenen "vanwege de weduwe geset tot wethouderen". Oirschots schepenenprotocol van 1569 B, blz. I.
35. De oudere broers van Hendrik, Jan en Maximiliaan, waren toen reeds overleden. Hendrik volgde op krachtens testament van Rycalt V d.d. 1587.05.01 A.R.A. Brussel, arch. der fam. v. Nierode, inv. nr. F-754.
36. Oudste doopboek van Oirschot, blz. 73 en 79.
37. Richardson, *Geschiede*, blz. 240.
38. Frenken, Documenten, blz. 266.
39. Frenken, Documenten, blz. 204.
40. Frenken, Documenten, blz. 270.
41. Frenken, Documenten, blz. 204.
42. Register van Dooren - van Baar, blz. 625-629.
43. Deze lijst is slechts bekend uit een ca. 1800 vervaardigd afschrift. O.A.A.O., vrl. inv. nr. 1837.
44. Archief van het Sint-Joris-gasthuis, ongenummerd.
45. idem, ongenummerd.
46. idem, vrl. inv. nr. 1498.
47. idem, vrl. inv. nr. 3375.
48. idem, ongenummerd.

III SYNTHESE

49. Resolutieboek van het gemeentebestuur 1803/09, fol. 161v^o, vergadering van 1807.07.31, art. 2.
50. Resolutieboek, fol. 211, verg. d.d. 1809.06.03, art. 2.
51. Brief van de douarière aan het bureau d.d. 1812.02.17. Arch. bur. vrl. inv. nr. 5257.

52. Archief commissie van toezicht, vrl. inv. nr. 5345, stuk nr. 2.
53. Notulenboek bureau van weldadigheid, blz. 2, vergadering d.d. 1811.12.16.
54. idem, blz. 12, verg. d.d. 1812.01.04/09.
55. idem, blz. 22 e.v. alsook vrl. inv. nr. 5257.
56. idem, blz. 26-30.
57. idem, blz. 44, verg. d.d. 1812.12.30.
58. idem, blz. 51, verg. d.d. 1813.04.07.
59. idem, blz. 52, verg. d.d. 1813.04.14.
60. idem, blz. 55, verg. d.d. 1813.05.26 en 1813.06.16.
61. idem, blz. 65, verg. d.d. 1813.09.15.
62. Minuutbrief in het archief van het bureau, vrl. inv. nr. 5882.
63. Een beslissing van G.S. is niet gevonden, maar deze overdracht wordt vermeld in het rapport van 1820, vrl. inv. nr. 5345, stuk nr. 1.
64. Arch. Comm. Tvz., vrl. inv. nr. 5345, stuk nr. 1.
65. De commissie van toezicht bestond uit B. en W. met het burg. armbelt.
66. A.C.Tvz., vrl. inv. nr. 5345, stuk nr. 2.
67. A.C.Tvz., vrl. inv. nr. 4047, stuk nr. 9, d.d. 1821.08.25.
68. idem, stuk nr. 10, d.d. 1821.12.03.
69. idem, stuk nr. 11, d.d. 1821.12.10.
70. idem, stuk nr. 12, d.d. 1821.12.24 en nr. 13, d.d. 1822.01.07.
71. idem, stuk nr. 14.
72. idem, stuk nr. 15, d.d. 1822.06.07 en nr. 16, d.d. 1822.07.30.
73. idem, stuk nr. 17, d.d. 1822.09.16.
74. idem, stuk nr. 18, d.d. 1822.10.15 en nr. 19, d.d. 1822.12.16.
75. idem, stuk nr. 20.
76. idem, stuk nr. 21, d.d. 1829.10.09.
77. idem, stukken nrs. 22 en 23, d.d. 1831.06.14.
78. idem, stuk nr. 24, d.d. 1843.07.03.
79. Zr. Domitilla van Delft, Klooster Nazareth Oirschot, Oirschot 1966, blz. 351.
80. A.C.Tvz., vrl. inv. nr. 3178, stuk nr. 1, d.d. 1845.01.17.
81. idem, stuk nr. 2, d.d. 1845.03.08.
82. idem, stuk nr. 3, d.d. 1847.12.24.
83. idem, stuk nr. 4.
84. Mermorieboek der zusters, blz. 158. Arch. Sint-Joris-gasthuis, ongen.
85. Een exemplaar van de huidige statuten werd door de directie welwillend ter beschikking gesteld.

BESLUIT

86. John Gilissen, *La coutume*, Turnhout 1982, blz. 25 e.v.
87. Archief bureau van weldadigheid, vrl. inv. nr. 5882.

II. STAMLIJST VAN DER AA

door N. van Cuijck

1. Veraa, Joannes
z.v. Laurentius
ged. Breugel
geh. I: Oirschot 24-1-1712 met Margriet, d.v. Peter Jan Dielis Smits en Maria
Petrus van den Hagelaar, ged. Best 1-3-1689
kind: Josephus, ged. Best 10-8-1715
geh. II: Oirschot 27-2-1718 met Cornelia, d.v. Tilmannus van Dijck en
Joanna Dirk Hermans, ged. Best 20-10-1685
kinderen (allen gedoopt Best):
Laurentius, ged. 25-8-1719
Joanna, ged. 20-3-1722
Tilmannus, ged. 29-1-1725
Franciscus, zie no. 2
2. van der Aa, Franciscus
z.v. Johannes en Cornelia Tilmannus van Dijck
ged. Best 25-4-1728
geh. Oirschot 17-8-1760 met Jenneke d.v. Aart van Roij en Clara Petrus van
Laarhoven, ged. Best 27-5-1730
kinderen (allen gedoopt Best):
Cornelia, ged. 21-9-1761
Arnoldus, ged. 30-1-1764, geh. 16-2-1800 met Hendrien Jan
Storms
Clara, ged. 20-5-1765, geh. 22-10-1786 met Joannes Nicolaas
Vogels
Laurentius, zie no. 3
Joannes, ged. 23-10-1769, geh. 10-11-1799 met Catharina
Hendrik de Crom
3. Veraa, Laurens
z.v. Francis en Joanna Arnoldus van Roij
ged. Best 26-8-1767
geh. Oirschot 29-11-1795 met Willemijn, d.v. Hendrick Schepens en
Christina Wilhelmus van Croonenburgh, ged. Best 26-9-1765

kinderen (allen gedoopt Best):

- Joanna Maria, ged. 13-10-1796, geh. 21-2-1819 met Johannes
Cornelis Gijsbert Habraken
Christianus, ged. 29-7-1798, geh. Best 10-5-1823 met Joanna
Johannes Latijnhouwers
Cornelia, ged. 19-12-1800, geh. Best 18-2-1832 met Lambertus
Johannes van den Akker
Joannes, zie no. 4
Henrica, ged. 2-5-1805
Franciscus, ged. 22-1-1807
4. van der Aa, Joannes
z.v. Laurens en Wilhelmina Scheepens
ged. Best 25-2-1803
geh. I: Oirschot 6-6-1830 met Anna, d.v. Nicolaas van Collenburg en
Barbara van Nunen, ged. Oirschot 4-9-1806
kinderen: Willemijn, geb. Oirschot 31-10-1831, geh. Best 14-6-1861 met
Martinus Johannes van den Biggelaar
Bernardus, geb. Oirschot, 2-3-1834, overl. 26-4-1834
Bernardus, geb. Oirschot, 26-1-1836, geh. Best 1-6-1871 met
Anna Maria Essens
geh. II: Oirschot 29-1-1875 met Allegonda Roefs
kinderen: Lamberdien, geb. Best 14-4-1839, geh. Best 5-6-1873 met Adriaan
Hendricus Raaijmakers
Maria, geh. Best 24-3-1845, geh. Best 8-6-1881 met Joannes
Joannes van Rooij
Kornelis, geb. Best 6-3-1842, geh. Oirschot 13-7-1877 met
Gerardina van Overdijk
Laurens, zie no. 5
 5. van der Aa, Laurens
z.v. Johannes en Anna van Kollenburg
geb. Best 5-6-1848
geh. Oirschot 5-6-1881 met Maria Barbara, d.v. Johannes van Hout en Anna
Maria Latijnhouwers, geb. Oirschot 3-12-1852
kinderen (allen geboren Best):
Anna, geb. 15-9-1882
Maria, geb. 21-2-1884
Joannes Jan, geb. 17-4-1886
Joanna, geb. 2-1-1888
Joanna, geb. 22-6-1889, geh. met Gerardus van der Schoot

Martinus, zie no. 6
 Catharina, geb. 22-6-1893
 Lambertus, geb. 1-3-1896
 Wilhelmina, geb. 1-8-1898

6. van der Aa, Martinus

z.v. Laurens en Barbara van Hout

geb. Best 26-5-1891

overl. Oirschot 28-8-1980

geh. Oirschot 5-11-1923 met Lucia Cornelia van Zeist, geb. Oirschot
 6-7-1893 overl. 2-4-1976

kinderen (allen geboren Oirschot)

Laurentius Joannes, geb. 13-9-1924

Cornelia Barbara, geb. 13-11-1925, overl. 17-1-1927

Barbara Anna, geb. 2-6-1927

Cornelius Joseph, geb. 31-3-1930, overl. 3-6-1930

Cornelia Theresia Gerarda, geb. 26-3-1931

Johannes Laurentius, geb. 21-9-1932

Johannes Martinus Henricus, geb. 24-6-1934, overl. 16-9-1939

III. O.L. VROUW VAN DE H. EIK, GRAVURE VAN G. COLLAERT

door A.P.A.M. Spijkers

In de loop van dit jaar signaleerde de bibliothecaris van het streekarchief in een veilingcatalogus een "gravuur van Collaert" met als onderwerp de aanbidding van O.L.V. van de H. Eik in Oirschot. Deze prent, waarvan u hiernaast een afbeelding ziet, werd vervolgens voor onze historisch-topografische collectie aangekocht. Het is een kopergravure van de hand van Guillaume Collaert met een afmeting van 36,5 x 26,7 cm.

Guillaume Collaert stamde uit een geslacht van vermaarde Antwerpse graveurs, die behoorden tot de school van Philip Galle, de man die door Delen de grootste graveur-uitgever van de 16e eeuw na Plantijn werd genoemd en wiens atelier het middelpunt van de Antwerpse prentkunst vormde tot ver in de 17e eeuw.¹⁾ Van de Collaerts is Adriaan, die met een dochter van Philip Galle was gehuwd, het meest bekend. Daarnaast komen we als graveur drie Collaerts tegen met de voornaam Johannes, een Carel en een Roeland.²⁾

Guillaume zou rond 1600 zijn geboren als zoon van Jan (of Hans) de jongere (1566-1628). Hij zou dan een broer zijn van Jan III en een neef van Adriaan. In 1627 werd hij in het St. Lucasgilde opgenomen en hij moet zijn gestorven in of kort voor 1666. In naslagwerken worden betrekkelijk weinig van zijn gravures genoemd: het bezoek van Elisabeth aan Maria, de Reuk (naar N. van der Horst) en een ruitportret van de Kardinaal Infant van Spanje.³⁾ Van Heurck noemt nog: O.L.V. van Luxemburg, St. Thomas a Villanova, een doodsprent en een prent van het kind Jezus temidden van dansende meisjesfiguren. Daarnaast zijn enkele door hem geïllustreerde boeken bekend: van Michaël Hoyer, "Flammulae Amoris S.P. Augustini", uitgegeven te Antwerpen in 1629, en "Het leven ende miracelen van den H. Philippus Neri" van Vernimmen, uitgegeven te Brussel in 1644. Bovengenoemde prent van de Reuk is eveneens uit een boekwerk afkomstig en wel "Le tombeau des délices du monde" van Jean Puget de la Serre, Brussel, 1630.⁴⁾ Behalve als graveur was Guillaume Collaert werkzaam als verkoper van prenten. Zijn nalatenschap omvatte o.a. een voorraad van maar liefst 68.947 exemplaren.⁵⁾

Een globale datering van de gravure is mogelijk door een zinsnede onderaan: "Den Doorluchtichsten en Hooghweerdichsten Heer Jacobus Artsbisschop van Ephesien Apostolicke Vicaris". Hiermee is bedoeld Jacobus de la Torre. Deze werd in 1657 benoemd tot eerste apostolisch vicaris voor het bisdom 's-Hertogenbosch, waarvan de bisschopszetel sinds het overlijden van bisschop Bergaigne in 1647 vacant was. Omdat een vrije uitoefening van de katholieke gods-

Goodts Moeder, dije om troost da&mhaha te „lheuen
Tot VIRSCHOT tryhen j/room Linext d quaempt ogghedreuen:

En niet en hebt vermijet etonnooP herdere ham-
Dije u bracht bij den Eyck, omtrent den watercant-

En'hoon goede hen, tot 1174-e9 10j; vermeerere
1.) ick-wils, qa2'en plaets in kerck, tot-kuier eeren;

Sijt t'elckere, ijs weerom, door een verhorghen cracht-
Sander toedoen van menfib tot uwen Eüick gebracht.

Dus weesi" aihier, gegroet MARIA, IlerJt ier craneken
Der zeken medecun ll cornzen u bedancken

Dat ghz/ ons hebt „gebaert Goots eetut foon :
Buit voor ons, dat hzif t a'eeuwicheijt- ons con .

Der Dapryne & HoMleerdiet Heer Ar-Bry: f. War. Erticif. ii
een adre, kg a vee, 42- heek ver ent tim Yeeeyder rare

dienst in het Staatse gebied niet mogelijk was, wilde Rome geen opvolger aanstellen. Vóór de benoeming van De la Torre was het bestuur waargenomen door de kapittelvicaris Hendrik van den Leemputte, die in 1657 kwam te overlijden. De la Torre resideerde in Brussel. Wegens de achteruitgang van zijn geestelijke vermogens werd het vicariaat echter tot zijn dood in 1661 vanuit Antwerpen waargenomen door Judocus Houbraken als vicaris-generaal.⁶⁾ Dit alles betekent dat de gravure moet zijn vervaardigd rond 1660.

Een verband tussen het kerkelijk bestuur vanuit Antwerpen en de herkomst van de prent wil ik overigens niet direct veronderstellen. Antwerpen was immers reeds lang een van de belangrijkste centra van de prentkunst in Europa en sinds de Contra-Reformatie de devotieprent was gaan gebruiken als middel om bij de bevolking het katholieke geloof te bewaren, nam de productie van dit soort prenten in Antwerpen een enorme omvang aan.⁷⁾ Ook onze prent is daarvan een voortbrengsel.

Tenslotte nog enkele opmerkingen over de voorstelling zelf.

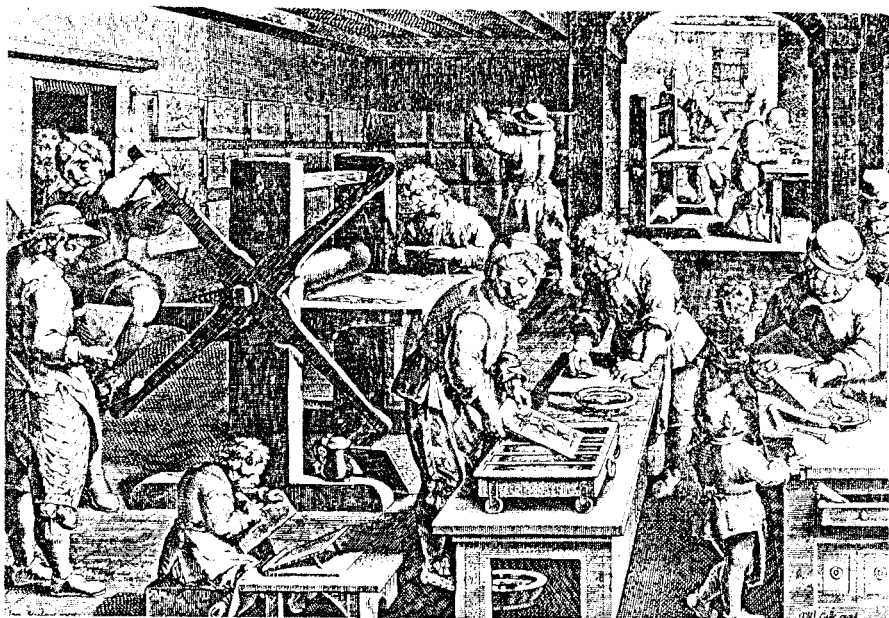
Deze heeft een opzet zoals men die ook bij andere devotieprenten kan aantreffen. Met het originele madonnabeeld vertoont de prent slechts een oppervlakkige gelijkenis mede door het kleed waarin het is afgebeeld.

Daarnaast zijn er echter een aantal details die voor de plaatselijke situatie interessant zijn.

Op de voorgrond zien we een aantal vrome lieden geknield rond het beeld en een viertal regulieren, die naar hun habijt te oordelen Augustijnen zijn. Dit komt overeen met het feit dat de parochie van Oirschot tussen 1633 en 1675 door een pater Augustijn nl. Bartholomeus van der Veken werd bediend. Gedurende zijn pastoraat werd hij door verschillende van zijn ordegenoten terzijde gestaan.⁸⁾ Wellicht is de gravure in opdracht van deze orde gemaakt. Op de achtergrond onderscheiden we links de vondst van het mirakelbeeld in de Beerze (in de tekst Aa genoemd). Daarnaast de eik waar mensen om genezing komen bidden. Achter de eik staat een gebouwtje dat de stenen kapel moet voorstellen, die Johannes Daems kanunnik van het St. Pieterskapittel in 1606 had laten bouwen uit dankbaarheid voor een wonderbaarlijke genezing. Toen de gravure werd gemaakt, bestond deze kapel al niet meer. In 1649 werd hij door de protestanten afgebroken en werd de eik geveld.⁹⁾

Rechts zien we een processie zoals die voorheen gebruikelijk was geweest op de zaterdag voor 24 juni, de dag waarop het beeld volgens de legende in 1406 was gevonden. Naast de processie is ook een tweewielige huifkar afgebeeld. Mogelijk die van de pastoor, want de afstand tussen het dorp en de kapel was zo groot dat hij zich er met paard en wagen heen begaf.¹⁰⁾ Duidelijk wordt uit deze beschrijving wel, dat de maker van de prent de bedoeling had de herinnering aan de vroegere geloofsbeleving in een moeilijke tijd bij de mensen levend te houden.

Met deze gegevens moeten we op dit moment volstaan. Wanneer we over aanvullende gegevens beschikken, zullen we de lezers van Campinia daarover zeker informeren.

*Werkplaats van koperplaatdrukkers, 16e eeuw.
Kopersnede door Philips Galle, naar Joann. Stradanus.
(Koninkl. Bibliotheek, Brussel)*

NOTEN

1. P.T.A. Swillens, *Prentkunst in de Nederlanden tot 1800*. Utrecht z.j., blz. 58-59.
A.J.J. Delen, *Histoire de la gravure dans les anciens Pays-Bas et dans les provinces belges des origines jusqu' a la tin du X VIIIe siècle*, Tome II: Le XVIe siècle. Paris 1935. blz. 99.
2. U. Thieme en F. Becker, *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart*, Band VII. Leipzig z.j., blz. 210-211.
Ch. Kramm (De levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche kunstschilders, beeldhouwers, graveurs en bouwmeesters van den vroegsten tot op onzen tijd, deel I. Amsterdam 1857, blz. 253) noemt Willem, een zoon van Jan de Oude. Zo ook A. von Wierzbach (NiederHndisches Kijnstler Lexikon, Band 1, Wien/Leipzig 1906, blz. 316), al zegt deze dat er nog een oudere Jan Collaert is geweest. Met deze Jan de Oude is dezelfde bedoeld die bij Thieme-Becker voorkomt als: "der jijngere Hans oder Jan Col-laert. Ook Delen noemt hem Jan Collaert de Jongere (a.w., blz. 101).

3. F.W.H. Hollstein, *Dutch and Flemish etchings, engravings and woodcuts ca. 1450-1700*. Amsterdam 1949, blz. 207; met verwijzingen naar de eerder genoemde lexicons.
4. M. Funck, *Le livre beige à graveurs, guide de l'amateur de livres illustrés, imprimés en Belgique avant le XVIIIe siècle*. Paris/Bruxelles z.j. p. 221, 239. Kramm kende de herkomst van "De Reuk" niet. Zijn opgave is door Wierzbach en anderen overgenomen.
5. E.H. van Heurck, *Les images de dévotion Anversoises du XVIe au XIXe siècle*. Anvers 1930, blz. 8. Blijkens A. Spame, *Das kleine Andachtsbild vom XIV bis zum XX Jahrhundert*. München 1930, blz. 138, zijn er veel meer prenten van Guillaume Collaert geweest dan de hier genoemde.
6. L.H.C. Schutjes, *Geschiedenis van het bisdom 's-Hertogenbosch*, deel II. St. Michiels-gestel 1872, blz. 128 e.v.. L.J. Rogier, *Geschiedenis van het katholicisme in Noord-Nederland in de zestiende en zeventiende eeuw*, deel V. Amsterdam 1964, blz. 914.
7. W.H.Th. Knippenberg, *Devotionalia, beelden, prentjes, rozenkransen en andere religieuze voorwerpen uit het katholieke leven*. Eindhoven 1980, blz. 53-55. Van Heurck, a.w., blz. 8. M. de Meijer, *Volksprenten in de Nederlanden 1400-1900*. Amsterdam 1970, blz. 50-52.
8. W.Th. Riswick, *Een statie der Augustijnen te Oirschot?*, in: *Brabants Heem*, IV (1952), blz. 18.
9. P.J. Margry, *Bedevoartsplaatsen in Noord-Brabant*. Eindhoven 1982, blz. 235.
10. J.A.F. Kronenburg, *Maria's Heerlijkheid in Nederland*. Amsterdam 1909, blz. 346.

IV.

OIRSCHOTSE GEDICHTEN

door Toke van de Ven - Lommers

EVEN TERUG

'k Neem U heden even mede
Naar de jaren dertig terug
Crisisjaren en die waren
Voor veel mensen hard en stug.

'k Zal U leiden door de tijden
Hoe het vroeger is geweest
Geen verwijten maar de feiten
Komen terug weer in mijn geest.

Uit de veren in de kleren
In het vroege morgenuur
Niets te duchten zuiv're luchten
Alles was nog puur natuur.

't Was veel werken trouw ter kerke
's Zondags leek de kerk te klein
Armen, rijken lieten blijken
Dat men daar geweest moest zijn.

's Winters glijden schaatsen rijden
Meestal konden w' op 't kanaal
Daar te zwieren gaf plezieren
IJspret voor ons allemaal.

Touwtje springen liedjes zingen
Spelen in de ronde kring
Aftelrijmpjes vol geheimpjes
Bij de meisjes onderling.

Capriolen op de scholen
Haasje-over werd gespeeld
Hakke-tollen schiete-bollen
Samen werd de buit gedeeld.

Auto's waren in die jaren
Nog maar zelden in 't verkeer
Maar wij zagen paard en wagen
Door de straten heen en weer.

's Zomers meldden d' korenvelden:
"D' oogst staat lonkend op het land"
Mannen maaiden vrouwen draaiden
Om de korenschoof een band.

En de kleren van de heren ...
Waren degelijk keurig net
Laken jasje vlinderdasje
Op het hoofd een hoed of pet.

Zwarte sokken klompenblokken
Rode zakdoek, blauwe kiel
Streepkatoenen boezaroenen
't Hoorde bij de boerenstiel.

Alle vrouwen lange mouwen
Rokken bijna tot de grond
En corsetjes keurig netjes
Schorten van mooi Brabants bont.

Nijv're vrouwen weefgetouwen
Spinnen van de schapenwol
Weven, breien tussenbeie
Men had steeds de handen vol.

Strooien hoedjes kwamen zoetjes
Mutsen droeg men toch het meest
Regelmatig fier en statig
Met de poffer naar het feest.

Mensen waren in die jaren
Ondanks crisis toch tevreê
Wat het leven had te geven
Daar was men gelukkig mee.

Aandacht schenken terug te denken
 Aan de tijden van weleer
 'Was wel heerlijk maar 'k zeg eerlijk:
 "Zo hoeft het nu ook niet meer".

'k Nam U mede naar 't verleden
 Maar wij leven dus vandaag
 Is men heden ook tevreden?
 Kijk, dat is nu maar de vraag!

V. IETS OVER DE LUIDKLOKKEN IN DE KERKTOREN VAN ZEELST*

door Jacq. Bijnen

*"Wie met gewijde klokken schiet,
 hij wint de oorlog niet."*

Overall in ons land zijn torens, en in bijna alle torens hangen klokken. Zij laten hun bronzen stemmen klinken, die tot ver in de omtrek hoorbaar zijn. In de toren van Zeelst delen drie klokken in het wel en wee van de parochie. De oudste van dit drietal telt ruim vier eeuwen. Zij dateert uit 1551 en werd gegoten door de Mechelse klokkengieter Peeter van den Ghein. De twee andere klokken kunnen aan deze ouderdom niet tippen, zij tonen ons het jaartal 1948. Beide laatstgenoemde klokken nemen de plaats in van twee voorgangers die tijdens de oorlog door de Duitse bezetter in beslag werden genomen.

Eind 1942 was de Duitse weermacht in het hele land doende de kerkklokken te vorderen. Na omsmelting gebruikten zij het klokspijs om er oorlogstuig van te gieten. Door verschillende kerkelijke en burgerlijke instanties is toen nog geprobeerd de oudste klok van Zeelst te behouden, hetzij als monument, hetzij als gemeentelijke alarmklok. Alles echter tevergeefs. In elke gemeente mocht slechts één klok blijven om te kunnen dienen als alarmklok. Hiervoor was voor de gemeente Veldhoven een klok van het kerkdorp Veldhoven aangewezen, met zijn 340 kilo de lichtste van de beschikbare klokken. Aanvankelijk mocht in gemeenten met ver uit elkaar liggende afzonderlijke dorpen voor elk dorp één klok, de kleinste, achtergelaten worden. Maar enkele dagen na het eerste opeisingsbevel werd deze uitzonderingsregel vervallen verklaard: slechts één klok in elke burgerlijke gemeente was toegestaan.

Op woensdag 30 december 1942 om circa 12 uur toog een ploeg arbeiders aan het werk. Zonder dat zij zelfs ook maar een machtiging konden tonen, takelden zij, zonder pardon, de klokken uit de toren. Alle bezwaren werden terzijde geschoven onder het motto: ze moeten toch weg. Hoe grondig deze inbeslagname door de bezetter was voorbereid, bleek toen de volgende dag ook nog de klokjes van de pastorie en het liefdegesticht werden afgehaald. In de tijd dat de vijf klokken onder de toren stonden om te worden afgevoerd werd het klokje van de zusters door onbekenden weggehaald en verstoppt. Op 13 januari 1943 werden de vier klokken overgebracht naar de opslagplaats te Tilburg. Later dook het weggenomen klokje weer op. Na melding hiervan aan de betreffende instantie mocht deze

klok worden behouden en zelfs in de toren worden gehangen: na enige tijd werd dit klokje echter omgeruild voor een nog kleiner.

Kort na de bevrijding bereikte de pastoor het bericht dat de grootste klok van Zeelst, die van Peeter van den Ghein, behouden was gebleven; dat was een geweldige meevaller.

In juni 1947 is door de parochianen geld ingezameld voor een nieuwe klok, als cadeau bij gelegenheid van het zilveren priesterjubilé van pastoor Van Welie. Met veel enthousiasme werd hiervoor 5500 gulden bijeengebracht. Aangemoedigd door het goede onthaal van deze actie bij de parochianen, besloot het kerkbestuur twee nieuwe klokken te bestellen. De totale kosten zouden, inclusief twee luidassen met wielen, beugels, staaldraad, luidtouwen en montage, 11.900 gulden gaan bedragen. Op zondag 7 november 1948 waren de klokken gereed en werden zij door deken Van de Ven gewijd.

*De Zeeister luidklok
uit 1551
(foto: keg, Bijnen,
Oerle)*

De grootste van deze twee klokken heeft het opschrift:
"Campana pristina abducta A.D. MDCCCCXXXII, parochiani me, Willibrordum dictam nomine, Bernardo van Welie paracho quinto sacerdotii lustro peracto dono dederunt A.D. MDCCCCXXXVIII".

(vertaald: Nadat de eerste klok was weggevoerd in het jaar 1942, hebben de parochianen mij, Willibrord genaamd, aan pastoor Bernard van Welie kado gegeven bij het voltooiën van het vijfde lustrum van zijn priesterschap, in het jaar onzes Heren 1948)0.

Op de tweede klok staat de tekst:
"St. Jan. Praedecessore obmutescente, alter ego Johannes, sex intermissie annis, Deum laudandi munus suscepi A.D. MDCCCCXXXVIII".

(vertaald: Toen mijn voorganger St. Jan verstomde, heb ik, een andere Johannes, na zes jaar de taak om God te prijzen op mij genomen, in het jaar onzes Heren 1948).

In het aantekenboek schrijft de pastoor over deze klokken:
"Het geluid is prachtig. Alleen de slag voldoet niet, daar de hamers te licht zijn; deze zullen door zwaardere worden vervangen. Maar ook deze zullen niet het hoogste effect sorteren, omdat het uurwerk niet op deze klokken berekend is. Er zal dus te gelegener tijd ook een nieuw uurwerk moeten komen. De klokken zijn een aanwinst voor de parochie."

Het nieuwe uurwerk is er in 1962 gekomen: bij het 40-jarig priesterfeest van pastoor Van Welie. Het meest verheugend is dat de aloude luidklok uit 1551 behouden bleef: zij heeft vanwege haar ouderdom, zeldzaamheid en haar bijna volmaakte tooninhoud een onvervangbare historische waarde. Was deze klok met zijn 730 kilo aan brons vroeger de zwaarste, nu is zij in het gezelschap van de twee jongste, met hun 1386 en 749 kilogram, de lichtste en kleinste en daardoor de hoogste in klank. De tekst op deze klok luidt: ²⁾

SALVATOR MONDI
PEETER VAN DEN GHEIN
HEFT MI GHEGOTEN INT JAER
ONS HEEREN MCCCCCLI

Dus als er in Zeelst wordt geluid om op te roepen voor de eredienst, dan komt de hoogste klank van die klok, die al 435 jaren parochianen ter kerke roept: SALVATOR MUNDI (Verlosser van de wereld!).

NOTEN

* Voor de gegevens is gebruik gemaakt van: Memoriale der Roomsch-Katholieke Parochie van den H. Wilibrordus te Zeelst 1892-1967; uit het parochie-archief van Zeelst.

1. De pastoor had het jaartal 1947 bedoeld, waarin hij 25 jaar priester was.
2. De 0 in het woord MONDT is vrijwel zeker een vergissing van de klokkengieter; bedoeld is MUNDI.

#4

VI. OIRSCHOTSE ZOEN-ACCOORDEN

A. ZOENEN WEGENS DOODSLAG nrs. 81 - 85

door J. Lijten
m.m.v. L. v.d. Mierden voor de transcripties

Telkens staan we weer voor verrassingen bij het doorwerken van de zoen-accorden. Deze keer zijn er liefst drie zoen-accorden, die gesloten werden, terwijl het slachtoffer nog leefde. Het kwam meer voor, dat iemand na verwonding nog een tijd leefde maar tenslotte toch bezweek, maar meestal werd een zoen-accorde dan pas gesloten na zijn overlijden. Er zijn twee zaken nieuw.

Op de eerste plaats is het opvallend, dat er zo kort na elkaar drie slachtoffers gedurende enige tijd in leven blijven. Misschien is hierin de hand te zien van meester Iacop Lintermans, die een zeer bekwaam medicus geweest moet zijn.

Op de tweede plaats valt op, dat men blijkbaar erop uit is, om een accorde te sluiten, vóór het slachtoffer is overleden. Hoewel wij daarvoor geen concreet aanknopingspunt hebben, vermoeden we, dat dit samenhangt met het streven om het ingrijpen vanwege de heer zoveel mogelijk te beperken.

Omdat in Oirschot zaken betreffende afwikkeling slechts een enkele maal zijn aangetekend in het schepenprotocol, zijn wij voor gegevens omtrent het feitelijke overlijden aangewezen op andere bronnen, die echter ook nauwelijks beschikbaar zijn. Door deze gang van zaken zijn wij niet op de hoogte van het eventueel overlijden der slachtoffers. Ook de aanvullende informatie over de familie Meulenbroeks, die H. Vera verzameld heeft in een afzonderlijk artikel voor een opvolgend nummer, geeft hierover geen uitsluitel.

Het accorde blijft natuurlijk overeind, ook in zoverre het ons inzicht geeft in de voortgang der zoenprocedure, maar het is onbevredigend, om met voorwaardelijke accorden te moeten werken.

Zoen nr. 82 is nauwelijks een zoen-accorde te noemen. Wij zijn door de omstandigheden zo fortuinlijk, om de oorzaak daarvan te kunnen aanwijzen. Het vergt echter een uitgebreide uiteenzetting.

De data van de vijf voorliggende zoen-accorden vallen binnen het tijdsbestek van twee maanden. We moeten daar echter geen conclusie uit trekken omtrent de moordlustigheid van de Oirschotse bevolking.

nr. 81

1597 januari 12

**ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP GOYAERT STEVENSZOOM
BEERSMANS****Oirschots schepenprotocol van 1597, fol. 450°.****Samenvatting door A. v. Sasse - v. Ysselst in Taxandria, jrg. VIII, blz. 310.**

SAMENVATTING

Slachtoffer: Goyaert Stevenszoon Beersmans uit Middelbeers

Dader: Peter zoon van Jan Aert Jacopszoon in't Molenbroeck

Zoencommissie

"door tusschenspreecken van goede vrienden ten beyden syden genomen".

Inhoud van het accoord

Daar het slachtoffer nog niet is overleden, is het accoord voorwaardelijk. Indien hij niet overlijdt, hoeft de dader alleen de dokterskosten te betalen. De reden hiervoor is, dat het slachtoffer eerst "by ongevalle" Jan, de broer van de dader, ter dood gebracht had.

A. Verzoening

Voor het geval van overlijden van het slachtoffer wordt aan het begin van het accoord geconstateerd, dat de familie van het slachtoffer aan de dader vergiffenis schenkt. Aan het einde beloven beide partijen zich aan het accoord te zullen houden.

B. Voorwaarden

1. a. zoengeld: 58 Carolusgulden: 20 gulden binnen 1 maand na het overlijden; 20 gulden half mei en 18 gulden te oogst (augustus)
Zie commentaar.

b. Kosten: kerkerechten aan de pastoor van Oirschot
de doodskist
verpleeggeld: 10 gulden

kaarsen en kerkerechten "na exigentie van de staet der
uuytvaert tot Beerze"

2. geestelijke genoegdoening

a. voor het slachtoffer bidden

d. 1 kaars van 1 pond voor het **H.** Sacrament te Middelbeers

e. een spynde van 6 lopen rogge

3. schulderkenning

b. wiken gedurende een half jaar niet in Beerze in de kerk komen maar wel in Oirschot
wijken op wegen, in kerken en in herbergen als gewoon.

AFWIKKELING

Hierover is niets gevonden.

COMMENTAAR

Hoewel deze doodslag het breken van een zoen-accoord (nr. 78 d.d. 1594.07.22) inhoudt en we zouden verwachten, dat deze omstandigheid de schuld van de dader verzwart, wordt toch de doodslag door het slachtoffer op de broer van de dader als verzachtende omstandigheid aangehaald. Hieruit menen we te moeten besluiten, dat het slachtoffer veroorzaker is geweest van de ruzie, waarbij hij zelf levensgevaarlijk gewond werd. Blijkens de verpleging in Oirschot heeft ook deze vechtpartij niet plaats gehad in de omgeving, waar slachtoffer en dader woonden maar in Oirschot, waar zij elkaar vermoedelijk bij gelegenheid van een markt hebben getroffen.

Bij het accoord wordt de dader vertegenwoordigd door zijn vader, die hier Jan Aert Jacopssoen wordt genoemd, en zijn broer Gerard.¹⁾ De vertegenwoordigers van het slachtoffer zijn geen nabije familie. De naaste persoon is vermoedelijk een oom of neef. Het slachtoffer blijkt gehuwd te zijn en een minderjarige zoon te hebben. Voor het levensonderhoud van hem is het zoengeld voornamelijk bestemd. Dat hier een behoorlijk hoog zoengeld betaald moet worden, terwijl in nr. 78 geen apart zoengeld bedongen werd, zal enerzijds veroorzaakt zijn door de noodzaak van levensonderhoud voor een minderjarig kind, terwijl Jan Jan Aerts Jacops in 't Meulenbroeck vermoedelijk ongehuwd was, anderzijds doordat de familie niet welgesteld was en de familie in 't Meulenbroeck wel.

Voor de lokale omstandigheden zij terugverwezen naar het commentaar bij nr. 78.

Het is ons niet bekend, of het slachtoffer aan zijn verwonding bezweken is.

NOTEN

1) In het vorige nummer van Campinia, blz 139 e.v.v. zijn de familierelaties te vinden in de 'Stamreeks Meulenbroeks/Smollers' door Hans en Henriëtte Meulenbroeks.

**ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP HUYBRECHT JAN AERTSZOEN
IN 'T MOLENBROECK**

Oirschots schepenprotocol van 1597, fol. 456.

SAMENVATTING

Slachtoffer: Huybrecht zoon van Jan Aert Jacobszoon in 't Molenbroeck

Dader: Mathys Cauberchs

ZOENCOMMISSIE

"door tusschenspreecken van goede mannen"

Inhoud van het accoord

A. Verzoening

Aan het begin van de akte wc/rdt geconstateerd, dat de familie van het slachtoffer de dader vergeven heeft; aan het slot beloven beide partijen zich aan het accoord te zullen houden.

B. Voorwaarden

1. materiële vergoeding

a. zoengeld: 12 Carolusgulden "tot leetwesen van 't voerscreven delict" "aen den armen te verhandtreycken" te betalen binnen acht of veertien dagen.

b. kosten van het accoord

2. geestelijke genoegdoening

e. Het zoengeld moet aan de armen worden uitgedeeld.

3. schulderkenning

b. verbanning uit het hertogdom Brabant voor eeuwig

AFWIKKELING

Hierover is niets gevonden.

COMMENTAAR

Indien we over geen gegevens beschikten buiten dit zoen-accoord, zouden veel zaken raadselachtig blijven. We zouden dan het vermoeden uiten, dat de dader een vreemdeling was, omdat hij voor altijd buiten Brabant verbannen wordt, en dat hij in dienst was van een vreemde heer, omdat hij vertegenwoordigd wordt door jonker Bernard Bloemberch naast Rutger van Kerekoerle, schout van de heer van 1577⁷ rot 1579,²) en Willem van de Maerselaer.

Er zijn echter gegevens uit anderen hoofde over deze doodslag en het meest opvallende is daarbij, dat het feit reeds op 2 november 1593 had plaats gevonden. De zoen heeft dus meer dan drie jaar op zich laten wachten. De situatie was dan ook ingewikkeld en om deze te kunnen gegrijpen lijkt het goed, het gebeuren met de nodige achtergrondinformatie te vertellen.

Toen Rycalt V van Merode op 5 juni 1587 stief,³) trad het testament in werking, dat hij op 1 mei daaraanvooraafgaande had gemaakt.⁴) Op dat moment leefden behalve zijn jongste broer Hendrick nog zijn drie zusters, Margriet gehuwd met Gerard heer van Oyen, en Anna en Maria, beiden ongehuwd. Rycalt V had in zijn testament bepaald, dat Hendrick en de drie zusters de heerlijkheden Oirschot en Hilvarenbeek ieder voor een gelijk deel zouden verkrijgen en dat de zusters in deze zaak zouden optreden zonder inmenging van haar (eventuele) man. Hendrick zou pas effectief erven, als hij getrouwd was met een "goede, eerlycke edelmansdochter". De twee ongetrouwde zusters mochten tot hun huwelijk vrij op huis ten Bergh blijven wonen en alles gebruiken. Alle vier moesten binnen drie maanden na zijn overlijden voor schepenen van Oirschot hun instemming met zijn testament betuigen op straffe van uitgesloten te worden van de erfenis. Op 19 augustus 3verleden Margriet en Anna te Nijmegen, vermoedelijk tengevolge van een ongeluk. Op 27 augustus betuigde Maria voor schepenen van Oirschot haar instemming met het testament van Rycalt V mede als erfgename van haar beide overleien zusters.⁵) Op 2 september d.a.v. maakte Hendrick ruzie met zijn zuster ten overstaan van schepenen) Hij koos uiteindelijk eieren voor zijn geld door daags daarna zijn instemming met het testament van zijn broer te betuigen zij het met een slag om de arm en onder protest. Daarbij wordt niet vermeld, dat hij ook optreedt als erfgenaam van twee intussen overleden zusters.⁷) Wij menen hieruit te .voeten opmaken, dat Maria de enige erfgename was van haar twee zusters en dat aan haar drie vierde gedeelte in de heerlijkheden Oirschot en Hilvarenbeek toekwam en aan Hendrick slechts één vierde gedeelte. Hendrick is vermoedelijk pas getrouwd in het begin van 1589, maar het verlovingscontract, dat in deze een gelijk juridisch effect gehad kan hebben, kan eerder gesloten zijn. Hendrick heeft zich niet nawijsbaar met Oirschotse zaken bemoeid vóór de benoeming der schepenen van het jaar 1589. Toen weigerde hij één der zeven voorgedragen schepenen te benoemen en te beëdigen en wilde zijn eigen kandidaat in diens plaats stellen, hetgeen de aftredende schepenen resoluut bleven weigeren, zodat er slechts zes schepenen beëdigd werden.⁸)

Er ontstond zo een blijvende conflictsituatie tussen Hendrick van Merode en het dorpsbestuur, waarbij Maria de zijde van het dorpsbestuur koos.⁹)

Deze tegenstelling kwam nog bovenop de moeilijkheden, die er toch al bestonden tussen broer en zus. 10) Op 22 maart 1589 probeerde Hendrick aan Maria een voor hem gunstige oplossing op te dringen via schout en schepenen, terwijl hij dit al eerder geprobeerd had via pastoor en secretaris. Maria had zich daarbij zeer rede-

lijk opgesteld maar blijkbaar niet tot genoegen van Hendrick.¹¹⁾ In deze gespannen situatie was Hendrick zo ontactisch, om op 13 mei met zijn jonge vrouw on-aangekondigd een bezoek te brengen aan Oirschot juist op het moment, dat Maria in 's-Hertogenbosch was. Oirschot hield de adem in, om te zien, hoe dit zou uitpakken. Het liep goed af.

Huybrecht Molenbroecx ontving hen en zal haastig een bode naar 's-Hertogenbosch gestuurd hebben, om Maria te waarschuwen, die daags daarna terugkeerde in Oirschot "ende (hebben) malcanderen lieflyck ontfangen" tekent secretaris Aert Sgraets aan in zijn jaarkroniek. Tussen haakjes voegt hij eraan toe: "Godt hebbe loff".

Wie was Huybrecht Molenbroecx?

H. en H. Meulenbroeks noemen hem kasteleyn op kasteel den Bergh.¹²⁾

Bij de jaarkronieken van Aert Sgraets staat inderdaad in de marge "casteyleyn van den Berch", maar dit is duidelijk een latere toevoeging en wij betwijfelen sterk of zij van de hand van Aert Sgraets is. Vermoedelijk is ze van na 1600, toen de heer (Floris van Merode) niet in Oirschot woonde en er inderdaad een beheerder op het huis van Oirschot woonde, die wel ooit kasteleyn genoemd werd. In strikte zin was zelfs die beheerder geen kasteleyn, want een kasteleyn is de beheerder en militaire commandant van een kasteel, waar de eigenaar zelf niet verblijft. Dikwijls had zo'n beheerder ook enige bestuurlijke taak in de omgeving. Nu wordt het huis van de heer van Oirschot in onze tijd wel 'kasteel' genoemd, maar in feite was het in de periode, waarover wij gegevens hebben, helemaal geen kasteel. Het was niet militair verdedigbaar. Het lag alleen binnen een gracht (gedeeltelijke omleiding van de Beerze) waarover een brug lag met een poort. We hebben zelfs geen enkele aanwijzing, dat deze brug lag met een poort. We hebben zelfs geen enkele aanwijzing, dat deze brug een ophaalbrug was. In de contemporaine bronnen wordt dan ook nooit gesproken van een kasteel maar van 'huys ten Berch' of eenvoudig 'den Berch'.

Voor de bewering van H. en H. Meulenbroeks, dat Huybrecht in 1589 in dienst was van Hendrick van Merode, vonden wij geen enkele grond. Integendeel. Alle gegevens wijzen erop, dat Huybrecht Molenbroecx steeds in dienst heeft gestaan van Maria van Merode. Zijn functie was ongeveer die van butler of hoofd van het huispersoneel. Vermoedelijk was hij reeds door Rycalt V in dienst genomen als een betrouwbare steun voor zijn beide nog jonge zusters. Hij is inderdaad trouw voor de belangen van zijn meesteres opgetreden.

Want, hoewel er in dit geval geen knetterende ruzie ontstond, bleef de sfeer tussen Maria en haar broer uiterst gespannen tot diens dood op 23 juni 1591. Diens vrouw Adriana van Brederode zal daaraan niet vreemd geweest zijn. Op allerlei manieren heeft Hendrick getracht door 'schenking bij huwelijk', testament en codicillen zijn vrouw te bevoordelen en zijn zuster te benadelen in strijd met de testa-

menten van zijn vader en oudste broer. Na de dood van Hendrick zette Adriana de strijd tegen haar schoonzuster Maria onverdroten voort en Maria wist, wat haar te wachten stond blijkens haar rekest aan de Raad van Brabant kort na de dood van haar broer, waarin zij de raad verzocht rekening te houden met haar rechten bij de te verwachten demarches van de weduwe van haar broer.¹³⁾ Het proces tussen Adriana en Maria werd pas beëdigd door de uitspraak van de Raad van Brabant van 24 december 1594, waarbij Maria in het gelijk werd gesteld als enige eigenares van de heerlijkheden Oirschot en Hilvarenbeek.¹⁴⁾

Ondertussen was er heel wat gebeurd. Adriana, gauw over haar droefheid heen, was reeds op 18 februari 1593 voor de tweede maal getrouwd met Hendrick van Riviere, heer van Ysere,¹⁵⁾ in wie zij een gelijkgezinde medestander vond in het najagen van haar ongefundeerde aanspraken.

In die gespannen situatie ontstond er op 2 november 1593 ruzie tussen Huybrecht en de knecht van de heer van Yseren, Mathys, een waal, omdat deze mest wilde opladen, dat aan Maria behoorde, waarbij Mathys zijn tegenstander met een riek in het hoofd stak, tengevolge van welke verwonding Huybrecht een week later stierf.¹⁶⁾ Op 28 november werd de uitvaart gehouden, waarbij het gilde van Sint Sebastiaan met alle gildebreders aanwezig was.¹⁷⁾

De dader zal zich wel gauw buiten Oirschot begeven hebben. De arm van de Oirschotse zoen-procedure was niet lang genoeg, om hem daar te bereiken. Bovendien zal hij gerekend hebben op de steun van zijn meester, die moreel medeverantwoordelijk was voor deze doodslag door het scheppen van een vijandige situatie. Wij weten niet, of er al eerder onderhandeld is over een zoen-acoord. Indien dit het geval geweest is, wat voor de hand ligt, zal het aanbod namens de dader nauwelijks zijn afgeweken van het voorliggende resultaat en dus in normale omstandigheden voor de familie Molenbroecx niet acceptabel geweest zijn. Nadat de familieleden nog een broer door een doodslag verloren hadden en nu een derde dader was van een levensgevaarlijke verwonding, kunnen we ons voorstellen, dat zij zo terneergeslagen waren, dat zij zich hebben neergelegd bij dit eigenlijk onredelijke aanbod. Er was eigenlijk niet te onderhandelen, omdat de dader vertegenwoordigd werd door niet-familieleden, die altijd een slag om de arm konden houden door te zeggen, dat zij ruggespraak moesten houden met hun opdrachtgever: in theorie de dader maar in feite vermoedelijk de heer van Yseren.

Het geheel overziende kunnen we zeggen, dat er nauwelijks sprake is van een regelmatig zoen-accoord. Het is zelfs mogelijk, dat de verbanning uit het hertogdom Brabant meer schijn dan werkelijkheid was. Er wordt bedongen, "dat die voernoemde Mathys nummermeer binnen het hertochdom van Brabant buyckv ast en sal mogen woenen, maer wel passeren ende repasseren gastgewyse soe't hem gelegen zal zyn". Het is niet onmogelijk, dat van Yseren een dienstbetrekking bij hem op Durendaal in Oisterwijk (Berkel-Enschot) niet als "buyckvast men" beseholide maar als "gastgewyse" verblijven";oe 'en gelezen sal 1'j'". Achtetai wis dar v,einig dan te doen.

NOTEN

2. Campinia, jrg. 15 (1985), blz. 129
3. Zie voor deze samenvatting mijn artikel 'De Merode's in Oirschot, 1410 - 1672' in Campinia jrg. 11 (1981), blz. 69 - 89.
4. A.R.A. Brussel, Arch. der fam. v. Merode - Westerlo, F-754.
5. Oirschots schepenprotocol van 1587, fol 271v^o e.v.
6. Oirschots schepenprotocol van 1584 - 1591, achteraan los inliggend.
7. Oirschots schepenprotocol van 1587, fol 272.
8. Oirschots schepenprotocol van 1589, fol 326 en 327.
9. O.A.A. Oirschot, vrl. inv. nrs. 8223, 4232 en 3545.
10. O.A.A. Oirschot, vrl. inv. nr. 9020.
11. Oirschots schepenprotocol van 1589, fol 331 e.v.
12. Campinia voorgaand nummer, blz. 141.
13. O.A.A. Oirschot, vrl. inv. nr. 7936.
14. R.A.N.B., Collectie Cuypers - v. Velthoven, inv. nr. 1555.
15. Richardson, Geschiedt der Familie Merode, Prag 1877, blz. 156.
Beide zijn begraven in Oisterwijk. Zij stierven daar. Adriana van Brederode op 24 augustus 1619 en Hendrick van Riviere op 26 december 1621.
P.C. Bloys van Treslong Prins, Genealogische en heraldische gedenkwaardigheden in en uit de kerken der provincie Noord-Brabant, deel II, Utrecht 1924, blz. 119 en 124.
16. Oirschots schepenprotocol van 1593, fol. 101. Jaarkronieken v. A. Sgraets.
17. Oirschots schepenprotocol van 1593, fol. 103. Jaarkronieken v. A. Sgraets.

nr. 83

1597 januari 22

**ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP LAUREYS ZOON VAN
GOYAERT HENRIKS GOYAERTS**

Oirschots schepenprotocol van 1597, fol. 459.

SAMENVATTING

Slachtoffer: Laureys zoon van Goyaert Henrickszoon Goyaerts
Dader: Peter Peterszoon van Gestel

ZOENCOMM ISSIE

"...door tusschensprecken van goede vrienden, maghen ende naeghebueren ten beyden syden hierover geweest ende genomen zynde ..."

Inhoud van het accoord

Zoals in nr. 81 is ook dit accoord voorwaardelijk, daar het slachtoffer nog niet is overleden. Indien hij niet overlijdt, zal de dader de dokterskosten betalen aan Mr. Jacop Lintermans, de bijzondere verpleegkosten (specerye) en 12 gulden (á 20 stuivers), die als een soort smartegeld te beschouwen zal zijn. Indien hij een blijvende vermindering aan de verwonding zou overhouden, zal daarover een afzonderlijk accoord gemaakt worden.

A. Verzoening

Voor het geval, dat het slachtoffer overlijdt, wordt aan het begin van het accoord geconstateerd, dat zijn familie de dader vergeeft, terwijl aan het eind beide partijen beloven zich aan het accoord te zullen houden.

B. Voorwaarden

1. materiële vergoeding

- a. zoengeld: 30 gulden (á 20 stuivers) (12 + 18) in 3 termijnen
- b. dokterskosten

2. geestelijke genoegdoening

- d. 1 kaars van 2 pond voor het Allerheiligste op Sacramentsdag

3. schuldenkenning

- b. wijken: verbanning voor eeuwig uit Hedel en Audenhoven
wijken in kerken, herbergen en op wegen als gewoon

AKWIKKELING

Hierover is niets gevonden.

COMMENTAAR

Ofschoon we niet weten, of het slachtoffer tengevolge van zijn verwonding gestorven is, maakt dat voor ons onderzoek niets uit.

Het slachtoffer was vermoedelijk niet gehuwd. Hij wordt vertegenwoordigd door zijn vader, drie broers en denkelijk een zwager. De dader zal geen naaste familie gehad hebben. Voor hem treden op twee gebroeders, Wouter en Hendrik zonen van Denis Corneliszoon van den Dyck, wier betrekking tot de dader niet genoemd wordt.

Dat het slachtoffer nog niet bezweken is, dankt hij mogelijk aan de kundigheid van Mr. Jacop Lintermans, in wie wij de persoon vermoeden, die aan het begin staat van een zeer vooruitstrevende medische opleiding in Oirschot, waaruit naast de legendarische dokter Arnold Fey meerdere zeer bekwame geneesheren zijn voortgekomen. Wij vonden daarvoor enkele, nog zwakke aanknopingspunten en hopen op wat meer gegevens, om u te zijner tijd daarvan verslag te kunnen doen. Het slachtoffer woonde wel in Hedel/Audenhoven. Daar mocht de dader nooit komen wonen.

Wat de voorwaarden betreft, is er weinig op te merken.

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP ADRIAAN AERT BELARTS VAN LIEMPDE

Oirschots schepenprotocol van 1597, fol. 473vo.

SAMENVATTING

Slachtoffer: Adriaen Aert Belarts uit Liempde

Dader: Jan Janszoon van den Biechelaer

ZOENCOMMISSIE

"... door tusschenspreeken van goede mannen ten wederzyde aertoe vercoren"

Inhoud van het accoord

Ook dit accoord is voorwaardelijk, daar het slachtoffer niet alleen nog leeft maar zelf het accoord sluit. Indien hij in leven blijft, zal de dader de dokterskosten moeten betalen en 20 gulden verpleegkosten.

A. Verzoening

Het slachtoffer schenkt de dader vergiffenis, zoals in het begin van het accoord is opgetekend, terwijl aan het einde beide partijen beloven, zich aan het accoord te zullen houden.

B. Voorwaarden

1. materiële vergoeding

a. zoengeld: 10 (zoen)gulden in 3 termijnen

b. kosten: dokterskosten (niet gespecificeerd)

verpleegkosten: 20 gulden

uitvaart: 10 gulden

2. geestelijke genoegdoening

f. een houten kruis op het graf van het slachtoffer

3. schulderkenning

b. wijken in kerken, herbergen en op wegen als gewoon

AFWIKKELING

Onmiddellijk aansluitend hij het zoen-accoord belooft de dader, aan kanunnik Mr. Peter de Bresser, die met hem de belofte van betaling heeft gedaan, om hem schadeloos te houden. Verder is niets over afwikkeling gevonden.

COMMENTAAR

Het komt niet iedere dag voor, dat een slachtoffer van een doodslag zelf een zoen-accoord sluit met zijn moordenaar. Ofschoon er blijkbaar een reëel gevaar is geweest, dat hij tengevolge van zijn verwonding zou sterven, trad hij bij het accoord zelf op in gezelschap van zijn vader en sloot het accoord namens zijn vrouw, Jenneke Jansdochter Damen, en zijn kinderen. Ook de moordenaar verscheen zelf met in zijn gezelschap slechts de Boxtelse kanunnik Mr. Peter de Bresser, die van Oirschotse afkomst was en wel verwant zal zijn geweest aan de dader.¹⁸⁾ De aard van de verwantschap blijft ons echter duister. Wel menen we hieruit te kunnen besluiten, dat er geen vijandschap was tussen deze personen en dat er van geen opzet tot doden sprake zal zijn geweest.

De voorwaarden zijn dan ook soepel.

Ook in dit geval is ons niet bekend, of het slachtoffer aan de gevolgen van zijn verwonding is overleden.

NOOT

18. Zie over hem: W. de Bakker, 'De Bresser', in De Brabantse Leeuw, jrg. 22 (1973), blz. 133.

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP GOESSEN ZOON VAN GOYAERT
11ENRICK GOYAERTS

(*schots schepenprotocol van 1597, fol. 476v^o)

SAMENVATTING

Slachtoffer. Goessen zoon van Goyaert Henrickszoon Goyaerts

Dader: Renriek Anthoniszoon van Esch

Zoencommissie

"-. door tusschenspreeken van goede vrienden ende mannen ten beyde zyde genomen".

Inhoud van het accord

A. Verzoening

In het begin van de akte wordt geconstateerd, dat de familie van het slachtoffer de dader vergeven heeft. Aan het einde beloven beide partijen zich aan het accord te zullen houden

B. Voorwaarden

1. materiële vergoeding

a. zoengeld: 50 gulden (á 20 stuivers) te betalen de helft op Bamis (1 okt.) en de helft op Lichtmis (2 febr.)

b. kosten: dokterskosten (niet gespecificeerd)
kerkerechten 36 gulden te betalen binnen 14 dagen
uitvaart

2. geestelijke genoegdoening

a. steeds bidden voor de overledene

d. 1 kaars van 1 pond op Sacramentsdag bij de sacramentsprocessie

3. schulderkenning

a. deelnemen aan de sacramentsprocessie op Sacramentsdag "in lynden clederen ende bervoets ende in zyn hand hebbende eenen wasse kersse van eenen pont zwaer ende die brandende in de processie achter het Eerweerdich Heylige Sacrament te dragen ..."

b. verbanning: De dader mag in Oirschot slechts wonen in Aarle of Straten of op den Heuvel of de Heuvelse straat
wijken in kerken, herbergen en op wegen als gewoon

AFWIKKELING

In de marge van het protocol is ter hoogte van de kerkerechten en uitvaart aangekend: "dese 36 betaelt den 16 martii 97 ergo deleta de consensu". (daarom doorgehaald met wederzijdse instemming) Ofschoon het niet exact binnen 14 dagen was, maakte men daar geen moeilijkheden over.

Verder is niets over afwikkeling gevonden.

COMMENTAAR

In dit geval staan we voor een in oorsprong heftige conflictsituatie. Er wordt dan wel geen complete voetval vereist maar toch een zeer opvallende openbare boete. De familie van het slachtoffer wordt duidelijk aangevoerd door diens weduwe, Eva Jansdochter Peters, die genoemd wordt vóór haar schoonvader - zo wordt hij betiteld - terwijl haar broers Jan en Willem genoemd worden vóór de broers van het slachtoffer Willem, Jan en Adriaan en de verdere familieleden. Om meer irritatie te vermijden was het beter, dat de 'delinquant' zelf niet verscheen.

Het zoengeld is wel aan de hoge kant, maar de verdere voorwaarden vallen niet buiten de gewone orde.

Over de familie-achtergronden van slachtoffer en dader kunnen wij niet veel mededelen. In de genealogie van de familie van Esch, zoals ze door Frenken werd gegeven, komt deze tak niet voor. Deze genealogie is echter incompleet en hier en daar ook fout. De hier bedoelde familietak sluit ergens in het begin van de genealogie van Frenken aan.¹⁹⁾

NOOT

19. Vriendelijke mededeling van Ant. van Esch, die bij gelegenheid enkele aanvullingen en correcties op Frenken hoopt te verzorgen.

ERRATUM

Inzake artikel VII. Middeleeuwse waterputten uit Oirschot, door Arno Verhoeven in *Campinia* 16 jrg. (1986) blz. 82-85.

De onderschriften bij de afbeeldingen dienen als volgt gewijzigd te worden:
Bij de foto van de Pingsdorf-tuitpot op blz. 85 hoort: afbeelding 2 te staan. Bij de tekeningen op blz. 82 behoort: afbeelding 31e te staan, met de volgende toelichtende tekst:

Rand van een Merovingische pot uit Dommelen en een wandfragment van hetzelfde aardewerk uit Oirschot.